МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка (кафедра соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності)
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» (кафедра соціальної роботи та соціокультурної діяльності ім. Т. Сосновської)
Бердянський державний педагогічний університет (кафедра соціальної роботи та інклюзивної освіти)
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (кафедра соціальної педагогіки)
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова (кафедра філософії, соціально-гуманітарних наук та фізичного виховання)
Національний університет «Одеська політехніка» (кафедра психології та соціальної роботи)
Навчально-методичний центр цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Хмельницької області
ГО «Ліга соціальних працівників Хмельниччини»
ГО «Окремий Подільський козацько-десантний екологічний осередок»
Хмельницький обласний центр соціальних служб
Комунальна установа «Центр запобігання та протидії домашньому насильству» Хмельницької міської ради
Центр комплексної реабілітації дітей з інвалідністю «Школа життя»
Хмельницький центр комплексної реабілітації для дорослих осіб з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень «Родинний затишок»

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ: НАДБАННЯ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Матеріали
V Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю
(м. Хмельницький, 19-20 березня 2026 року)

Хмельницький - 2026

УДК: 377.3:364.446 (477)
ББК 74.5
П 84

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
гуманітарно-педагогічного факультету
Хмельницького національного університету
від 25 березня 2026 р. (протокол № 8)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Василенко О., кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

Романовська Л., доктор педагогічних наук, кандидат психологічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

Корнещук В., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри психології та соціальної роботи національного університету «Одеська політехніка»

Сорока О., доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Бриндіков Ю., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

Рідкодубська Г., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

Петровська К., кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної роботи та інклюзивної освіти Бердянського державного педагогічного університету

Островська Н., кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної педагогіки Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Синюк Н., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: надбання, проблеми, перспективи: Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Хмельницький, 19-20 березня 2026 року)/Ред. колегія: Василенко О. та ін./ М-во освіти і науки України, Хмельницький нац. ун-т., каф. соц. роб. і соц. педагог. Хмельницький: ХНУ, 2026. 489 с. (електронне видання)

У збірнику представлені тези доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції, яка відбулась 19-20 березня 2026 року в м. Хмельницькому на базі Хмельницького національного університету за ініціативи кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки.

Збірник адресований науковцям, докторантам, здобувачам вищої освіти, фахівцям соціальних інституцій а також усім, хто цікавиться сучасними науковими надбаннями, проблемами і перспективами в галузі соціальної

Матеріали подані в авторській редакції. Відповідальність за науковий зміст опублікованих матеріалів, достовірність викладених фактів та дотримання вимог академічної доброчесності несуть їх автори.

©Автори тез
©Кафедра соціальної роботи і соціальної педагогіки
Хмельницького національного університету,
оригінал-макет,2026

ЗМІСТ

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ТА РОЗВИТОК ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Андрійчук М. Реалізація професійного підходу у підготовці фахівців соціальної сфери до профілактичної діяльності……. 11

Борисюк А. Роль освітньої компоненти «Психологія соціальної роботи» в системі професійної підготовки працівників соціальної сфери……. 15

Василенко О., Космацький Л. Роль гуманістичної спрямованості у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери…… 18

Василенко О., Линюк А. Особливості формування професійно-етичної культури майбутніх фахівців соціальної сфери…….. 22

Виговський Л. Соціальний захист як суспільне явище……. 26

Волощук М. Сучасні виміри формування комунікативної компетентності в майбутніх соціальних працівників……. 32

Голова Н., Петрашова В. Тренінг як засіб розвитку резильєнтності у майбутніх фахівців соціальної сфери……... 36

Денисюк І., Василенко О. Аналіз сучасних досліджень розвитку комунікативної компетеності мабутніх соціальних працівників…….. 42

Захарченко О. Особливості професійної підготовки фахівців соціальної сфери до соціально-правового захисту материнства і дитинства……. 44

Калаур С. Практичні засади формування готовності майбутніх фахівців соціономічного профілю до розв'язування особистісних та професійних конфліктів…… 47

Кравчина Т. Педагогічна рефлексія в системі іншомовної підготовки майбутніх фахівців соціономічних професій…….. 53

Ковтун О., Кондратюк С., Суханюк М. Формування емпатії в процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників…….. 57

Мельничук Д. Роль практичних кейсів у підготовці майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання комплексної соціальної послуги з формування життєстійкості……... 60

Міхеєва Л., Присяжна П. Психологічні умови оптимізації емоційної складової професійної підготовки майбутніх психологів……. 64
Мойсеюк В. Супервізія як інструмент професійного розвитку та профілактики вигорання фахівців соціальної сфери……... 69
Нестерчук В. Специфіка професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб у роботі з жінками, які постраждали від домашнього насильства…… 73
Омельчук М. Формування соціально-психологічної стійкості та лідерських якостей майбутніх тренерів…… 78
Островська Н., Бурлак О. Особливості розвитку морально-вольових якостей майбутніх фахівців соціальної сфери……. 81
Попик Ю. Змістовні компоненти базової загальновійськової підготовки у контексті патріотичного виховання студентів…… 85
Присакар В. Комунікативна толерантність у системі підготовки майбутніх соціальних працівників…… 88
Рідкодубська Г., Троценко Є. Роль комунікативних здібностей у формуванні професійної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери…… 93
Синюк Н. Нові вимоги до компетентностей менеджерів в контексті глобальних трендів в управлінні соціальною сферою…… 98
Синюк Н., Любовецька Л. Особливості розвитку стресостійкості у майбутніх фахівців соціальної сфери…….. 102
Синюк Н., Урбановський М. Особливості соціально-педагогічної профілактики освітніх втрат у майбутніх фахівців соціальної сфери…….. 105
Синюк Н., Фурман М. Стресостійкість як основа професійної ідентичності майбутніх соціальних працівників……. 111
Столяренко О., Криворучко О. Емоційний інтелект як чинник розвитку професійного самовизначення майбутніх психологів…… 113
Gudz T. Formation of Emotional Intelligence Among Future Social Sphere Specialists in the Process of Professional Training..... 118

ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ТА КОНСУЛЬТАТИВНА ДОПОМОГА В КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ

Берегова Н., Карпюк А. Психосоціальна підтримка та консультативна допомога підліткам з агресивними реакціями в умовах кризових життєвих обставин…….. 122

Василенко О., Чайківська Н. Особливості психосоціальної підтримки та консультування сімей з дітьми, переселеними з зони бойових дій……. 125

Ващук В. Аналіз наукових досліджень з проблеми розвитку емоційного інтелекту дітей старшого дошкільного віку…… 129

Голова Н., Красовська І. Особливості використання кейс-менеджменту з вразливими групами населення…….. 132

Квак А., Жиляк Н. Особливості психосоціальної підтримки молоді в умовах воєнного стану……... 138

Коляденко С., Івченко Є. Суїцидологія як система міждисциплінарних знань про самогубство…… 141

Комарніцька Л. Розвиток soft skills у фахівців соціальної сфери як чинник ефективної психосоціальної підтримки…….. 145

Литвинова Н., Степаненко Т. Профілактика професійного вигорання фахівців соціальної роботи…… 149

Мазуровська Є. Особливості психосоціальної адаптації підлітків у шкільному середовищі: роль соціального працівника…… 153

Макаренко О., Тунтуєва С. Використання арттерепевтичних методів у розвитку емоційного інтелекту в дітей молодшого шкільного віку…….. 157

Мікітян К. Соціально-психологічні засади практики сімейної медіації…. 162

Мул А., Мельник А. Просвітницька робота з фахівцями соціальної сфери щодо психологічної підтримки та консультативної допомоги в кризових ситуаціях……. 166

Омельчук Д., Островська Н. Формування стресостійкості студентської молоді в умовах війни…… 169

Отрощенко Н., Семендяк О. Соціально-психологічна адаптація 174

демобілізованих учасників бойових дій у мирних громадах……
Павлюк Є., Гуменюк М. Психосоціальна підтримка підлітків у воєнний період засобами позитивної психотерапії…… 179
Пархоменко І., Василенко О. Особливості групової та індивідуальної психосоціальної підтримки біженців і вимушених переселенців……. 184
Попелюшко Р. Консультативна допомога комбатантам у проживанні аксіологічної кризи…… 187
Сьомкіна І., Лондарь Х. Психосоціальна підтримка сімей з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах кризових ситуацій…… 192
Титаренко А., Попова А. Психосоціальна підтримка як механізм інтеграції внутрішньо переміщених осіб…….. 195
Файфура І., Овод Ю. Технології соціальної роботи з жінками, які зазнали домашнього насильства…… 199
Шеремет А. Психосоціальна та консультативна допомога в кризових ситуаціях як складова програми «перезавантаження: розширення можливостей для працевлаштування»……. 203

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ, ПРАКТИКИ ТА ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Голова Н., Бойко А. Адресна соціальна допомога особам похилого віку.. 208
Голова Н., Долиняк О. Соціальна інтеграція внутрішніх мігрантів у територіальній громаді…….. 213
Голова Н., Химич Е. Кейс-менеджмент як метод соціальної допомоги сім'ям загиблих військовослужбовців…….. 219
Данилевич Н. Соціальні працівники в контексті цифрових трансформацій……. 223
Дзеба А., Островська Н. Цифровізація соціальних послуг: можливості та виклики для соціальних працівників…… 227
Дудченко В., Поліщук О. Інноваційні методи та цифрові технології у практиці соціального працівника…….. 232

Кайгородова К., Олійник К. Створення безпечного середовища в закладах інституційного догляду: практичні підходи..... 234
Корчинська А., Сандуляк В. Особливості надання реабілітаційних послуг підопічним з особливими потребами в Центрі реабілітації «Родинний затишок»…….. 238
Кочубей Л. Розробка технології психологічної підтримки жінок із розладами харчової поведінки…….. 242
Кравчук О. Цифрова трансформація соціальної роботи: впровадження штучного інтелекту в оцінювання потреб клієнтів…… 248
Мирончук Н. Етичні виклики використання штучного інтелекту в професійній підготовці фахівців соціальної сфери……. 252
Овод Ю., Лапінська Ю. Інноваційні стратегії розвитку громадських організацій у сучасному суспільстві…… 256
Чернета С. Партнерський підхід у системі надання соціальних послуг…. 259
Шемчук У., Рідкодубська Г. Розвиток інформаційно-комунікаційної компетентності майбутнього фахівця соціальної сфери…… 263

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПІДТРИМКИ СІМЕЙ, ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ

Адамчук А. Професійна діяльність психологів із дітьми внутрішньо переміщених осіб на засадах компетентнісного підходу……... 267
Бичук І. Соціальна підтримка молодої сім'ї у кризових умовах сьогодення…….. 271
Бриндіков Ю., Корній Ю. Протидія домашньому насильству через посередництво інформаційно-просвітницької діяльності…….. 274
Гавриш О., Подкоритова Л. Практики вечірнього ритуалу в програмі РДУГ-менеджменту…… 277
Гомонюк О., Забурмеха Т. Соціально-педагогічні аспекти роботи вчителя з внутрішньо переміщеними особами молодшого шкільного віку. 280
Гунчак О., Равлюк Т. Мережева взаємодія суб'єктів соціалізації як 286

стратегічний ресурс професійного самовизначення старшокласників…….
Захарова Н. Формування життєстійкості неповної сім'ї в кризових умовах 290
Краснова Н. Соціально-педагогічна підтримка сім'ї у складних життєвих обставинах засобом технології «робота з випадком»……. 295
Кузнєцова А., Островська Н. Проєктна діяльність як інструмент профілактики булінгу серед підлітків…….. 300
Литвинова Н., Хальпінська Л. Особливості роботи соціальних педагогів щодо профілактики ментального здоров'я дітей вразливих категорій……. 305
Лічман К. Соціально-педагогічний потенціал івент-технологій у формуванні ментального здоров'я підлітків у закладах загальної середньої освіти…….. 309
Мацевич Є., Рідкодубська Г. Тренінгові технології в соціальній роботі з молоддю…….. 313
Овод Ю. Особливості соціально-педагогічної роботи з дітьми в умовах навчально-реабілітаційного центру……. 316
Овод Ю., Горищук А. Профілактика девіантної поведінки у підлітковому віці……. 319
Овод Ю., Мул В. Медіаграмотність як засіб формування стійкої самооцінки підлітків у добу соціальних мереж…….. 323
Овод Ю., Мул О. Етичні аспекти використання штучного інтелекту у соціальній роботі з підлітками…….. 325
Остапчук Д., Романовська Л. Фактори суїцидального ризику в підлітковому середовищі..... 328
Отрощенко Н., Большова Л. Чинники дестабілізації сімейної системи: науково-теоретичний аспект……. 331
Отрощенко Н., Фролова Ю. Упровадження технологій професійної орієнтації серед учнів 7 – 9 класів гімназії…….. 335
Петренко В., Король С. Театральні проєкти як засіб формування життєстійкості студентської молоді……. 339

Петровська К. Громадські ініціативи у підтримці молодих сімей: досвід Німеччини та перспективи для України (на прикладі krabbelgruppen)…… 341

Попик Я. Проблеми та перспективи розвитку інклюзивної освіти в Україні…….. 347

Рідкодубська Г., Форостовська Є. Особливості соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб у закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану……... 350

Романовська Л., Асмоловська Я. Соціальна профілактика домашнього насильства в сім'ях військовослужбовців…….. 353

Саприкіна О. Психолого-педагогічні особливості роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах закладу дошкільної освіти…. 356

Сеньків Т., Попова А. Формування безпечного освітнього середовища як умова соціально-психологічної підтримки дітей на прифронтових територіях…… 360

Сидор В., Завадська І. Теоретичні підходи до осмислення соціальної роботи…….. 364

Скрипник А. Теоретико-методологічні засади соціально-педагогічної підтримки молоді…… 368

Ridkodubska H. Social work with children deprived of parental care in modern conditions…… 372

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ ТА СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Варіс І. Риси Темної тріади як чинник психологічної дезадаптації молоді в умовах війни…… 375

Джигун Л. Гендерні відмінності стресостійкості особистості під час війни…… 379

Жукова І., Тунтуєва С. Вікові особливості та детермінанти благополуччя в похилому віці…….. 382

Іванова О. Моральні орієнтири та відповідальність як чинники

соціалізації особистості в умовах війни……. 385
Камбур А. Соціальна адаптація особистості в умовах воєнних викликів: роль ціннісних орієнтацій та соціальної підтримки…….. 388
Ковальчук І., Осинчук Н. Особливості соціального супроводу людей похилого віку в умовах війни……... 391
Комарніцька Л., Завадська-Перебендюк Б. Ігрові методики в реабілітаційній роботі з дітьми та молоддю в умовах воєнних викликів… 395
Кулешова О., Крицький Ю. Соціальне порівняння в цифровому середовищі як механізм трансформації самооцінки особистості……. 399
Кучеров Г. Трансформація особистості в горнилі війни: виклики адаптації…….. 404
Литвинова Н., Левченко Ю. Соціальний супровід військовослужбовців та членів їх сімей, які потребують посиленої підтримки…….. 408
Михайлик А., Гаврилюк М. До питання соціального впливу на психологічні трансформації військовослужбовців в процесі повернення до мирного життя…….. 410
Николенко А., Сьомкіна І. Приймаюча територіальна громада як середовища соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб……. 415
Олійник К., Гуменюк О. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в системі соціальних служб……..... 420
Отрощенко Н., Безсмертна О. Методи та форми соціальної роботи з людьми похилого віку (65+) серед внутрішньо переміщених осіб…….. 423
Отрощенко Н., Качанівська І. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в умовах центру зайнятості……. 427
Отрощенко Н., Пелешенко Т. Арттерапія як засіб подолання тривожності у дітей дошкільного віку……. 431
Петровська К., Воронцова Ю. Культурний простір як ресурс психологічного відновлення внутрішньо переміщених осіб в умовах війни…… 435

Петровська К., Чернишова Т. Культурна пам’ять як ресурс психологічної стійкості у поствоєнній реінтеграції громади…… 440
Рідкодубська Г., Васильков А. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в умовах воєнного стану…….. 444
Сагайдак О., Дуванська К. Етапи застосування арттерапевтичних технік у роботі зі внутрішньо переміщеними здобувачами освіти у закладах фахової освіти (на прикладі глинотерапії)…….. 448
Сідоровська І., Рудан В. Емоційний інтелект як чинник соціальної адаптації здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану…… 451
Сокровищук Л., Островська Н. Соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб у сільських громадах: виклики та шляхи їх подолання.. 457
Столяренко О., Войцішена Г. Особливості агресивної поведінки дітей молодшого шкільного віку під час війни…… 461
Тургенєва А., Павленко О. Особливості соціально-психологічної адаптації українських жінок в умовах вимушеної еміграції……. 465
Харламов М., Рилєєв Д. До питання про проблеми соціальної адаптації внутрішньо-переміщених осіб в Україні (2022-2026 рр.)…….. 469

НАШІ АВТОРИ……**....** 473

УДК 364.4:378.091.12:364.044

Михайло АНДРІЙЧУК
Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОГО ПІДХОДУ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДО ПРОФІЛАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Сучасні соціальні трансформації, зумовлені глобалізаційними процесами, зростанням соціальної нерівності, міграційними явищами, військовими подіями та демографічними змінами, значно ускладнюють соціальну структуру суспільства і актуалізують проблему профілактики соціальних ризиків. До таких ризиків належать соціальна дезадаптація, маргіналізація, насильство, девіантна поведінка, соціальна ізоляція окремих груп населення, зокрема дітей, молоді, внутрішньо переміщених осіб, сімей у складних життєвих обставинах. У цих умовах особливого значення набуває професійна підготовка фахівців соціальної сфери, здатних здійснювати ефективну профілактичну діяльність, спрямовану на попередження соціальних проблем, зміцнення соціального благополуччя та підвищення якості життя населення. Важливим методологічним орієнтиром такої підготовки виступає професійний підхід.

Професійний підхід у підготовці фахівців соціальної сфери ґрунтується на розумінні професійної діяльності як складної інтегративної системи, що поєднує знання, уміння, ціннісні орієнтації, професійні компетентності, етичні норми та особистісні якості спеціаліста. У межах цього підходу професійна підготовка розглядається не лише як процес засвоєння теоретичних знань, а як цілісна система формування готовності майбутнього фахівця до виконання професійних функцій у реальних соціальних умовах. Підтвердження

вищевикладених міркувань знаходимо у роботі О. Товстухи, яка зазначила, що професійна підготовка фахівців соціальної сфери – це цілісний та системний процес набуття здобувачем вищої освіти спеціальних знань, розвиток соціально-значущих компетентностей і формування професійних та особистісних якостей для роботи з різними категоріями клієнтів з урахуванням їхніх проблем і особливостей [1, с. 154]. Таким чином, професійний підхід орієнтує освітній процес на розвиток компетентного, соціально відповідального та рефлексивного спеціаліста, здатного до ефективної профілактичної роботи.

Сутність професійного підходу полягає у забезпеченні тісного взаємозв'язку між теоретичною підготовкою та практичною діяльністю майбутнього фахівця. Профілактична діяльність у соціальній сфері потребує від спеціаліста глибокого розуміння соціальних процесів, механізмів виникнення соціальних ризиків, а також здатності до їх своєчасного виявлення та попередження. Саме тому професійна підготовка має бути спрямована на формування системного бачення соціальних проблем, розвиток аналітичного мислення, здатності до міждисциплінарної взаємодії та застосування сучасних технологій соціальної роботи.

Як зауважила вітчизняна вчена Л. Данильчук, останніми роками наукова дискусія щодо визначення переліку компетентностей майбутніх фахівців соціальної сфери привертала значну увагу вчених та фахівців у рамках розробки професійних та освітніх стандартів [1, с. 124]. Відтак, реалізація професійного підходу у підготовці фахівців соціальної сфери передбачає формування комплексу професійних компетентностей які забезпечують ефективність профілактичної діяльності. До них належать соціально-аналітична компетентність, що передбачає здатність аналізувати соціальні процеси та визначати чинники ризику; комунікативна компетентність, яка забезпечує ефективну взаємодію з клієнтами, соціальними групами та міжвідомчими структурами; організаційно-управлінська компетентність, пов'язана з плануванням і реалізацією профілактичних програм; а також етична

компетентність, що визначає дотримання принципів професійної етики та гуманістичних цінностей соціальної роботи.

Особливе значення у реалізації професійного підходу має інтеграція теоретичної підготовки з практичною діяльністю здобувачів освіти. Практико-орієнтований характер підготовки забезпечується через систему навчальних і виробничих практик, участь у соціальних проєктах, волонтерській діяльності, моделювання професійних ситуацій, тренінги та кейс-методи. Такі форми навчання дозволяють майбутнім фахівцям не лише засвоїти теоретичні основи профілактичної роботи, а й сформувати практичні навички взаємодії з різними категоріями клієнтів.

У контексті професійного підходу важливим є формування у майбутніх фахівців ціннісно-мотиваційної готовності до профілактичної діяльності. Соціальна робота має гуманістичний характер і передбачає орієнтацію на підтримку людини, захист її прав та створення умов для соціальної інтеграції. Тому професійна підготовка повинна сприяти формуванню соціальної відповідальності, емпатії, толерантності та готовності до роботи з уразливими групами населення.

Не менш важливим компонентом реалізації професійного підходу є розвиток рефлексивної здатності майбутніх фахівців. Рефлексія дозволяє спеціалісту аналізувати власну діяльність, оцінювати ефективність застосованих методів та коригувати професійні дії відповідно до змін соціального середовища. Формування рефлексивних умінь сприяє підвищенню професійної компетентності та забезпечує готовність до безперервного професійного розвитку.

У сучасних умовах особливої актуальності набуває міждисциплінарний характер профілактичної діяльності. Фахівці соціальної сфери повинні взаємодіяти з представниками різних професій – психологами, педагогами, медичними працівниками, юристами, представниками органів державної влади та громадських організацій. Професійний підхід у підготовці майбутніх спеціалістів передбачає формування здатності до міжвідомчої співпраці,

координації спільних дій та участі у комплексних соціальних програмах профілактичного спрямування.

Важливою складовою реалізації професійного підходу є використання сучасних освітніх технологій. Інтерактивні методи навчання, проблемно-орієнтоване навчання, проєктна діяльність, цифрові платформи та дистанційні форми освіти сприяють підвищенню ефективності підготовки фахівців соціальної сфери. Такі технології забезпечують активну участь студентів у навчальному процесі, сприяють розвитку критичного мислення, креативності та здатності до самостійного вирішення професійних завдань.

Отже, реалізація професійного підходу у підготовці фахівців соціальної сфери до профілактичної діяльності передбачає комплексну інтеграцію теоретичних знань, практичних умінь, професійних компетентностей і ціннісних орієнтацій. Такий підхід сприяє формуванню висококваліфікованих спеціалістів, здатних ефективно реагувати на сучасні соціальні виклики, здійснювати превентивну діяльність та забезпечувати соціальне благополуччя різних категорій населення. Реалізація професійного підходу у системі підготовки фахівців соціальної сфери є важливою умовою підвищення ефективності профілактичної роботи та розвитку сучасної системи соціального захисту і соціальної підтримки в суспільстві.

Список використаних джерел

1. Данильчук Л. О. Компетентнісний підхід до обґрунтування необхідних міжгалузевих спеціальних компетентностей у професійній підготовці майбутніх фахівців соціальної сфери. *Соціальна педагогіка: теорія та практика.* 2024. №4. С. 124–131. https://doi.org/10.12958/1817-3764-2024-4-124-131

2. Товстуха О. М. Дефінітивний аналіз поняття «професійна підготовка фахівців соціальної сфери». *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2025. №1. С. 151–159. https://doi.org/10.12958/3083-6514-2025-1-151-159.

УДК 159.9:361.1(075.8)
Анастасія БОРИСЮК
Національний університет «Одеська Політехника»

РОЛЬ ОСВІТНЬОЇ КОМПОНЕНТИ «ПСИХОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ» В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАЦІВНИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

У сучасних умовах динамічних суспільних трансформацій, інтенсивних міграційних процесів, економічної нестабільності та впливу збройних конфліктів особливої значущості набуває якісна й орієнтована на інновації підготовка фахівців із соціальної роботи. Сучасний фахівець соціальної сфери повинен бути готовим оперативно реагувати на нові виклики, застосовувати професійні знання та контакти, а також ефективно виконувати широкий спектр завдань у мінливому соціальному середовищі. Це означає, що професійна підготовка має бути спрямована не лише на засвоєння теоретичних знань, а й на формування необхідних практичних навичок.

У комплексній підготовці студентів освітня компонента «Психологія соціальної роботи», яка забезпечується кафедрою психології та соціальної роботи Навчально-наукового інституту гуманітарних наук Національного університету «Одеська політехніка», виконує системну функцію, адже забезпечує розуміння і зв’язок науково-практичних основ декількох суміжних дисциплін, а саме психології, соціології, права, педагогіки, професійної етики, теорії соціальної роботи, охорони здоров’я, які необхідні для розуміння особливостей поведінки та розвитку внутрішнього безумовного прийняття людини, яка перебуває в складних життєвих обставинах і звертається за допомогою.

Серед усіх наук та професійних знань саме психологічна складова надає соціальній роботі гуманістичної спрямованості та глибини. Завдяки вивченню цього компоненту майбутній фахівець починає бачити за будь-якою соціальною проблемою конкретну особистість з її переживаннями, потребами, страхами, конфліктами, а також прихованими ресурсами. Це дозволяє фахівцям

поступово переходити від формального стандартизованого виконання посадових обов'язків до індивідуалізованої допомоги, спрямованої на реальні потреби клієнта.

Однією з важливих функцій дисципліни є формування і розвиток різних компетентностей: розвиток емоційного інтелекту, оволодіння навичками ненасильницького спілкування, вивчення способів профілактики професійного та емоційного вигорання, саморефлексії та самодіагностики. Психологічна компетентність передбачає знання закономірностей психічного розвитку людини, вивчення впливу соціального середовища на розвиток особистості, уміння визначати емоційний стан клієнта та прогнозувати реакції на можливі втручання. Студенти опановують теоретичні положення щодо життєвих обставин, мотивації, вивчення особливостей міжособистісних стосунків, групової динаміки, що в подальшому стає підґрунтям для аналізу конкретних професійних ситуацій та випадків [1, с. 15].

Особлива увага в межах дисципліни приділяється ознайомленню з практичними кейсами (випадками), а також складним життєвим обставинам та дослідженню травматичного досвіду. Фахівець із соціальної роботи часто стикається з людьми, які переживають втрату близьких, вимушене переселення, безробіття, дискримінацію тощо. Без розуміння психологічних механізмів протікання та допомоги при травмах, адаптації та подолання стресу неможливо надати ефективну підтримку. Тому вивчення стратегій комунікації та залучення фахівців суміжних спеціальностей є невід'ємною частиною професійної підготовки.

Окремого значення набуває вивчення особливостей роботи з різними категоріями населення. Діти та підлітки потребують врахування вікових психологічних особливостей, люди похилого віку – розуміння процесів старіння, змін соціальних ролей, переосмислення життєвого досвіду, сім'ї у кризі – аналізу сімейної системи та пошук неактуалізованих внутрішніх ресурсів, які можуть стати передумовами для відновлення стабільності. Знання та сприйняття досвіду різних категорій клієнтів на різних етапах життєвого

шляху дозволяє майбутньому фахівцю із соціальної роботи діяти більш усвідомлено та виважено.

Не менш значущим у структурі підготовки є формування професійної самосвідомості, тобто початок становлення особистості студента як майбутнього фахівця соціальної сфери. Мова йде про усвідомлення себе в професії, розуміння власної ролі, цінностей, функцій і меж компетентності, а також відповідальності за прийняті рішення та їх можливі наслідки, уміння розділяти особисте і професійне [2, с. 255].

Такий розвиток передбачає удосконалення здатності до саморефлексії, аналізу власних емоцій і миттєвих реакцій, готовність реактивно коригувати поведінку відповідно до етичних стандартів та потреб клієнтів. Формування професійної самосвідомості сприяє становленню внутрішньої зрілості майбутнього фахівця, зміцнює його впевненість у власних силах, можливостях і забезпечує стійкість у складних та напружених ситуаціях професійної діяльності.

Фахівець із соціальної роботи має бути готовим не лише надавати допомогу іншим, а й системно аналізувати власні внутрішні реакції, здійснювати контроль емоцій та запобігати професійному вигоранню. Таким чином, професійна діяльність соціального працівника реалізується у двох взаємопов’язаних вимірах: внутрішньому, що передбачає постійне самовдосконалення, розвиток особистісних та професійних компетенцій через опанування зовнішнього досвіду, рефлексивний аналіз власних переживань і думок; та зовнішньому, який полягає у безпосередній взаємодії з людьми, їхнім досвідом, проблемами та нереалізованими потребами. Взаємодія цих двох площин формує цілісний підхід до соціальної роботи, що забезпечує ефективність професійної діяльності та гармонійний розвиток фахівця.

Таким чином, освітня компонента «Психологія соціальної роботи» виступає базовою дисципліною, що поєднує теоретичні знання та практичні навички, формує професійну ідентичність майбутнього фахівця та забезпечує його готовність до роботи в складних соціальних ситуаціях. Її роль полягає не

лише у передачі та відтворенні інформації, а й у формуванні здатності студентів розуміти клієнта соціальної роботи, умінні підтримувати його та сприяти позитивним змінам.

Список використаних джерел

1. Дудченко В. С., Поліщук О. С., Дудченко А. В. Психологічні аспекти соціальної роботи в умовах війни : історико-філософські роздуми. *Соціальна робота та психологія : освіта і наука. Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут».* 2023. № 1. С. 12–15. DOI : https://doi.org/10.32782/3041-1351/2023-1-2

2. Kuznetsova, O., Chubuk, R., Maiboroda, O., Khoroshev, O., & Maksimov, D.S. (2023). Psychological features of training future social workers. Amazonia Investiga, 12(68), 248–257. DOI : https://doi.org/10.34069/AI/2023.68.08.23

УДК 159.923.2

Олена ВАСИЛЕНКО, Леонід КОСМАЦЬКИЙ
Хмельницький національний університет

РОЛЬ ГУМАНІСТИЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Сучасні трансформації суспільства зумовлюють зміну парадигми взаємодії у системі «людина-людина», де на зміну авторитарному впливу та диктату приходять толерантність і визнання самоцінності особистості. Сьогодні професійна майстерність фахівця обов'язково має доповнюватися лідерським потенціалом та розвиненими соціальними компетентностями, що базуються на повазі до людської гідності та соціальної значущості кожної людини.

Високі стандарти сучасності вимагають, щоб освіта майбутніх фахівців була зосереджена на гуманізмі. Важливо не просто надати знання, а виховати особистість, здатну поєднувати фахову майстерність із глибокою культурою та

етикою. Гуманістична парадигма освіти спрямована на формування асертивності, емпатії та емоційного інтелекту студентів, що є фундаментальним для майбутнього фахівця соціальної роботи.

Згідно з концепцією Г. Балла, гуманізація навчання передбачає повну орієнтацію освітнього процесу на особистість студента та його активну роль у власному розвитку. Це вимагає трансформації змісту та методів викладання відповідно до суспільного запиту на якісну допомогу людям [1].

Потреба у соціальному визнанні, що реалізується через комунікацію, стимулює фахівця до повної самоактуалізації. Для представників професій типу «людина-людина» це прагнення трансформується у стійкий стиль соціальної поведінки, що визначає їхні життєві цілі та методи їх досягнення. Такі психологічні властивості формують характер особистості та стають фундаментом її соціальних компетентностей, проявляючись у ставленні до роботи, колективу, оточення та самої себе.

Студентський вік є критичним етапом для становлення світогляду та закріплення фундаментальних моральних якостей. Оскільки цей період є сенситивним для самореалізації, професійне становлення майбутнього педагога має виходити за межі академічного навчання. Формування соціальних компетентностей фахівця – це багаторівневий процес, де ключовим чинником виступає громадсько-педагогічна практика.

Фундаментальну роль у професійному становленні відіграє спрямованість студента, яка охоплює інтерес до фаху, прагнення до самовдосконалення та отримання моральної й матеріальної винагороди.

Становлення професійної спрямованості майбутнього фахівця відбувається через поглиблення інтересу до фаху, прагнення до самовдосконалення та усвідомлення престижності обраного шляху. Цей процес динамічний: він може бути як прогресивним (спрямованість на успіх та компетентність), так і регресивним (внаслідок навчальних невдач). Успіх цього процесу залежить від внутрішніх чинників (мотивація, нахили) та зовнішніх

обставин (якісна профорієнтація та відбір). На старших курсах ключову роль у зміцненні професійної позиції відіграють самовиховання та самоосвіта [3].

Розвиток гуманістичної спрямованості через систему внутрішніх мотивів є пріоритетом у навчанні майбутніх фахівців соціальної сфери. Вивчення цієї спрямованості дає можливість проаналізувати особливості формування фахівця та рівень його професійної самоідентифікації.

Пріоритетом сучасного національного виховання є впровадження гуманістичних ідеалів та ціннісних орієнтирів. Згідно з Концепцією національного виховання, цей підхід базується на антропоцентричності: визнанні кожної дитини унікальною особистістю та повноправним суб'єктом власного саморозвитку. Реалізація цієї стратегії вимагає від педагога глибоких людинознавчих знань та високого рівня професійної майстерності [4].

Результати аналізу наукових джерел стосовно гуманізації та професійного становлення майбутніх соціальних педагогів дозволяють дослідниці Н. Бочаріній стверджувати, що студенти часто демонструють фрагментарність світоглядних позицій та неузгодженість у сприйнятті соціуму, природи й власної особистості. У зв'язку з цим, гуманістичне виховання має трактуватися як інтегративний процес, що охоплює свідомі та підсвідомі аспекти психіки студента. Формування відповідної професійної спрямованості повинно відбуватися безперервно – як в освітньому середовищі, так і в широкому контексті життєдіяльності майбутнього фахівця [2].

Для ґрунтовного аналізу психологічних аспектів становлення гуманістичної спрямованості майбутнього соціального працівника ключовим є визначення її структурних компонентів. Ця спрямованість базується на інтеграції соціально-психологічних та педагогічних знань, будучи продуктом інтенсивної когнітивної та психічної активності. Вона функціонує як нерозривна єдність емоційно-чуттєвої та раціонально-логічної сфер, що стимулює розвиток фахового мислення майбутніх спеціалістів.

Гуманістична спрямованість виховання не є біологічно детермінованою характеристикою; вона становить собою набуте утворення, що виникає в

результаті активної діяльності. Це інтегративний синтез чуттєвих образів, у яких відображається досвід взаємодії особистості з природним та соціальним середовищем [2].

Отже, підсумовуючи усе вище зазначене можемо стверджувати, що гуманістична спрямованість відіграє значну роль у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери. Вона впливає на формування асертивності, емпатії та емоційного інтелекту студентів, що є фундаментальним для майбутнього фахівця соціальної сфери. Гуманістична спрямованість стає внутрішнім компасом фахівця. Вона допомагає приймати рішення у складних ситуаціях, де закон чи інструкції можуть бути неоднозначними, орієнтуючись на найвище благо для людини. Гуманістичний підхід у вищій освіті дозволяє інтегрувати знання та вміння («тверді навички») з «м'якими навичками» (вміння слухати, безконфліктне спілкування, толерантність). Без цієї спрямованості соціальний працівник залишається лише технічним виконавцем.

Список використаних джерел

1. Балл Г. О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах) : Видання друге, доповнене. Житомир : ПП «Рута», Видавництво «Волинь». 2008. С. 50.

2. Бочаріна Н. О. Формування гуманістичної спрямованості майбутніх соціальних педагогів у процесі особистісно орієнтованого виховання. *Проблеми сучасної психології*, 2010. Вип. 10. С. 53–63.

3. Марцева Л. А. Педагогіка і психологія вищої школи : навч. посіб. Житомир: Державний університет «Житомирська політехніка», 2022. 150 с.

4. Островерх О. О. Гуманітаризація як найважливіший принцип побудови освітніх систем. *Педагогічні особливості формування професійних якостей студентів: збірник наукових праць*, 2004. С. 146–151.

УДК 378.015.31:17

Олена ВАСИЛЕНКО, Аліна ЛИНЮК
Хмельницький національний університет

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери передбачає розвиток їх здатності результативно вирішувати запити клієнтів, опираючись на принципи професійної моралі, що є основою їх професійної компетентності. Дотримання професійної етики також виступає важливим чинником формування суспільної довіри до фахівців соціальної сфери. Етичність діяльності не лише зміцнює репутацію професії соціального працівника, але й стає вагомою конкурентною перевагою на сучасному ринку праці.

На сучасному етапі розвитку суспільства вивчення етичних засад підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери набуває особливої значущості через виникнення нових викликів: цифровізації, впровадження штучного інтелекту, необхідності дотримання принципів академічної доброчесності та соціальної рівності в освітньому процесі. У соціальній сфері спостерігається динамічна трансформація концептуальних засад. До ключових орієнтирів дослідники відносять: впровадження ступеневої системи підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери, акцент на їх безперервному саморозвитку та особистісному зростанні, а також формування особистості фахівця через інтерналізацію етичних стандартів і професійного кодексу в поєднанні з розвитком необхідних особистісних і професійних якостей.

Питання професійної етики фахівця соціальної сфери базується на фундаментальних філософських концепціях та сучасних розвідках провідних учених (Р. Зозуляк-Случик, Ю. Колісник-Гуменюк, І. Мигович, О. Михайленко, В. Тесленко, І. Трубавіна, М. Фірсов, С. Харченко).

Професійно-етична культура фахівця є невід’ємною складовою його фахової компетентності, що тісно взаємодіє з інтелектуальним, технологічним, ціннісним та комунікативним аспектами діяльності. На відміну від суто

внутрішньої спрямованості аксіологічного компонента, етика фахівця має подвійну функцію: вона не лише регулює процес засвоєння моральних норм, а й визначає практичну діяльність: від професійного спілкування до прийняття складних етичних рішень і розв'язання конфліктів [4].

Професійно-етична культура є основою особистості фахівця, яка пов’язує всі елементи його професійності в єдину систему. Вона охоплює процеси формування та вдосконалення етичних орієнтирів, що безпосередньо керують поведінкою фахівця у суспільстві. В основі цієї системи лежать універсальні норми й цінності (соціальні, етичні, релігійні), які визначають допустимі та схвалені способи медичної діяльності.

Ступінь розвитку професійно-етичної культури фахівця, як вважає Ю. Колісник-Гуменюк, визначається його прагненням до саморозвитку та неперервного професійного зростання. Процес етичної підготовки майбутніх спеціалістів спрямований на становлення моральної свідомості, утвердження ціннісних переконань та закріплення навичок етичної поведінки. Фундаментом цього процесу є глибоке засвоєння моральних норм і принципів, а також розуміння специфіки їх реалізації у конкретній фаховій сфері [1].

Дослідниця стверджує, що професійна позиція майбутнього фахівця базується на позитивному ставленні до роботи, її впливу на соціум та власної ідентифікації в професії. Соціально-психологічним фундаментом етичної культури є емпатія (співпереживання) та милосердя. Ці якості повинні перерости з абстрактних понять у внутрішню духовну потребу та моральний принцип, яким людина керується щодня.

Формування професійно-етичної культури студента трактується як цілісна освітня технологія, що структурується за етапами фахового та морально-правового виховання. Даний процес спрямований на етичне самовизначення майбутнього спеціаліста та синтез розрізнених моральних якостей у цілісну систему. Фундаментом цієї культури виступає гуманістична спрямованість, що реалізується через суб’єктність студента (ініціативність,

творчий підхід, саморегуляцію) та активну фасилітативну роль викладачів у стимулюванні пізнавального інтересу до етичного розвитку [1].

На думку О. Михайленко, під професійно-етичною культурою фахівця соціальної сфери слід розуміти сукупність інтегрованих характеристик особистості, які мають вимірювані показники. Вона проходить етап первинного становлення в межах професійної освіти, а надалі вдосконалюється безпосередньо у трудовому досвіді фахівця [2].

Процес формування етичної культури в майбутніх фахівців соціальної сфери має реалізуватися через систему таких принципів:

1. Принцип ситуативності (аналіз реальних професійних викликів) та професійно-прикладна спрямованість етичної освіти.

2. Індивідуалізація та особистісна орієнтація, що забезпечують комплексний вплив на свідомість і почуття студента.

3. Діалогове навчання та полікультурність, які готують до конструктивної співпраці з представниками різних етносів та культур.

4. Єдність і наступність усіх етапів підготовки та регіоналізація, що враховує запити місцевої соціальної інфраструктури [2].

О. Михайленко стверджує, що ефективність становлення професійно-етичної культури майбутніх фахівців соціальної сфери у закладі вищої освіти обумовлено сукупністю наступних чинників:

1. Адміністративно-організаційні: передбачають адаптацію освітнього середовища до актуальних запитів ринку праці; залучення досвідчених практиків до викладання деонтологічних дисциплін; модернізацію індивідуального супроводу студентів кураторами та системний моніторинг динаміки розвитку їхніх етичних компетенцій.

2. Освітньо-технологічні: базуються на переважному використанні тренінгових та інтерактивних форматів навчання, що відповідають психології молоді; забезпеченні міждисциплінарної інтеграції та максимальному використанні виховного потенціалу волонтерства й виробничої практики.

3. Індивідуально-професійні: охоплюють високу етичну культуру викладацького складу та їхню всебічну готовність до формування цінностей у студентів, а також свідому активність і внутрішню мотивацію самих здобувачів до опанування етичних стандартів фаху [2].

Професійна етика фахівців соціальної сфери перебуває у нерозривному зв'язку з їхньою компетентністю та кваліфікаційним рівнем. Ефективне виконання професійного обов'язку забезпечується не лише моральними чеснотами, а їхнім поєднанням з фаховими знаннями та практичним досвідом. Формування етичної культури студентів передбачає не просто ознайомлення з Професійним кодексом, а й розвиток навичок прийняття рішень у складних життєвих ситуаціях, стійкості до психологічних викликів та здатності діяти згідно з високими морально-діловими стандартами. Рівень цієї культури верифікується через конкретні вчинки та поведінку соціального працівника, що базуються на фундаментальних категоріях: обов'язку, відповідальності, справедливості, толерантності та професійній гідності [3].

Таким чином, становлення професійно-етичної культури майбутнього фахівця соціальної сфери є базивом підгрунтям його фахової підготовки. Цей процес має неперервний характер і триває протягом усього навчання у закладі вищої освіти та подальшої кар'єри. Оптимізація якості освіти передбачає впровадження комплексної системи етичного виховання через міждисциплінарну інтеграцію.

Список використаних джерел

1. Колісник-Гуменюк Ю. Концептуальні основи формування професійно-етичної культури майбутніх медиків. *Педагогіка і психологія професійної освіти: наук.-метод. журнал*, 2011. № 5. С. 23-32.

2. Михайленко О. В. Формування професійно-етичної культури майбутніх фахівців соціальної сфери. *Вісник Серія: Педагогічні науки*, 2022. № 17 (173). С. 60-67.

3. Пономаренко О. В. Формування професійно-етичної культури соціального педагога : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. К., 2001. 20 с.

4. Риженко М. В., Денисенко Д. М. Особливості формування професійної етики майбутніх лікарів. *Проблеми сучасної освіти*, 2018. С. 1-5.

УДК 364. (477)

Леонід ВИГОВСЬКИЙ
Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ЯК СУСПІЛЬНЕ ЯВИЩЕ

Колективна діяльність людей у всі часи була необхідною умовою та запорукою їх виживання в умовах тотальної залежності від сил природи. Звичайно особливо це стосується первісної історії людства, коли низький рівень розвитку продуктивних сил вимагав об’єднання зусиль членів спільноти для вирішення значимих життєвих проблем. Вони могли бути розв’язані лише за умови їх спільної діяльності. Тому, за тих жорстоких обставин, людина могла вижити лише в колективі. Через те для неї найстрашнішим покаранням за провину перед спільнотою було вигнання з громади, оскільки це означало вірну смерть людини від голоду, холоду, хижих тварин.

Очевидно, що колективізм лежав в основі землеробства, скотарства, ремесел, торгівлі, війн, релігійних обрядів, ігор під час дозвілля тощо. І навіть у випадках, коли на перший погляд діяльність особистості нібито має суто індивідуальний характер, скажімо творчість композитора, вона є результатом колективного доробку, оскільки митець використовує музичні інструменти, зроблені людьми, мелодії поколінь музикантів, знання учителів.

Життя в колективі (прямо чи опосередковано) формує у його членів постійну потребу у спілкуванні між собою, обміні емоціями та інформацією. На засадах цього в особистості формуються почуття солідарності, справедливості,

гуманності, чуйності, співпереживання, взаємодопомоги, благодійності тощо. Це ті риси, які власне і роблять людину особистістю і зумовлюють потребу людської спільноти підтримувати і захищати тих, хто не здатний забезпечити власне існування (немічні, хворі, інваліди, діти).

Людина в силу об'єктивних і суб'єктивних причин живе в зоні постійних соціальних ризиків. Адже, у всі часи жодний індивід не застрахований від хвороб, інвалідності, безробіття, старості, втрати годувальників тощо. Тому навіть для розвинутих держав є досить актуальною проблема соціального захисту людей, які потрапили з певних причин в скрутну ситуацію і самостійно фізично не здатні вирішити власні життєві негаразди. Саме тому соціальний захист є необхідним суспільним явищем, оскільки він виникає, функціонує та розвивається в межах певного суспільства з метою вирішення чи пом'якшення проблем людей, які потрапили в скруту. Відповідно його форми відображають структуру соціуму, матеріальні та духовно-моральні цінності та рівень соціальної зрілості його членів. Тому природа соціального захисту має колективний, а не індивідуальний характер.

Очевидно, що соціальний захист в якості суспільного явища у своєму становленні та розвитку пройшов кілька історичних етапів, що відображають рівень його розвитку. Початкові форми соціального захисту мали благодійний і корпоративний характер. «Перші прояви соціального захисту виявлялися саме у благодійності та залежали від особистого бажання і можливостей таких добродіїв» [1, с. 207]. Так, в умовах первісного людства в основі життя громади були вірування. Тому допомога її нужденним членам була релігійним обов'язком родичів та односельчан, оскільки вони вірили в те, що благодійницька діяльність буде мати обов'язкову нагороду з боку Вищих сил в земному чи потойбічному житті. А ось тих, хто відмовлявся допомагати близьким чекало неодмінне покарання з боку Богів. Через те соціальний захист в основному мав характер благодійництва та громадської опіки і на практиці реалізувався у формі милостині.

З виникненням перших в історії людства стародавніх держав (Стародавній Єгипет, Вавилон, Індія, Китай) з'являються певні елементи соціального захисту та соціальної підтримки громадян вже з боку державних структур. Так, у відомих «Законах» царя Хаммурапі (Вавилон) є вже статті, які прямо стосувалися потреб соціального захисту воїнів та членів їх сімей. Зокрема, вавилонська держава брала на себе обов'язок викупляти воїнів, які потрапили у полон.

Пізніше, в умовах існування античних держав (Давня Греція і Рим) функція опікування та допомоги немічним, злиденним громадянам почала розглядалася вже як прямий обов'язок не тільки громади, але й держави. Тому у давніх полісах Греції були створені і діяли за державний кошт притулки для сиріт (орфанотрофії), для дітей (брефотрофії), хворих (носокомії), для людей похилого віку (герантокомії), для вдів (хіротрофії). В Давньому Римі обов'язком державних структур було опікування сиротами та дітьми бідняків. Для їх виховання держава повинна була створювати і утримувати будинки (аліментації). Також певну соціальну підтримку мали і державні службовці Давньої Греції та Риму. А римські легіонери після завершення служби у військо безкоштовно отримували наділ землі.

В античних полісах під час релігійних святкувань існувала практика роздачі грошей і проведення загальних обідів для незаможних громадян за рахунок міської казни або окремих багатих жителів. Щоправда, такі заходи були розраховані не на окремих людей, а на натовп. Тому вони не мали характеру морального обов'язку допомагати конкретним бідним і немічним людям. Тому не рідко були випадки, коли людина, яка не мала близьких родичів, в період між такими обідами могла померти голодною смертю.

Виникнення і поширення у світі християнства сприяло подальшому розвитку соціального захисту віруючих громадян. В основі його віровчення був покладений обов'язок віруючого допомагати соціально незахищеним людям своєї громади. Такий підхід, наприклад, був притаманний для діяльності есейської секти (попередника християн). Так, знайдений в Кумрані Дамаський

документ свідчить про те, що в цій спільноті існував загальний грошовий фонд, який наповнювався відрахуваннями з дводенного заробітку людини. Кошти з нього йшли насамперед на допомогу сиротам, особам похилого віку, нужденним, а також воїнам, які потрапили в полон.

В ранніх християнських общинах також широко застосовувалася практика регулярного добровільного пожертвування з метою підтримки тих членів їх громади, які були немічні, знаходились в тюрмах, а також для поховання бідняків. Виникнення монастирів зумовило відкриття при них лікарень та шкіл для дітей убогих. Церква й духовенство взяли на себе обов'язок здійснювати опіку та нагляд за лікарнями, притулками для одиноких людей. Соціальним захистом в епоху Середньовіччя займалися члени сім'ї, а також корпорації, до якої належав віруючий (церква, цех, селянська громада, чернечий орден тощо).

Подальше організаційне структурування християнства значно підвищило роль церкви у справі соціального захисту населення, оскільки вона фактично стала державною структурою. Так, в Київській державі князь Володимир у 996 р. затвердив Статут (закон), згідно якого церковні структури та духовенство були зобов'язані здійснювати опікування і нагляд за лікарнями, лазнями, притулками для одиноких людей. Він також ініціював будівництво богадільнь, будинків для паломників, шкіл для отримання освіти та ремесл бідними людьми. В дні проведення церковних та народних свят була традиція годування бідних, сиріт, удових людей, бездомних за рахунок парафіян.

Щодо нашої країни, то «процес формування та розвитку системи соціального захисту , - зазначає А. Ю. Стопчак, - розпочався ще у II сторіччі до н.е., коли на території України проживали племена Сарматів, та триває й досі» [3, с. 60]. Спочатку соціальний захист в Україні (XIV - перш. пол. XVII ст.) мав форму підтримки знедолених людей насамперед з боку монастирської системи. Пізніше сформувалася система державної допомоги, яка доповнювалася світською благодійністю. Соціальний захист населення в часи Литовсько-Польської державності (1340–1648 р.р.) був справою насамперед

територіальних громад сіл, міст та церковних структур православної церкви. Допомога надавалася насамперед тим громадянам, які вкрай потребували її з боку громади. Українське козацтво, православні братства та окремі меценати (Костянтин Острозький) (др. пол. XVI ст.) брали безпосередню участь у справі соціального захисту знедолених людей. Головну роль в добу Гетьманщини (др. пол. XVII-XVIII ст.) у сфері соціального захисту нужденних продовжували відігравати парафії православної церкви, а також сільські та козацькі громади, органи міського самоврядування (магістрати та ратуші). Активну участь у процесі благодійницької та меценатської діяльності брала козацька старшина (І. Мазепа, П. Орлик). Практична ліквідація української автономії в російській імперії продовж XVIII ст. вкрай негативно вплинула на функціонування системи соціального забезпечення в громадах Тоді соціальне забезпечення існувало лише на рівні територіальних громад.

Для діяльності радянської влади (1917–1991 р.р.) характерною є утвердження монополії на всі сфері життя суспільства, витіснення, а то й і знищення ідеологічних конкурентів, зокрема, церкви. Для цього була введена повна відповідальність спеціальних державних установ соціального захисту за допомогу людям, які її потребують. З цією метою вводилося обов'язкове соціальне страхування та солідарне пенсійне забезпечення громадян. В основі цієї системи до певного часу був так званий класовий, «пролетарський» підхід. Тому цілі верстві так званого «не пролетарського походження» були практично позбавлені соціального захисту, а добродійність була ліквідована як «буржуазний пережиток». Система соціального захисту не діяла в умовах великого терору (1937-1938 р.р.) та голодомору в Україні (1932-1933 р.р.), коли загинуло близько 7 мільйонів селян.

Однією з основних ознак цивілізованості держави є функціонування в ній ефективної системи соціального захисту. Так протягом першої половини XX ст. були створені досить ефективні системи державного соціального захисту громадян у країнах Скандинавії (Данія, Норвегія, Швеція, Фінляндія), а також у Німеччині, Франції, Швейцарії та Канаді. Там, за рахунок високих податків та

справедливого і прозорого розподілу бюджетних коштів, забезпечують досить високий рівень життя людей, їх якісне медичне обслуговування, стабільні та високі пенсії та надійну і системну підтримку тих верств населення, які потребують соціального захисту.

Щодо функціонування української моделі соціального захисту громадян, то транзитний стан нашого суспільства, який зумовив тотальну бідність населення, показав нагальну потребу її реформування. Адже поки що вона повною мірою не справляється з завданням зменшення негативних наслідків економічної нерівності, підвищення рівня життя знедолених прошарків і доведення його до загальноприйнятих стандартів цивілізованих країн. Звичайно, надто негативно на процес становлення в Україні збалансованої системи соціального захисту громадян впливає екзистенційна російсько-українська війна. «Русский мир» приніс для українців смерть, каліцтво тисяч людей, лишив їх домівок, багатьох змусив покинуті рідні місця. В умовах, коли ворог робить все для знищення української держави як такої, вона змушена кидати всі матеріальні і духовні ресурси на відсіч цієї навали. Така ситуація зумовлює те, що ,з одного боку, постійно збільшується кількість громадян, які потребують насамперед негайної матеріальної допомоги, а з іншого, ресурси держави в умовах повномасштабної війни суттєво вичерпуються. Тому частину функцій соціального захисту в таких умовах перебрав на себе волонтерський рух.

Таким чином «система соціального захисту в Україні відіграє важливу роль у забезпеченні соціального добробуту громадян та зменшенні соціальних нерівностей» [2, с. 175]. Вона відображає рівень солідарності, гуманізму та соціальної відповідальності в суспільстві і є базовим інститутом сучасної соціальної держави та показником рівня її цивілізаційного розвитку. Соціальний захист виступає інструментом забезпечення соціальної безпеки, стабільності та згуртованості суспільства. А в умовах війни, економічної нестабільності, демографічної кризи та соціальної нерівності проблема ефективності системи соціального захисту набуває особливої гостроти

Список використаних джерел

1. Яремчук С. С., Гнатчук О. С., Шестакова К. Ю. Еволюція систем соціального захисту: від концепцій до сучасної практики. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права.Серія економічна. Серія юридична. Випуск 38/2023. С. 206-214.*

2. Гнатчук О. Аналіз українського досвіду ризик-менеджменту в соціальному захисті населення. *Рецепції світоглядно-ціннісних орієнтирів у пошуках відповідей на виклик XXI століття: колективна монографія / за заг. наук. ред. Ольги Рупташ* . Чернівці :Чернівецький нац. ун-т ім. Ю.Федьковича, 2024. С. 161-202.

3. Стопчак А. Ю. Історичні аспекти виникнення та еволюції соціального захисту населення в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки.* Хмельницький, 2010. №1. Т. 1. С. 60 – 64.

УДК 364-78:378.091.212

Марина ВОЛОЩУК
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»

СУЧАСНІ ВИМІРИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Формування комунікативної компетентності у майбутніх соціальних працівників є стратегічним завданням вищої освіти, оскільки в цій професії спілкування є основним інструментом праці. Формування комунікативних компетентностей у майбутніх соціальних працівників - це складний процес, що поєднує психологічну готовність, знання етики та володіння специфічними технологіями взаємодії.

Компетентнісний підхід — це ключова парадигма сучасної освіти та управління, яка зміщує фокус із процесу накопичення знань на розвиток здатності застосовувати ці знання в реальних, часто нестандартних ситуаціях, у практичній діяльності.

Питання становлення та розвитку комунікативної компетентності фахівців соціальної сфери перебувають у центрі уваги широкого кола дослідників. Зокрема, вагомий внесок у розробку цієї проблематики зробили такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як О. Канюк, І. Козубовська, Т. Кобзар, Н. Левицька, В. Москаленко, Л. Курят, Д. Годлевська та інші.

Комунікативна компетентність — це не просто здатність говорити, а багатогранна характеристика особистості, яка визначає її здатність ефективно взаємодіяти з іншими, досягати мети спілкування та створювати конструктивну атмосферу.

Соціальний працівник готується до роботи з особливими категоріями клієнтів, що потребує специфічних знань, а саме такими складовими:

- Інклюзивною комунікацією - вмінням спілкуватися з людьми з різними нозологіями (використання простої мови — Easy-to-read, знання основ альтернативної комунікації). Адже вміння спілкуватися з людьми з різними нозологіями (типами порушень здоров’я) є ядром інклюзивної комунікативної компетентності. Це не просто ввічливість, а знання специфічних етичних та технічних правил, які роблять діалог ефективним і безбар'єрним (зокрема, загально етичні принципи - втілення принципу «Спочатку людина»; діагноз — це лише характеристика, а не особистість; рівність – спілкування зі здобувачем безпосередньо, а не через його асистента чи перекладача жестової мови; дозвіл на допомогу).

- Принципами кризової комунікації - навичками першої психологічної допомоги, роботою з особами в стані гострого стресу, горя чи агресії. Кризова комунікація в соціальній сфері та управлінні — це стратегічний процес, спрямований на мінімізацію негативних наслідків надзвичайної ситуації (конфлікту, техногенної катастрофи, воєнних дій) через оперативне та чесне інформування. Ефективність кризової комунікації базується на наступних фундаментальних принципах: оперативність (швидкість реагування та врахування, зокрема, «Правила першої години»); прозорість та чесність; єдність голосу; емпатія та людиноцентричність; доступність та інклюзивність

(мультимодальність - дублювання тексту звуком (для людей з порушенням зору) та жестовою мовою (для людей з порушенням слуху) та ін.); орієнтація на дію (алгоритмізація) та ін.

- Цифровою комунікацією - навичками дистанційного консультування, ведення професійних сторінок у соціальних мережах та цифрової безпеки бенефіціара. Цифрова комунікація в сучасній соціальній роботі та управлінні освітою — це не просто використання месенджерів, а створення єдиного цифрового екосередовища, яке забезпечує доступність, оперативність та інклюзивність взаємодії. Цифрова взаємодія охоплює кілька рівнів, кожен з яких має бути адаптованим: синхронна комунікація (відеоконференції (Zoom, Meet, Teams), важливо забезпечити можливість підключення сурдоперекладача або використання автоматичних субтитрів); асинхронна комунікація (електронна пошта, форуми в Moodle, месенджери (Telegram, Viber). Це дозволяє здобувачам з ООП опрацьовувати інформацію у власному темпі); спільна робота в «хмарах» (Google Workspace, Miro, Canva; це база для проведення вебквестів, де кожен учасник робить свій внесок у реальному часі).

Враховуючи сучасний стан в країні та важливість опанування навиків кризової комунікації у фахівців соціальної сфери, серед інноваційних методів слід використовувати активні методи навчання, а сами:

- Симуляційні ігри - розігрування сценаріїв «соціальний працівник — складний клієнт» з подальшим відео аналізом;
- Кейс-метод - аналіз реальних складних ситуацій з практики соціальних служб;
- Тренінги емпатії - вправи на розвиток здатності розуміти емоційний стан іншого без «професійного вигорання»;
- Вебквести - спільне вирішення професійних завдань у цифровому середовищі, що моделює командну роботу (про що ми згадували у вашій дисертації).

Підготовка майбутніх фахівців у соціальній сфері має бути спрямована на розвиток чотирьох базових блоків:

- Гностичний (знання), який включає розуміння теорій комунікації, психології особистості, закономірностей конфліктів та специфіки спілкування з різними категоріями клієнтів (люди з ООП, ветерани, сім'ї в СЖО).
- Експресивний (навички), який включає володіння голосом, мімікою, жестами; здатність чітко та доступно викладати думку; навички публічного виступу.
- Інтерактивний (дія), який включає вміння слухати (активне слухання), ставити запитання, переконувати, вести переговори та фасилітувати групові процеси.
- Емоційно-вольовий (ставлення), який включає розвиток емпатії, стресостійкості, толерантності та здатності до саморефлексії.

Майбутній соціальний працівник має бути готовим до інклюзивної комунікації. Це передбачає: володіння інклюзивними принципами комунікації (спрощена мова для людей з інвалідністю); етикетом спілкування з людьми, що мають сенсорні порушення (зору, слуху); навичками роботи з асистивними технологіями. Вкрай важливими є концентрація уваги на критеріях сформованості, результатом яких є готовність студента до комунікативної гнучкості (здатності миттєво змінювати стиль спілкування залежно від стану клієнта); дотримання дистанції (вміння бути емпатійним, але уникати емоційного злиття з клієнтом); етичної чистоти (спілкування без дискримінації та оціночних суджень) та ін.

Комунікація в соціальній роботі — це терапевтичний інструмент. Тому підготовка має зміщуватися від «трансляції знань» до «проживання досвіду». Соціальний працівник має бути не лише джерелом інформації, а й фасилітатором, який допомагає клієнту відновити власні ресурси через якісний діалог.

Підготовка соціальних працівників до ефективної комунікації включає не лише навчання «вмінню говорити», а формування професійної компетентності, яка дозволяє працювати в системі «людина-людина» в умовах стресу, невизначеності та інклюзії.

Список використаних джерел

1. Букач М. М. Компетентнісно орієнтоване навчання як основа формування майбутнього соціального працівника. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. 2016. Вип.22. С. 119–131.

2. Глигало Ю. В. Соціально-перцептивна компетентність майбутніх фахівців соціальної сфери в процесі професійної підготовки. Теорія та методика управління освітою. 2010. № 5. URL: http://umo.edu.ua/ images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/v_5/7.pdf

3. Миколюк Світлана. Формування комунікативної компетентності майбутніх психологів та соціальних працівників = Formation of communicative competence of future psychologists and social workers. *Проблеми гуманітарних наук : зб. наук. праць ДДПУ імені Івана Франка*. Дрогобич : РВВ ДДПУ ім. І. Франка, 2024. Випуск. 53 : Психологія. - С. 52-58.

4. Соціальні послуги, які надаються під час воєнного стану та останні зміни у цій сфері. URL: https://www.msp. gov.ua/news/21778.html

УДК 378.091.3:376-51:159.98

Наталія ГОЛОВА, Віта ПЕТРАШОВА
Хмельницький національний університет

ТРЕНІНГ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

У сучасних умовах стрімких соціально-економічних змін, зростання суспільної нестабільності, кризових явищ та тривалих стресових факторів особливої актуальності набуває проблема психологічної стійкості фахівців соціальної сфери. Професійна діяльність соціальних працівників, соціальних педагогів, психологів та інших спеціалістів цієї галузі пов’язана з постійною взаємодією з людьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, переживають травматичний досвід, втрату, соціальну ізоляцію чи інші кризові

ситуації. У таких умовах фахівець не лише надає допомогу іншим, але й сам перебуває під впливом значного емоційного та психологічного навантаження.Таким чином, виникає суперечність між зростаючими вимогами до рівня психологічної стійкості фахівців соціальної сфери та недостатнім використанням ефективних практикоорієнтованих методів, зокрема тренінгових технологій, у процесі формування резильєнтності майбутніх спеціалістів. Це зумовлює необхідність теоретичного обґрунтування та практичного дослідження можливостей використання тренінгу як засобу розвитку резильєнтності у майбутніх фахівців соціальної сфери.

Проблему резильєнтності досліджували численні зарубіжні та вітчизняні науковці, зокрема М. Руттер, М. Унгар, Г. Бонанно, М. Анаут, А. Зіберт, Д. Флетчер, М. Саркар, а також Р. Лазарус і С. Фолкман, які розробили теорію подолання стресу. У вітчизняній психології питання психологічної стійкості та життєстійкості особистості розглядали С. Максименко, Т. Титаренко, Л. Карамушка та інші [3].

Поняття резильєнтності (від англ. *resilience* — стійкість, здатність відновлюватися) активно використовується у психології, педагогіці та соціальній роботі для позначення здатності особистості ефективно долати життєві труднощі та адаптуватися до несприятливих умов. У науковій літературі резильєнтність розглядається як комплексна психологічна характеристика**,** що поєднує внутрішні ресурси людини, механізми подолання стресу та здатність до позитивної адаптації[2].

Дослідник М. Руттер визначає резильєнтність як здатність особистості успішно адаптуватися до несприятливих умов життя, долати стресові ситуації та зберігати психологічне благополуччя[1,с.598-611]**.** На думку Д. Флетчера та М. Саркара, резильєнтність — це динамічний процес позитивної адаптації людини в умовах значних труднощів, стресу або травматичних подій[3]**.**

Українська дослідниця Т. М. Титаренко розглядає резильєнтність як психологічну здатність особистості зберігати внутрішню рівновагу,

мобілізувати власні ресурси та знаходити конструктивні способи подолання складних життєвих ситуацій[7].

Отже, узагальнюючи різні наукові підходи, резильєнтність можна визначити як інтегративну властивість особистості, що проявляється у здатності протистояти стресовим впливам, адаптуватися до складних життєвих обставин, відновлювати психологічні ресурси та продовжувати ефективну діяльність.

У контексті підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери розвиток резильєнтності є важливою умовою їхньої професійної готовності, оскільки сприяє формуванню стресостійкості, емоційної саморегуляції та здатності ефективно допомагати іншим людям у кризових ситуаціях.

У сучасній психології та педагогіці тренінг розглядається як один із ефективних засобів розвитку особистісних ресурсів людини, зокрема резильєнтності. Тренінгова діяльність спрямована на формування навичок саморегуляції, емоційної стійкості, ефективної комунікації та конструктивного подолання складних життєвих ситуацій, що є важливими компонентами резильєнтності [7].

Взаємозв'язок між розвитком резильєнтності та тренінговою діяльністю полягає в тому, що тренінг створює спеціально організоване навчальне середовище, у якому учасники мають можливість набувати практичного досвіду подолання труднощів, розвивати рефлексію, усвідомлювати власні ресурси та формувати ефективні стратегії поведінки у стресових ситуаціях. У процесі тренінгової роботи застосовуються інтерактивні методи навчання: рольові ігри, групові дискусії, вправи на самопізнання, моделювання проблемних ситуацій, що сприяє активному залученню учасників до навчального процесу.

Тренінгова діяльність також сприяє розвитку таких складових резильєнтності, як емоційна стабільність, здатність до самоконтролю, позитивне мислення, гнучкість у прийнятті рішень та вміння знаходити підтримку у соціальному оточенні. У результаті учасники тренінгу навчаються

ефективніше реагувати на стресові ситуації, зберігати психологічну рівновагу та відновлювати власні ресурси.

Особливо важливим є використання тренінгових технологій у процесі підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери. Професійна діяльність таких спеціалістів пов'язана з постійною взаємодією з людьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, що потребує високого рівня психологічної стійкості та здатності до емоційної саморегуляції. Саме тому тренінг виступає ефективним засобом формування резильєнтності, оскільки поєднує теоретичні знання з практичним опрацюванням навичок подолання труднощів.

Тренінг — це активна форма навчання, спрямована на розвиток знань, умінь, навичок та особистісних якостей учасників шляхом виконання практичних вправ, обговорень, рольових ігор та інших інтерактивних методів. На відміну від традиційного навчання, тренінг передбачає активну участь усіх учасників, обмін досвідом, рефлексію та практичне відпрацювання нових моделей поведінки[4].

У науковій літературі тренінг розглядається як спеціально організований процес групового навчання, що спрямований на формування або вдосконалення певних компетентностей, розвиток особистісних ресурсів та зміну поведінкових установок.

Основними характеристиками тренінгу є: активна участь усіх його учасників; використання інтерактивних методів навчання; орієнтація на практичний досвід; розвиток навичок через виконання вправ і обговорення;створення безпечної атмосфери для самовираження та самопізнання.

Тренінгова діяльність — це цілеспрямований процес організації та проведення тренінгів, який включає планування, підбір методів і вправ, взаємодію між тренером і учасниками, а також оцінювання результатів навчання. Вона спрямована на розвиток професійних, комунікативних, соціальних та особистісних компетентностей учасників [6].

У педагогіці та психології тренінгова діяльність розглядається як ефективна технологія навчання, що поєднує теоретичні знання з практичним досвідом. Вона сприяє розвитку самосвідомості, формуванню навичок взаємодії з іншими людьми, підвищенню впевненості у власних можливостях та формуванню здатності ефективно діяти у складних життєвих ситуаціях.

До найбільш поширених інтерактивних методів, які використовуються у тренінгах для розвитку резильєнтності, належать:

1.Рольові ігри. Цей метод передбачає моделювання реальних або наближених до реальності професійних ситуацій. Учасники виконують певні соціальні ролі, що дозволяє їм відпрацьовувати навички взаємодії з клієнтами, прийняття рішень у складних обставинах та управління власними емоціями.

2.Групові дискусії. Під час обговорення учасники мають можливість висловлювати власні думки, аналізувати різні точки зору та спільно знаходити ефективні способи вирішення проблем. Це сприяє розвитку рефлексії, критичного мислення та усвідомлення власних ресурсів.

3.Мозковий штурм**.** Цей метод спрямований на генерацію ідей щодо подолання складних ситуацій. Допомагає учасникам знаходити нестандартні рішення, розвиває гнучкість мислення та здатність швидко реагувати на зміни.

4.Аналіз ситуацій (кейс-метод). Учасники аналізують конкретні життєві або професійні ситуації, що дозволяє формувати навички оцінювання проблем, прогнозування наслідків та вибору ефективних стратегій поведінки.

5.Рефлексивні вправи. Вони спрямовані на усвідомлення власних емоцій, переживань та поведінкових реакцій. Завдяки таким вправам учасники краще розуміють свої внутрішні ресурси та навчаються керувати власним психологічним станом [5].

Застосування інтерактивних методів у тренінговій діяльності сприяє формуванню важливих складових резильєнтності: емоційної стабільності, здатності до саморегуляції, позитивного мислення, гнучкості у прийнятті рішень та ефективної взаємодії з іншими людьми. Крім того, тренінг створює безпечне середовище, у якому майбутні фахівці можуть експериментувати з

різними моделями поведінки, отримувати зворотний зв’язок і розвивати власний потенціал.

Отже, особливого значення тренінгова діяльність набуває у підготовці майбутніх фахівців соціальної сфери, оскільки вона дозволяє формувати професійні компетентності, розвивати комунікативні навички, емоційну стійкість та здатність до конструктивного подолання стресових ситуацій. Саме тому тренінг є одним із ефективних засобів розвитку резильєнтності та психологічної готовності майбутніх спеціалістів до професійної діяльності. Використання інтерактивних методів у тренінговій діяльності є важливим засобом розвитку резильєнтності майбутніх фахівців соціальної сфери, оскільки сприяє формуванню їхньої психологічної стійкості, професійної готовності та здатності ефективно діяти в умовах складних соціальних викликів.

Список використаних джерел

1.Rutter M. Resilience in the face of adversity: Protective factors and resistance to psychiatric disorder // *The British Journal of Psychiatry*. 1985. Vol. 147. P. 598–611.

2.Ungar M. *The Social Ecology of Resilience: A Handbook of Theory and Practice*. New York : Springer, 2012. 463 p.

3.Бондарчук О. І. *Психологія професійної діяльності соціального працівника*. Київ : Центр навчальної літератури, 2018. 312 с.

4.Карамушка Л. М. *Психологія професійного вигорання працівників соціальної сфери*. Київ : Логос, 2015. 304 с.

5.Максименко С. Д. *Психологія особистості*. Київ : КММ, 2007. 296 с.

6.Панок В. Г. *Практична психологія: теоретико-методологічні засади розвитку*. Київ : Ніка-Центр, 2010. 272 с.

7.Титаренко Т. М. *Життєстійкість особистості: соціально-психологічні технології формування*. Київ : Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, 2009. 336 с.

УДК 364-051:378.091.12:316.77:005.336.2 Інна ДЕНИСЮК, Олена ВАСИЛЕНКО
Хмельницький національний університет

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНОСТІ МАБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

У сучасних умовах євроінтеграційних процесів в Україні актуалізується проблема підвищення якості підготовки майбутніх соціальних працівників, здатних ефективно функціонувати в динамічному та кризово змінному соціальному середовищі. Аналітичний огляд наукових джерел дає підстави стверджувати, що ключовим індикатором такої підготовки виступає розвиток комунікативної компетентності як інтегративної складової професійної компетентності майбутнього фахівця соціальної сфери.

У структурно-змістовому вимірі комунікативна компетентність науковцями трактується як системне утворення, що поєднує когнітивний, операційно-діяльнісний та ціннісно-рефлексивний компоненти, забезпечуючи ефективну міжособистісну взаємодію у професійній діяльності [1-4]. Вона не обмежується володінням техніками спілкування, а охоплює здатність до емпатії, рефлексії, міжкультурної взаємодії та конструктивного розв’язання конфліктів, що особливо значущо у сфері соціальної роботи.

Трансформаційні процеси, зумовлені воєнним станом в Україні, суттєво ускладнюють функціонування соціального середовища, підвищуючи рівень соціальної вразливості населення, масштаб внутрішніх переміщень та потребу в кризовій підтримці. За таких умов комунікативна компетентність набуває функціонального статусу базового інструменту професійної діяльності соціального працівника, оскільки забезпечує налагодження довірливих відносин, ефективну взаємодію з клієнтами та підтримку їх психоемоційного стану [3].

Ефективність розвитку комунікативної компетентності зростає за умови поєднання теоретичної підготовки з практико-орієнтованими формами навчання, зокрема тренінговими технологіями, моделюванням професійних

ситуацій, проходженням практики в реальних соціальних службах. Такий підхід забезпечує перенесення знань у практичну площину та розвиток адаптивності майбутніх соціальних працівників до умов невизначеності.

Окремої уваги заслуговує роль «м'яких навичок» (soft skills) та цифрової культури як складових сучасної професійної підготовки. Інформаційно-комунікаційна компетентність розширює можливості професійної взаємодії, сприяє доступності соціальних послуг та підвищує ефективність міжінституційної комунікації.

Отже, результати аналізу дозволяють зробити узагальнений висновок: розвиток комунікативної компетентності майбутніх соціальних працівників є системоутворювальним чинником їх професійної готовності. Її цілеспрямоване формування забезпечує підвищення якості соціальних послуг, зміцнення довіри у системі «фахівець – клієнт» та ефективну адаптацію спеціалістів до складних соціальних умов, зокрема в ситуації воєнного стану та посткризового відновлення суспільства.

Список використаних джерел

1. Blyznyuk T., Lemko H., Blyznyuk O., Fomin S. Traditional and innovative means of effective formation of ICT competence of social workers *Modern Social and Educational Studies.* 2022. № 2. Режим доступу: https://journals.pnu.edu.ua/index.php/msuc/article/view/7223
2. Баранюк В. Сучасні підходи до формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи Наукові записки 2021. Т. 30. с. 18–27. Режим доступу: https://nzp.tnpu.edu.ua/article/view/64311
3. Куб'як, Н., Равлюк, Т. Формування комунікативної компетентності як форми соціолінгвістичної взаємодії майбутніх соціальних працівників у процесі вивчення курсу «Основи комунікації в соціальній роботі» *Вісник Педагогічного університету*. 2020. № 4. с. 45–57. Режим доступу: https://jrnl.nau.edu.ua/index.php/VisnikPP/article/view/13398

4. Стьопкіна А., Трубник І. Формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери Науковий вісник Східно-Європейського національного університету. 2021. № 1. с. 247–256. Режим доступу: https://journals.snu.edu.ua/index.php/DOMTP_SNU/article/view/483

УДК 364-78:364.65-053.2-055.2:378
Олена ЗАХАРЧЕНКО
Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДО СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ МАТЕРИНСТВА І ДИТИНСТВА

У сучасних умовах змін соціального захисту населення соціального захисту особливої актуальності набуває підготовка фахівців соціальної сфери, здатних ефективно забезпечувати соціально-правовий захист материнства і дитинства. Підвищення ролі державних і громадських інституцій у підтримці сім'ї, забезпеченні прав жінок і дітей, а також необхідність реагування на нові соціальні виклики зумовлюють потребу у формуванні у майбутніх фахівців ґрунтовних правових знань, соціально-педагогічних компетентностей та практичних навичок роботи з різними категоріями населення. За таких обставин, професійна підготовка фахівців соціальної сфери повинна бути спрямована на формування комплексної готовності до реалізації механізмів соціально-правового захисту, міжвідомчої взаємодії та професійної підтримки сімей, матерів і дітей. Саме тому дослідження особливостей професійної підготовки фахівців до здійснення соціально-правового захисту материнства і дитинства має важливе теоретичне й практичне значення.

У своїй роботі Л. Данильчук звернула увагу на необхідність реалізації компетентнісного підходу у професійній підготовці майбутніх фахівців соціальної сфери в умовах сучасних суспільних викликів, зокрема воєнного

стану в Україні. Авторка зазначила, що трансформація соціальних процесів та зростання кількості кризових ситуацій – внутрішнє переміщення населення, втрати, травматичний досвід, підвищення соціальної напруги – зумовлюють необхідність оновлення змісту професійної підготовки соціальних працівників і формування міжгалузевих спеціальних компетентностей, необхідних для ефективної професійної діяльності [2, с. 124–131]. Відтак, у контексті підготовки фахівців до здійснення соціально-правового захисту материнства і дитинства важливим є формування здатності оцінювати соціальні ризики в сім'ях з дітьми та застосовувати правові й соціальні механізми підтримки. Водночас, професійна підготовка має передбачати розвиток навичок міжвідомчої взаємодії та готовності працювати з уразливими категоріями населення, зокрема матерями і сім'ями з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Як зазначили О. Караман та Я. Юрків, сучасні соціально-політичні трансформації в Україні, зокрема процеси децентралізації та реформування системи соціального управління, актуалізують проблему підтримки вразливих категорій населення на рівні територіальних громад. До таких категорій належать особи або соціальні групи, які через обмежені ресурси, складні життєві обставини чи вплив несприятливих соціально-економічних чинників не можуть самостійно забезпечити повну реалізацію своїх прав і потреб. У цьому контексті соціальна робота в громаді має бути спрямована на виявлення груп ризику, надання соціальної підтримки та створення середовища для відновлення їх повноцінної життєдіяльності і соціальної інтеграції [3, с. 5-15]. Тож, особливої ваги набуває підготовка фахівців соціальної сфери, здатних ефективно працювати в територіальних громадах та реалізовувати механізми соціально-правового захисту сімей з дітьми. Майбутні спеціалісти повинні володіти знаннями у сфері соціального законодавства, прав дитини та підтримки материнства, а також практичними навичками взаємодії з різними інституціями соціального захисту. Це сприятиме забезпеченню комплексної підтримки матерів і дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Важливим аспектом професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери є формування навчально-професійної мотивації. У дослідженні О. Василенко проаналізовано динаміку розвитку навчально-професійної мотивації здобувачів соціономічних спеціальностей – психологів, педагогів і соціальних працівників – у процесі навчання в закладах вищої освіти. Авторка обґрунтувала, що розвиток мотивації значною мірою залежить від професійної спрямованості здобувачів, задоволеності навчальним процесом, чітко визначених освітніх цілей та створення відповідних психолого-педагогічних умов у закладі вищої освіти. Формування стійкої навчально-професійної мотивації розглядається як важлива умова підготовки конкурентоспроможних фахівців соціономічного профілю та потребує цілеспрямованої організації освітнього процесу [1, с. 133-140].

За таких обставин, професійна підготовка фахівців соціальної сфери до здійснення соціально-правового захисту материнства і дитинства вимагає від здобувачів усвідомлення соціальної значущості професійної діяльності, спрямованої на підтримку сім’ї, захист прав жінок і дітей. Водночас, освітній процес має сприяти розвитку професійної відповідальності, емпатії та готовності працювати з сім’ями, які перебувають у складних життєвих обставинах. Це забезпечить підготовку фахівців, здатних ефективно реалізовувати механізми соціально-правового захисту материнства і дитинства в сучасному суспільстві.

Отже, професійна підготовка фахівців соціальної сфери до здійснення соціально-правового захисту материнства і дитинства повинна базуватися на засадах компетентнісного підходу; орієнтації на потреби вразливих категорій населення; формуванні стійкої професійної мотивації майбутніх фахівців. Важливими складовими такої підготовки є оновлення змісту освітніх програм відповідно до сучасних соціальних викликів, розвиток міжгалузевих компетентностей, а також формування готовності до практичної діяльності в умовах територіальних громад. Це сприятиме підготовці фахівців, здатних

ефективно забезпечувати соціально-правовий захист материнства і дитинства та реалізовувати комплексну підтримку сім'ї в сучасному суспільстві.

Список використаних джерел

1. Василенко О. Динаміка розвитку навчально-професійної мотивації здобувачів соціономічних спеціальностей протягом навчання в закладі вищої освіти. *Науковий журнал Хортицької національної академії.* 2024. С. 133–-140. DOI : https://doi.org/10.51706/2707-3076-2024-11-8

2. Данильчук Л О. Компетентнісний підхід до обґрунтування необхідних міжгалузевих спеціальних компетентностей у професійній підготовці майбутніх фахівців соціальної сфери. *Соціальна педагогіка: теорія та практика.* 2024 (4). С. 124–131. https://doi.org/10.12958/1817-3764-2024-4-124-131.

3. Караман О. Л., Юрків Я. І. Вразливі категорії населення як об'єкт соціальної роботи в громаді. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: Педагогічні науки.* 2019. №6 (329), жовтень. Ч. 1. С. 5–15. URL: https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/7949/3.pdf?sequence=1&isAllowed=y

УДК 378:364-78]:316.48

Світлана КАЛАУР
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка

ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ ДО РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ОСОБИСТІСНИХ ТА ПРОФЕСІЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Нині український фахівець, що надаватиме соціально-психологічні послуги, має бути максимально готовим якісно розв'язувати різного роду професійні конфлікти, кількість яких в українському соціумі суттєво збільшилась через російсько-українську війну. Як свідчить практика, професійне спілкування майбутніх соціальних працівників та психологів під

час реалізації професійних обов'язків та функцій доволі часто є конфліктним, тому майбутні фахівці ще під час навчання у ЗВО мають опанувати усі складові конфліктологічної компетентності, мати високий рівень конфліктологічної культури та оволодіти найбільш ефективними способами налагодження толерантної неконфліктної міжособистісної взаємодії.

Відзначимо, що питання формування конфліктологічної компетентності та вдосконалення готовності до розв'язування професійних конфліктів майбутніх фахівців, які працюватимуть в соціономічній сфері були в центрі уваги українських науковців Т. Браніцької, Г. Вошколуп, Н. Волкової, Т. Дзюби, О. Даниленко, В. Корнещук, Н. Самсонової, М. Трухан та ін. Однак ще й нині майбутні фахівці соціономічних професій відчувають потребу у ґрунтовних знаннях з конфліктології, соціальної медіації та потребують допомоги у формуванні спектру практичних умінь і навичок у питаннях розв'язування конфліктів як особистісного характеру так і у професійній сфері.

Насамперед констатуємо, що повністю поділяємо позицію Т. Браніцької [1] у тому, що у професійній діяльності майбутнього соціального працівника та психолога вагому роль посідає конфліктологічна культура, яка допомагає фахівцю якісно розв'язувати доволі широкий спектр як особистісних так і професійних конфліктів та налагоджувати партнерську взаємодію як з колегами, так і з клієнтами. Вважаємо, що конфліктологічна культура базується на належному рівні сформованості готовності до розв'язування професійних конфліктів. У нашому баченні «готовність майбутнього фахівця соціальної сфери до розв'язання конфліктів є ціннісним ресурсом особистості, виступає фактором успішності у сприйнятті та продуктивному вирішенні конфліктів під час професійної взаємодії, пов'язана із ефективним виконанням професійних функцій та ролей. Готовність починає формуватися в процесі професійної підготовки у ВНЗ, зумовлена соціальними установками, мотивами, професійною спрямованістю, теоретичною та практичною підготовкою та індивідуально-типологічними особливостями» [2, с. 92-93].

У методичній площині готовність майбутніх фахівців соціономічних професій до якісного та ефективного розв'язання професійних конфліктів

передбачає сформовану внутрішню мотивацію до такої діяльності, базується на ґрунтовних теоретичних знаннях з конфліктології, включає доволі широкий спектр практичних умінь і навичок щодо попередження (при потребі стимулювання) конфліктної взаємодії й пошуку найбільш оптимального рішення для виходу із конфлікту, а також передбачає рефлексію та сформовані особистісні риси і якості (толерантність, емпатію, відповідальність, соціальну зрілість, наполегливість, цілеспрямованість). На основі наведеного аргументу, вважаємо за доцільне з теоретичної, методичної та практичної точки зору виокремити конкретні структурні компоненти у структурі готовності майбутніх фахівців соціонномічного профілю до розв'язання професійних конфліктів, а саме: мотиваційний, когнітивний, конативний та особистісний [2, с. 95]. Саме такий спектр із чотирьох компонентів вважаємо найбільш валідним й обґрунтованим для практичної діяльності з її формування під час навчання у ЗВО.

З психолого-педагогічної точки зору у майбутніх фахівців соціономічного профілю необхідно формувати готовність до розв'язання професійних конфліктів на засадах неперервності у процесі здобуття освіти у ЗВО, починаючи з бакалаврських освітніх програм та продовжуючи під час навчання у магістратурі. Така практична діяльність «базується на безперервній освіті та обумовлена циклічно-вчинковою парадигматикою освітнього процесу, що відображає перетворення студента у фахівця, який компетентно розв'язує конфлікти» [2, с. 306]. До прикладу, під час організації освітнього процесу у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (ТНПУ) здобувачів освіти, що опановують освітньо-професійну програму «Соціальна робота» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти є змога вивчати ОК 27 «Соціальна конфліктологія» (4 кредити), яка розширює теоретичні знання про загальну теорію конфлікту. Зокрема студенти досліджують поняття, функції, форми й типологію конфліктів; аналізують причини конфлікту та його структуру; вивчають особливості поведінки людей в конфлікті; знайомляться із динамікою конфлікту і механізмами їх виникнення; опановують технології ефективного спілкування і раціональної поведінки в

конфлікті, а також ґрунтовно розглядають теоретичні та практичні аспекти, які стосуються особливостей конфліктів на різних рівнях соціальної системи (внутрішньо- та міжособистісний конфлікт; конфлікти в організаціях; сімейні конфлікти; група і конфлікт; насилля та стрес). Саме таким чином формується ґрунтовна теоретична база для розвитку конфліктологічної культури у фахівців соціономічного профілю.

У практичному контексті під час навчання в магістратурі майбутні соціальні працівники, які обрали освітньо-професійну програму «Соціальне адміністрування в громаді» у ТНПУ, можуть суттєво поглибити свої теоретичні знання та вдосконалити спектр практичних умінь на основі вивчення ОК 8 «Соціальне партнерство» (4 кредити), що передбачає два змістових модулі. Так перший змістовий модуль «Особливості партнерської діяльності на різних рівнях соціальної системи» передбачає більш ґрунтовне вивчення економічних, політичних, етнонаціональних, юридичних, релігійних конфліктів та конфлікту культур і духовних цінностей. Натомість другий змістовий модуль під назвою «Формування конструктивних підходів у інтерактивній взаємодії» розширює уявлення магістрантів про мистецтво переговорів та динаміку організації переговорного процесу й стилі їх ефективного проведення.

Наголосимо, що у тому випадку, коли магістранти вважають за доцільне розширити власні уявлення про налагодження партнерства на основі використання процедури медіації у них є змога обрати вибіркову дисципліну «Соціальна медіація» (3 кредити). Вивчення цієї вибіркової дисципліни дає змогу здобувачам освіти вдосконалити готовність до розв’язання професійних конфліктів на основі розкриття потенціалу процедури медіації та допомагає майбутнім фахівцям соціономічного профілю з практичної точки зору опанувати основні підходи до надання послуги медіації. До прикладу, перший змістовий модуль «Теоретичні аспекти організації медіаторської діяльності» дозволяє доволі ґрунтовно вивчити особливості організації та проведення процесу медіації, познайомитись із кодексом етики медіатора та опанувати законодавчу базу. Другий змістовий модуль «Практичні аспекти організації медіаторської діяльності» зосереджений на розширенні практичних умінь щодо

опанування функціями медіатора та дослідження послідовності стадій її проведення, а також дозволяє прослідкувати особливості організації сімейної медіації й познайомитися із підходами до процедури проведення медіація у кримінальних справах. Третій змістовий модуль «Когнітивна та конативна складова переговорного процесу» дозволяє майбутнім магістрам поглибити теоретичні знання з психології ділового спілкування та ведення службового листування, а також розширить кругозір щодо національних особливостей ведення переговорів з іноземними партнерами.

Процес неперервної практичної діяльності з формування у майбутніх фахівців соціономічного профілю готовності до розв'язання професійних конфліктів має опиратися на ґрунтовну методологічну базу. Зокрема, мова йде про чіткий перелік загальних і спеціальних принципів та підходів. Так, шляхом організації експериментального дослідження (2016 – 2019 н.р.), нами було виокремлено спектр із п'яти загальнонаукових принципів, які розглядаємо у якості ґрунтовної методологічної основи усієї нашої практичної діяльності. Зокрема, до цієї групи принципів віднесено такі принципи, як-от: науковості; систематичності та послідовності; свідомості й активності; доступності; зв'язку теорії та практики [2, с. 177–185]. Саме такий спектр загальнонаукових принципів ми вважаємо головним методологічним орієнтиром, адже дає реальну змогу ефективно поєднати в освітньому процесі теорію із практикою. До спектру специфічних принципів відносимо принципи: органічної цілісності об'єктивного і суб'єктивного; поєднання цілісності системи із структурністю; динамізму; міждисциплінарного характеру. З їх допомогою ми змогли узгодити практичні дії з формування у магістрантів готовності до розв'язання конфліктів з нормативними вимогами щодо організації освітнього процесу в магістратурі.

Відзначимо й те, що сформувати у майбутніх магістрів спеціальностей С 4 Психологія та І 10 Соціальна робота та консультування належний рівень готовності до розв'язання професійних конфліктів без цілеспрямованого впровадження в неперервний освітній процес (бакалаврат – магістратура) чітких та обґрунтованих методологічних підходів практично неможливо. Виходимо з тих міркувань, що саме підходи доцільно розглядати у якості

вагомих і чітких світоглядних категорій, які безпосередньо відображають концептуальні засади організації професійної підготовки, а також розглядаються нами у якості вагомих методологічних носіїв інформації про ефективну професійну підготовку майбутніх фахівців другого (магістерського) рівня вищої освіти. Отже, ми зробили головну опору на системному і цілеспрямованому використанні в освітньому процесі таких загальних підходів, як-от: системного, проблемного, діяльнісного, праксеологічного, антропологічного, комунікативного, компетентнісного, акмеологічного, середовищного, синергетичного, культурологічного, особистісно орієнтованого. Такий спектр із дванадцяти загальних методологічних підходів дасть змогу чітко працювати над формуванням у майбутніх фахівців конфліктологічної культури, а також забезпечить виважену роботу над вдосконаленням усіх компонентів готовності до розв'язання професійних конфліктів.

Таким чином, у підсумку можемо констатувати, що майбутні соціальні працівники та психологи, які прийдуть на роботу у соціальні установи мають бути не лише інтелектуалами, що володіють науковим світоглядом, а й бути готовими до ефективного розв'язування професійних конфліктів. Діяльність викладачів ЗВО із формування у здобувачів соціономічних спеціальностей (С 4 Психологія та І 10 Соціальна робота та консультування) готовності до розв'язання професійних конфліктів має бути системною, цілеспрямованою та неперервною (бакалаврат – магістратура).

Список використаних джерел

1. Браніцька Т. Р. Конфліктологічна культура фахівців соціономічних професій: технологія формування: монографія. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2020. 462 с.

2. Калаур С. М. Теорія і методика професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності : монографія. Тернопіль : Осадца Ю.В., 2018. 456 с.

УДК 378:37.013.42:811.111
Тетяна КРАВЧИНА
Хмельницький національний університет

ПЕДАГОГІЧНА РЕФЛЕКСІЯ В СИСТЕМІ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ

Сучасні трансформації у сфері вищої освіти зумовлюють необхідність підготовки спеціаліста нового типу, здатного не лише до якісного виконання професійних функцій, а й до постійного саморозвитку, самокорекції, критичного осмислення власного досвіду та відповідального прийняття рішень. Особливої актуальності це набуває у підготовці майбутніх фахівців соціономічних професій, професійна діяльність яких реалізується в системі «людина – людина» та передбачає високий рівень комунікативної культури, емоційної чутливості, співпереживання, саморегуляції та рефлексивного аналізу. У цьому контексті педагогічна рефлексія постає як важлива умова професійного становлення особистості, а іншомовна підготовка – як ефективне освітнє середовище для її розвитку [1, с. 13].

Проблема педагогічної рефлексії сьогодні розглядається як одна з ключових у теорії та практиці професійної освіти. Її значущість визначається тим, що рефлексія дозволяє студентам зрозуміти зміст власної діяльності, мотиви поведінки, емоційні реакції, труднощі та досягнення, а також сприяє формуванню здатності до самоспостереження, самооцінювання та самовдосконалення. Для майбутніх фахівців соціономічної сфери педагогічна рефлексія має особливу цінність, оскільки вона допомагає краще зрозуміти не лише себе, а й інших, усвідомлювати специфіку професійної взаємодії, аналізувати власний стиль спілкування, прогнозувати наслідки професійних дій та коригувати їх відповідно до етичних та професійних норм.

У системі іншомовної підготовки педагогічна рефлексія набуває особливого значення. Іноземна мова у вищій школі є не лише навчальною дисципліною, спрямованою на опанування лексичного та граматичного матеріалу та формування комунікативної компетентності, а й важливим

засобом розвитку особистості студента. Під час вивчення іноземної мови здобувач освіти постійно опиняється в ситуації осмислення власних можливостей, подолання труднощів, переосмислення мовленнєвого досвіду, співвіднесення власних знань та вмінь зі своїми академічними та професійними цілями. Саме тому іншомовна підготовка має значний потенціал для формування педагогічної рефлексії як інтегративної, професійно важливої якості. [2, с. 4]

Специфіка іншомовної підготовки полягає в тому, що вона створює умови для активного включення студента у різні форми міжособистісної взаємодії: діалог, полілог, дискусію, рольову гру, моделювання професійних ситуацій, презентацію власної позиції, аналіз комунікативних помилок. Усі ці форми роботи спонукають майбутнього фахівця до осмислення не лише мовного матеріалу, а й власного ставлення до висловлюваного, способів подання думки та реакцій співрозмовника. У результаті відбувається не лише розвиток іншомовної комунікативної компетентності, а й поглиблення рефлексивних умінь, що є особливо важливими для майбутньої професійної діяльності у соціономічній сфері.

Педагогічна рефлексія в системі іншомовної підготовки виявляється у кількох взаємопов’язаних вимірах. По-перше, це рефлексія власної навчальної діяльності, коли студент аналізує, як саме він навчається, які стратегії використовує, що допомагає або перешкоджає засвоєнню матеріалу. По-друге, це рефлексія комунікативної поведінки, яка передбачає усвідомлення того, як вибудовується спілкування, наскільки вдало добираються мовні засоби, яким є вплив висловлювання на співрозмовника. По-третє, це особистісно-професійна рефлексія, що дає змогу співвідносити зміст іншомовної підготовки з майбутньою професією, осмислювати значення іноземної мови для професійної самореалізації, самоствердження та ефективної взаємодії з різними категоріями людей [3, с. 5].

Для майбутніх фахівців соціономічних професій рефлексивний компонент навчання є особливо важливий, оскільки їхня професійна діяльність

потребує не просто знання певних алгоритмів роботи, а насамперед здатності до глибокого розуміння людської поведінки, емоцій, мотивів та потреб. Соціальний працівник, психолог, педагог, консультант, фахівець із соціального забезпечення чи менеджер соціальної сфери повинен вміти аналізувати професійну ситуацію, бачити її не лише з власної позиції, а й з іншої позиції, здійснювати корекцію власних дій та слів залежно від обставин. Саме тому розвиток педагогічної рефлексії у процесі іншомовної підготовки сприяє формуванню професійної зрілості, гнучкості мислення та готовності до ефективної професійної комунікації [2, с. 96].

Важливу роль у формуванні педагогічної рефлексії відіграють методи і прийоми, які орієнтують студентів на активне осмислення власного досвіду. До таких методів належать рефлексивні бесіди, проблемно-комунікативні завдання, аналіз професійно орієнтованих ситуацій, написання есе та self-reflection notes, ведення мовного портфоліо, самооцінка та взаємооцінювання, рольові та ділові ігри, вправи на інтерпретацію емоційних станів та поведінкових моделей. Ефективними є також завдання, які спонукають студентів до відповідей на запитання: що я відчував під час виконання завдання, що було складним, як я долав труднощі, що я зрозумів про себе, як цей досвід пов'язаний з моєю майбутньою професією.

Рефлексивно орієнтоване іншомовне навчання змінює сам характер освітнього процесу. Воно перестає бути лише передачею знань від викладача до студента і перетворюється на простір особистісного зростання, у якому майбутній фахівець не пасивно засвоює матеріал, а активно вибудовує власну траєкторію професійного розвитку. У такому освітньому середовищі викладач виконує роль фасилітатора, який створює умови для самовираження, відкритого діалогу, усвідомлення внутрішніх смислів навчання, розвитку здатності до самоспостереження та самокорекції. Атмосфера довіри, підтримки, партнерської взаємодії та інтелектуальної свободи є важливою педагогічною умовою формування рефлексії [1, с. 15].

Не менш важливим є й те, що іншомовна підготовка відкриває можливості для міжкультурного осмислення професійних проблем. Ознайомлення з іншомовними текстами, професійними кейсами, моделями комунікації, що функціонують у різних культурних контекстах, сприяє розширенню світогляду студентів, розвитку толерантності, емпатії, гнучкості у спілкуванні. Це, у свою чергу, поглиблює рефлексивну позицію здобувача освіти, оскільки він вчиться бачити багатоманітність підходів, оцінювати власні уявлення, переосмислювати стереотипи та адаптувати свою поведінку до конкретної ситуації професійної взаємодії [3, с. 10].

Формування педагогічної рефлексії у системі іншомовної підготовки доцільно розглядати як поетапний процес. На початковому етапі важливо розвивати вміння студентів усвідомлювати власне ставлення до навчальної діяльності, формувати позитивну мотивацію до вивчення іноземної мови, спонукати до елементарного самоаналізу. На наступному етапі акцент переноситься на осмислення особистісного значення іншомовної підготовки, зв'язок між мовленнєвою діяльністю та професійним саморозвитком, уміння аналізувати власні емоції, труднощі, досягнення. Вищий рівень передбачає здатність до стійкої професійної рефлексії, коли студент може самостійно оцінювати ефективність власної комунікативної та професійної поведінки, прогнозувати результати взаємодії, свідоме самовдосконалення. [1, с. 20]

Отже, педагогічна рефлексія у системі іншомовної підготовки майбутніх спеціалістів соціономічних професій є важливим чинником особистісного та професійного становлення. Вона забезпечує осмислене ставлення до навчання, сприяє розвитку самопізнання, саморегуляції, критичного мислення, комунікативної культури та професійної відповідальності. Іншомовна підготовка, за умови її рефлексивної спрямованості, стає не лише засобом формування мовної компетентності, а й потужним інструментом розвитку майбутнього фахівця як зрілої, свідомої, гуманістично орієнтованої особистості, здатної до ефективної професійної взаємодії в умовах сучасного суспільства.

Список використаних джерел

1. Губа Н. О. Рефлексія: проблематика формулювання концепту. *Наукові записки. Серія: Психологія.* 2024. № 3. С. 13–19.

2. Кононко О. Л. Самоставлення майбутнього педагога та його вплив на ефективність професійної діяльності. *Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогічні науки*. 2024. № 18. С. 94–104.

3. Чернець Т. Ю., Мисула М. С., Руда М. М., Кавецька Н. А., Мудра У. О. Педагогічна рефлексія як чинник професійного розвитку викладача закладу вищої освіти. *Педагогічна Академія: наукові записки.* 2025. № 23. С. 1–25.

УДК 159.925:159.942.

Олександр КОВТУН, Світлана КОНДРАТЮК,
Максим СУХАНЮК
Хмельницький інститут соціальних технологій Університету «Україна»

ФОРМУВАННЯ ЕМПАТІЇ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

У сучасному суспільстві професійна діяльність соціального працівника пов’язана з наданням допомоги різним соціально вразливим категоріям населення, які перебувають у складних життєвих обставинах. Ефективність соціальної роботи значною мірою залежить від рівня сформованості особистісно-професійних якостей фахівця, серед яких особливе місце посідає емпатія. Емпатія виступає важливою складовою професійної компетентності соціального працівника, оскільки вона забезпечує здатність розуміти емоційний стан іншої людини, співпереживати їй та надавати ефективну соціально-психологічну підтримку.

Емпатія розглядається як психологічна здатність особистості розуміти емоційні переживання іншої людини, співпереживати їй та адекватно реагувати на її емоційний стан. У професійній діяльності соціального працівника емпатія

сприяє встановленню довірливих взаємин із клієнтом, більш глибокому розумінню його проблем і потреб, а також вибору ефективних способів надання допомоги. Високий рівень емпатії дозволяє фахівцю уникати формального підходу до роботи та сприяє формуванню гуманістичної спрямованості професійної діяльності.

К. Ніколенко зауважує, що за допомогою емпатії можна простежити деякі загальні закономірності креативності як процесу. Емпатія виступає як засіб для досягнення креативного процесу особистістю. Механізми креативних актів говорять про неможливість уніфікації цього процесу, однак свідчать про деякі загальні положення, за допомогою яких можна говорити про особливості креативного процесу особистості вищої освіти [1].

Значний вплив на розвиток емпатії має практична підготовка здобувачів освіти, зокрема проходження виробничої практики. Під час безпосередньої взаємодії з різними категоріями клієнтів здобувачі освіти набувають досвіду емоційного розуміння проблем інших людей та формують навички професійної комунікації.

Ефективними засобами формування емпатії у процесі професійної підготовки є інтерактивні методи навчання. До таких методів належать тренінги розвитку емпатії, рольові та ділові ігри, аналіз професійних ситуацій (кейси), групові дискусії та рефлексивні вправи. Використання цих методів сприяє розвитку емоційної чутливості, уміння слухати співрозмовника, розуміти його переживання та будувати ефективну комунікацію.

Формування емпатії у майбутніх соціальних працівників відбувається у процесі навчання у закладах освіти та передбачає поєднання теоретичної підготовки з практичним досвідом. Важливу роль у цьому процесі відіграє вивчення психолого-педагогічних дисциплін, які сприяють розвитку емоційної чутливості, здатності до рефлексії та усвідомлення власних емоцій.

Важливим елементом формування емпатії є розвиток у здобувачів освіти навичок рефлексії, що передбачає усвідомлення власних емоційних реакцій і їх впливу на взаємодію з іншими людьми. Дозволяє майбутнім соціальним

працівникам краще контролювати власні емоції та професійно реагувати на складні ситуації у роботі з клієнтами. Р. Чубук наголошує, що емпатія та рефлексія є важливими складовими частинами, які дають багато суттєвих можливостей для вирішення соціальними працівниками складних ситуацій, у які потрапляють клієнти соціальної роботи, та допомагають їм пережити психологічно складні життєві обставини [2].

Формування емпатії у процесі професійної підготовки має комплексний характер і включає когнітивний, емоційний та поведінковий компоненти. По-перше, важливим є когнітивний аспект емпатії, який передбачає здатність майбутнього фахівця розуміти переживання, мотиви та поведінку інших людей. У процесі навчання здобувачі освіти засвоюють знання з психології, соціальної роботи, педагогіки та соціальної комунікації, що допомагає їм усвідомлювати соціальні та психологічні чинники поведінки клієнтів. По-друге, емоційний компонент емпатії полягає у здатності співпереживати іншим людям, емоційно відгукуватися на їхній стан та виявляти підтримку. У майбутніх соціальних працівників він формується через участь у практичних заняттях, тренінгах, рольових іграх, аналізі життєвих ситуацій та професійних кейсів. По-третє, поведінковий компонент проявляється у здатності демонструвати емпатійну поведінку під час взаємодії з клієнтами. Включає навички активного слухання, підтримки, толерантності, тактовності та етичної комунікації. Важливою особливістю формування емпатії є також рефлексивний характер цього процесу, коли студент аналізує власні емоції, ставлення до інших людей та професійні дії. Розвиток рефлексії сприяє усвідомленню власних реакцій і формуванню здатності до емоційної саморегуляції.

Ефективне формування емпатії у майбутніх соціальних працівників можливе за умови створення сприятливого освітнього середовища, яке стимулює розвиток гуманістичних цінностей, толерантності та поваги до особистості. Важливими педагогічними умовами є інтеграція теоретичних знань із практичною діяльністю, використання активних методів навчання та підтримка атмосфери довіри і взаємоповаги у студентському колективі.

Таким чином, емпатія є однією з ключових професійно важливих якостей соціального працівника. Її формування у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців є необхідною умовою ефективної соціальної роботи. Використання інтерактивних методів навчання, поєднання теоретичної та практичної підготовки, а також створення гуманістично орієнтованого освітнього середовища сприяють розвитку емпатійних здібностей здобувачів освіти та підвищують їхню готовність до професійної діяльності у сфері соціальної роботи. Саме за таких умов майбутні соціальні працівники здатні сформувати високий рівень емпатії, що є необхідною передумовою їхньої успішної професійної діяльності.

Список використаних джерел

1. Ніколенко К. В. Емпатія як фактор креативності: соціально-філософський аналіз. *Інтелект, особистість, цивілізація*. 2017. Вип. 14. С. 5-11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/intelekt_2017_14_3

2. Чубук Р. В. Рефлексія й емпатія як необхідні складники у вирішенні соціальними працівниками складних життєвих ситуацій клієнтів. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5 : Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2021. Вип. 80(2). С. 161-166. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_5_2021_80(2)__35

УДК 378:364.622-43

Діана МЕЛЬНИЧУК
Волинський національний університет імені Лесі Українки

РОЛЬ ПРАКТИЧНИХ КЕЙСІВ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ДО НАДАННЯ КОМПЛЕКСНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОСЛУГИ З ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ

Сучасний вектор розвитку соціальної політики в Україні спрямований на створення цілісної екосистеми підтримки ментального здоров’я, де ключову

роль відіграють територіальні громади. Запровадження комплексної соціальної послуги з формування життєстійкості в межах Всеукраїнської програми «Ти як?» актуалізує питання якісної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи. Професійна діяльність у центрах життєстійкості вимагає від випускників закладів вищої освіти не лише знань нормативно-правової бази, а й сформованих навичок надання психосоціальної підтримки в умовах високої невизначеності. Підготовка до реалізації такої послуги має інтегрувати академічні знання із реальним практичним досвідом через систему кейс-стаді, що дозволяє студентам опанувати складні алгоритми допомоги особистості, сім'ї та громаді.

Теоретико-методологічний фундамент підготовки майбутніх фахівців базується на концепції життєстійкості, яку українські дослідники розглядають як системне утворення, яке підкреслює установки, що задають мотивацію особистості до перетворення стресових ситуацій у нові можливості та є складовою самовизначення особистості; індивідуальну здатність людини управляти власними можливостями і ресурсами в контексті соціальних норм та умов навколишнього середовища; особливу інтегративну якість особистості, систему можливостей, які забезпечують свідому та творчу організацію індивідом свого життя [2; 3; 4].

Важливим аспектом є впровадження травма-поінформованого підходу в освітній процес. Це створення безпечного середовища, що базується на довірі, емпатії, передбачуваності та підтримці, а не на осуді. Основні кроки включають: забезпечення фізичної та емоційної безпеки, сталі ритуали, право вибору для дітей, навчання персоналу розпізнавати симптоми травми та формування культури взаємоповаги. Це передбачає, що студент має усвідомлювати поширеність травми серед населення та вміти вибудовувати взаємодію на засадах фізичної та емоційної безпеки, довіри, вибору та співпраці [1].

Розробка та реалізація практичного кейсу підготовки студентів передбачає багатокомпонентну структуру, що охоплює когнітивний,

операційний та рефлексивний рівні. На когнітивному рівні студенти вивчають теоретичні моделі стресостійкості та механізми психологічного захисту. Особлива увага приділяється розумінню стресу, що дозволяє фахівцю в майбутньому аргументовано проводити психоедукацію для клієнтів. Важливо, щоб майбутній фахівець розумів різницю між патологічними станами та нормальними реакціями на ненормальні обставини, що дозволяє уникнути надмірного перетворення соціальних проблем на медичні.

Операційний рівень підготовки реалізується через моделювання професійної діяльності в умовах, максимально наближених до реальних. Центральне місце тут посідає навчання методам першої психологічної допомоги (ППД). Студенти відпрацьовують алгоритми «Дивитися — Слухати — Зв'язувати», які є універсальним інструментом стабілізації стану людини в кризовій ситуації.

Деякі дослідники зазначають, що використання інтерактивних технологій, таких як симуляційні ігри та рольове моделювання, дозволяє студентам відчути динаміку взаємодії з різними типами клієнтів: від осіб із реактивними станами до сімей, що переживають втрату. У межах кейсу студенти навчаються розробляти індивідуальні плани розвитку життєстійкості, які включають не лише заходи соціальної підтримки, а й техніки емоційної саморегуляції [4].

Особливе значення у підготовці має оволодіння інструментами групової роботи. Центри життєстійкості передбачають проведення груп взаємопідтримки, занять із батьківства та тренінгів із самодопомоги. Майбутні фахівці із соціальної роботи повинні володіти навичками фасилітації, вміти створювати безпечну групову атмосферу та керувати груповою динамікою.

Важливим змістовним блоком підготовки є навчання міжсекторальній взаємодії. Послуга з формування життєстійкості за своєю природою є комплексною, що вимагає від фахівця соціальної роботи тісної координації з медичними закладами, центрами зайнятості, юристами та волонтерськими організаціями і т.д.

Студенти навчаються здійснювати ефективне перенаправлення, чітко розмежовуючи випадки, де достатньо соціально-педагогічного втручання, від ситуацій, що потребують спеціалізованої психіатричної чи юридичної допомоги. Ця компетентність запобігає «розмиванню» професійних меж та підвищує загальну ефективність системи допомоги.

Рефлексивно-супервізійний компонент підготовки спрямований на формування професійної самосвідомості студента. Робота з людським болем та травмою неминуче веде до емоційного навантаження, тому майбутні фахівці із соціальної роботи мають бути озброєні техніками профілактики вторинної травматизації. У межах практичного кейсу студенти проходять групові супервізії, де аналізують власні почуття, що виникають під час роботи з кейсом.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що підготовка майбутніх фахівців із соціальної роботи до реалізації комплексної соціальної послуги з формування життєстійкості через систему практичних кейсів забезпечує органічне поєднання теорії та практики. Така модель навчання сприяє формуванню готовності випускників до виконання складних завдань у сфері психосоціальної підтримки, що в результаті веде до посилення стійкості всієї громади. Перспективним напрямом подальших досліджень є розробка віртуальних кейсів для дистанційної підготовки спеціалістів соціальної сфери, що дозволить розширити доступ до інноваційних освітніх методик.

Список використаних джерел

1. Гапчик К. В. Реалізація травма-інформованого підходу в освітньому процесі сучасного університету [Кваліфікаційні роботи здобувачів] Другий (магістерський). Шифр академічної групи: ОДКОДМ-1-24-1.4д. Дата захисту: 16.12.2025, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, 2025.

2. Даценко О. (2022) Життєстійкість як ресурс особистості. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. 2022. Том 33 (72) № 4. С. 1-7.

3. Маннапова К. (2019) Теоретичний аналіз підходів до розвитку життєстійкості підлітків. Science and society. Proceedings of the 12th International

conference. Accent Graphics Communications & Publishing. Hamilton, Canada. 2019. Pp. pp. 214-221

4. Лях Т., Спіріна Т., Дуля А., Горчинський Р. Аналіз потреб соціальних працівників щодо використання ними ІКТ у системі надання соціальних послуг (м. Київ, Україна). *Міжнародний журнал досліджень електронного навчання.* 2022. Вип. 8.2. С. 1–21

5. Чиханцова О. (2017) Модель життєстійкості особистості. Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2017. Том V, Вип. 17. С. 142-150.

УДК 159.942:378.147

Людмила МІХЕЄВА, Поліна ПРИСЯЖНА
Хмельницький національний університет

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ОПТИМІЗАЦІЇ ЕМОЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Професійна підготовка майбутніх психологів у сучасних умовах трансформації освітньої парадигми передбачає не лише засвоєння теоретичних знань і практичних навичок, а й цілеспрямований розвиток емоційної компетентності, яка визначає здатність фахівця ефективно взаємодіяти з клієнтами, підтримувати їх психологічне благополуччя та зберігати власну професійну дієздатність у складних і стресогенних ситуаціях. У контексті компетентнісного підходу емоційна складова розглядається як інтегральний компонент професійної готовності, що забезпечує гармонійне поєднання знань, умінь, ціннісних орієнтацій і особистісних якостей майбутнього фахівця.

Емоційна сфера студента-психолога формує основу його когнітивної діяльності, міжособистісної взаємодії, рефлексії та саморегуляції, що робить її важливою умовою успішності навчання й подальшої професійної діяльності [2]. Згідно з концепцією емоційного інтелекту, запропонованою П. Саловейєм і Дж. Маєром, емоційна компетентність включає здатність ідентифікувати,

розуміти, виражати та регулювати емоції, використовуючи їх як ресурс для мислення та прийняття рішень [5]. Для майбутнього психолога ці здібності мають принципове значення, оскільки професійна діяльність передбачає постійну роботу з емоційними переживаннями інших людей, емпатійне слухання, емоційну підтримку та водночас збереження внутрішньої рівноваги.

Крім того, емоційна компетентність виступає чинником адаптації студента до умов освітнього середовища. Високий рівень емоційної усвідомленості сприяє ефективному подоланню навчальної тривожності, підвищує стресостійкість і забезпечує конструктивне реагування на академічні труднощі. Натомість недостатній розвиток емоційної саморегуляції може зумовлювати зниження мотивації, емоційне виснаження та формування неадаптивних стратегій поведінки.

У професійному аспекті емоційна сфера майбутнього психолога є не лише умовою успішного навчання, а й інструментом професійної діяльності. Саме здатність до емпатії, емоційної гнучкості та рефлексивності визначає якість консультативної взаємодії, рівень довіри клієнта та ефективність психологічної допомоги. Таким чином, розвиток емоційної компетентності в процесі професійної підготовки має розглядатися як стратегічне завдання вищої освіти, спрямоване на формування цілісної, психологічно зрілої та професійно стійкої особистості майбутнього фахівця.

Аналіз наукової літератури дозволяє виділити кілька груп психологічних умов оптимізації емоційної складової професійної підготовки, а саме: рефлексивно-освітні умови, корекційно-розвивальні психотехнології, психоосвітні програми з емоційного інтелекту, підтримувальне освітнє середовище.

Рефлексивно-освітні умови передбачають цілеспрямовану організацію навчального процесу, спрямовану на розвиток у здобувачів освіти здатності до усвідомлення, аналізу й інтерпретації власних емоційних переживань у навчальних і квазіпрофесійних ситуаціях. Йдеться не лише про фіксацію емоційних станів, а про формування глибокої емоційної осмисленості –

здатності розуміти причини, динаміку та наслідки власних емоційних реакцій, а також їх вплив на мислення, поведінку й професійні рішення.

Систематичні заняття з розвитку емоційної рефлексії можуть включати тематичні семінари, інтерактивні дискусії, аналіз професійних кейсів із фокусом на емоційні аспекти взаємодії, а також вправи на ідентифікацію та вербалізацію переживань. Ведення рефлексивних щоденників сприяє формуванню навичок самоспостереження та метакогнітивного аналізу. Крім того, рефлексивно-освітні умови сприяють формуванню професійного мислення. Здатність аналізувати власні емоційні реакції у взаємодії з клієнтом або в навчально-практичній діяльності формує основу для розвитку професійної позиції, етичної чутливості та відповідальності. Як зазначає Л. Алексієнко-Лемовська, рефлексія є центральним механізмом професійного саморозвитку майбутнього психолога, оскільки забезпечує інтеграцію особистісного досвіду з теоретичними знаннями [1]. Важливою складовою рефлексивно-освітніх умов є створення безпечного психологічного середовища, у якому студенти можуть відкрито обговорювати власні переживання без страху осуду. Фасилітовані групові обговорення, супервізійні зустрічі, тренінги з розвитку емоційної компетентності сприяють формуванню культури усвідомленого ставлення до емоцій як ресурсу, а не як перешкоди професійного становлення. Отже, рефлексивно-освітні умови є важливим психологічним підґрунтям оптимізації емоційної складової професійної підготовки, оскільки забезпечують розвиток самосвідомості, емоційної зрілості, метакогнітивних навичок та готовності до професійної саморегуляції.

Ще однією важливою складовою оптимізації емоційної сфери майбутніх психологів є корекційно-розвивальні психотехнології, що забезпечують не лише профілактику негативних емоційних станів, а й цілеспрямований розвиток навичок саморегуляції, стресостійкості та емоційної гнучкості. Їх застосування у процесі професійної підготовки дозволяє інтегрувати теоретичні знання про емоції з практичним досвідом їх усвідомлення та регуляції.

Тренінги емоційної саморегуляції спрямовані на формування здатності розпізнавати ранні ознаки емоційного напруження, усвідомлювати власні тригери та застосовувати конструктивні способи реагування. У межах таких тренінгів використовуються вправи на розвиток емоційної обізнаності, когнітивної переоцінки ситуації, формування навичок конструктивного самодіалогу. Майндфулнес-практики сприяють формуванню здатності зосереджувати увагу на поточному досвіді без оцінювання, що знижує інтенсивність тривожних переживань та підвищує емоційну стабільність. Техніки прогресивної м'язової релаксації, дихальні вправи, елементи аутогенного тренування сприяють зниженню фізіологічних проявів стресу та відновленню психоемоційного балансу. Як зазначає О. Денис, впровадження таких методів в освітній процес сприяє зменшенню рівня навчальної тривожності, підвищенню впевненості у власних силах та формуванню навичок самодопомоги [3]. Отже, систематичне використання зазначених технологій у процесі фахової підготовки сприяє формуванню психологічної стійкості, профілактиці емоційного виснаження та розвитку професійної зрілості майбутніх психологів.

Психоосвітні програми з розвитку емоційного інтелекту становлять системний інструмент формування емоційної компетентності майбутніх психологів у межах освітнього процесу. Їх метою є не лише підвищення рівня обізнаності студентів щодо природи емоцій, а й формування практичних умінь аналізувати, інтерпретувати та конструктивно використовувати емоційні стани у навчальній та професійній діяльності. Впровадження спеціалізованих модулів, що охоплюють компоненти ідентифікації емоцій, розуміння причинно-наслідкових зв'язків між емоціями й поведінкою, розвиток емпатії та навичок емоційної саморегуляції, сприяє цілісному формуванню емоційної компетентності.

Психоосвітні програми можуть реалізовуватися у форматі інтерактивних лекцій, тренінгових занять, кейс-аналізу, рольових ігор, супервізійних груп, що дозволяє поєднати теоретичний і практичний компоненти. Емпіричні

дослідження засвідчують, що систематичне навчання емоційного інтелекту позитивно впливає на академічну успішність, рівень психологічного благополуччя та соціальної адаптації студентів. Отже, психоосвітні програми з емоційного інтелекту є ефективною умовою оптимізації емоційної складової професійної підготовки, оскільки забезпечують інтеграцію знань про емоції з розвитком практичних навичок їх усвідомленого використання в майбутній професійній діяльності психолога.

Важливою психологічною умовою оптимізації емоційної складової професійної підготовки майбутніх психологів є підтримувальне освітнє середовище, оскільки саме в безпечному та довірливому просторі відбувається формування емоційної відкритості, професійної рефлексії та готовності до саморозвитку. Освітнє середовище, побудоване на засадах поваги, прийняття та партнерської взаємодії, сприяє зниженню рівня навчальної тривожності та створює умови для конструктивного переживання складних емоційних станів.

Організація груп психологічної підтримки, супервізійних зустрічей, фасилітованих обговорень професійних кейсів дозволяє студентам відкрито обговорювати емоційні виклики, що виникають у процесі навчання та під час проходження практики. У таких форматах майбутні психологи мають можливість не лише отримати зворотний зв’язок, а й навчитися виражати власні переживання, аналізувати труднощі та знаходити ресурси для їх подолання. Як зазначає В. Нечерда, психологічно безпечне освітнє середовище підвищує рівень внутрішньої мотивації та сприяє формуванню професійної ідентичності студента [4]. Отже, підтримувальне освітнє середовище виступає системним чинником, який забезпечує інтеграцію емоційного досвіду студента з професійним навчанням, сприяє розвитку рефлексії, емпатії та відповідального ставлення до майбутньої діяльності психолога.

Таким чином, психологічні умови оптимізації емоційної складової професійної підготовки майбутніх психологів мають системний характер, що включає рефлексивно-освітні, корекційно-розвивальні, психоосвітні та підтримувальні компоненти. Подібний інтегрований підхід сприяє не лише

підвищенню навчальних результатів, а й формуванню професійної зрілості, емоційної стійкості та готовності до реальної практичної діяльності.

Список використаних джерел

1. Алексієнко-Лемовська Л. Психологічні особливості розвитку професійної рефлексії майбутніх психологів. *Міжнародний науковий журнал освіти та лінгвістики*, *1*(3). 2022. С. 97-106. https://isg-journal.com/isjel/article/view/42

2. Басюк Н. А. Емоційний інтелект і психічне здоров'я учасників освітнього процесу : навчальний посібник. Житомир, 2024. 140 с.

3. Денис О. Саморегуляція особистості як психолого-педагогічна проблема. *Наука і освіта*. 2020. №4. С. 53-59. https://doi.org/10.24195/2414-4665-2020-4-7

4. Нечерда В. Б. Феномен успішності крізь призму педагогічної науки. *Педагогічні науки* : Збірник наукових праць, Випуск 102. 2023. С. 25-31. https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2023-102-4

5. Salovey P. & Mayer J. D. (1989-1990). Emotional intelligence. *Imagination, Cognition and Personality, 9*(3), 185-211. https://doi.org/10.2190/DUGG-P24E-52WK-6CDG

УДК 364-787.9

Василь МОЙСЕЮК
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»

СУПЕРВІЗІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ТА ПРОФІЛАКТИКИ ВИГОРАННЯ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Актуальність проблеми професійної підтримки фахівців соціальної сфери в сучасних умовах трансформації українського суспільства переростає з площини суто корпоративної етики у стратегічне питання життєздатності всієї системи соціального захисту. Специфіка діяльності цих спеціалістів вимагає не

лише високої кваліфікації, а й постійної емоційної залученості та прийняття критичних рішень у ситуаціях високої невизначеності. В умовах повномасштабної війни, безпрецедентного зростання кількості внутрішньо переміщених осіб, ветеранів та постраждалих від насильства, навантаження на соціальних працівників набуває екстремального характеру. Це неминуче призводить до ризиків «втоми від співчуття», вторинної травматизації та глибокої професійної деформації, що у підсумку виснажує людський ресурс галузі. У цьому контексті супервізія постає не просто як форма навчання чи інструмент зовнішнього контролю, а як цілісна система професійної життєстійкості. Вона виступає фундаментальним механізмом, що забезпечує синергію між безперервним розвитком практичних компетенцій та збереженням ментального здоров'я працівника, виступаючи запорукою високої якості надання соціальних послуг [2, с. 14].

Для глибокого розуміння механізмів впливу супервізії на особистість фахівця та її здатності протидіяти деструктивним процесам у професійній діяльності, варто звернутися до класичної трьохфункціональної моделі, де кожен аспект відіграє критичну роль у стабілізації фахівця.

1. **Освітня (формуюча) функція.** Професійний розвиток неможливий без постійної рефлексії. Супервізія надає фахівцю можливість проаналізувати свої теоретичні знання у розрізі конкретних кейсів. Це дозволяє усвідомити власні обмеження, навчитися новим методам інтервенції та розвинути критичне мислення. Коли фахівець розуміє «що» і «навіщо» він робить, рівень його стресу знижується, оскільки зростає відчуття професійної самоконтролю [3, с. 42].

2. **Підтримуюча (відновлювальна) функція.** Соціальна робота часто супроводжується «втомою від співчуття». Підтримуюча функція супервізії спрямована на опрацювання контрпереносів — емоційних реакцій працівника на клієнта. Без такої підтримки накопичений негатив трансформується у цинізм або апатію, що є прямими ознаками вигорання. Супервізор допомагає фахівцю

«легітимізувати» свої почуття, зрозуміти, що тривога чи втома є нормальними реакціями на ненормальні обставини [1, с. 88].

3. **Спрямовуюча (нормативна) функція.** Цей аспект часто сприймається як контроль, проте у контексті вигорання він відіграє роль «безпечних кордонів». Чітке дотримання професійних стандартів та етики, що обговорюється під час супервізії, захищає працівника від надмірної залученості та прийняття на себе відповідальності, яка належить клієнту.

Емоційне вигорання розвивається поетапно: від ідеалізації та надмірної активності до повного психологічного виснаження. Супервізія дозволяє перервати цей цикл на ранніх етапах завдяки декільком механізмам:

1. **Депатологізація почуттів.** У груповій супервізії фахівець бачить, що колеги мають подібні труднощі. Це знімає відчуття провини за «некомпетентність» чи «слабкість». Цей процес дозволяє переосмислити складні емоційні реакції не як особистісний недолік чи професійну непридатність, а як закономірну відповідь психіки на роботу в аномальних, стресових обставинах. Завдяки легітимізації власних переживань у колі професійної спільноти, соціальний працівник позбувається ізоляції та отримує ресурс для конструктивного аналізу ситуації замість деструктивної самокритики.

2. **Розширення професійного поля зору.** Вигорання часто супроводжується «тунельним зором», коли фахівець не бачить виходу зі складної ситуації з клієнтом. Супервізор пропонує нові перспективи, що повертає працівнику відчуття суб’єктності та професійної сили. Така зовнішня децентрація дозволяє розірвати коло когнітивної ригідності, що виникає під дією хронічного стресу та обмежує здатність до креативного пошуку рішень. Через інтелектуальне стимулювання супервізія трансформує тупикові ситуації у навчальні кейси, що не лише вирішує поточну проблему клієнта, а й формує у фахівця алгоритми подолання подібних криз у майбутньому.

3. **Встановлення емоційних меж.** Профілактика вигорання вимагає чіткого розмежування особистого та професійного. Супервізія допомагає

вибудувати ці межі, запобігаючи «розчиненню» фахівця у проблемах клієнта [2, с. 67]. Цей процес допомагає виокремити власні емоційні проєкції працівника від реальних потреб клієнта, запобігаючи небезпечному злиттю, яке виснажує психічний ресурс. Формування стійких професійних кордонів дозволяє соціальному працівнику зберігати емпатію без самопожертви, що є ключовим фактором довготривалої професійної придатності в умовах підвищеної соціальної відповідальності.

Окрім індивідуальної користі для конкретного працівника, супервізія має фундаментальне організаційне значення, виступаючи дієвим інструментом менеджменту та управління людським капіталом. Стабільна система супервізійної підтримки суттєво знижує плинність кадрів, що є особливо критичним для соціальної сфери, де дефіцит досвідчених фахівців відчувається найгостро. Фахівці, які отримують регулярний професійний зворотний зв’язок та психоемоційну підтримку, демонструють значно вищий рівень лояльності до організації, відчувають свою цінність та приналежність до професійної спільноти. Це створює безпечне середовище для інновацій: працівник, який має простір для рефлексії над помилками, стає більш відкритим до впровадження нових методик та нестандартних підходів у роботі з клієнтами. У такому разі професійний розвиток трансформується із разових епізодичних подій, як-от курси підвищення кваліфікації, у безперервний, живий процес інтеграції практичного досвіду та теоретичних знань, що стає частиною організаційної культури [1, с. 115].

Отже, супервізія є не просто допоміжним елементом, а ключовим системотворчим компонентом сучасної моделі соціальної допомоги. Її роль полягає у створенні динамічного балансу між об’єктивно високими вимогами професії та суб’єктивними особистісними ресурсами фахівця, що дозволяє уникати професійного дефолту. Розвиток інституту супервізії в Україні в умовах сучасних кризових викликів дозволить здійснити якісний перехід від застарілої «реактивної» моделі допомоги, яка фокусується лише на боротьбі з наслідками стресу та вигорання, до «проактивної» стратегії професійного

зростання. У такій парадигмі інвестиція у ментальне здоров'я та професійну впевненість соціального працівника розглядається як пряма інвестиція у якість і результативність соціальних послуг для населення. Впровадження супервізії на рівні державних стандартів є необхідним кроком для формування стійкої, гуманістичної та професійної системи соціального захисту, здатної ефективно функціонувати навіть у періоди найбільших соціальних випробувань.

Список використаних джерел

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: Навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 208 с.

2. Міщик Л. І. Супервізія в соціальній роботі : Навчально-методичний посібник. Запоріжжя : ЗНУ, 2012. 112 с.

3. Семигіна Т. В. Сучасна соціальна робота. Київ : Академія, 2020. 192 с.

УДК: 364.63-055.2:364.4

Вікторія НЕСТЕРЧУК
Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

СПЕЦИФІКА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЦЕНТРІВ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ У РОБОТІ З ЖІНКАМИ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Проблема домашнього насильства щодо жінок належить до складних асоціальних явищ сучасного суспільства, що характеризується системністю проявів і супроводжується значними негативними наслідками для фізичного, психологічного та соціального стану постраждалих жінок.

Поширеність насильницьких практик у сімейному середовищі та їхній багатовимірний вплив на життєдіяльність жінок, які зазнали домашнього насильства, актуалізують потребу у формуванні ефективної системи реагування з боку державних і соціальних інституцій. У цьому контексті важливу роль відіграють центри соціальних служб, діяльність яких спрямована на

організацію та реалізацію соціально-правової допомоги жінкам, які постраждали від домашнього насильства [1].

Ефективність такої діяльності значною мірою визначається рівнем професійної компетентності соціальних працівників, оскільки вони забезпечують практичне застосування механізмів соціального та правового реагування на випадки домашнього насильства і безпосередньо здійснюють процес надання соціально-правової допомоги.

У науковому дискурсі професійну компетентність розглядають як інтегративну характеристику фахівця, що відображає його здатність результативно здійснювати професійну діяльність на основі системи спеціалізованих знань, практичних умінь, професійного досвіду та ціннісних орієнтацій [2; 3].

У галузі соціальної роботи професійна компетентність набуває особливої значущості, оскільки діяльність соціальних працівників пов’язана з оцінюванням складних життєвих обставин жінок, які постраждали від домашнього насильства, прийняттям професійно обґрунтованих рішень та застосування комплексу соціальних і правових інструментів допомоги [4].

У цьому контексті професійну компетентність соціальних працівників доцільно розглядати як інтегровану сукупність фахових знань, практичних умінь, професійних цінностей та особистісних якостей, що забезпечують здатність соціальних працівників здійснювати професійну діяльність, спрямовану на об’єктивне оцінювання соціальної ситуації жінок, які постраждали від домашнього насильства, визначення доцільних засобів реагування на їхні проблемні обставини та реалізацію ефективної соціально-правової допомоги постраждалим жінкам [5].

У діяльності центрів соціальних служб професійна компетентність соціальних працівників набуває специфічного змістового наповнення, що зумовлено особливостями надання соціально-правової допомоги жінкам, які постраждали від домашнього насильства, оскільки ця категорія жінок характеризується підвищеним рівнем соціальної вразливості, переживанням

психологічної травматизації, порушенням соціальних зв’язків, а також потребою у відновленні особистої безпеки та забезпеченні правового захисту.

За таких умов професійна діяльність соціальних працівників вимагає володіння не лише загальними фаховими знаннями у сфері соціальної роботи, а й спеціалізованими знаннями щодо природи домашнього насильства, його форм, причин виникнення та соціально-психологічних наслідків для жінок. Водночас професійна компетентність соціальних працівників передбачає здатність організовувати процес надання соціально-правової допомоги, здійснювати правове інформування постраждалих жінок, координувати взаємодію з відповідними установами та забезпечувати доступ жінок до необхідних соціальних і правових видів допомоги.

Специфіка професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб у роботі з жінками, які постраждали від домашнього насильства, зумовлюється складністю життєвих обставин цієї категорії жінок та необхідністю комплексного реагування на їхні потреби. У зв’язку з цим важливим компонентом професійної компетентності соціальних працівників виступає правова обізнаність, що забезпечує здатність орієнтуватися у нормативно-правових актах, які регулюють питання запобігання та протидії домашньому насильству, а також визначають механізми захисту прав постраждалих жінок. Володіння такими правовими знаннями сприяє реалізації прав жінок, які постраждали від домашнього насильства, та забезпечує доступ до необхідної соціально-правової допомоги.

Важливого значення у структурі професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб набувають практичні вміння щодо визначення потреб жінок, які постраждали від домашнього насильства, та вибору доцільних напрямів соціально-правової допомоги. У процесі професійної діяльності соціальні працівники здійснюють оцінювання життєвої ситуації жінки, визначають рівень загрози її безпеці, встановлюють необхідні заходи реагування та організовують надання відповідних видів допомоги. Реалізація таких професійних завдань потребує здатності до аналітичного

осмислення соціальної ситуації, прийняття обґрунтованих рішень і застосування відповідних соціально-правових механізмів допомоги.

Особливу роль у професійній компетентності соціальних працівників відіграють комунікативні вміння, що забезпечують ефективну взаємодію з жінками, які постраждали від домашнього насильства. У процесі професійної діяльності соціальні працівники повинні встановлювати довірливий контакт із жінками, створювати безпечні умови для спілкування та сприяти відкритому висловленню переживань. Для цього необхідними є навички активного слухання, емпатійного реагування, коректного професійного спілкування та конструктивної взаємодії. Розвинені комунікативні вміння сприяють формуванню партнерських відносин між соціальним працівником і жінкою, що є важливою передумовою ефективного надання соціально-правової допомоги.

Специфічною рисою професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб також виступає здатність до міжвідомчої взаємодії. Надання соціально-правової допомоги жінкам, які постраждали від домашнього насильства, потребує узгоджених дій різних суб'єктів системи реагування, серед яких правоохоронні органи, заклади охорони здоров'я, органи місцевого самоврядування, служби у справах дітей та громадські організації. У зв'язку з цим соціальні працівники повинні володіти навичками організації професійної співпраці, координації спільних дій та налагодження ефективної комунікації між відповідними установами.

Не менш важливим компонентом професійної компетентності соціальних працівників є дотримання етичних принципів соціальної роботи. У роботі з жінками, які постраждали від домашнього насильства, особливого значення набувають забезпечення конфіденційності інформації, повага до гідності жінки, недопущення дискримінації та врахування індивідуальних потреб постраждалих. Дотримання професійно-етичних норм сприяє формуванню довірливих відносин між соціальним працівником і жінкою та створює умови для результативного надання соціально-правової допомоги.

Таким чином, специфіка професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб у роботі з жінками, які постраждали від домашнього насильства, полягає у поєднанні правових знань, практичних умінь, комунікативних навичок, здатності до міжвідомчої взаємодії та дотримання етичних принципів професійної діяльності. Сформованість зазначених складових професійної компетентності забезпечує здатність соціальних працівників ефективно реагувати на випадки домашнього насильства та надавати соціально-правову допомогу жінкам, які постраждали від домашнього насильства.

Список використаних джерел

1. Нестерчук В. В. Домашнє насильство як соціальна проблема сучасного суспільства. Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін: матеріали VI Міжн. наук-практ. конф. (23–24 квітня 2020 року, м. Суми). Том 2. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. С. 138–139. https://jmm.sspu.edu.ua/images/2021/konf_2020/_Vol.2_40253.pdf#page=138 (дата звернення: 13.03.2026).
2. Данильчук Л. О. До питання дослідження поняття «компетентність». *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 5. С. 40–49.
3. Соціальна педагогіка: Підручник. 4-те вид. виправ. та доп. / За ред. проф. А. Й. Капської. К.: Центр учбової літератури, 2009. 488 с.
4. Лісовець О. Формування соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників на засадах компетентісного підходу. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2018. В. 24. Ч. 1. С. 153–158. URL: https://ped.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/12/24_2018 (дата звернення: 13.03.2026).
5. Мекшун А.Д. Компетентність соціальних працівників як невід'ємна складова професійної успішності. Соціальна робота в Україні: теорія і практика. 2013. № 3-4. С. 30–38.

УДК 378.147

Микола ОМЕЛЬЧУК
Хмельницький національний університет

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ТА ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ТРЕНЕРІВ

Підготовка майбутніх тренерів вимагає не лише професійних знань та практичних навичок, а й високого рівня соціально-психологічної стійкості та лідерських якостей. Вони визначають їхню здатність ефективно працювати з командами, долати стресові ситуації та надихати спортсменів на досягнення результатів.

Проблемою формування соціально-психологічної стійкості та лідерських якостей в різних напрямках займалися багато науковців. Зокрема Хупавцева Н. О. та Максимчук В. Б. досліджували структуру та шляхи розвитку лідерських якостей студентів, підкреслюючи їх соціально-психологічну природу та сенситивність студентського віку для формування лідерського потенціалу. Бєляєва Н. Є. та Аркатова А. В. аналізували персоналізовані тренінги як ефективний інструмент формування лідерських навичок у корпоративному середовищі.

Основними аспектами соціально-психологічної стійкості є:

- емоційна стабільність, яка проявляється в умінні контролювати власні емоції в умовах змагань та конфліктних ситуацій;
- стресостійкість, або здатність зберігати продуктивність у складних та незвичних умовах;
- адаптивність, швидке реагування на зміни в спортивному середовищі та суспільстві;
- саморегуляція – розвиток навичок управління власним психоемоційним станом [2].

Серед лідерських якостей тренера варто виділити комунікативність (ефективне спілкування з командою та колегами), організаторські здібності

(планування тренувального процесу та управління групою), мотиваційна функція (здатність надихати спортсменів та формувати командний дух), відповідальність та авторитет (довіра та повага серед вихованців).

Механізми формування соціально-психологічної стійкості та лідерських якостей майбутніх тренерів становлять складну систему внутрішніх процесів, які забезпечують адаптацію особистості до професійних вимог та соціального середовища [1].

Центральним механізмом є саморефлексія, що передбачає усвідомлення власних ресурсів, обмежень та стратегій поведінки, а також здатність до критичного аналізу власних дій і прийняття рішень.

Важливим чинником виступає емоційний інтелект, який забезпечує ефективне розпізнавання, регуляцію та використання емоцій у взаємодії з командою, сприяє формуванню емпатії та довіри між тренером і спортсменами.

Не менш значущим є механізм когнітивної гнучкості, що проявляється у здатності швидко змінювати способи мислення та поведінки відповідно до нових умов, що особливо актуально в ситуаціях змагань та непередбачуваних змін.

Мотиваційні установки формують внутрішню спрямованість на досягнення результатів, професійне самовдосконалення та командний успіх, що підсилює лідерський потенціал майбутнього тренера.

У сукупності ці механізми створюють психологічний фундамент, який забезпечує стійкість до стресових факторів, ефективність комунікативної взаємодії та здатність до організації командної діяльності, що є визначальними для професійного становлення тренера як лідера у спортивному середовищі [1].

З метою формування соціально-психологічної стійкості та лідерських якостей майбутніх тренерів варто дотримуватися практичних рекомендацій.

1. У процес професійної підготовки доцільно включати спеціалізовані психологічні тренінги, спрямовані на розвиток стресостійкості, емоційного інтелекту та навичок саморегуляції.

2. Важливим є використання коучингових методик, які дозволяють студентам усвідомлювати власні цілі, формувати мотиваційні установки та розвивати здатність до ефективного управління командою.

3. Значну роль відіграє проектна діяльність та командні завдання, що моделюють реальні умови спортивної практики й сприяють формуванню відповідальності, комунікативних навичок та організаторських здібностей.

4. Крім того, необхідно розробляти індивідуальні програми саморозвитку, які включають ведення рефлексивних щоденників, аналіз власних дій та постановку професійних цілей.

5. Доцільним є залучення студентів до наставництва з боку досвідчених тренерів, що забезпечує передачу практичного досвіду та формування авторитету.

6. У навчальних програмах варто передбачати інтерактивні методи навчання такі як дискусії, кейс-стаді, рольові ігри, які сприяють розвитку когнітивної гнучкості та здатності до прийняття рішень у складних ситуаціях.

Реалізація зазначених практичних рекомендацій буде сприяти формуванню психологічної стійкості і лідерського потенціалу майбутнього тренера, що є необхідною умовою успішної професійної діяльності.

Список використаних джерел

1. Матвієнко О. В., Химич М. А. Роль емоційної стійкості та лідерських якостей у формуванні професійного «Я» майбутнього педагога. Інноваційна педагогіка. Київ: УДУ ім. М. Драгоманова, 2023.

2. Романовський О. Г., та ін. Лідерські якості в професійній діяльності: навчальний посібник. Харків: НТУ «ХПІ», 2017. 143 с.

УДК 378.4:364
Наталія ОСТРОВСЬКА, Олександр БУРЛАК
Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МОРАЛЬНО-ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

На сьогоднішній день особливого значення набуває завдання всебічного розвитку студентів. Динамічні зміни в соціально-економічному житті нашої держави зумовлюють необхідність розвитку психологічно стійкої особистості, спроможної до самореалізації, адаптивного прийняття рішень та постійного самовдосконалення. Важливо сформувати особистість майбутнього фахівця, який уміє не лише оперативно реагувати на суспільні зміни, а й володіє значним внутрішнім ресурсом для постійного зростання та відстоювання власних життєвих стратегій.

Необхідність розвитку морально-вольової сфери майбутніх фахівців соціальної сфери зумовлена специфікою їхньої професійної діяльності, яка вимагає не лише фахових знань, а й високого рівня відповідальності та психологічної витривалості у стресових умовах. Ефективність соціальної підтримки та надання соціальних послуг клієнтам безпосередньо залежить від того, наскільки фахівці здатні діяти рішуче, дотримуючись при цьому гуманістичних принципів і професійної етики.

Ключовими особистісними якостями фахівців соціальної сфери мають бути: моральні (емпатія, толерантність, чесність, альтруїзм, повага до гідності клієнта та дотримання принципу конфіденційності) та вольові (емоційна стійкість, наполегливість, рішучість, самовладання у стресових ситуаціях та відповідальність за прийняті рішення).

До питання необхідності розвитку морально-вольових якостей майбутніх фахівців соціальної сфери звертаються у своїх дослідженнях Т. Акімова, М. Боделан, О. Денисюк, Р. Зозуляк-Случик, О. Епель, Ю. Колодійчук, В. Корнещук, Т. Лях, Г. Рубаненко, І. Силантьєва, О. Файчук.

Науковці стверджують, що основою професійної компетентності фахівця є його моральна сфера, що визначає поведінку через призму добра та етичних чеснот. У сфері соціальної роботи професійна етика набуває особливого значення. Фахівець соціальної сфери має не лише володіти високими моральними якостями, а й демонструвати глибоку емпатію, чітко розмежовуючи щире прагнення допомогти та формальну байдужість у взаємодії з клієнтами.

Аналіз наукових праць дозволив нам виокремити ті морально-вольові якості особистості, які на нашу думку, є найбільш значущими у професійній діяльності фахівців соціальної сфери.

Самостійність, яка розглядається дослідниками як здатність особистості керуватися власними переконаннями, виявляючи наполегливість і непохитність перед обличчям труднощів. Ця якість відображає готовність людини до автономної діяльності та її спроможність досягати мети без сторонньої підтримки [1].

Важливо підкреслити, що ініціативність є невід'ємним компонентом самостійності, який проявляється у здатності до нових починань. Коли прагнення до дії стає сталою рисою характеру, воно переростає у підприємливість. В етичному аспекті ця якість тісно пов'язана із соціальною сміливістю та готовністю особистості брати на себе повну відповідальність за власні рішення.

Дисциплінованість, яка визначається науковцями як дотримання встановлених правил та самоконтроль, що відображає етичне ставлення особистості до суспільних норм [1].

За твердженням В. Желанової, ключовим аспектом дисциплінованості є організованість. Вона трактується дослідницею як здатність індивіда до стратегічного планування власних дій та неухильного дотримання цих планів у процесі життєдіяльності [1].

Сутність цілеспрямованості як морально-вольової якості особистості

полягає у свідомому фокусуванні зусиль на досягненні короткострокових чи перспективних цілей. Ця якість тісно пов’язана із захопленістю діяльністю, де поєднання інтересу та позитивних емоцій створює стійку мотивацію для подолання будь-яких труднощів на шляху до мети [1].

Самовладання, як форма внутрішнього самоконтролю, полягає у здатності зберігати рівновагу в критичних ситуаціях та свідомо регулювати власну поведінку, опановуючи деструктивні емоції. Це комплексна вольова риса, що поєднує витримку, відвагу та рішучість. Її рівень зумовлений балансом між емоційними реакціями та раціональним мисленням, що є проявом емоційного інтелекту. Відтак, самовладання виступає важливим фактором успішної комунікації та партнерства: воно сприяє продуктивній командній роботі, вмінню знаходити компроміси, готовності до взаємодопомоги та справедливому визнанню внеску кожного учасника в спільну справу [1].

Як зауважують А. Педорич, В. Луценко та Д. Пігуль, розвиток морально-вольових якостей студентської молоді під час навчання має бути спрямований на:

– гармонійний особистісний розвиток особистості;

– формування культури здоров'я, де фізична активність та самозбереження стають внутрішньою потребою особистості;

– загартування характеру, що передбачає виховання дисциплінованості, самостійності та цілеспрямованості;

– поєднання теорії та практики: підготовку молоді до успішної майбутньої професійної діяльності через набуття досвіду самоконтролю та наполегливості [2].

Ми підтримуємо думку дослідників А. Педорич, В. Луценко та Д. Пігуль та вважаємо, що ефективний розвиток морально-вольових якостей майбутніх фахівців соціальної сфери (зокрема дисциплінованості, цілеспрямованості та самовладання) під час їх навчання в закладах вищої освіти потрібно здійснювати у таких напрямах:

1. Розвиток пізнавальної та мотиваційної сфер майбутніх фахівців через поглиблення їх знань про роль морально-вольових якостей та стимулювання внутрішнього бажання самовдосконалюватися.

2. Формування чітких ціннісних орієнтирів, що передбачає виховання поваги до викладачів і процесу навчання, здоров'я як ключового елементу життєвого успіху.

3. Застосування інноваційних методів у навчальному процесі через впровадження сучасних педагогічних технологій, оновленого змісту та дієвих форм роботи, що відповідають запитам сучасної молоді.

4. Комплексний та всебічний розвиток особистості здобувачів освіти, спрямований на вплив на їхню когнітивну, мотиваційну та діяльнісну сфери з метою підготовки їх до майбутньої професійної діяльності.

Отже, навчальний процес у закладах вищої освіти має бути зорієнтований на розвиток морально-вольової сфери майбутніх фахівців соціальної сфери, зокрема їхньої впевненості, цілеспрямованості, дисциплінованості, рішучості та самовладання. Тому науково-педагогічні працівники повинні інтегрувати інноваційний зміст та ефективні педагогічні технології для гармонійного розвитку студентської молоді.

Список використаних джерел

1. Желанова В. В. Морально-вольові якості особистості як суттєва детермінанта формування «Навичок XXI століття». *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*, 2017. Вип. 2 (41). С. 99-101.

2. Педорич А., Луценко В., Пігуль Д. Виховання морально-вольових якостей в студентської молоді у процесі освітнього процесу. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*, 2024. Вип. 4 (174). С. 118-122.

УДК 37.013.42
Юрій ПОПИК
Хмельницький національний університет

ЗМІСТОВНІ КОМПОНЕНТИ БАЗОВОЇ ЗАГАЛЬНОВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ У КОНТЕКСТІ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ

Сучасні реалії, пов’язані з війною та глобальними викликами, актуалізують потребу у формуванні готовності молоді до захисту держави.

Базова загальновійськова підготовка (БЗВП) є невід’ємною частиною освітнього процесу, що поєднує знання, навички та цінності, спрямовані на виховання патріотизму та громадянської відповідальності.

Дослідження проблеми БЗВП та її ролі у патріотичному вихованні проводили українські науковці та практики у сфері військової освіти, зокрема В. Малюга, Ю. Костенко, І. Колеснікова та А. Колесник. Вони аналізували нормативну базу, педагогічні засади та практичні аспекти інтеграції патріотичного виховання у систему підготовки.

Навчальна дисципліна „Базова загальновійськова підготовка“ є обов’язковою для студентів чоловічої статі 2-го курсу, які навчаються за денною або дуальною формою здобуття освіти, за винятком осіб, які визнані непридатними до військової служби за станом здоров’я, уже проходили військову службу, мають сертифікат про проходження базової військової підготовки або є іноземними громадянами, які до набуття громадянства України пройшли військову службу в інших державах. Здобувачі вищої освіти жіночої статі можуть вивчати навчальну дисципліну „Базова загальновійськова підготовка“ добровільно на підставі

Для вивчення дисципліни здобувачами першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Хмельницького національного університету розроблена робоча програма «Базова загальновійськова підготовка (теоретична підготовка)», складена на основі типової програми Збройних Сил України. Навчальний курс охоплює 13 тем, які забезпечують формування системи знань щодо

національно-патріотичної, психологічної, розвідувальної підготовки, зв'язку та комунікації, військової топографії та інженерної підготовки (мінна безпека), статуту Збройних Сил України, домедичної та тактичної підготовки, виживання і міжнародного гуманітарного права.

Здобувачі вищої освіти глибоко і у повному обсязі мають опанувати зміст навчального матеріалу, легко в ньому орієнтуватися і вміло використовувати понятійний апарат; уміти пов'язувати теорію з практикою, вирішувати практичні завдання, впевнено висловлювати і обґрунтовувати свої судження. Підсумкова оцінка передбачає логічний виклад відповіді мовою викладання (в усній або у письмовій формі), демонструє якісне оформлення роботи і володіння спеціальними приладами та інструментами, прикладними програмами.

Оцінювання академічних досягнень здобувача вищої освіти здійснюється відповідно до «Положення про контроль і оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти у ХНУ».

Завершальним етапом вивчення дисципілни є диференційований залік, який виставляється, якщо здобувач вищої освіти досяг мінімального порогового рівня балів, а загальна сума балів, яку він набрав за результатами поточного контролю з освітнього компонента, знаходиться у межах від 60 до 100 балів.

Базова загальновійськова підготовка студентів запроваджена на основі низки принципів, які визначають її зміст, організацію та роль у системі національної безпеки.

Передусім вона ґрунтується на принципі законності, адже її проведення регламентується чинним законодавством, зокрема новою редакцією Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» та положеннями про національний спротив.

Другим ключовим є принцип територіальної доступності, який передбачає організацію навчання у всіх закладах вищої освіти незалежно від їхнього регіонального розташування. Це дозволяє охопити максимально

широке коло студентів і забезпечити рівні умови для здобуття військових знань.

Не менш важливим є принцип мотиваційної привабливості, що реалізується через включення до програми практичних занять з оволодіння прийомами психологічної саморегуляції та самодопомоги, вміння орієнтуватися на місцевості за допомогою небесних світил, компаса, годинника, карти та місцевих предметів, надавати домедичну допомогу на етапі «допомога під вогнем/під загрозою», накладати турнікети, знати способи та методи евакуації, призначення БпЛА, їх класифікацію та бойові можливості, форми, способи, основні тактичні прийоми застосування, призначення, будову та поводження зі зброєю.

Завдяки цьому підготовка не сприймається як формальний обов’язок, а як корисний досвід, що підвищує особисту компетентність і готовність до реальних викликів.

Важливим залишається принцип інтеграції з освітнім процесом, який забезпечує поєднання базової загальновійськової підготовки з академічним навчанням. Це дозволяє студентам проходити курс без відриву від основної освітньої програми, а також формує міждисциплінарний підхід, коли військові знання поєднуються з правовими, історичними, психологічними та фізичними дисциплінами.

Нарешті, запровадження БЗВП здійснюється відповідно до принципу відповідності міжнародним підходам до підготовки резерву та громадян до оборони зокрема практикам країн-членів НАТО та ЄС. Українська модель військової підготовки студентів поступово наближається до європейських стандартів, інтегруючи гуманітарне право, сучасні технології та підходи до формування резерву.

Таким чином, базова загальновійськова підготовка формує у студентів фундаментальні компетентності, необхідні для виконання військового обов’язку та забезпечення обороноздатності держави, а основні змістові

компоненти становлять цілісну систему формування готовності сучасної молоді до захисту держави та виховання патріотичної свідомості.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 р. (із змінами та доповненнями). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12 (дата звернення 05.03.2026)

2. Закон України «Про основи національного спротиву» від 16 липня 2021 р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20 (дата звернення 05.03.2026)

3. Міністерство освіти і науки України. Методичні рекомендації щодо організації базової загальновійськової підготовки студентів закладів вищої освіти. Київ, 2025.

4. Міністерство оборони України. Програма базової загальновійськової підготовки студентів. Київ, 2025.

УДК 37. 034

Володимир ПРИСАКАР
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»

КОМУНІКАТИВНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

У сучасних умовах утвердження української державності та консолідації суспільства проти російської агресії, державою поставлені нові завдання і на шляху реформування системи вищої освіти, що передбачають значне підвищення якості професійної підготовки майбутніх фахівців, які б гармонійно поєднували високий професіоналізм, патріотизм й морально-особистісні якості. Необхідно зазначити, що соціальна робота містить у собі ситуації, які слід вирішувати у процесі самої діяльності. Ця обставина викликає необхідність наявності в особистості фахівця соціальної сфери у процесі комунікації таких якостей як доброзичливість, справедливість, зацікавленість, товариськість,

здатність і вміння співпереживати, емпатія, принциповість тощо. Крім того, соціальна робота більшою мірою, ніж інші професії, перебуває у межах морального вибору та етичної поведінки, оскільки клієнтами соціального працівника є представники різних верств населення, в тім числі і груп ризику, які впливають, насамперед, на загальноприйняті норми спілкування, що зумовлюють агресивність, нетерпимість і конфліктність. З огляду на це майбутньому соціальному працівникові необхідно усвідомлювати, що такі чинники регулювання людської поведінки як суспільна мораль, індивідуальний моральний контроль є важливими моральними регуляторами самої соціальної роботи. Крім загальних норм моралі, соціальна робота регулюється такими принципами професійної етики як конфіденційність і толерантність.

Толерантність (від лат. tolerantia – «стійкість, витривалість»; «терпимість»; «допуск») – багатоаспектна міждисциплінарна категорія, яка є предметом наукових інтересів філософів, політологів, соціологів, етнологів, психологів, педагогів, а тому діапазон її дослідження постійно розширюється. Теоретико-методологічні підходи до вивчення толерантності досліджували О. Безкоровайна, Ю. Іщенко, В. Кремень, О. Пастухова, В. Попов, О. Швачко тощо. Психолого-педагогічні основи толерантності, їх сутність та функції займають важливе місце у наукових працях Г. Балла, І. Беха, Т. Білоус, О. Волошиної, М. Ковальчук, П. Нікольсона, Г. Олпортя, Л. Федоренко, О. Фрома, О. Шарова та інших. Проблему комунікативної толерантності вивчали В. Бойко, О. Гаврилюк, А. Зінченко, Л. Клочек, А. Скок, І. Тимченко, Ю. Тодорцева, Л. Харченко та ін.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дає підстави стверджувати, що дослідники основну увагу приділяють обґрунтуванню загальних теоретичних положень комунікативної толерантності, толерантним взаєминам між учасниками освітнього процесу. Проте, на нашу думку, недостатньо уваги приділено цій проблемі у системі навчально-виховної роботи в умовах закладу вищої освіти, який здійснює підготовку майбутніх соціальних працівників.

Сучасна довідкова література термін «толерантність» тлумачить досить широко. Так, філософський енциклопедичний словник подає таке визначення: «Толерантність – від лат. tolerantia – терпимість – термін, що ним позначають доброзичливе або принаймні стримане ставлення до індивідуальних та групових відмінностей (релігійних, етнічних, культурних, цивілізаційних) [4, с. 642]. В «Енциклопедії для фахівців соціальної сфери» значення терміну «толерантність» розглядається «як: 1) терпимість до чужого способу життя, поведінки, звичаїв, почуттів, ідей, думок, вірувань; 2) відсутність або послаблення реагування на несприятливі фактори у разі зниження чутливості до їх дій» [1, с. 370]. Вважаємо, що проблему толерантності слід розглядати як моральну якість особистості, що характеризує терпиме ставлення, повагу, сприйняття та розуміння інших людей, незалежно від їхньої етнічної, національної або культурної приналежності, інших поглядів, характерів, звичок, різних культурних груп та їхніх представників, різноманітних форм самовираження людської особистості. Щодо комунікативної толерантності, то її слід розглядати як «… стійкий особистісний стан, що визначає особливий тип взаємодії індивіда з іншими людьми, що характеризується наявністю у свідомості суб'єкта успішного, особистісно значущого зразка терпимої (безконфліктної) комунікативної поведінки та домінантної спрямованості свідомості на його виконання. Вона включає в себе різного роду мотиви, переконання, спрямовані на усвідомлення моделі ймовірної поведінки, визначення спеціальних способів дії, оцінку можливостей у їх співвідношенні з майбутніми труднощами і необхідністю здійснення вчинку» [2, с. 158].

У комунікативній толерантності доцільно виділити наступні структурні компоненти: когнітивний, інструментальний, поведінковий та емоційний.

Когнітивний – це усвідомлення та інтеріоризація ідей толерантної комунікації, ідеї багатомірності суспільного буття, єдності в різноманітті, абсолютної поваги людини.

Інструментальний – уміння людини проєктувати свою взаємодію як толерантну, оволодіння сукупністю різноманітних комунікативних умінь, що

дозволяють партнерам залишатися комунікативно толерантними по відношенню один до одного в різних ситуаціях.

Поведінковий – інтенсивна участь особистості у комунікації, ініціативність, активність і соціальна відповідальність, діалогізація спілкування.

Емоційний – ставлення особистості до процесу і результатів толерантної комунікації через знак, модальність та силу емоцій, задоволеність системою міжособистісних відносин [3, с. 81].

Основними механізмами формування комунікативної толерантності у соціальній роботі прийнято вважати ідентифікацію (уподібнення) і рефлексію (усвідомлення того, як сприймають об'єкта спілкування інші люди). Дія цих механізмів неможлива без існування взаємозв'язку між самопізнанням і пізнанням оточуючих людей. Тому для повноцінної, ефективної толерантної взаємодії необхідна установка на людину як на ціль, як на самостійну цінність, а не на як засіб досягнення своїх цілей. Така установка у професійній діяльності соціального працівника означає явне визнання за кожним клієнтом права на несхожість на інших, на індивідуальність поглядів, поведінки.

Досліджуючи проблему формування комунікативної толерантності у майбутніх соціальних працівників, необхідно зважати на те, що у період навчання відбувається активне збагачення соціально-психологічного досвіду студентів, залучення їх до відповідних видів соціально-активної діяльності та оволодіння ними багатьма соціальними ролями. Заклад вищої освіти для студентів є не лише навчальною організацією, але й певною соціальною практикою, тим конкретним соціальним середовищем, у якому майбутній спеціаліст формується як особистість, вступаючи у взаємодію з адміністрацією, викладачами, іншими студентами. Особлива роль при цьому належить викладачам: від їхнього особистісного потенціалу, професійних знань й умінь, від поглядів і переконань залежить ефективність, продуктивність спілкування та спільної діяльності.

Процес формування комунікативної толерантності здійснюється на двох рівнях: на рівні мотиваційно-ціннісного ставлення до взаємодії як до рівноправного діалогу і прояв її в реальних вчинках, комунікативній поведінці. Особливість психології студентів спеціальності 231 «Соціальна робота» полягає також у тому, що вони визнають комунікативну толерантність, але у них часто не вистачає сміливості проявляти це у поведінці та конкретних вчинках.

Отож, необхідно зазначити, що комунікативна толерантність є одним із факторів, що впливає на розвиток комунікативних умінь майбутніх соціальних працівників. Виділення зазначеного показника обумовлено: по-перше, специфікою комунікативної толерантності як особливого особистісного стану, по-друге, психологічними особливостями студентів.

Висновки. Результати дослідження дають підстави стверджувати, що розвинуті комунікативні уміння студентів суттєво впливають на організацію процесу спілкування та становлять основу для формування у них комунікативної толерантності.

Для майбутніх соціальних працівників важливо не тільки вдосконалювати свої комунікативні уміння під час навчання у закладі вищої освіти, а зосередити свою увагу на підвищення рівня розвитку комунікативної толерантності як однієї із професійно важливих якостей особистості.

Розвиток комунікативної толерантності у майбутніх соціальних працівників сприяє підвищенню у них рівня професійної компетентності, що гарантує успіх у роботі з клієнтами різного соціального статусу.

Список використаних джерел

1. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. І.Д. Зверєвої. Київ, Сімферополь: Універсам, 2013, 536 с.

2. Генералова О. О. Комунікативна толерантність як показник розвитку комунікативних вмінь студентів. Розділ 2. Педагогіка майбутнього. Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання. URL:

file:///D:/users/Raisa/Downloads/935-Текст%20статті-1357-1-10-20200301%20(4).pdf.

3. Скок А. Г. Комунікативна толерантність викладача вищого навчального закладу. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2007. № 34. С. 79-84.

4. Шинкарук В. І. Філософський енциклопедичний словник. Київ: Абрикос, 2002. 742 с.

УДК 378.016

Ганна РІДКОДУБСЬКА, Євген ТРОЦЕНКО
Хмельницький національний університет

РОЛЬ КОМУНІКАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

На сучасному етапі розвитку суспільства соціальна робота є ключовим інструментом покращення добробуту населення та подолання соціальної відчуженості в Україні. Глобальна цифровізація, а також досвід роботи в умовах пандемії та воєнного стану, закріпили статус інформаційно-комунікаційних технологій як базового засобу взаємодії з клієнтами. Це зумовлює гостру потребу у формуванні високого рівня розвитку комунікативної грамотності фахівців, що є запорукою їхньої професійної компетентності.

Дослідниця Л. Неїжпапа визначає професійну компетентність фахівця соціальної сфери як «його здатність до самореалізації, яка базується на основі знань, життєвого досвіду, цінностей і навичок, набутих у пізнавальній діяльності та освітніх практиках» [5, с. 250].

Науковці В. Коваленко та Д. Марценюк стверджують, що специфіка діяльності в соціальній сфері зумовлює постійне перебування фахівця в

ситуаціях міжособистісної взаємодії. Це робить комунікативну компетентність базовим елементом професійної компетентності соціального працівника, оскільки саме вона виступає інструментом для прояву всіх інших його компетенцій [2].

Оскільки соціальна робота є багатогранною системою, що базується на безпосередній взаємодії з людьми, особливого значення набуває розвиток комунікативних здібностей фахівця соціальної сфери. Вони включають: здатність до правового захисту, кризового втручання, стратегічного планування та командної роботи. Ефективність роботи фахівця у цій сфері залежить від його вміння аналізувати ринок соціальних послуг, реалізовувати соціальні проєкти та забезпечувати комплексну підтримку вразливих верств населення, залучаючи ресурси державних і громадських інституцій.

Для майбутніх фахівців із соціальної роботи розвиток комунікативних здібностей є пріоритетним. Оскільки їхня діяльність зосереджена на підтримці людей у складних життєвих обставинах, успішна кар’єра та професійне зростання випускників, зокрема на керівних посадах, залежать не лише від теоретичної бази, а й від рівня розвитку їх комунікативних здібностей.

Професійне становлення компетентного соціального працівника, як зазначають А. Стьопкіна та І. Трубник, не можливе без комунікації, яка є базовим елементом його діяльності. Спілкування розглядається як багатогранний процес взаємодії, спрямований на встановлення між особистісних контактів. Воно зумовлене потребами у спільній праці, обміні даними або необхідністю координації спільних дій [7].

Ефективним інструментом формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери, на думку А. Стьопкіної та І. Трубник, є проблемне навчання. Завдяки діалогічній природі та творчому підходу до розв'язання завдань, воно дозволяє моделювати реальні професійні ситуації. Використання проблемних питань, гіпотез та ситуаційних завдань створює когнітивний дисонанс, що стимулює студентів до активних дискусій та

спільного пошуку рішень. Таким чином, у процесі взаємодії здобувачі не лише знаходять нові способи вирішення професійних проблем, а й безпосередньо розвивають свої комунікативні навички [7].

Застосування проблемних ситуацій стимулює соціальну взаємодію студентів у межах навчального процесу, що в подальшому полегшує їхню комунікацію в іншому соціокультурному просторі. Як наслідок, розвинена комунікативна компетентність не лише вдосконалює навички спілкування, а й зміцнює здатність до професійної взаємодії та реалізації творчого потенціалу майбутніх фахівців згідно з вимогами сучасної освіти [7].

В. Петрук визначає комунікативну компетентність соціального працівника як спроможність свідомо здійснювати професійну взаємодію з клієнтами та брати на себе відповідальність за її наслідки [6]

Дослідники Н. Майструк та А. Кабанцова зауважують, що формування комунікативної компетентності фахівця соціальної сфери є невід'ємною частиною його професійного становлення і розвитку професійної компетентності. Воно базується на специфічних теоретичних знаннях та практичному досвіді, спрямованих саме на надання ефективної допомоги клієнтам [3].

На думку Л. Неїжпапи, розвиток комунікативних здібностей забезпечує соціальному працівнику інструментарій для об'єктивної оцінки взаємодії, управління колективом, проведення експертного навчання, а також аналізу та регулювання конфліктів. Проте ефективність цих навичок невіддільна від особистісних якостей фахівця. Рівень довіри клієнта безпосередньо залежить від щирості, емпатії та внутрішньої налаштованості працівника на допомогу, що і становить гуманістичне підґрунтя його професіоналізму [5, с. 250].

Дослідниця стверджує, що розвиток комунікативних здібностей соціального працівника потребує залучення його до активних форм навчання, зокрема таких, як конференції, наукові проєкти, тематичні дискусії та зустрічі з досвідченими експертами. Фундаментом професійного становлення

майбутнього соціального працівника є впровадження у вищу освіту інтегрованих дисциплін комунікативного спрямування. Водночас процес опанування цих знань не має обмежуватися лише університетською програмою – фахівець повинен безперервно удосконалювати отримані компетенції під час практичної діяльності [5].

Досліджуючи підготовку майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти (далі – ЗВО), дослідниця Д. Годлевська запропонувала трикомпонентну структуру їхньої комунікативної компетентності:

1. Соціально-комунікативний складник виступає фундаментом і охоплює систему знань та вмінь, що дають змогу фахівцю усвідомлено виконувати свою роботу.

2. Особистісно-емоційний складник визначає ціннісну орієнтацію працівника через такі якості, як емпатія, рефлексія та творчий підхід, а також їхнє емоційне втілення.

3. Діяльнісний складник являє собою практичну сторону компетентності, де засвоєні навички стають реальним інструментом ефективного впливу на клієнта [1].

На думку В. Марків, ефективність професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери обумовлена інтеграцією когнітивного, емоційного та поведінкового компонентів спілкування. Впровадження інтерактивних технологій і моделювання соціально-педагогічних ситуацій забезпечує якісну професійну орієнтацію та активізує процеси самоаналізу. Завдяки створенню довірливого середовища під час занять, студенти досягають вищого рівня саморозкриття та згуртованості, що є ключовою умовою для успішної командної роботи та взаєморозуміння [4].

Таким чином, компетентність визначається як фундаментальна властивість фахівця, що поєднує знання та навички, необхідні для якісної професійної діяльності. Ефективність діяльності соціального працівника прямо корелює з рівнем розвитку його комунікативних здібностей. Будучи цілісним

психічним феноменом, комунікативна компетентність має трикомпонентну структуру. Оскільки професійна взаємодія є основним інструментом соціальної роботи, грамотне використання цих компонентів дозволяє суттєво підвищити якість надання соціальних послуг.

Список використаних джерел

1. Годлевська Д. М. Формування професійної комунікативної компетентності майбутніх соціальних працівни ків в умовах педагогічного університету : автореф. дис. … канд. пед. наук : 13.00.05 / Національний педаго гічний університет ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2007. 23 с.

2. Коваленко В. В., Марценюк Д.В. Комунікативна компетентність як складова професійної компетентності соціального працівника. *«Молодий вчений»*, 2020. № 4 (80). С. 75-77.

3. Майструк Н. О., Кабанцова А.О. Професіоналізація комунікативної компетентності соціального працівника. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*, 2011. Випуск 3(11). С. 70-74.

4. Марків В. М. Становлення професійної комунікативної культури студентів за спеціальністю «Соціальна педагогіка». *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*, 2015. Том 1. № 67. С. 456-459.

5. Неїжпапапа Л. Формування інформаційно-комунікативної компетентності фахівця соціальної сфери. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 2023. Вип. 63. Том 2. С. 248-253.

6. Петрук В. Комунікативна компетентність фахівця соціальної сфери як складник його професійної діяльності. *Ввічливість*, 2021. № 2. С. 44-50.

7. Стьопкіна А., Трубник І. Формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*, 2021. №1(100). С. 247-256.

УДК 005.336.2:004]:364-43(100)
Наталія СИНЮК
Хмельницький національний університет

НОВІ ВИМОГИ ДО КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МЕНЕДЖЕРІВ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ ТРЕНДІВ В УПРАВЛІННІ СОЦІАЛЬНОЮ СФЕРОЮ

У сучасних умовах глобалізації, стрімкого технологічного розвитку та зростання соціальних викликів відбувається глибока трансформація підходів до управління соціальною сферою. Ці процеси зумовлюють перегляд ролі менеджера та формують принципово нові вимоги до його професійних компетентностей. Соціальна сфера, як складна багаторівнева система, дедалі більше залежить від інноваційних рішень, цифрових технологій та ефективного управління знаннями.

Одним із ключових трендів є цифровізація, яка охоплює всі рівні функціонування соціальних інституцій. Вона передбачає впровадження електронних реєстрів, автоматизованих систем обробки даних, цифрових платформ надання соціальних послуг, мобільних застосунків і сервісів дистанційної взаємодії з отримувачами послуг. Цифровізація сприяє підвищенню прозорості діяльності органів соціального захисту, зменшенню адміністративного навантаження, мінімізації корупційних ризиків і покращенню доступності послуг для населення, зокрема вразливих груп. В Україні цей процес активно розвивається через державні цифрові ініціативи, інтегровані інформаційні системи та електронні сервіси, а саме Єдину інформаційну систему соціальної сфери, електронні реєстри соціальних послуг та у межах проєктів «Дія».

Важливим напрямом розвитку є впровадження соціальних інновацій, які виступають відповіддю на складні та багатовимірні соціальні проблеми. Соціальні інновації включають розвиток соціального підприємництва, створення інклюзивних середовищ, використання нових моделей соціального партнерства, а також залучення громадян до процесів прийняття рішень. Особливістю таких інновацій є їх орієнтація на довгостроковий соціальний

ефект, підвищення якості життя та розвиток людського капіталу. Вони також сприяють формуванню нових форм взаємодії між державою, громадськими організаціями та приватним сектором.

Суттєвий вплив на трансформацію управління соціальною сферою має розвиток технологій штучного інтелекту (англ. Artificial Intelligence (AI)) та великих даних (англ. Big Data). Використання штучного інтелекту дозволяє автоматизувати процеси аналізу інформації, оцінювання соціальних ризиків, прогнозування потреб населення та оптимізації роботи соціальних служб. Зокрема, такі технології застосовуються для визначення права на соціальні виплати, аналізу ефективності програм підтримки, роботи чат-ботів і сервісів первинного консультування.

Технології Big Data забезпечують можливість збору та аналізу значних обсягів різнорідної інформації в режимі реального часу. Це дозволяє здійснювати моніторинг соціальних процесів, виявляти тенденції та закономірності, формувати обґрунтовані управлінські рішення та розробляти таргетовані соціальні програми. Використання великих даних також сприяє підвищенню ефективності розподілу ресурсів і оптимізації соціальних бюджетів.

Поєднання цифровізації, соціальних інновацій, штучного інтелекту та Big Data формує нову парадигму управління соціальною сферою, яка базується на принципах проактивності, персоналізації, доказовості та відкритості. У таких умовах особливого значення набуває управління знаннями як стратегічний ресурс організації.

Управління знаннями передбачає системний підхід до створення, накопичення, аналізу, збереження та поширення інформації з метою підвищення ефективності управлінської діяльності. У соціальній сфері це має особливу вагу, оскільки робота з людьми потребує постійного оновлення знань, обміну досвідом і впровадження найкращих практик. Елементами управління знаннями є формування баз даних кейсів, розроблення методичних матеріалів, впровадження систем супервізії, коучингу, професійного навчання та цифрових освітніх платформ.

Сучасні інструменти управління знаннями включають корпоративні інформаційні системи, електронні архіви, платформи для навчання LMS (Learning Management System), внутрішні комунікаційні середовища (форуми, чати), а також використання алгоритмів штучного інтелекту для обробки та класифікації інформації. Важливим аспектом є також розвиток міжінституційної взаємодії та обміну досвідом між державними структурами, громадськими організаціями та міжнародними партнерами.

Зазначені зміни формують нові вимоги до професійних компетентностей менеджерів соціальної сфери. Традиційні управлінські навички вже не є достатніми, натомість зростає значення цифрових, аналітичних, інноваційних і соціально-комунікативних компетенцій.

Ключовою компетентністю стає *цифрова грамотність*, яка включає здатність ефективно використовувати сучасні інформаційні технології, працювати з цифровими платформами, електронними реєстрами, базами даних і онлайн-сервісами. Важливим є також розуміння принципів роботи штучного інтелекту та оцінка його впливу на соціальні процеси [4].

Не менш значущою є *аналітична компетентність* і *Data Literacy*, що передбачає вміння працювати з даними: збирати, аналізувати, інтерпретувати та використовувати їх для прийняття управлінських рішень. Це дозволяє менеджерам оцінювати ефективність програм, прогнозувати соціальні ризики та формувати обґрунтовану політику.

В умовах постійних змін важливого значення набуває інноваційне мислення, що включає здатність генерувати нові ідеї, впроваджувати нестандартні рішення, використовувати сучасні управлінські підходи (зокрема дизайн-мислення, agile-методології) та адаптуватися до нових викликів [1].

Комунікаційні компетентності також є критично важливими. Менеджер повинен вміти ефективно взаємодіяти зі стейкхолдерами, будувати партнерські відносини між державними, громадськими та приватними структурами, володіти навичками фасилітації, переговорів і медіації [3].

Особливу роль відіграють емоційна компетентність та етична відповідальність. Робота у соціальній сфері потребує високого рівня емпатії,

здатності працювати в умовах стресу, вирішувати конфлікти та підтримувати команду. Водночас менеджер повинен дотримуватися принципів професійної етики, забезпечувати справедливість і прозорість у прийнятті рішень [2].

Отже, сучасний менеджер соціальної сфери постає як багатофункціональний фахівець і лідер нового типу, який поєднує цифрову компетентність, аналітичне та стратегічне мислення, інноваційність, високий рівень комунікаційних навичок і етичну відповідальність. Саме такі компетентності забезпечують ефективне управління соціальними процесами в умовах глобальних трансформацій і сприяють підвищенню якості соціальної політики.

Список використаних джерел

1. Синюк Н., Кравчук О. Особливості управління соціальними та інформаційно-технологічними проєктами в сучасних умовах. Соціальна робота та психологія: освіта і наука. 2025, № 2. С. 63-71. DOI https://doi.org/10.32782/3041-1351/2025-2-11.

2. Синюк Н. В. Фахівець із соціальної роботи як суб’єкт управління соціальними проєктами та послугами: професійні вміння й психологічні якості. Імідж психолога-науковця в українському суспільстві: проблеми та перспективи: Збірник тез доповідей Всеукраїнського наукового круглого онлайн-столу (м. Київ, 10 листопада 2021 року). Київ, Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2021. С. 43-46.

3. Ihnatenko, K., Sadzaglishvili, Sh. (2023). The digitalization of social services in response to the war in Ukraine. Social Work and Education, Vol. 10, No. 3. pp. 276-289. DOI: 10.25128/2520-6230.23.3.2

4. https://www.prosci.com/blog/digital-transformation-trends-in-2025-and-beyond (дата звернення: 15.03.2026 р.)

УДК 378.013.77:[159.944.4:364-051-057.87]

Наталія СИНЮК,
Лілія ЛЮБОВЕЦЬКА
Хмельницький національний університет

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СТРЕСОСТІЙКОСТІ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

У сучасних умовах розвитку українського суспільства проблема стресостійкості набуває особливої актуальності. Повномасштабна війна, що триває в Україні з 2022 року, спричинила значні соціальні, економічні та психологічні виклики для населення. У таких умовах особливо зростає роль фахівців соціальної сфери, які працюють із внутрішньо переміщеними особами, військовими, ветеранами, родинами загиблих, дітьми та іншими категоріями населення, що переживають складні життєві обставини.

Професійна діяльність соціальних працівників у воєнний час супроводжується значним психоемоційним навантаженням, необхідністю швидкого прийняття рішень, постійною взаємодією з людьми, які перебувають у стані стресу, втрати або психологічної травми. У зв’язку з цим особливого значення набуває формування стресостійкості у майбутніх фахівців соціальної сфери ще на етапі їх професійної підготовки у закладах вищої освіти. Саме стресостійкість сприяє ефективному виконанню професійних обов’язків, збереженню психологічного здоров’я спеціаліста та запобіганню емоційному вигоранню.

Стресостійкість розглядається як комплексна психологічна характеристика особистості, що проявляється у здатності людини зберігати емоційну рівновагу, контролювати власні реакції та ефективно діяти в умовах стресових ситуацій. Для майбутніх фахівців соціальної сфери ця якість є особливо важливою, адже їхня професійна діяльність пов’язана з наданням допомоги різним категоріям населення, зокрема людям, які переживають кризові ситуації, соціальну ізоляцію або психологічні труднощі. Від рівня

стресостійкості соціального працівника залежить не лише ефективність його діяльності, а й якість надання соціальних послуг [3, 4].

Проблема розвитку стресостійкості активно досліджується українськими та зарубіжними науковцями [1, 2, 3, 4], вони наголошують, що формування цієї якості відбувається під впливом різних факторів: індивідуально-психологічних особливостей особистості, умов освітнього середовища, практичного досвіду взаємодії з клієнтами, а також рівня сформованості навичок саморегуляції та емоційного контролю. Саме тому процес підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери має включати не лише засвоєння теоретичних знань, а й розвиток особистісних якостей, необхідних для ефективної професійної діяльності.

З метою вивчення особливостей розвитку стресостійкості у майбутніх фахівців соціальної сфери було проведено дослідження на базі Хмельницького національного університету серед здобувачів вищої освіти спеціальності «Соціальна робота». У дослідженні взяли участь студенти різних курсів, що дозволило проаналізувати динаміку формування стресостійкості у процесі професійної підготовки. Основною метою дослідження було визначення рівня стресостійкості здобувачів та виявлення факторів, які впливають на її розвиток у період навчання у закладі вищої освіти.

У процесі дослідження використовувалися методи анкетування, психологічного тестування та аналізу отриманих результатів. Зокрема, студентам було запропоновано відповісти на запитання щодо їхнього ставлення до стресових ситуацій, способів подолання труднощів, а також рівня емоційної напруженості у навчальній та майбутній професійній діяльності. Отримані результати дали можливість визначити рівень сформованості стресостійкості у студентів та встановити основні труднощі, з якими вони стикаються під час навчання.

Результати дослідження показали, що більшість студентів усвідомлюють важливість розвитку стресостійкості для майбутньої професійної діяльності. Водночас було встановлено, що рівень стресостійкості у студентів різних

курсів відрізняється. Студенти старших курсів, які мають більше практичного досвіду під час проходження практики та участі у професійно орієнтованих заходах, демонструють вищий рівень стресостійкості порівняно зі студентами молодших курсів. Це свідчить про важливу роль практичної підготовки у формуванні цієї якості.

Крім того, результати дослідження дозволили визначити основні чинники, що сприяють розвитку стресостійкості у майбутніх фахівців соціальної сфери. До них належать: сприятливе освітнє середовище, підтримка з боку викладачів, участь у практичних заняттях та тренінгах, а також формування навичок емоційної саморегуляції. Важливу роль відіграє також особистісна мотивація студентів до професійної діяльності та їхня готовність працювати з різними категоріями клієнтів.

Таким чином, розвиток стресостійкості у майбутніх фахівців соціальної сфери є важливим завданням професійної підготовки у закладах вищої освіти. Результати дослідження, проведеного на базі Хмельницького національного університету, підтверджують необхідність впровадження спеціальних освітніх заходів, спрямованих на розвиток у студентів навичок подолання стресу, емоційної саморегуляції та психологічної стійкості. Це сприятиме підготовці висококваліфікованих фахівців, здатних ефективно виконувати свої професійні обов’язки та надавати якісну соціальну допомогу населенню.

Отже, розвиток стресостійкості є важливою складовою професійної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери. Її розвиток у процесі навчання сприяє не лише підвищенню ефективності професійної діяльності, а й забезпечує психологічну готовність майбутніх спеціалістів до роботи в умовах складних соціальних викликів.

Список використаних джерел

1. Lazarus R. S., Folkman S. Stress, Appraisal, and Coping. New York: Springer Publishing Company, 1984. 456 p.

2. Bonanno G. A. Loss, Trauma, and Human Resilience: Have We Underestimated the Human Capacity to Thrive After Extremely Aversive Events? // American Psychologist. 2004. №59(1). P. 20–28.

3. Василенко О. М., Романовська Л. І., Стресостійкість майбутніх соціальних працівників як необхідний компонент їхньої професійної діяльності. Sciences of Europe № 103, (2022), С. 68-71.

4. Тептюк Ю. О. Психологічні умови розвитку стресостійкості у соціальних працівників різних вікових категорій: дис. … канд. психол. наук: 19.00.07. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ, 2021. 272 с

УДК 378.14:364

Наталія СИНЮК, Максим УРБАНОВСЬКИЙ
Хмельницький національний університет

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ОСВІТНІХ ВТРАТ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Сучасний етап розвитку вищої освіти в Україні характеризується пошуком ефективних механізмів подолання **освітніх втрат**, що виникли внаслідок пандемії та повномасштабної війни. Для майбутніх фахівців соціальної сфери ця проблема має подвійну гостроту: прогалини у знаннях безпосередньо корелюють із дефіцитом професійних компетентностей, необхідних для роботи з вразливими категоріями населення.

Проблема «освітніх втрат» (англ. learning loss) є відносно новим терміном для української науки, який набув масового вжитку після пандемії COVID-19 та початку повномасштабної війни. Питання освітніх втрат та їх компенсації перебувають у центрі уваги Т. Вакуленко та О. Ляшенка, А. Марчук [3] досліджує освітні втрати й ключові дисфункції цифровізації вищої освіти та дистанційного навчання в надзвичайних ситуаціях, проблему мінімізації освітніх утрат учнів закладів загальної середнього освіти в умовах воєнного

стану шляхом організації змішаного навчання досліджували О. Малихін, Н. Арістова, В. Рогова [2], проблему забезпечення якості вищої освіти вивчали вітчизняні науковці Н. Батечко, М. Братко, В. Кремінь, С. Сисоєва, Л. Хоружа, тоді як соціально-педагогічні аспекти профілактики базуються на працях А. Капської та О. Безпалько.

Вивчення, аналіз та можливість ефективної соціально-педагогічної профілактики освітніх втрат здобувачів вищої освіти з метою забезпечення якості вищої освіти в сучасній Україні становить значний науковий і практичний інтерес.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що освітні втрати не є суто дидактичною проблемою. Вони тісно переплетені з психоемоційним станом здобувачів. Вплив рівня тривожності, самопочуття та настрою виступає базовим фундаментом, на якому будується (або руйнується) мотивація до навчання. Втрата внутрішнього ресурсу студентом призводить до зниження когнітивної активності, що, своєю чергою, блокує прагнення до успіху у майбутній професійній діяльності. Таким чином, соціально-педагогічна профілактика має бути спрямована не лише на зміст освіти, а й на стабілізацію психологічного базису особистості.

У науковій літературі є декілька підходів до визначення освітніх втрат. Зокрема ці втрати розуміють як:

- втрату знань і навичок або відхилення в академічному прогресі здобувача освіти, що найчастіше пов’язано з перервою у формальній освіті, пропусками занять тощо;

- втрату здобутих раніше знань, коли здобувачі освіти, які досягли певного прогресу в навчанні, погіршують свою успішність. Найчастіше це пов’язано з тимчасовою (нетривалою) перервою у формальній освіті, наприклад, літніми канікулами;

- різницю між тим, чого навчився здобувач освіти, тобто досягнутим ним академічним прогресом, і тим, чого він мав би навчитися на певному етапі свого навчання [1].

Ефективність засвоєння знань майбутніми фахівцями соціальної сфери прямо залежить від їхньої здатності до емоційної саморегуляції. Високий рівень стресу провокує стан, у якому академічні завдання сприймаються як надмірне обтяження. Це створює передумови для «прихованих» освітніх втрат – ситуації, коли студент формально присутній на заняттях, але не інтегрує знання у власну професійну ідентичність [4].

Для розробки стратегії профілактики було проведено комплексне дослідження взаємозв'язку емоційних станів та мотивації за допомогою трьох ключових методик. Наведемо кожну з них.

Для аналізу тривожності як бар'єру успішності було використано опитувальник Спілберга-Ханіна.

Використання опитувальника Спілберга-Ханіна дозволило диференціювати вплив ситуативних факторів та стійких рис характеру на освітній процес:

- Ситуативна тривожність (СТ): високі показники СТ свідчать про дезорганізацію діяльності під впливом зовнішніх обставин (іспити, загрози безпеці). Це призводить до фрагментарності знань.

- Особистісна тривожність (ОТ): студенти з високою ОТ схильні до постійного очікування невдачі. Це блокує розвиток професійної впевненості, що є критичним для фахівців соціальної сфери, чия робота потребує рішучості та стресостійкості.

Профілактика в цьому контексті має на меті трансформацію деструктивної тривоги у конструктивну мобілізацію зусиль.

Для оперативної оцінки ресурсного стану та для розуміння того, як повсякденний стан впливає на динаміку освітніх втрат, застосовано методику САН (самопочуття, активність, настрій):

- Самопочуття: низькі бали за цією шкалою свідчать про астенізацію студентів. Фізична та психічна втома стає першопричиною академічної заборгованості.

- Активність: знижена активність унеможливлює інтерактивне навчання, яке є основою підготовки фахівців соціального профілю.

- Настрій: емоційний фон визначає ставлення до майбутньої професії. Негативний настрій девальвує цінність освіти, перетворюючи її на формальний процес.

Встановлено, що дисбаланс між цими показниками (наприклад, висока активність при поганому самопочутті) веде до швидкого вигорання, що провокує нові хвилі освітніх втрат.

Кінцевою метою соціально-педагогічної профілактики є формування стійкої мотивації до успіху. Мотивація до успіху виступає як антикризовий фактор. За методикою Т. Елерса виявлено, що:

- здобувачі з високою мотивацією до успіху здатні самостійно компенсувати освітні втрати, використовуючи додаткові ресурси та самоосвіту;

- переважання мотивації «уникнення невдачі» змушує студента обирати найлегші шляхи, що негативно позначається на глибині професійних знань.

Існує пряма залежність: низький рівень самопочуття та висока особистісна тривожність критично знижують рівень мотивації до успіху, роблячи студента пасивним об’єктом освітнього процесу.

Розглянемо стратегічні напрями профілактики освітніх втрат.

Соціально-педагогічна профілактика освітніх втрат має реалізуватися через:

1. Психологічний супровід: впровадження технік зниження тривожності в освітній простір.

2. Моніторинг стану: використання швидких опитувань (типу САН) перед початком великих модулів для корекції навантаження.

3. Стимулювання успіху: створення ситуацій успіху в практичній діяльності для підвищення професійної самооцінки.

Діагностика за методикою Т. Елерса дозволяє виявити домінуючу стратегію поведінки здобувача в освітньому процесі. Це є ключовим індикатором потенційних освітніх втрат:

1. Мотивація до успіху (прагнення до досягнень): Студенти з цим типом мотивації мають високу резильєнтність. Навіть при низьких показниках САН (втома, поганий настрій), вони мобілізують вольові зусилля, щоб надолужити пропущений матеріал. Для них освітні втрати є тимчасовим явищем, яке вони активно долають.

2. Мотивація до уникнення невдач (страх помилки): Це критична група ризику. У поєднанні з високою особистісною тривожністю (за Спілбергом), такі студенти панічно бояться виявити свою некомпетентність. Замість того, щоб звернутися за допомогою при виникненні прогалин у знаннях, вони обирають стратегію «втечі» (пропуски занять, ігнорування складних тем), що призводить до катастрофічного накопичення освітніх втрат.

Наше дослідження демонструє, що висока ситуативна тривожність тимчасово знижує показник «Активності» (САН), але саме низька мотивація до успіху (Елерс) перетворює цю тимчасову втому на хронічну неуспішність. Майбутній фахівець соціальної сфери з переважанням мотивації уникнення невдач не зможе ефективно допомагати іншим, оскільки сам перебуває у стані психологічної дезадаптації.

Соціально-педагогічна профілактика має бути диференційованою, тобто для студентів з високою тривожністю необхідно застосовувати методи релаксації та стабілізації САН, а для студентів з низькою мотивацією до успіху пропонують тренінги професійного самовизначення та створення «ситуацій успіху», де вони можуть відчути свою ефективність попри труднощі. Це дозволяє не просто «закрити прогалини» у знаннях, а сформувати стійку особистість фахівця, здатну до безперервного професійного зростання.

Висновок. Соціально-педагогічна профілактика освітніх втрат у майбутніх фахівців соціальної сфери – це не лише робота над «академічними хвостами», а насамперед робота з особистістю. Тільки через стабілізацію

психоемоційного стану та підтримку високого рівня мотивації до успіху можна забезпечити підготовку компетентного фахівця, здатного до ефективної професійної діяльності в кризових умовах. Поки триває війна, необхідно й можливо мінімізувати та компенсувати освітні втрати й забезпечити якісне функціонування вищої освіти, щоб зменшити падіння економіки країни й забезпечити її відновлення та розвиток. Мінімізація та соціально-педагогічна профілактика освітніх втрат у майбутніх фахівців соціальної сфери є внеском у майбутню відбудову та процвітання нашої держави.

Список використаних джерел

1. Бичко Г., Терещенко В. Навчальні втрати: сутність, причини, наслідки та шляхи подолання. Український центр оцінювання якості освіти. Київ : УЦОЯО, 2023. 30 с.
2. Малихін О. В., Арістова Н. О., Шпарик О. М. Використання позитивного досвіду організації освітнього процесу в країнах ЄС в умовах непрогнозованих глобальних впливів у системі національної освіти України : методичні рекомендації [Електронне видання]. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. 70 с. DOI https://doi.org/10.32405/978-617-8124-25-0-2021-70 (дата звернення: 12.03.2026 р.)/
3. Марчук А. Якість вищої освіти в надзвичайних умовах: освітні втрати й дисфункції цифровізації вищої освіти та дистанційного навчання. Socio-Economic Relations in the Digital Society, 2023. 1(47), 80-89. https://doi.org/10.55643/ser.1.47.2023.482 (дата звернення: 12.03.2026 р.)/
4. Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018 / кол. авт. : М. Мазорчук (осн. автор), Т. Вакуленко, В. Терещенко, Г. Бичко, К. Шумова, С. Раков, В. Горох та ін. ; Український центр оцінювання якості освіти. Київ : УЦОЯО, 2019. 439 с. https://testportal.gov.ua//wpcontent/uploads/2019/12/PISA_2018_Report_UKR.pdf.

УДК 159.923:378:364

Наталія СИНЮК, Марія ФУРМАН
Хмельницький національний університет

СТРЕСОСТІЙКІСТЬ ЯК ОСНОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

У сучасних умовах соціальна робота набуває особливого значення, адже саме соціальні працівники стають ключовими фахівцями у підтримці вразливих груп населення, особливо в періоди кризових викликів.

Підготовка майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти передбачає не лише засвоєння теоретичних знань та практичних навичок, але й формування особистісних якостей, серед яких стресостійкість та професійна ідентичність посідають провідне місце.

Проблема стресостійкості як основи професійної ідентичності майбутніх соціальних працівників активно досліджується як українськими, так і зарубіжними науковцями. У науковій літературі зустрічаються праці О. М. Василенко та Л. І. Романовської, де стресостійкість майбутніх соціальних працівників розглядається як необхідний компонент їхньої професійної діяльності. Автори наголошують, що розвиток цієї якості є ключовим для формування професійної ідентичності та ефективного виконання соціальної роботи.

Серед українських дослідників варто відзначити роботи Ю. Тупісь та Є. Карпенка, де розглядаються когнітивно-рефлексивні, емоційні, мотиваційні та поведінково-регулятивні складові стресостійкості соціальних працівників. Також важливими є дослідження О. Столярик та Т. Семигіної, які аналізують стійкість професійної ідентичності соціальних працівників у міжнародному та українському контексті, підкреслюючи роль резилієнтності та професійної підготовки

Стресостійкість розглядається як здатність особистості ефективно функціонувати в умовах підвищеного психоемоційного навантаження, зберігати внутрішню рівновагу та приймати адекватні рішення у складних ситуаціях.

Для майбутніх соціальних працівників ця якість є критично важливою, адже їхня професійна діяльність пов’язана з постійним контактом із людьми, які перебувають у стані стресу, кризових переживань чи соціальної дезадаптації. Високий рівень стресостійкості дозволяє студентам не лише витримувати навчальні навантаження, але й готуватися до майбутніх професійних викликів, зокрема роботи в умовах війни, соціальних катастроф чи масових переміщень населення [1].

Професійна ідентичність, у свою чергу, визначається як усвідомлення студентом своєї належності до професії, прийняття її цінностей, норм та етичних принципів. Вона формується поступово у процесі навчання, практики та взаємодії з викладачами й колегами.

Для майбутніх соціальних працівників професійна ідентичність є основою їхньої мотивації, відповідальності та готовності до виконання соціально значущих завдань. В умовах суспільних криз професійна ідентичність стає фактором, що підтримує внутрішню стійкість та сприяє збереженню ціннісних орієнтирів [2].

Освітнє середовище відіграє ключову роль у розвитку цих якостей. Саме воно створює умови для формування стресостійкості через навчальні навантаження, участь у практичних тренінгах, волонтерських проєктах, що моделюють реальні виклики професії.

Водночас освітнє середовище сприяє становленню професійної ідентичності завдяки інтеграції студентів у професійну спільноту, ознайомленню з етичними стандартами та формуванню відчуття соціальної місії [3].

В умовах війни та суспільних криз ці аспекти набувають особливої актуальності. Майбутні соціальні працівники стикаються з необхідністю працювати у складних психологічних і соціальних обставинах, що потребує від них високої стресостійкості та чіткої професійної ідентичності. Освітні програми мають враховувати ці виклики, включаючи курси з кризової психології, тренінги з емоційної регуляції та практику роботи з постраждалими від війни [1].

Таким чином, стресостійкість та професійна ідентичність є взаємопов’язаними характеристиками, що визначають готовність майбутніх соціальних працівників до ефективної діяльності. Їхній розвиток значною мірою залежить від освітнього середовища, яке має забезпечувати не лише академічну підготовку, але й психологічну підтримку та формування ціннісних орієнтирів. У перспективі саме ці якості стануть запорукою професійної компетентності та соціальної значущості майбутніх фахівців у сфері соціальної роботи.

Список використаних джерел

1. Василенко О. М., Романовська Л. І. Стресостійкість майбутніх соціальних працівників як необхідний компонент їхньої професійної діяльності. Sciences of Europe, 2022, (92), с. 54–60.
2. Гуменюк О. І. Формування професійної ідентичності студентів соціальної роботи в умовах сучасних соціальних викликів. Наукові записки Національного університету «Острозька академія», Серія «Психологія», 2019, с. 53–59.
3. Кузьменко О. В. Професійна ідентичність майбутніх соціальних працівників: психологічні аспекти. Психологічні науки: проблеми і здобутки, 2020, 37(1), с. 119–125.

УДК 159.942:373.3

Ольга СТОЛЯРЕНКО, Олена КРИВОРУЧКО
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

У сучасних умовах реформування освіти та зростання суспільного запиту на висококваліфікованих фахівців особливого значення набуває проблема

професійного самовизначення майбутніх працівників соціальної сфери. Вибір і побудова їх професійного шляху вимагає не лише ґрунтовних теоретичних знань та практичних умінь, а також і розвиненої емоційної сфери, що забезпечує здатність до самопізнання, адекватної оцінки власних можливостей, ефективної взаємодії з іншими людьми. Емоційний інтелект у даному контексті виступає важливим чинником, який сприяє формуванню зрілої професійної ідентичності, підвищенню рівня емоційної стійкості, рефлексивності, умінню приймати виважені рішення в умовах невизначеності.

Для майбутнього психолога рівень емоційного інтелекту є значимим фактором у професійному самовизначенні, адже саме він забезпечує здатність до емпатії, толерантності, побудови продуктивних комунікативних стратегій, що безпосередньо впливає на ефективність професійної діяльності. Дослідження рівня розвитку емоційного інтелекту як значимого чинника професійного самовизначення майбутнього психолога набуває особливої наукової та практичної значущості, оскільки дозволяє виявити психологічні механізми становлення особистості майбутнього фахівця та визначити шляхи оптимізації його професійної підготовки.

Аналіз наукових досліджень з проблеми емоційного інтелекту засвідчує їх інтенсивність, різноплановість, але водночас і певну фрагментарність. У межах теоретичних та емпіричних напрацювань можна виокремити декілька ключових напрямів: з’ясування сутності та структури емоційного інтелекту (І. Андрєєва, Х. Вайсбах, В. Зарицька, Д. Карузо, Н. Коврига, Д. Люсін, Дж. Майєр, Е. Носенко); дослідження адаптивних функцій емоційного інтелекту (І. Аршава, С. Дерев’янко, В. Овсяннікова); визначення можливостей і шляхів розвитку емоційного інтелекту (Г. Березюк, Г. Гарскова, М. Манойлова, М. Нгуен, А. Ольшаннікова, В. Слєпцова, Є. Яковлєва, О. Чебикін, О. Філатова); установлення взаємозв’язку емоційного інтелекту з професійним успіхом, лідерськими та управлінськими якостями (Т. Березовська, Д. Гастелло, Д. Гоулмен, В. Єрмаков, М. Манойлова, А. Мітлош, А. Петрівська). У наукових доробках В. Зарицької та І. Матійківої підкреслюється значення емоційного

інтелекту як важливого чинника професійного становлення фахівців у соціономічних професіях.

Науковці стверджують, що у наш час професійне самовизначення набуває особливої ваги, адже визначення власного професійного шляху є не лише соціальною потребою, а ще й важливим чинником особистісного зростання молодої людини. Для здобувачів вищої освіти психологічних спеціальностей цей процес має особливе значення, оскільки їхня майбутня діяльність безпосередньо пов'язана з людьми, і для них особливо важливими є розумінням емоцій, переживань, мотивацій та внутрішніх конфліктів інших. При цьому важливу роль відіграє емоційний інтелект – здатність усвідомлювати, розпізнавати, регулювати власні емоції та емоції інших людей [3; 7].

С. Марчук стверджує, що оволодіння вмінням співпереживати та розпізнавати емоції інших осіб є однією з найважливіших складових емоційного інтелекту фахівця в умовах сучасного професійного середовища. Насамперед, емпатія значно покращує якість взаємодії між фахівцем і його клієнтом. Здатність відчувати й розуміти емоційний стан іншої людини створює підґрунтя для емоційної підтримки, що сприяє налагодженню ефективної комунікації та формуванню довірливих взаємин. У таких сферах діяльності, як психотерапія, освіта чи медицина, де на перший план виходить робота з особистістю, емпатія є необхідним інструментом досягнення позитивних результатів [5].

Н. Буркало стверджує, що фахівці у галузі психології безпосередньо впливають на емоційне та психічне благополуччя інших, тому вміння ефективно управляти стресом є для них надзвичайно важливим. Високий рівень емоційного інтелекту є фундаментом цього процесу, адже передбачає здатність розпізнавати, усвідомлювати та адекватно реагувати на власні емоції, викликані стресовими ситуаціями. Щоб приймати виважені рішення в умовах нестабільності чи труднощів, фахівець повинен у першу чергу розуміти причини та можливі наслідки власних емоційних реакцій [1].

На думку І. Філіпової, успішне управління стресом потребує високого рівня саморегуляції: уміння контролювати власні емоції, зберігати професійну

витримку, не переносити напругу на інших та підтримувати внутрішню рівновагу навіть у складних і непередбачуваних обставинах. Крім того, важливою складовою цього процесу є здатність до адаптації – гнучкість у реагуванні на зміни та готовність до дій у нових умовах. Оскільки фахівці цих сфер часто стикаються з непередбачуваними чи кризовими ситуаціями, їхня здатність зберігати стійкість та адаптуватися значною мірою впливає на ефективність професійної діяльності та якість взаємодії з клієнтами [8].

Г. Дьоміна, досліджуючи психологічні особливості емпатії студентів – майбутніх соціально-психологічних працівників, доводить, що розвиток емоційного інтелекту у майбутніх психологів відіграє ключову роль у формуванні ефективних і гармонійних міжособистісних взаємин. Високий рівень емоційної компетентності сприяє розвитку емпатії та здатності розуміти емоційні стани інших людей. Завдяки цьому майбутні професіонали можуть краще враховувати почуття співрозмовників, що є основою для досягнення взаєморозуміння і побудови довірливих стосунків. Такі фахівці здатні до продуктивного діалогу, ефективного вирішення конфліктів та пошуку компромісів. Крім того, емоційний інтелект сприяє розвитку лідерського потенціалу, навичок командної взаємодії та соціальної компетентності, що в цілому формує позитивний психологічний клімат у професійному середовищі й мотивує інших до спільної діяльності [4].

У процесі професійного самовизначення майбутніх психологів емоційний інтелект відіграє надзвичайно важливу роль. Його розвинені компоненти – емоційна обізнаність, саморегуляція, емпатія, мотивація та соціальні навички сприяють глибшому розумінню власних прагнень, цінностей і ресурсів, що є критично важливим для усвідомленого вибору професійного шляху. Емоційний інтелект дозволяє майбутнім фахівцям адекватно оцінювати власні можливості, ефективно справлятися зі стресами, конфліктами й невизначеністю, які супроводжують процес професійного становлення. Крім того, здатність до емпатії та налагодження міжособистісних взаємодій є необхідною умовою успішної діяльності психолога [2, с. 62].

Отже, рівень розвитку емоційного інтелекту є суттєвим чинником, що впливає на професійне самовизначення майбутніх фахівців у галузі психології.

Узагальнюючи теоретичні положення, можна стверджувати, що емоційний інтелект є складною багатовимірною характеристикою особистості, яка охоплює здатність усвідомлювати, розпізнавати, виражати, регулювати власні емоції та розуміти емоції інших людей. Його функціонування тісно пов’язане з розвитком самосвідомості, емпатії, мотиваційної сфери, комунікативних здібностей, що є критично важливими для процесу професійного самовизначення.

У межах сучасних психологічних підходів емоційний інтелект дедалі частіше розглядається як один із провідних внутрішніх ресурсів особистості, що забезпечує її здатність до ефективного вибору професійного шляху, прийняття відповідальних рішень, постановки цілей, формування професійної ідентичності. Визначальне значення мають такі складові емоційного інтелекту, як саморегуляція, емоційна усвідомленість, здатність до самопізнання, що безпосередньо впливають на мотиваційно-ціннісну та рефлексивну складову професійного самовизначення.

Розвиток емоційного інтелекту в юнацькому віці створює сприятливі умови для глибшого розуміння власних потреб, інтересів, життєвих пріоритетів, що значною мірою підвищує якість професійного вибору. З огляду на це, емоційний інтелект може розглядатися не лише як чинник, а й як важливий психологічний ресурс розвитку професійної зрілості, відповідального ставлення до майбутнього, а також внутрішньої готовності до професійної діяльності.

Список використаних джерел

1. Буркало Н. І. Психологічні особливості емоційного інтелекту. *Психологічний журнал*, 2019. Т.5. Вип.7. С. 34–49.

2. Вілкінсон Р. Розвиток емоційного інтелекту в професійному самовизначенні. Львів : Літературна агенція Палітра, 2013. 304 с.

3. Головаха Є. І., Змієвська Т. В. Емоційний інтелект і його роль у професійному розвитку психолога. Київ : Наукова думка, 2016. 240 с.

4. Дьоміна Г. А. Психологічні особливості емпатії студентів – майбутніх соціально-психологічних працівників. *Актуальні проблеми психології : збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України,* 2013. Т. 7. Вип. 32. С. 73–79.

5. Ічанська О. М., Закревська А. І. Емоційний інтелект та емпатія як ресурси професійної підготовки студентів-психологів. *Молодий вчений*, 2019. № 9(2). С. 272–276.

6. Марчук С. В. Теоретичний аналіз поняття емоційного інтелекту в психології. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Психологія»*, 2022. № 3. С. 20–23.

7. Оліховська Л. П. Теоретичні основи професійного самовизначення: психологічний аспект. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»,* 2016. Випуск (39) С. 161–164.

8. Філіпова І. Емоційний інтелект як засіб успішної самореалізації. *Соціальна психологія* : *Український науковий журнал,* 2007. № 4. С. 68–79.

УДК 364:159.942:378

Tetiana GUDZ

Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education
"Kamenets-Podilsky State Institute"

FORMATION OF EMOTIONAL INTELLIGENCE AMONG FUTURE SOCIAL SPHERE SPECIALISTS IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING

The modern development of society is characterized by complex social processes, accompanied by crisis phenomena, social instability, the consequences of military actions, forced migration and psychological trauma of the population. In such conditions, the role of social sphere specialists, who are called upon to provide support to various categories of the population, in particular families in difficult life

circumstances, children, the elderly, internally displaced persons and other socially vulnerable groups, is significantly increasing. The effectiveness of the professional activities of social workers largely depends not only on the level of their professional knowledge and skills, but also on the formation of emotional intelligence.

Emotional intelligence is considered as a person's ability to be aware of own emotions, understand the emotional states of other people, manage emotions and use them for effective interpersonal interaction. It encompasses a complex of cognitive and personal characteristics that ensure the ability of an individual to recognize emotions, interpret them, adequately respond to the emotional manifestations of other people and regulate own emotional reactions. The structure of emotional intelligence usually includes such components as emotional awareness, empathy, self-regulation, motivation, and social skills. The combination of these components contributes to the formation of a person's ability to communicate effectively, constructively resolve conflict situations, and build harmonious interpersonal relationships [1, p.662].

In the professional activities of social workers, this competence is of particular importance, since their work involves constant interaction with people who are in difficult life circumstances. Social workers often work with clients experiencing stress, loss, psychological trauma, family conflicts or other crisis situations. In such conditions, it is important not only to provide qualified consulting or social assistance, but also to demonstrate sensitivity, patience, support and the ability to understand a person’s emotional state. It is emotional intelligence that helps a specialist establish trusting contact with a client, create an atmosphere of security and mutual understanding, which is an important prerequisite for successfully solving social problems.

The formation of emotional intelligence of future social workers takes place in the process of professional training in higher education institutions. It is during their studies that students have the opportunity to master the basics of professional communication, develop the ability to reflect, empathize and self-regulate. An important condition for this process is the integration of psychological, pedagogical, and social knowledge, which contribute to the formation of a holistic understanding of emotional processes and their role in professional activity [2, p. 128].

One of the key components of emotional intelligence is emotional awareness, which involves the ability to recognize own emotions and understand the reasons for their occurrence. For future social workers, this is an important prerequisite for professional effectiveness, because awareness of own emotions allows to avoid professional burnout and ensures more constructive interaction with clients.

Another important component is empathy, that is, the ability to understand the feelings and experiences of other people. In social work, empathy is the basis of trusting relationships between a specialist and a client. It is thanks to an empathetic attitude that a social worker can understand a person's problems more deeply, provide them with support, and help them find effective ways to resolve difficult life situations [3, p. 172].

No less important is the development of emotional self-regulation, which consists in the ability to control own emotions, maintain internal balance, and act professionally even in difficult or conflict situations. This is especially important for future social workers, since their activities are often associated with a high level of emotional stress.

In the process of professional training, the formation of emotional intelligence can be carried out through the use of various pedagogical methods and technologies. These include trainings for the development of emotional competence, role-playing and business games, analysis of professional situations (case method), group discussions, reflective exercises, as well as practical training of students in social institutions. Such forms of training contribute to the development of communication skills, the ability to cooperate and the formation of emotional sensitivity [1, p. 663].

The formation of reflective skills is of particular importance. They allow future specialists to analyze own actions, emotions and behavior in the process of interacting with clients. Reflection helps students to be aware of own professional experience, draw conclusions and improve their activities.

An important component of the process of forming emotional intelligence is also the development of the communicative culture of future specialists in the social sphere. Effective communication involves not only the ability to convey information, but also the ability to listen to the interlocutor, understand his emotional state, show

tolerance, respect and support. It is the communicative culture that contributes to the establishment of trusting relationships between a social worker and a client, which is an important condition for successful professional activity [3, p. 173].

In addition, the development of emotional intelligence contributes to the formation of stress resistance of future specialists in the social sphere. The work of a social worker is often associated with emotionally tense situations, conflicts and the need to make difficult decisions. A high level of emotional intelligence helps a specialist maintain psychological balance, effectively respond to the challenges of professional activity and maintain own psycho-emotional health [2, p. 130].

Thus, the formation of emotional intelligence is an important component of the professional training of future social workers. The development of emotional awareness, empathy, self-regulation, communicative culture and reflection contributes to the improvement of the professional competence of future social workers, ensures effective interaction with clients and contributes to the successful performance of their professional functions. In modern conditions, when social challenges are becoming increasingly complex, the formation of emotional intelligence is gaining particular relevance and should be one of the priority areas of professional training of social workers.

References

1. Herland M. D. Emotional intelligence as a part of critical reflection in social work practice and research. *Qualitative Social Work*. 2022. Vol. 21, № 4. P. 662–678.

2. Marchenko O., Fedorenko O., Kovalenko Y., Pavlyk O., & Lukin B. (2024). Influence of educational environment on the formation of skills among future professionals. *Amazonia Investiga*. 2024. Vol. 13, № 73. P. 128-138.

2. Novyk L., Mazur T. Studying the impact of professional interaction on social workers' emotional burnout. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*. 2021. Vol. 12, № 1. P. 172–182.

УДК 159.922.8:316.6

Наталія БЕРЕГОВА, Анна КАРПЮК
Хмельницький національний університет

ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ТА КОНСУЛЬТАТИВНА ДОПОМОГА ПІДЛІТКАМ З АГРЕСИВНИМИ РЕАКЦІЯМИ В УМОВАХ КРИЗОВИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИН

Сучасні суспільні умови, зокрема воєнні події, соціальна нестабільність та різноманітні кризові життєві ситуації, істотно впливають на психоемоційний стан підлітків. Підлітковий період є складним етапом розвитку особистості, який характеризується підвищеною емоційною вразливістю, нестійкістю поведінкових реакцій і активним процесом пошуку власної ідентичності. У таких умовах агресивні прояви можуть виступати своєрідною формою реагування на внутрішні суперечності, переживання фрустрації, тривожності та значне психоемоційне напруження. Особливої актуальності набуває організація ефективної системи психосоціальної підтримки та консультативної допомоги, спрямованої на зменшення проявів агресії, розвиток навичок емоційної саморегуляції та формування конструктивних стратегій подолання складних життєвих обставин.

Агресивні прояви у підлітковому віці становлять складне психологічне явище, що формується під впливом сукупності біологічних, соціальних і психологічних факторів. У цей період відбувається активний процес становлення особистості, формуються система ціннісних орієнтацій, рівень самооцінки та способи соціальної взаємодії з оточенням. Водночас емоційна нестійкість, підвищена сприйнятливість до зовнішніх впливів і недостатній розвиток навичок саморегуляції можуть спричиняти появу та посилення агресивних реакцій [1].

У ситуаціях кризових життєвих обставин, таких як соціальна нестабільність, сімейні суперечності, вимушене переміщення, воєнні події чи інші стресогенні фактори, імовірність виникнення агресивної поведінки у підлітків суттєво підвищується. У подібних умовах агресія може виступати своєрідною формою психологічного захисту, реакцією на фрустрацію, переживання безсилля, тривожності або значного внутрішнього напруження. Досить часто такі прояви супроводжуються ускладненнями у міжособистісному спілкуванні, погіршенням навчальної успішності, а також виникненням конфліктів з однолітками та дорослими.

Одним із ключових засобів профілактики та подолання агресивних реакцій є організація комплексної психосоціальної підтримки підлітків. Така підтримка передбачає створення безпечного, підтримувального середовища, де підліток може вільно висловлювати свої емоції, отримувати необхідну психологічну допомогу та набувати навичок конструктивного вирішення конфліктів. Значну роль у цьому процесі відіграє психологічне консультування, яке спрямоване на усвідомлення джерел агресивної поведінки, розвиток умінь самоконтролю та емоційного інтелекту, а також на формування стратегії адаптивного реагування у складних життєвих ситуаціях [2].

У консультативній роботі з підлітками, які схильні до агресивних реакцій, доцільно використовувати різні психокорекційні стратегії, що спрямовані на усвідомлення емоційних станів, формування навичок самоконтролю та вироблення конструктивних моделей поведінки. Одним із дієвих підходів є застосування принципів когнітивно-поведінкової терапії, яка передбачає роботу з негативними переконаннями та автоматичними думками, здатними провокувати агресивні прояви. У рамках цього підходу важливо допомогти підліткам усвідомити взаємозв’язок між їхніми думками, емоціями та поведінковими реакціями, а також сформувати більш адаптивні способи реагування на конфліктні чи стресові ситуації. Особлива увага приділяється розвитку саморегуляції, управлінню емоціями, аналізу проблемних обставин і

пошуку альтернативних варіантів дій, що сприяють конструктивному вирішенню труднощів [4].

Важливим інструментом психокорекційної роботи є арт-терапія, яка надає підліткам можливість безпечно виражати емоції та внутрішні переживання через творчі форми діяльності. Застосування малювання, створення колажів, роботи з метафоричними образами та інших художніх технік сприяє зниженню емоційної напруги, кращому усвідомленню власних почуттів і опрацюванню складного або травматичного досвіду. Арт-терапевтичні методи особливо корисні для підлітків, які відчувають труднощі з вербальним вираженням емоцій або перебувають у станах значного психологічного напруження, оскільки творчий процес дозволяє символічно відобразити внутрішні переживання та сприяє їх конструктивному опрацюванню.

Окрему значущу роль у психокорекційній роботі займають тренінгові програми, спрямовані на розвиток комунікативних навичок та емоційної компетентності підлітків. У процесі таких занять вони навчаються конструктивно висловлювати власні почуття, слухати співрозмовників, ефективно вирішувати конфлікти та взаємодіяти з однолітками без застосування агресії. Програми зазвичай включають рольові ігри, моделювання проблемних ситуацій, групові дискусії та вправи, що розвивають емпатію та соціальне розуміння. Важливою складовою є формування навичок емоційної регуляції, що сприяє зниженню рівня агресивних проявів і розвитку конструктивних моделей поведінки [3].

Отже, психосоціальна підтримка та консультативна допомога відіграють ключову роль у профілактиці та корекції агресивних реакцій у підлітковому віці. Застосування комплексного підходу, що поєднує когнітивно-поведінкові методи, арт-терапію та тренінги з розвитку комунікативних навичок і емоційної компетентності, сприяє не лише зниженню проявів агресивності, а й формуванню психологічної стійкості підлітків. Така робота підвищує здатність підлітків ефективно адаптуватися до складних життєвих обставин, опановувати

конструктивні способи вирішення конфліктних ситуацій і розвивати стратегії подолання стресу, що є важливим чинником гармонійного психоемоційного розвитку.

Список використаних джерел

1. Босак О. С. Агресивна поведінка у підлітковому віці як соціальна проблема. Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Психологія. 2022. № 1. С. 13–18.

2. Гуцуляк Л. Профілактика агресивної поведінки підлітків у закладах загальної середньої освіти: теоретичний аспект. Humanitas. 2022. № 1. С. 27–32.

3. Савінова Н., Стельмах Н., Берегова М., Іванова Т. Агресія підлітків як психолого-педагогічна проблема. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. 2020. № 3. С. 146–153.

4. Поплавська І. О. Психологічна корекція агресивної поведінки підлітків в умовах воєнної кризи. Вінниця : Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2025.

УДК 159.922

Олена ВАСИЛЕНКО, Наталія ЧАЙКІВСЬКА
Хмельницький національний університет

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ТА КОНСУЛЬТУВАННЯ СІМЕЙ З ДІТЬМИ, ПЕРЕСЕЛЕНИМИ З ЗОНИ БОЙОВИХ ДІЙ

Повномасштабне вторгнення держави-агресорки в Україну у 2022 році спричинило глибоку соціально-економічну кризу, масове переселення людей та актуалізувало питання соціально-психологічної підтримки населення. Через тривалі бойові дії та окупацію частин східних і південних областей країна стикнулася з масштабною кризою та безперервним потоком біженців.

Мільйони українців, втративши домівки та зв’язки з близькими, набули статусу внутрішньо переміщених осіб як всередині держави, так і за її межами.

Невизначеність термінів закінчення війни лише посилює соціально-психологічну напругу, провокуючи у суспільстві депресивні настрої та тривожність. Це ставить перед фахівцями соціономічних професій (психологами, соціальними педагогами, соціальними працівниками) складні виклики. Найбільшого болю і страждань зазнають діти, переселені з зони бойових дій. Наслідки пережитих ними травм проявляються у серйозних розладах: від нічних кошмарів до суїцидальних намірів. Тому пріоритетним завданням сьогодення є психосоціальна підтримка сімей з дітьми, які змушені були виїхати з зони бойових дій та адаптуватися до нових умов проживання й навчання.

Різні підходи до надання психосоціальної допомоги родинам з дітьми у контексті війни в Україні проаналізовано в наукових працях таких авторів, як В. Андрєєнкової, І. Бандурки, О. Виходцевої, Т. Гніди, І. Григоренко, О. Кліменко, Т. Разводової, Н. Савельєвої, А. Тінякової, І. Трубавіної, Н. Шевченко, Л. Шестопалової та інших.

Науковці стверджують, що успішна соціалізація дітей, які виїхали з зони бойових дій, можлива лише за умови тісної співпраці закладів освіти та батьків. Щоб допомогти дитині освоїтися в новому середовищі та виховати її толерантною особистістю, І. Григоренко та Н. Савельєва пропонують використовувати такі форми роботи з сім'ями:

– індивідуальні та групові консультації;

– тренінги;

–семінари;

– батьківські клуби за інтересами;

– спільні заходи за участі дітей і дорослих [3].

І. Пархоменко зауважує, що сприйняття пережитого дітьми з зони бойових дій залежить від їхніх індивідуальних особливостей та середовища, в

якому вони опинилися після евакуації. Щоб діагностувати стан дитини, фахівці повинні застосувати низку методів, зокрема:

– опитування та анкетування;

– інтерв'ю;

– метод рейтингів;

– спостереження;

– тестування;

– метод вивчення результатів діяльності дитини [1].

На переконання авторки, консультування дітей-переселенців та їхніх батьків суттєво відрізняється від стандартної психологічної допомоги іншим учням. Ця специфіка зумовлена, по-перше, кризовим характером обставин та складністю проблем, що виникають через війну. По-друге, особливістю є те, що дитина часто вперше набуває ролі активного суб'єкта – клієнта, який потребує фахової психосоціальної підтримки [1].

Л. Терлецька характеризує основні засади консультування підлітків, переселених з зони бойових дій, наголошуючи на таких аспектах:

1. Діяльність консультанта має базуватися на врахуванні вікових характеристик підлітків.

2. Взаємодія з батьками потребує уміння фахівця пояснювати ситуацію з позиції самої дитини.

3. Робота з сім'єю повинна базуватися на такому психологічному підході, за якого конкретна проблема розглядається в контексті загальної траєкторії розвитку особистості підлітка.

4. Опрацювання питань сексуальності у процесі консультування, оскільки становлення статевої ідентичності є критично важливим у підлітковому віці [4].

Дослідниці А. Тінякова, Т. Гніда та Т. Разводова звертають увагу на те, що ситуація вимушеного переселення може створити специфічний розрив між поколіннями. У той час як маленькі діти легко інтегруються в нове середовище, батьки нерідко «застрягають» у процесі адаптації. Відчуваючи свою

неспроможність у новому контексті життя, батьки намагаються втримати контроль через надмірну опіку над дітьми. Це призводить до того, що діти, попри фізичну присутність дорослих, відчувають глибоку самотність, брак спілкування та емоційну відчуженість від найближчих їм людей [5].

На думку авторок, внаслідок розриву між батьками і дітьми з’являються специфічні синдроми, притаманні дітям, переселеним з зони бойових дій: психологічна інкапсуляція (глибока замкненість), сімейна або групова ізоляція (обмеження контактів лише у вузькому колі людей), а також соціальна дезорієнтація (невдалі спроби інтеграції через упереджене ставлення оточення). Ці чинники призводять до соціальної дезадаптації, що проявляється у низькій успішності та деструктивній поведінці дітей. Негативна реакція суспільства на такі прояви лише посилює конфліктність та некерованість дитини [5].

Психосоціальна підтримка є універсальним інструментом впливу на особистість батьків та дітей, переселених з зони бойових дій, і тому може проводитися як в індивідуальній, так і в груповій формі. Так, групова форма психосоціальної підтримки сімей з дітьми, переселеними з зони бойових дій здебільшого передбачає організацію груп підтримки та наснаження їх ресурсами з метою подолання наслідків пережитих ними травмуючих подій. А індивідуальна психосоціальна підтримка спрямована на виявлення сильних сторін сім'ї та розвиток її спроможності до самодопомоги. Основна увага приділяється формуванню стійкості до стресів, підвищенню самооцінки членів родини та опануванню навичок, що дозволяють ефективно розв’язувати внутрішні і зовнішні проблеми без стороннього втручання [2].

Отже, психосоціальна підтримка та консультування сімей з дітьми, переселеними з зони бойових дій та з набутим досвідом травматизації є критично необхідними. Ефективність надання таких послуг, на нашу думку, залежить в більшій мірі від залученості батьків, оскільки саме вони повинні оволодіти навичками ефективної комунікації та діагностики специфічних поведінкових проявів у дітей, що свідчать про потребу у втручанні фахівців.

Список використаних джерел

1. Пархоменко І. М. Особливості психолого-педагогічного супроводу підлітків, переселених із зони АТО : методичний посібник. Деражня, 2016. 54 с.

2. Плетка О. Психосоціальна підтримка підлітків, що пережили страхіття війни. Методичний посібник. Київ : Центр реадаптації та реабілітації «ЯРМІЗ», 2022. 54 с.

3. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в сучасних умовах : навч. посіб. для студ. і магістр. спец-тей «Соц. робота» і «Соц. педагогіка» / І. О. Григоренко, Н. М. Савельєва. Полтава : ПНПУ, 2017. 100 с.

4. Терлецька Л. Психолого-педагогічна характеристика підліткового віку. *Психолог*, 2003. № 34 (82). С. 28-30.

5. Тінякова А., Гніда Т., Разводова Т. Адаптація внутрішньо переміщених дітей до нових умов життя. Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період військового конфлікту : навчально-методичний посібник. К. : Агентство «Україна», 2015. 85 с.

УДК 373.2.015.3:159.942

Валентина ВАЩУК
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам’янець-Подільський державний інститут»

АНАЛІЗ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ З ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Актуальність дослідження емоційного інтелекту зумовлена зростанням ролі емоційної сфери в соціалізації, міжособистісної взаємодії та психологічного благополуччя особистості в сучасному суспільстві. Умови швидких соціальних змін, підвищеного психоемоційного навантаження та невизначеності актуалізують потребу в розвитку здатності людини усвідомлювати власні емоції та ефективно ними управляти. Особливої наукової й практичної значущості ця проблема набуває у контексті дитячого розвитку, оскільки емоційна сфера виступає фундаментом формування особистості.

Старший дошкільний вік є сенситивним періодом у становленні базових емоційних і соціальних компетентностей, що визначають подальшу адаптацію дитини до освітнього середовища. У зв'язку з цим дослідження теоретичних засад розвитку емоційного інтелекту та ролі психолога у цьому процесі є актуальним напрямом сучасної психолого-педагогічної науки. У сучасній психологічній науці емоційний інтелект розглядається як складний багатовимірний феномен, що поєднує емоційні, когнітивні та соціально-регуляторні процеси особистості [1].

Незважаючи на відносну новизну цього напряму, дослідження емоційного інтелекту активно розвиваються у міжнародній науковій спільноті, що зумовлено зростанням інтересу до проблем психологічного благополуччя, соціальної адаптації та ефективної міжособистісної взаємодії в умовах сучасних суспільних трансформацій [3]. Теоретичні концепції, запропоновані Г. Саловеєм, Д. Ґоулманом, Г. Гарднером і Р. Бар-Он, заклали методологічні засади вивчення емоційного інтелекту як інтегративної особистісної характеристики, що пов'язана з академічною успішністю, лідерським потенціалом та психічною стійкістю особистості [2]. Сучасні емпіричні дослідження підтверджують, що емоційний інтелект виконує функцію психологічного ресурсу, який опосередковує взаємозв'язок між зовнішніми вимогами середовища та внутрішніми можливостями особистості [1].

У новітніх наукових підходах емоційний інтелект інтерпретується не лише як індивідуальна здатність до переживання емоцій, а як система навичок, що забезпечує усвідомлення, інтерпретацію та регуляцію емоційних станів у процесі соціальної взаємодії [3]. Його структура, відповідно до сучасних класифікацій, охоплює когнітивно-пізнавальний, мотиваційно-регуляторний, соціально-комунікативний та афективно-ціннісний компоненти, що дозволяє розглядати емоційний інтелект як цілісну психічну систему [1]. Така багатовимірність зумовлює необхідність комплексного підходу до його формування та розвитку, особливо на ранніх етапах онтогенезу.

Особливої актуальності проблема розвитку емоційного інтелекту набуває у старшому дошкільному віці, який у психологічній науці визначається як

сенситивний період становлення емоційної сфери та базових соціальних компетентностей [5]. У цей період активно формуються здатність до емоційного усвідомлення, емпатії, первинні навички саморегуляції та соціально прийнятні способи емоційного реагування. Психолог відіграє провідну роль у формуванні емоційної компетентності дитини, забезпечуючи цілеспрямований психолого-педагогічний супровід цього процесу [5]. Його діяльність спрямовується на створення емоційно безпечного середовища, у якому дитина отримує можливість усвідомлювати власні переживання, навчатися їх вербалізувати та регулювати.

Практична робота психолога з розвитку емоційного інтелекту дітей старшого дошкільного віку включає використання ігрових і комунікативних методів, зокрема дидактичних та сюжетно-рольових ігор, вправ на розпізнавання й називання емоцій, формування навичок емоційної саморегуляції та конструктивної взаємодії з однолітками [1]. Такі форми роботи сприяють формуванню в дітей здатності розуміти емоційні стани інших людей, прогнозувати наслідки власних емоційних реакцій і будувати адекватні соціальні взаємини. Емоції відіграють ключову роль у мотивації, оцінюванні ситуацій та прийнятті адаптивних рішень, що підтверджується сучасними дослідженнями, які встановлюють зв’язок між рівнем розвитку емоційного інтелекту, саморегуляцією та психологічною стійкістю особистості [2].

Таким чином, узагальнення сучасних наукових підходів дозволяє дійти висновку, що розвиток емоційного інтелекту є важливим чинником формування соціально-психологічної зрілості, успішної соціалізації та психологічного благополуччя. Цілеспрямована діяльність психолога щодо розвитку емоційного інтелекту дітей старшого дошкільного віку має не лише корекційне, а й превентивне значення, створюючи підґрунтя для подальшого успішного навчання та ефективної міжособистісної взаємодії [1].

Список використаних джерел

1. Acebes-Sánchez, J., García-Naveira, A., Conners, R. T. *Emotional Intelligence as a Predictor of Mental Health in Undergraduate Students* / J.

Acebes-Sánchez, A. García-Naveira, R. T. Conners et al. // *BMC Psychology*. – 2025. – Vol. 13, Art. 1130. DOI:10.1186/s40359-025-03241-7. – Режим доступу: https://link.springer.com/article/10.1186/s40359-025-03241-7

2. Bordbar, S., Hasannejad Mogadammorki, S., Atashbahar, O. *The Effect of Emotional Intelligence on Academic Performance with the Mediating Role of Academic Self-Regulation* / S. Bordbar, S. Hasannejad Mogadammorki, O. Atashbahar et al. // *Discover Education*. – 2025. – Vol. 4, Art. 506. DOI:10.1007/s44217-025-00952-2. – Режим доступу: https://link.springer.com/article/10.1007/s44217-025-00952-2.

3. Darwin, C. *The Expression of the Emotions in Man and Animals* / C. Darwin. – London : John Murray, 1872. – 200 с.

4. Korakis, G., & Poulaki, I. *A Systematic Literature Review on the Relationship Between Emotional Intelligence and Transformational Leadership* / Georgios Korakis, Ioulia Poulaki // *Businesses*. – 2025. – Vol. 5, No. 1, Art. 4. DOI:10.3390/businesses5010004. – Режим доступу: https://www.mdpi.com/2673-7116/5/1/4

5. Zhou, Z., Tavan, H., Kavarizadeh, F. *The Relationship Between Emotional Intelligence, Spiritual Intelligence and Student Achievement: A Systematic Review and Meta-Analysis* / Z. Zhou, H. Tavan, F. Kavarizadeh // *BMC Medical Education*. – 2024. – Vol. 24, Art. 217. DOI:10.1186/s12909-024-05208-5. – Режим доступу: https://bmcmededuc.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12909-024-05208-5

УДК 364-787.84

Наталія ГОЛОВА, Інна КРАСОВСЬКА
Хмельницький національний університет

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КЕЙС-МЕНЕДЖМЕНТУ З ВРАЗЛИВИМИ ГРУПАМИ НАСЕЛЕННЯ

Актуальність дослідження особливостей використання кейс-менеджменту з вразливими групами населення зумовлена сучасними соціально-економічними викликами, які призводять до зростання кількості осіб, що

потребують комплексної соціальної підтримки. До таких груп належать люди з інвалідністю, внутрішньо переміщені особи, малозабезпечені сім'ї, люди похилого віку, безробітні, особи, які опинилися у складних життєвих обставинах, діти, що потребують захисту, та інші категорії населення.

У сучасних умовах суспільних трансформацій, економічної нестабільності та соціальних криз особливої ваги набувають ефективні підходи до надання соціальних послуг. Одним із таких підходів є кейс-менеджмент, який передбачає індивідуалізовану роботу з клієнтом, координацію між різними установами та спеціалістами, а також комплексне вирішення проблем людини. Завдяки застосуванню кейс-менеджменту забезпечується системний підхід до оцінки потреб клієнта, планування допомоги, організації взаємодії між суб'єктами соціальної роботи та моніторингу результатів підтримки.

Особливо актуальним є дослідження особливостей використання кейс-менеджменту у роботі з вразливими групами населення, оскільки такі групи часто стикаються з множинними проблемами — соціальними, економічними, психологічними та правовими. Ефективне застосування кейс-менеджменту сприяє підвищенню якості соціальних послуг, покращенню доступу до ресурсів та посиленню соціальної інтеграції осіб, які потребують підтримки. Таким чином, дослідження особливостей використання кейс-менеджменту з вразливими групами населення є важливим для вдосконалення практики соціальної роботи, підвищення ефективності соціальної підтримки та розробки нових підходів до вирішення складних соціальних проблем.

Проблему кейс-менеджменту в соціальній роботі з різними вразливими групами населення, досліджували різні вітчизняні та зарубіжні науковці: Т.Спіріна, А.Бодня досліджували застосування кейс-менеджменту у соціальній роботі в територіальних громадах. У дослідженні автори розглядають кейс-менеджмент як інструмент індивідуальної підтримки клієнта, що передбачає оцінку потреб, планування допомоги, координацію соціальних послуг та моніторинг результатів; Ю.Горемикіна, досліджує інноваційні практики соціальної роботи, зокрема кейс-менеджмент у системі соціальних послуг.

Авторка аналізує кейс-менеджмент як одну з інноваційних моделей надання інтегрованих соціальних послуг для вразливих груп населення; О.Савчук, А. Галай**,** вивчали використання кейс-менеджменту в роботі з внутрішньо переміщеними особами. У їх наукових працях описано моделі кейс-менеджменту та особливості застосування цієї технології для підтримки людей, які пережили вимушене переміщення; Т.Василюк, І.Лисоконь, досліджують кейс-менеджмент як технологію соціального супроводу сімей у складних життєвих обставинах. Дослідники розглядають кейс-менеджмент як ефективну технологію комплексної допомоги сім'ям та особам у складних життєвих обставинах; Б**.** Лис, у роботі розкрито специфіку застосування кейс-менеджменту з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах[2].

Американський дослідник соціальної роботи, Р.Беркер, систематизував поняття та підходи кейс-менеджменту. Учений є одним із ранніх теоретиків, що розвивали підхід кейс-менеджменту як методу організації соціальних послуг. Професор соціальної роботи С.Геслі, досліджував міжнародні моделі соціальної підтримки та допомоги вразливим групам населення. Його роботи присвячені розвитку соціальної роботи, захисту дітей і підтримці сімей у складних життєвих обставинах[1].

Відповідно Закону України «Про соціальні послуги», «вразливі групи населення - особи/сім'ї, які мають найвищий ризик потрапляння у складні життєві обставини через вплив несприятливих зовнішніх та/або внутрішніх чинників» [6].Перелік чинників, що можуть зумовити складні життєві обставини надано у ст. 15 ЗУ «Про соціальні послуги» (2019). Вони включають широкий спектр психологічних, соціальних, економічних проблем. Це може бути пов'язано з втратами психічних або фізичних функцій, віковими особливостями, інвалідністю або тривалими захворюваннями [3].

Ведення випадку використовується в роботі з різними клієнтами, такими як сім'ї у складгтх життєвих обставин; внутрішньо переміщенні особи; діти-сироти; діти, позбавлені батьківського піклування; особи з інвалідністю; особи похилого віку; люди, які живуть з ВІЛ; особи, які відбували покарання у

пенітенціарних установах; особи, які зазнали жорстокості насильства в родині; кривдники; нарко-, алкозалежні особи тощо.

Для кожної групи клієнтів існують свої особливості кейс-менеджменту та індивідуальний підхід. Так, у роботі з сім'ями у складних життєвих обставинах, ключовим є визначення основних проблем та ресурсів сім'ї. В таких сім'ях робота ведеться з кожним членом сім'ї окремо, включаючи дітей. Акцент варто робити на зміцненні сімейних стосунків та на тому, щоб у подальшому запобігти погіршенню ситуації.

При роботі з дітьми сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування потрібно приділяти увагу інтеграції в суспільство через освіту, соціалізацію, розвиток навичок самостійного життя. Також зосереджувати увагу на захисті від дискримінації та можливих порушень прав. Треба співпрацювати з прийомними сім'ями або іншими опікунами. Коли клієнтами кейс-менеджменту є особи з інвалідністю, то зосереджувати увагу потрібно на наданні доступу до медичних, реабілітаційних послуг та допоміжних засобах. Як пріоритет – організація інклюзивного середовища для соціальної інтеграції. А також залучати таких клієнтів до програм зайнятості та освіти. Наприклад, при роботі з людьми похилого віку, в першу чергу, йдеться про допомогу у задоволенні базових потреб – це медична допомога, догляд, соціальні послуги, а також надання психосоціальної підтримки.

При роботі зі звільненими з місць позбавлення волі, кейс-менеджер має посприяти соціальній реінтеграції через програми навчання та працевлаштування, надати психологічну підтримку для уникнення рецидиву, допомоги з документами, з питаннями житла. У випадках роботи з постраждалими від сімейного насильства, як пріоритет, увага приділяється організації тимчасового житла та захисту в кризових центрах, в наданні юридичної допомоги, в забезпеченні психологічної підтримки для подолання наслідків травм. В роботі з кривдником важливо одразу залучити клієнта до програм корекції поведінки, спрямованих на подолання агресії, провести психологічну роботу для розуміння причин насильства.

Зазначимо, що для роботи з ВПО, фахівець в Україні має знати політику Міжнародної федерації соціальних працівників щодо переміщених осіб, основ законодавства щодо ВПО в нашій країні, володіти інформацією відносно ситуації з ВПО, потреб та труднощів, які виникають у їхньому житті (International Indigenous Voices in Social Work Conference, б. д.) [7].

Внутрішньо-переміщенні особи – це категорія людей, які зазнали внутрішнього переселення та отримали цей статус з початку військових дій з боку російської федерації у 2014 році та повномасштабного вторгнення у 2022 році. Згідно зі статтею 1 Закону України «Про захист прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», внутрішньо переміщеною особою є «громадяни України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру» (Закон України «Про захист прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», 2015, ст.1) [4].

На думку, О.Василенко, «Кейс-менеджмент (від англ. *case management* — «ведення випадку») — це технологія соціальної роботи, що передбачає комплексний індивідуальний підхід до надання допомоги людині або сім'ї**,** які перебувають у складних життєвих обставинах. Вона полягає в організації, координації та контролі соціальних послуг відповідно до потреб конкретного клієнта» [5]..

Кейс-менеджмент спрямований на те, щоб забезпечити людину необхідними послугами та ресурсами, допомогти подолати життєві труднощі та покращити її соціальне функціонування. Соціальний працівник виступає координатором допомоги**,** який взаємодіє з різними установами та спеціалістами (медичними, освітніми, правовими, соціальними).Основні етапи кейс-менеджменту: виявлення проблеми та встановлення контакту з клієнтом**;** оцінка потреб клієнта (аналіз життєвої ситуації, ресурсів і ризиків); р**о**зробка

індивідуального плану допомоги**; о**рганізація та координація соціальних послуг**; м**оніторинг і оцінка результатів допомоги**; з**авершення роботи з випадком**.** Основні принципи кейс-менеджменту: індивідуальний підхід до кожного клієнта; комплексність допомоги; міжвідомча співпраця; орієнтація на потреби клієнта; підтримка самостійності людини.

Кейс-менеджмент з внутрішньо переміщеними особами (ВПО) — це технологія соціальної роботи, яка передбачає індивідуальний супровід людини або сім'ї, що була вимушено переміщена, з метою подолання складних життєвих обставин, відновлення соціального функціонування та інтеграції в нову громаду. Внутрішньо переміщені особи часто стикаються з комплексом проблем: втратою житла, роботи, соціальних зв'язків, психологічними травмами, труднощами з доступом до медичних, освітніх та соціальних послуг. Тому кейс-менеджмент дозволяє забезпечити системну та координовану допомогу таким людям. Основною метою є оцінка потреб внутрішньо переміщеної особи та організація комплексної підтримки, що сприятиме стабілізації її життєвої ситуації, соціальній адаптації та інтеграції в приймаючу громаду[5].

Отже, кейс-менеджмент широко застосовується у роботі з вразливими групами населення**:** малозабезпеченими сім'ями, людьми з інвалідністю, внутрішньо переміщеними особами, людьми похилого віку, дітьми, що перебувають у складних життєвих обставинах. Цей підхід дозволяє підвищити ефективність соціальної підтримки**,** забезпечити доступ до необхідних послуг і сприяти соціальній інтеграції людини.

Список використаних джерел

1. Barker R. L. The Social Work Dictionary. Washington : NASW Press, 2003.

2. Simon J. Solution-Focused Case Management. New York : Springer Publishing Company, 2010.

3. Tahan H. M., Powell S. K. Case Management: A Practical Guide for Education and Practice. 4th ed. Philadelphia : Lippincott Williams & Wilkins, 2023.

4. Василюк Т. Г., Лисоконь І. О. Соціальний супровід сім'ї як технологія кейс-менеджменту.SWorld Journal. 2024.

5. Дащаківська О. Ю., Стельмах С. С., Максименко К. М. Спільно до нових послуг. Керівництво із впровадження соціальних послуг для сімей з дітьми в громадах. Частина 2. Ведення випадку та міжвідомча взаємодія. Київ, 2021. 72 с.

6. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2019. № 18. Ст. 73.

7. Савчук О. М., Галай А. О. Кейс-менеджмент у роботі з внутрішньо переміщеними особами.Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. 2016. Т. 188. С. 70–74.

УДК 159.9:364-053.6:355.01

Андрій КВАК, Наталія ЖИЛЯК
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ МОЛОДІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальність. Воєнний стан в Україні створив для молоді надзвичайно складні умови, підвищивши ризик психоемоційних та соціальних проблем. Обмеження соціальних контактів, переривання освітнього процесу, високий рівень стресу негативно впливають на психічне здоров'я та соціальну адаптацію .Актуальність дослідження обумовлена необхідністю системного підходу до організації психологічної, соціальної та педагогічної допомоги молоді в умовах війни.

Об'єктом дослідження є психосоціальна підтримка молоді під час воєнного стану, що включає психологічні, соціальні та педагогічні заходи, спрямовані на збереження психічного здоров'я та соціальної активності.

Предметом дослідження є форми, методи та ефективність психосоціальної підтримки, зокрема психологічні консультації, тренінги, групи підтримки та інтеграція допомоги в освітній процес.

Психосоціальна підтримка у воєнний час передбачає комплекс заходів, що поєднує психологічну допомогу, соціальні інтервенції та педагогічні стратегії [1].

Особлива увага приділяється емоційному відновленню, безпеці освітнього середовища та адаптації до змін [6].

Психосоціальна підтримка молоді також виступає елементом державно-суспільної взаємодії. Держава та громадські організації координують зусилля для забезпечення доступу до психологічних послуг у громадах і навчальних закладах [2, с.65].

Освітній процес у воєнний час стає платформою для психосоціальної підтримки. Робота з учасниками освітнього процесу будується на принципах безпечного простору, довіри та співпраці [7].

Ключову роль у системі психосоціальної підтримки відіграє психологічна служба закладу освіти. Вона стає центром раннього виявлення стресових та кризових станів, організації індивідуальної та групової роботи, а також координує взаємодію з волонтерськими та громадськими ініціативами [4, с.78].

Системний підхід до збереження ментального здоров’я учасників освітнього процесу включає моніторинг психологічного стану, програми адаптації до стресу, навчання навичкам самопідтримки та розвиток ресурсів колективу [3, с.41]. Такий підхід забезпечує не лише підтримку під час кризи, але й формує у молоді стійкість до майбутніх стресових ситуацій, підвищує рівень її адаптивності та здатність до саморегуляції.

Психологічний супровід здобувачів освіти у воєнний час передбачає індивідуальну та групову терапію, розвиток емоційної компетентності, соціальну взаємодію та навчання навичкам кризового управління [5].

Таким чином, психосоціальна підтримка молоді у воєнний час є багаторівневим процесом, що інтегрує психологічні, соціальні та педагогічні

компоненти. Вона спрямована на емоційне відновлення, формування стресостійкості, забезпечення безпеки в освітньому середовищі та адаптацію до змін.

Список використаних джерел

1. Гура Т. В., Дзюба А. В. Особливості психосоціальної підтримки в Україні під час воєнного стану. 2024. URL: https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/5f613a8d-83a9-4fb6-8295-a5e320b33925/content (дата звернення: 10.03.2026).

2. Данко А. Психосоціальна підтримка як складова державно-суспільно взаємодії в умовах воєнного стану. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*. 2023. № 2 (31). С. 63–71. URL: https://pi.iod.gov.ua/images/pdf/2023_2/8.pdf (дата звернення: 10.03.2026).

3. Клочко О. М., Клочко О. О. Збереження ментального здоров'я учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану. *Соціальна робота та психологія: освіта і наука*. 2024. № 2. С. 39–43. URL: http://journals.kpdi.in.ua/index.php/swp/article/view/204 (дата звернення: 10.03.2026).

4. Литвиненко О. Психологічна служба закладу освіти як ключовий компонент підтримки ментального здоров'я студента в умовах війни. *Наукові записки. Серія: Психологія*. 2024. № 4. С. 72–77. URL: https://journals.cusu.in.ua/index.php/psychology/article/view/593/561 (дата звернення: 10.03.2026).

5. Пляка Л. В., Герасимова О. О. Психологічний супровід здобувачів освіти в умовах війни: шлях до збереження ментального здоров'я. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2025. Т. 36 (75), № 1. С. 127–132. URL: http://www.psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/1_2025/24.pdf (дата звернення: 10.03.2026).

6. Психолого-педагогічна підтримка дітей і молоді в умовах воєнного стану. Фокус: емоційне відновлення, безпека в освіті, адаптація до змін / О.

Семененко та ін. *Social Development and Security*. 2025. Vol. 15, № 2. P. 327–335. URL: http://paperssds.eu/index.php/JSPSDS/article/download/853/1009 (дата звернення: 10.03.2026).

7. Спіріна Т. П., Лехолетова М. М., Пінчук Є. О. Психосоціальна підтримка учасників освітнього процесу в кризових умовах. Social Work and Education. 2025. Vol. 12, № 3. P. 463–476. URL: https://journals.uran.ua/swe/article/view/336404 (дата звернення: 10.03.2026).

УДК 159.923:364.2

Світлана КОЛЯДЕНКО, Євгений ІВЧЕНКО
Житомирський державний університет імені Івана Франка

СУЇЦИДОЛОГІЯ ЯК СИСТЕМА МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ЗНАНЬ ПРО САМОГУБСТВО

Світова статистика самогубств суперечлива: 700.000 людей на планеті Земля вмирають внаслідок суїциду- це становить одну смерть кожні 45 секунд. Самогубство стоїть на четвертому місті серед причин смерті молодих людей віком 15-29 років і входить у двадцятку основних причин смерті у світі. Отже, десь 1,3 % усіх смертей становить – самогубство . Водночас, тільки від 10 до 25 випадків на 10.000 смертей припадає на суїциди. Такі протиріччя пояснюється певними особливостями цього явища [1].

1. **Суїцид зумовлюється багатьма факторами, які вимагають вивчення цього явища у кількох науках одночасно.** Тому суїцидологія - мультидисциплінарна галузь науки, що поєднує в собі знання:

- медицини- вивчення специфічних змін у структурі та функціонуванні мозку, які підвищують ризик самогубства та процес лікування, т.з «суїцидального мозоку»;
- психології – врахування знань про суїцидальне мислення, суїцидальні наміри, суїцидальні думки тощо та процес психологічної допомоги;

- соціології – відомості про соціальні зв’язки та соціальну нерівність, що спричиняють епідеміологію суїцидів в тому чи іншому суспільстві;
- історія – осмислення суїцидів у різні історичні періоди розвитку суспільства;
- медіадослідження - дозволяють якісно та кількісно оцінити вплив, вміст, охоплення аудиторії під час репрезентації суїциду у ЗМІ;
- релігія – врахування антисуїцидальних релігійних імперативів та табу;
- літературознавство – відображення у світі художньої творчості суїцидальних мотивів, аналіз найцікавіших прикладів та їхнє значення для людського життя.

2. **Суїцидальні кризи обмежені в часі, тому будь яке втручання є ефективним, а профілактика необхідна.** На сьогоднішній день існує декілька шляхів профілактики суїцидів:

✓ Обмеження доступності до засобів скоєння самогубства. Сюди відносяться: фізичні бар’єри-встановлення сіток та огорож на мостах та висотних будівлях; правила поводження зі зброєю – закони про безпечне зберігання зброї та закони «червоних прапорців»; фармацевтичні заборони – блістерне пакування ліків (ускладнює прийом летальної дози пігулок), обмежений доступ до високотоксичних пестицидів у аграрних громадах тощо.

✓ Стратегія профілактики на рівні громади – підготовка гейткіперів, які взаємодіючі з іншими людьми, здатні розпізнавати у них ознаки суїцидальної кризи та скеровувати до професійної допомоги. Основні механізми QPR гейткіперів:

- **Question** (запитання). Прямо питати людину про суїцидальні думки і наміри – це перериває процес мовчання і зменшує відчуття ізоляції людини.
- **Persuade** (переконання). Переконати людину залишатися живою і прийняти професійну допомогу за допомогою активного слухання та визнання її переживань.

- **Refer** (перенаправлення). Активно спрямовувати людей до професіоналів, що можуть допомогти в проживанні суїцидальної кризи (лікарі, психологи, консультанти кризових ліній тощо).

3. **Мовний стандарт термінології суїцидальності у ЗМІ:** перехід у комунікативних повідомленнях від конструкцій «вчинив (ла) суїцид» до «помер (ла) внаслідок суїциду», що зменшує стигму і розглядає самогубство як показник і наслідок смерті, а не як злочин, приклад чи гріх.

4. **Прогнозування суїцидальних випадків.** Ми не можемо передбачити, хто конкретно хоче померти в наслідок суїциду, але можемо вивчити і зрозуміти тригери та захисні фактори людини і скласти план допомоги. Науковці чітко мають алгоритм поведінки приготування, тобто континуум суїцида: повна відсутність суїцидальності; епізодичні суїцидальні думки; тривалі думки про суїцид; вчинок-жест подібний до самогубства; несуїцидальне самоушкодження тіла; дифузний ризикований спосіб життя; плани самогубства; спроба самогубства (нефатальна); серйозна спроба самогубства (іноді без летального результату); завершене самогубство (летальний результат).

Крім того, слід пам’ятати про суїцидальне «зараження» - процес у межах якого певний суїцидальний випадок (ефект Вертера) або суїцидальна поведінка (ефект Папагено) через медійне або літературне висвітлення стають певною поведінковою моделлю для інших осіб. Так, поняття «ефект Вертера» взятий з культового роману Й. В. Гете «Страждання молодого Вертера» (1774), який спричинив хвилю наслідуваних суїцидів молодих людей в Європі. Сьогодні у соціальній психології цей термін характеризує масивну хвилю наслідуваних суїцидів, які відбуваються після самогубства, популяризованого через ЗМІ. Трошки інше значення має – ефект Папагено (ім’я взято у однойменного персонажа в опері «Чарівна флейта» Моцарта) – вказує, що новини про суїцидальну поведінку за певними правилами мають профілактичний ефект і можуть зменшити кількість смертей від цієї причини, він запускає зворотній механізм ефекту Вертера. Прикладом є трек хіп-хоп виконавця Logic під

титулом «1-800-273-8255», який викликав скорочення числа самогубств у США по виходу у 2021 році [3].

Натомість суїцидальне «зараження» викликається певними шляхами:

- Медійний сенсаціоналізм: романтизація смерті або героїчний наратив через заголовки статей («Вона вкоротила собі життя виконуючи смертельний квест», «Загадкове самогобство дівчинки», «Гра почалася?») .
- Надмірна деталізація способу скоєння самогубства: точний опис того, як людина померла може слугувати «інструкцією» для осіб, які перебувають у гострому кризовому стані.
- У локальних спільнотах дезінформація або «меморізація» спроб самогубства, що може стати ненавмисною гламуризацією смертельного вчинку (подібна ситуація показана у кінофільмі «Найкращий тато у світі» **(**World's Greatest Dad, 2009**)** із Робіном Вільямсом у головній ролі).

Крім того, процес суїцидального «зараження» має певні різновиди: масові кластори- національні або глобальні всплески суїцидів після смерті знаних осіб (зростання показників самогубств у США на більш ніж 1800 випадків за чотири місяці після смерті, вже згадуваного вище, Робіна Вільямса у 2014 році) [2]; точкові кластори – коли процес іде в межах конкретного закладу, підрозділу тощо.

Висновки. Обсяг даної статті не дає можливості більш детально зупинитися на протиріччях суїцидології як науки, але навіть з вищевикладеного матеріалу можна зробити висновки, що:

- Всі статистичні данні, що збираються в результаті досліджень аутоагресивної поведінки людини, мають низьку прогностичну точність.
- Статистичні фактори ризику суїцидів не відображають динамічні зміни, що відбуваються в суспільстві.
- Надмірний фокус прогнозування рівня самогубств ігнорують розуміння механізмів суїцидальної поведінки людини.
- Існує обмеження практичної цінності вивчення такого суспільного явища як суїцид для можливості клінічного втручання.

Отже, теорія суїцидальної поведінки повинна сконцентруватися на вивченні практичних питань: чому в людини виникають думки про позбавлення себе життя, чому деякі люди переходять від думок до спроб або завершеного суїциду, які існують ефективні способи запобігання суїцидам?

Список використаних джерел

1. Maris R. W. (2019). Suicidoloqy A Comprehensive Biopsychosocial Perspective. – New York London: Guildford Press. – 502 pp.

2. Борисіхіна Кіра. Схоже на епідемію. Учені створили модель зростання кількості суїцидів після самогубств знаменитостей від 5 серпня 2024. URL: https://techno.nv.ua/ukr/medicine/ucheni-stvorili-model-zrostannya-kilkosti-sujicidiv-pislya-samogubstv-znamenitostey-50440241.html

3. Подорожня Вікторія. Вчені описали ефект «антисуїцидальної» пісні. 14 грудня 2021 року. URL:Корреспондент.net https://korrespondent.net/tech/science/4427225-uchenye-opysaly-effekt-antysuytsydalnoi-pesny

УДК 364-78:159.9

Людмила КОМАРНІЦЬКА
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»

РОЗВИТОК SOFT SKILLS У ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОЇ ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ

У сучасних умовах глибоких суспільних трансформацій, пов’язаних із воєнними подіями, соціально-економічною нестабільністю, зростанням рівня тривожності населення та поширенням кризових станів, значно зростає роль фахівців соціальної сфери у забезпеченні психосоціальної підтримки різних категорій громадян. Професійна діяльність соціальних працівників, практичних психологів, соціальних педагогів, фахівців із соціальної роботи передбачає щоденну взаємодію з людьми, які перебувають у складних життєвих

обставинах, переживають втрату, травматичний досвід, вимушене переселення або інші форми соціальної дезадаптації. За таких умов ефективність допомоги визначається не лише рівнем спеціальних знань і методичних умінь, а й розвиненістю універсальних соціально-психологічних компетентностей – soft skills.

У міжнародних аналітичних дослідженнях, зокрема у звітах World Economic Forum, наголошується, що у XXI столітті ключовими для професійної успішності стають навички критичного мислення, комплексного розв'язання проблем, емоційного інтелекту, гнучкості та здатності до співпраці [5]. Ці компетентності набувають особливого значення у професіях соціономічного типу, де результат діяльності безпосередньо залежить від якості міжособистісної взаємодії. Таким чином, розвиток soft skills є необхідною передумовою забезпечення ефективної психосоціальної підтримки населення.

У науковому дискурсі soft skills розглядаються як інтегративна характеристика особистості, що поєднує комунікативні, емоційні, когнітивні та поведінкові компоненти. Вони охоплюють здатність до продуктивної комунікації, емпатійного розуміння, саморегуляції, лідерства, командної взаємодії, прийняття відповідальних рішень та адаптації до змін. Концептуальні засади емоційної складової soft skills розроблені Деніелем Ґоулманом, який довів, що рівень емоційного інтелекту суттєво впливає на професійну ефективність у сферах, пов'язаних із міжособистісною взаємодією [3, с. 108]. Для фахівців соціальної сфери емоційний інтелект виступає інструментом глибшого розуміння переживань клієнта, регуляції власних емоційних реакцій та попередження професійного вигорання.

Психосоціальна підтримка визначається як комплекс заходів, спрямованих на збереження або відновлення психологічного благополуччя людини та її соціального функціонування. У рекомендаціях Inter-Agency Standing Committee підкреслюється, що психосоціальна підтримка має базуватися на принципах гуманності, доступності, культурної чутливості та міжвідомчої координації [4]. Реалізація цих принципів безпосередньо залежить

від рівня сформованості soft skills фахівця, зокрема здатності до ефективної комунікації, міжкультурної компетентності та етичної відповідальності.

Комунікативна компетентність є базовою складовою професійної діяльності у соціальній сфері. Вона включає навички активного слухання, чітке формулювання думок, володіння техніками емпатійного реагування, здатність встановлювати довірливі стосунки з клієнтами різного віку та соціального статусу. Саме комунікація створює терапевтичний простір взаємодії, у межах якого клієнт може безпечно висловлювати свої переживання. Дослідження у галузі соціальної роботи засвідчують, що якість первинного контакту між фахівцем і клієнтом значною мірою визначає подальшу ефективність допомоги [1, с. 76].

Важливою складовою soft skills є критичне мислення, що дозволяє фахівцеві аналізувати складні життєві ситуації, оцінювати ризики, визначати ресурси клієнта та обирати оптимальні стратегії втручання. У кризових умовах, коли рішення необхідно приймати швидко й відповідально, саме гнучкість мислення та здатність до комплексного аналізу інформації забезпечують професійну результативність. Критичне мислення також сприяє подоланню стереотипів і упереджень, що є надзвичайно важливим у роботі з вразливими групами населення.

Окремої уваги заслуговує проблема стресостійкості та професійної саморегуляції. Робота у сфері психосоціальної підтримки часто пов’язана з емоційним перевантаженням, вторинною травматизацією та ризиком розвитку синдрому емоційного вигорання. Дослідження з психології управління та професійного розвитку підкреслюють важливість формування навичок самоконтролю, тайм-менеджменту, усвідомленості та здатності до рефлексії [2, с. 204]. Наявність цих навичок дозволяє фахівцю зберігати професійну ефективність у довготривалій перспективі.

Не менш значущими є навички командної взаємодії та міждисциплінарної співпраці. Сучасна система соціальної підтримки передбачає координацію дій психологів, соціальних працівників, медиків, педагогів, представників органів

місцевого самоврядування та громадських організацій. Ефективність такої співпраці залежить від здатності до конструктивного діалогу, розподілу відповідальності, вирішення конфліктів і лідерства. Розвинені soft skills сприяють формуванню партнерських відносин та підвищують якість надання послуг.

Формування soft skills має відбуватися системно й безперервно. У процесі професійної підготовки доцільно застосовувати інтерактивні методи навчання: тренінги розвитку емоційного інтелекту, рольові ігри, аналіз кейсів, моделювання кризових ситуацій, групові проєкти, супервізію. Практична підготовка у соціальних установах забезпечує можливість інтеграції теоретичних знань із реальним професійним досвідом. Компетентнісний підхід в освіті передбачає формування не лише знань, а й особистісних якостей, що відповідає концепції особистісно орієнтованого підходу у вихованні [1, с. 67].

У системі післядипломної освіти важливими інструментами розвитку soft skills є програми підвищення кваліфікації, професійні майстер-класи, супервізійні групи та психологічна підтримка самих фахівців. Такий підхід дозволяє підтримувати високий рівень професійної компетентності та адаптуватися до нових соціальних викликів.

Таким чином, розвиток soft skills у фахівців соціальної сфери є стратегічним чинником забезпечення ефективної психосоціальної підтримки населення. М’які навички формують основу професійної взаємодії, забезпечують якісну комунікацію, емоційну чутливість, критичне мислення та здатність до адаптації в умовах невизначеності. У сучасних умовах їх значення зростає, оскільки саме вони сприяють відновленню психологічної рівноваги клієнтів, зміцненню соціальної згуртованості та підвищенню стійкості громад. Перспективними напрямами подальших досліджень є розроблення діагностичних інструментів оцінювання рівня сформованості soft skills та створення комплексних програм їх розвитку з урахуванням специфіки професійної діяльності у сфері психосоціальної підтримки.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Особистісно орієнтований підхід у вихованні. Київ : Либідь, 2003. 280 с.
2. Карамушка Л. М. Психологія управління. Київ : Міленіум, 2003. 344 с.
3. Goleman D. Emotional Intelligence. New York : Bantam Books, 1995. 352 p.
4. Inter-Agency Standing Committee. Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings. Geneva, URL: https://interagencystandingcommittee.org/sites/default/files/migrated/2020-11/IASC%20Guidelines%20on%20Mental%20Health%20and%20Psychosocial%20Support%20in%20Emergency%20Settings%20%28English%29.pdf (дата звернення 25.02.2026)
5. World Economic Forum. The Future of Jobs Report. Geneva. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2020.pdf (дата звернення 24.02.2026)

УДК 364-43:159.944

Наталія ЛИТВИНОВА, Таміла СТЕПАНЕНКО
Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ПРОФІЛАКТИКА ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Професійна діяльність фахівців із соціальної роботи належить до групи високого емоційного ризику, оскільки передбачає постійний контакт із людьми, які перебувають у кризових життєвих обставинах. В умовах соціальної нестабільності, воєнних викликів та зростання кількості вразливих категорій населення в Україні професійне навантаження соціальних працівників суттєво посилюється. Це створює передумови для розвитку синдрому професійного

вигорання, що негативно впливає як на психологічний стан спеціаліста, так і на якість надання соціальних послуг.

Синдром «професійного вигорання» може бути визначено як стан фізичного, емоційного і розумового виснаження, що є результатом довгострокового перебування у емоційно важких робочих ситуаціях [1, с.149].

Поняття «професійного емоційного вигорання» було введене у науковий обіг Гербертом Фрейденбергером, який визначив його як стан фізичного й емоційного виснаження внаслідок тривалого професійного стресу. Подальший розвиток теорії пов'язаний з дослідженнями Христини Маслач, яка розглядала вигорання як багатовимірний синдром, що включає емоційне виснаження, деперсоналізацію та редукцію професійних досягнень [5, с.415].

У соціальній роботі вигорання зумовлюється специфікою професії: емпатійною залученістю, необхідністю прийняття складних рішень, відповідальністю за життя та благополуччя клієнтів, а також часто недостатньою ресурсною підтримкою [2, с.133].

Профілактика емоційного вигорання має здійснюватися на індивідуальному та організаційному рівнях.

Індивідуальний рівень передбачає формування навичок саморегуляції та стресостійкості; розвиток емоційного інтелекту; дотримання балансу «робота–життя»; участь у супервізіях та професійних групах підтримки; регулярна психологічна самодіагностика.

Організаційний рівень має на меті впровадження програм психологічної підтримки персоналу; оптимізація навантаження; створення безпечного професійного середовища; розвиток культури відкритої комунікації; забезпечення системної супервізії.

Методи попередження професійного вигорання фахівців соціальної роботи передбачають комплексний підхід до соціально-психологічної профілактики стресу і емоційного вигорання та включають як індивідуальні стратегії саморегуляції, так і організаційні заходи, спрямовані на створення оптимальних умов професійної діяльності осціальних працівників.

Серед провідних чинників емоційного вигорання можна виокремити:

- надмірне професійне навантаження;
- хронічний стрес;
- емоційне перевантаження;
- недостатній рівень професійної підтримки;
- низьку матеріальну мотивацію;
- відсутність балансу між професійним і особистим життям.

Також варто дотримуватись балансу професійної та особистої сфер функціонування, що передбачає регулярний відпочинок – забезпечення права на своєчасні відпустки та перерви для відновлення працездатності; підтримка сімейно-орієнтованої політики – індивідуалізація умов праці для співробітників із родинними обов'язками; формування здорового робочого середовища; культура відкритого діалогу – створення умов для вільного обговорення проблем без ризику засудження чи санкцій; система мотивації – публічне визнання професійних досягнень через механізми внутрішньої оцінки та заохочень [4].

Важливою частиною профілактики професійного вигорання фахівців соціальної роботи є розвиток професійних компетенцій працівників, що включає в себе такі методи як: техніки психоемоційної стабілізації, зокрема медитативні практики, дихальні вправи та інші методи, спрямовані на досягнення фізичного розслаблення. Необхідним також є опанування принципів тайм-менеджменту, що включає раціональне планування робочого часу, визначення пріоритетів виконання службових обов'язків.

Найбільш поширеними сьогодні є такі шляхи попередження професійного вигорання фахівців соціальної роботи: професійна підтримка та супервізія, організаційні заходи з профілактики, психологічний супровід, баланс професійної та особистої сфер робітника. Окрім цього, необхідний розвиток професійних компетенцій соціальних працівників, що включає в себе методи та техніки психоемоційної стабілізації, зокрема медитативні практики,

дихальні вправи та методи, спрямовані на досягнення фізичного розслаблення [3, с.63].

Особливо ефективним інструментом профілактики є саме професійна супервізія, яка сприяє рефлексії діяльності, зниженню рівня напруги та підвищенню якості професійних рішень.

Одним із важливих елементів запобігання вигоранню є психологічний супровід – це комплексний процес, направлений на забезпечення умов для оптимальної самореалізації в професії, на профілактику і корекцію деструкції синдрому вигорання, адаптацію в швидко мінливих умовах діяльності соціальних працівників. Психологічний супровід фахівців соціальної сфери є необхідною умовою збереження професійного довголіття соцпрацівників.

Як метод соціально-психологічної профілактики професійного вигорання психологічний супровід включає в себе:

– індивідуальні консультації психолога – доступ до фахової допомоги для профілактики емоційного виснаження;

– корпоративні програми психологічної допомоги – впровадження структурних ініціатив, що включають терапевтичні сесії, тренінги та ресурсні матеріали [4].

Результатом психологічного супроводу є професійний розвиток фахівців соціальної сфери, реалізація їх особистого потенціалу, забезпечення професійного самозбереження, задоволення своєю працею.

Емоційне вигорання фахівців із соціальної роботи є комплексною проблемою, що має психологічний, професійний та соціальний вимір. Його профілактика потребує системного підходу, який поєднує особистісні ресурси спеціаліста та організаційну підтримку з боку установи. Формування культури психологічного благополуччя у сфері соціальної роботи є необхідною умовою підвищення ефективності соціальних послуг та збереження професійного потенціалу кадрів.

Таким чином, профілактика емоційного вигорання у соціальних працівників – це не просто «відпочинок», а ціла система підтримки, оскільки ця

професія передбачає постійний контакт із людським болем та кризами. І головне правило: «Ви не зможете допомогти іншим, якщо ваш власний «стакан» порожній. Профілактика – це не розкіш, а частина професійної етики».

Список використаних джерел

1. Кононенко О. О. Професійне вигорання у педагогів: сутність, ознаки, профілактика. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*. 2020. Вип. 10. С. 145–153.

2. Перхайло Н. Попередження професійного вигоряння майбутніх працівників соціальної сфери. Збірник наукових праць «Педагогіка та психологія». Харків, 2016. Вип. 55, с. 204-210.

3. Прокопенко І. А. Професійне вигорання педагогів як психолого-педагогічна проблема. Наукові записки кафедри педагогіки, 2019. Вип. 45. С. 59-64.

4. Юрків Я. І. Теоретичні аспекти профілактики професійного вигорання соціальних працівників. URL: https://cusu.edu.ua/images/files2018/conf-18-05-2018/Yurkiv.pdf

5. Maslach C., Schaufeli W. B., Leiter M. P. Job Burnout. Annual Review of Psychology. 2001. № 52. P. 397-422.

УДК 364.4:373.5-053.6

Євгенія МАЗУРОВСЬКА
Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ПІДЛІТКІВ У ШКІЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ: РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

Сьогочасні соціальні та освітні модифікації істотно відбиваються на процесі становлення особистості підлітків. Аналізуючи думки інших науковців та висловлюючи свою, Андросович К. А. зазначає: «…всі підлітки мають певні труднощі в процесі адаптації до нових умов життєдіяльності. Окрім того,

адаптаційні проблеми підлітків підсилюються «кризовістю» та «критичністю» цього вікового етапу в розвитку особистості. Це може виражатися у: проблемах у спілкуванні; несформованості готовності до виконання нових соціальних ролей; підвищеній тривожності, яка переважно пов'язана з рівнем самооцінки; відчуттям «тиску» у зв'язку з потребою вибору майбутньої професії; труднощах входження в доросле життя»[0]. Шкільне середовище є одним із провідних соціальних інституцій, у межах яких здійснюється створення соціальних навичок, системи цінностей і моделей поведінки. З огляду на це, питання психосоціальної адаптації підлітків набуває виняткової уваги, оскільки від ефективності цього процесу залежить подальший розвиток індивіда, рівень соціалізації та психологічне благополуччя учнів.

Актуальність дослідження зумовлена підвищенням психоемоційного напруження серед підлітків, труднощами міжособистісних взаємин у шкільному колективі та збільшенням ризиків соціальної дезадаптації. Підлітковому віку притаманні психологічні трансформації, формування самосвідомості, пошук власної ідентичності та жага до самостійності. Саме у цей період можуть поставати проблеми у взаємовідносинах з однолітками та педагогами, що ускладнює процес інтеграції у шкільне середовище. Вагомим чинником психосоціальної адаптації є соціально-психологічна атмосфера в класі. Сприятливе середовище, засноване на довірі, підтримці, взаємоповазі та безпечній комунікації, сприяє розвитку відчуття належності до групи, знижує рівень тривожності та підвищує навчальну мотивацію. Натомість конфліктність, емоційне відчуження, булінг або ігнорування можуть ставати передумовами дезадаптації, соціальної ізоляції та поведінкових порушень. У свою чергу сучасні соціальні умови, зокрема наслідки воєнного стану, соціально-економічні труднощі, зміни у системі освіти та поширення й великий вплив цифрового середовища, значно впливають на психоемоційний стан. У зв'язку з цим зростає потреба у професійній підтримці учнів, які стикаються з труднощами адаптації до навчального середовища, міжособистісних відносин та соціальних вимог.

Суттєвий вплив на адаптаційні процеси безумовно мають сімейні взаємини. Саме сім'я закладає стержневе відчуття безпеки, прийняття й емоційної підтримки, з яким дитина входить у шкільне оточення. Якщо підліток не має належного ресурсу в родині, процес адаптації до вимог школи може обтяжуватися. Найбільш вразливими є підлітки, які стикнулися з вимушеним переселенням, розлукою з близькими, втратою звичного соціального оточення або тривалим стрес. Перелічені умови можуть впливати на труднощі з концентрацією уваги, підвищення тривожність, дратівливість, емоційну нестабільність, замкнутість або, навпаки, агресивні реакції.

Особливої уваги вимагає вплив сучасних кризових умов, зокрема воєнного стану, на психосоціальний стан підлітків. Підвищена тривожність, відчуття невизначеності, пережитий стрес, порушення стабільності повсякденного життя можуть знижувати здатність дитини до ефективної соціальної взаємодії та ускладнювати включення в освітній процес. У таких умовах школа має виконувати не лише навчальну, а й підтримувальну функцію, створюючи для особистості простір передбачуваності, прийняття та психологічної безпеки.

Психосоціальна адаптація досліджується як складний процес адаптації індивіда до соціальних умов, норм та вимог освітнього середовища. Вона передбачає формування здатності до ефективної взаємодії з оточенням, ухвалення соціальних ролей та зміцнення психологічної рівноваги. Успішність адаптаційних процесів спонукається різноманітними факторами, серед яких істотну роль відіграють соціальні, психологічні та освітні умови. Хохліна І. В. та Сингаївська І. В. зазначають, що у підлітковому віці молодь переживає значні фізіологічні, психологічні та соціальні зміни, які впливають на їхнє фізичне й емоційне самопочуття, а також на їхні стосунки з оточуючими і власну ідентичність. Тому необхідна підтримка дорослих і уважне ставлення до їхніх потреб, що допоможе підліткам успішно пройти цей важливий етап розвитку [3].

Значне місце у забезпеченні сприятливих умов психосоціальної адаптації підлітків має діяльність соціального працівника у закладі загальної середньої

освіти. Титаренко Т. М., Ларіна Т. О. та Нагірняк М. О. наголошують: «Соціалізація особистості є не тільки освітньою проблемою, але й суттєвим аспектом соціально-педагогічного процесу» [2, с. 74]. Соціальний працівник фігурує суб'єктом соціально-педагогічного супроводу, спрямованого на підтримку учнів, профілактику дезадаптаційних проявів та створення безпечного соціального середовища у школі.

Основними напрямами професійної діяльності соціального працівника є діагностика соціально-психологічного стану учнів, виявлення факторів ризику дезадаптації, організація профілактичної та корекційної роботи, а також налагодження ефективної взаємодії між учнями, педагогами та батьками. Велике значення мають також індивідуальні консультації, соціально-психологічні тренінги, профілактичні заходи та просвітницька діяльність, спрямована на формування позитивного соціально-психологічного клімату у шкільному колективі. Важливим аспектом є також співпраця з педагогічним колективом та батьками, що дозволяє створити сприятливе соціально-психологічне середовище для розвитку підлітків.

Істотним компонентом діяльності соціального працівника є розробка та впровадження програм соціально-профілактичної роботи, спрямованих на підтримку психосоціального благополуччя підлітків. Такі програми можуть включати заходи з розвитку комунікативних навичок, формування емоційної стійкості, попередження конфліктів та профілактики булінгу. Успішна адаптація сприяє розвитку комунікативних навичок, формуванню позитивної самооцінки, мотивації та підвищенню академічної успішності.

Отже, психосоціальна адаптація підлітків у шкільному середовищі є складним процесом, який залежить від індивідуальних особливостей учнів, характеру міжособистісних взаємин у колективі, підтримки з боку сім'ї та організації освітнього середовища та потребує комплексного соціально-педагогічного підходу. У підлітковому віці формуються самооцінка, самосвідомість і потреба у соціальному визнанні, що може ускладнювати адаптацію до шкільного середовища. Важливими чинниками успішної адаптації є сприятливий соціально-психологічний клімат у класі, підтримка з боку

педагогів і можливість конструктивної взаємодії з однолітками. Ефективна діяльність соціального працівника сприяє створенню сприятливих умов для соціалізації підлітків, розвитку їхніх особистісних ресурсів та попередженню проявів соціальної дезадаптації.

Список використаних джерел

1. Андросович К. Соціальна адаптація обдарованої особистості: від дитинства до юності : Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2021. 106 с. методичний посібник / К.А. Андросович, Л.І. Ткаченко, Г.В. Ільїна, І.О. Якимова, В.М. Шульга.

2. Титаренко Т. М., Ларіна Т. О., Нагірняк М. О. Соціально-психологічна адаптація молоді в умовах воєнного часу. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2023. 156.

3. Хохліна І. В., Сингаївська І. В. Психологічні особливості самооцінки дітей підліткового віку. Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку : тези доповідей ІІ Міжнародної конференції, м. Київ, 20 листопада 2020 р. Київ : Університет «КРОК», 2020. С. 90–92.

УДК 37.015.31:159.942-053.5:615.851.8

Олена МАКАРЕНКО,
Світлана ТУНТУЄВА
Державний заклад «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»

ВИКОРИСТАННЯ АРТТЕРЕПЕВТИЧНИХ МЕТОДІВ У РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Сучасна початкова освіта в Україні, відповідно до Державного стандарту початкової освіти, фокусується не лише на академічних знаннях, а й на

формуванні м’яких навичок. Однією з фундаментальних компетенцій є емоційний інтелект. Саме в молодшому шкільному віці (6–10 років) закладається база для розуміння власних почуттів та вибудовування конструктивних стосунків з оточуючими [1].

Емоційний інтелект (EQ) — це здатність людини розпізнавати власні емоції та емоції інших, розрізняти різні почуття та належним чином їх маркувати, а також використовувати емоційну інформацію для керування мисленням та поведінкою [2].

Модель емоційного інтелекту (EQ), розроблена Деніелом Гоулманом, є однією з найпопулярніших у світі. Вона базується на п’яти компонентах: самоусвідомлення, саморегуляція, мотивація, емпатія та соціальні навички.

Емоційний інтелект — це майстерність саморегуляції та глибокого розуміння почуттів: розуміти, що ми відчуваємо, тримати емоції під контролем та водночас тонко відчувати настрій інших, знаходячи до них правильний підхід. Це як мистецтво балансу між серцем і розумом, інструмент ефективного самоконтролю та соціального впливу, що дозволяє не лише опановувати власні внутрішні стихії, а й ставати провідником для оточуючих.

Згідно з моделлю Д. Гоулмана, EQ складається з п'яти основних компонентів, які можна розглядати як розуміння своїх емоцій (самопізнання), вміння контролювати імпульси (саморегуляція), спрямування емоцій на досягнення мети (мотивація), співпереживання іншим (емпатія), ефективна комунікація (соціальні навички) [2]. Якщо розглядати особливості розвитку EQ у молодших школярів, то помітно, що у віці 6–10 років відбувається перехід від ігрової до навчальної діяльності. Емоційна сфера дитини стає більш стриманою, з’являється здатність до рефлексії. Проте без цілеспрямованої підтримки вчителя діти часто відчувають «емоційну неграмотність»: не можуть назвати свої почуття або виражають агресію через неможливість пояснити свій стан.

Для ефективного розвитку EQ молодших школярів освітні заклади зазвичай використовують методичні рекомендації, що містять адаптовані до

цього віку форми та методи роботи. Одним із дієвих методів є створення «Куточка емоцій». Зазвичай це місце в класі, де дитина може усамітнитися, попрацювати з антистрес-іграшками або за допомогою «Термометра почуттів» позначити свій поточний стан. Це інтерактивна та терапевтична форма роботи, спрямована на розвиток емоційного інтелекту, саморегуляцію та створення психологічного комфорту. Його завданням є навчити дитину ідентифікувати власні емоційні стани, надати інструменти для безпечного виходу негативних емоцій, розвивати емпатію через спостереження за настроєм інших та знизити рівень тривожності та напруги в колективі. Завдяки регулярному використанню «Куточка», учасники переходять від реактивної поведінки («Б'ю, бо злий») до усвідомленої («Я злюся, піду до куточка потисну антистрес, щоб заспокоїтися»).

Досить часто використовують в школі щоденні «Ранкові кола». Це структурована, але неформальна зустріч, де кожен має можливість бути почутим. Це регулярна форма групової роботи, що проводиться на початку дня для створення позитивної атмосфери, налаштування на продуктивність та зміцнення зв'язків у колективі. Такі дії спонукають до обговорення настрою, з яким учні прийшли до школи. Це розвиває навички вербалізації внутрішніх станів. Метою таких активностей є зниження тривожності через чітке розуміння розкладу. Існує правило - якщо учасник не готовий говорити, він може сказати «ні», інші учасники повинні поважати його кордони. Впровадження такої форми роботи дозволяє забезпечити м'яку адаптацію учнів до денних активностей.

Завдяки щоденним обговоренням емоційного стану, рівень конфліктності в колективі знижується, а рівень міжособистісної довіри значно зростає. Популярним в освітньому середовищі є використання артерапевтичних технік.

Глинотерапія у роботі з молодшими школярами — це один із найефективніших методів арттерапії, де природний матеріал (глина або її сучасні аналоги) стає інструментом для вираження почуттів, зняття напруги та розвитку особистості. Робота з пластичним матеріалом зазвичай допомагає

зняти м’язову напругу та символічно «контейнувати» негативні емоції. Для дітей 6–10 років цей процес є природним, оскільки поєднує гру та тактильне сприйняття. На відміну від малювання, робота з глиною дає змогу дитині фізично змінювати об’єкт. Якщо малюнок важко виправити, то глину можна зім’яти та почати заново, що зменшує страх помилки та перфекціонізм. Важливим є те, що відбувається розвиток дрібної моторики, що безпосередньо впливає на розвиток мовлення та підготовку руки до письма. А також дозвіл забруднитися для багатьох дітей — це потужний терапевтичний крок до внутрішньої свободи.

Автор книги «Арт-терапія в роботі з дітьми» Олена Вознесенська висвітлює арттерапію не просто як заняття, а як цілісну систему психологічного супроводу дитини. Для роботи з молодшими школярами (6–10 років) Вознесенська виділяє кілька найбільш дієвих методів, які враховують вікові особливості (перехід від гри до навчання, активний розвиток емоційної сфери). Особливу увагу вона звертає на роботу з пластичними матеріалами (тісто, пластилін, глина). Вознесенська наголошує на важливості тактильного контакту. Автор пропонує метод «Трансформації», коли дитина ліпить свій «біль» або «страх», а потім за бажанням перетворює його на щось приємне чи смішне. Це дає відчуття контролю над своїми емоціями [3].

Ще однією арттерапевтичною технікою є казкотерапія. Це один із найбільш природних і м’яких методів арттерапії для молодших школярів. У віці 6–10 років дитина сприймає світ через образи та метафори, тому саме казка стає безпечним містком між її внутрішнім світом і зовнішньою реальністю. Під час казкотерапії відбувається аналіз вчинків героїв через призму їхніх почуттів. Через долю героя дитина знаходить вихід із власних складних ситуацій. Казка показує наслідки вчинків без прямої критики дитини. Дитина вчиться розуміти мотивацію та почуття різних персонажів. Казка завжди закінчується перемогою, що дарує дитині віру у власні сили.

Процес казкотерапії — це не просто читання, а активна взаємодія. Метод казкотерапії зазвичай застосовується для корекції тривожності у

першокласників. Використання метафоричних образів дозволяє дітям безпечно дистанціюватися від власних страхів, проаналізувати їх та знайти способи подолання через творчу трансформацію образу головного героя.

Використання ігрової терапіяї (ігрової методики) у початковій школі — це не просто розвага, а потужний психологічний інструмент. Для молодшого школяра гра залишається природною мовою самовираження, через яку він пізнає світ, тренує соціальні ролі та перепрацьовує внутрішні конфлікти. Основне завдання такої методики - навчити дітей домовлятися, дотримуватися правил та конструктивно розв’язувати конфлікти, дати вихід накопиченій енергії, знизити рівень стресу та тривожності. Під час ігрової терапії відбувається розвиток уваги, пам’яті, мислення та креативності через ігрову ситуацію. Використання ігрових методик дозволяє змоделювати безпечний простір для відпрацювання навичок самоконтролю. Через участь у рольовій грі учні молодших класів демонструють покращення здатності до групової взаємодії. Згідно з проведеним аналізом ефективності впроваджених методик, було зафіксовано зниження рівня вербальної агресії на 25%.

Розвиток емоційного інтелекту в школі є запорукою успішної адаптації дитини до соціуму. Система вправ, спрямована на розуміння емоційного спектру, дозволяє перетворити освітній простір на безпечне середовище, де кожен учень відчуває себе почутим і зрозумілим.

Саме на цьому етапі відбувається перехід від імпульсивного реагування до усвідомленої саморегуляції, що закладає фундамент для успішної соціалізації та успішності дитини. Досвід показує, що розвиток емоційної сфери найбільш ефективно відбувається через впровадження активних методів навчання, таких як арт-терапевтичних технік, рольових ігор, тренінгових вправ та «хвилинок емпатії». Варто це робити на кожному уроці, а не лише в межах виховної роботи. Впровадження програм із розвитку емоційного інтелекту дозволяє значно знизити рівень тривожності та конфліктності в учнівських колективах. Лише за умови партнерської взаємодії з батьківською спільнотою

та високого рівня психологічної зрілості вчителя стає можливою повноцінна реалізація завдань емоційного розвитку дітей.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лют. 2018 р. № 87. Урядовий кур'єр. 2018. № 46. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-п (дата звернення: 29.01.2026).

2. Вознесенська О. Л. Арт-терапія в роботі з дітьми. Київ : Шкільний світ, 2019. 120 с.

3. Гоулман Д. Емоційний інтелект / пер. з англ. С.-Л. Гумецька. 5-те вид. Харків : Віват, 2023. 512 с.

4. Нова українська школа: порадник для вчителя / за заг. ред. Н. М. Бібік. Київ : Плеяди, 2017. 206 с.

УДК 316.6:364.63-027.553:347.627

Каріна МІКІТЯН

Міжрегіональна Академія управління персоналом (м. Київ)

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРАКТИКИ СІМЕЙНОЇ МЕДІАЦІЇ

Сучасні соціальні трансформації, що відбуваються в українському суспільстві, зокрема вплив воєнних подій, соціально-економічної нестабільності, внутрішньої міграції населення та трансформації сімейних відносин, зумовлюють зростання кількості міжособистісних і внутрішньосімейних конфліктів. У цьому контексті особливої актуальності набуває практика сімейної медіації як альтернативного способу врегулювання конфліктів, спрямованого на досягнення взаємоприйнятних рішень між

сторонами конфлікту за участю нейтрального посередника – медіатора. Сімейна медіація розглядається як інноваційний соціально-психологічний механізм гармонізації сімейних відносин, профілактики ескалації конфліктів та забезпечення психологічного благополуччя членів сім'ї, особливо дітей.

Соціально-психологічні засади сімейної медіації формуються на перетині соціальної психології, психології сім'ї, конфліктології, соціальної роботи та права. Вони відображають закономірності міжособистісної взаємодії, комунікації, емоційної регуляції та соціальної підтримки у сімейній системі. У цьому контексті сім'я розглядається як складна соціально-психологічна система, в якій взаємодіють індивідуальні потреби, цінності, ролі та очікування її членів. Конфлікти в сім'ї можуть виникати внаслідок порушення комунікації, несумісності ціннісних орієнтацій, нерівномірного розподілу сімейних ролей, емоційного відчуження або впливу зовнішніх соціальних факторів [1, с. 69].

Однією з фундаментальних соціально-психологічних передумов сімейної медіації є розуміння природи конфлікту як закономірного явища міжособистісної взаємодії. У сучасній конфліктології конфлікт розглядається не лише як деструктивне явище, але й як потенційний ресурс розвитку взаємин, якщо він вирішується конструктивним шляхом. Сімейна медіація спрямована на трансформацію конфлікту з руйнівної форми взаємодії у процес спільного пошуку рішень, що враховують інтереси всіх учасників.

Соціально-психологічна основа медіації ґрунтується на принципах добровільності, конфіденційності, нейтральності медіатора, рівності сторін та орієнтації на співпрацю. Ці принципи створюють психологічно безпечне середовище для конструктивного діалогу між учасниками конфлікту. У процесі медіації медіатор не приймає рішень за сторони, а сприяє налагодженню комунікації, допомагає сторонам усвідомити власні потреби, інтереси та емоції, а також знайти взаємоприйнятні способи вирішення конфлікту.

Важливим соціально-психологічним чинником ефективності сімейної медіації є особливості комунікативної взаємодії сторін. Багато сімейних

конфліктів виникають через порушення комунікації, коли учасники не здатні відкрито висловлювати власні почуття, потреби та очікування. Медіація сприяє формуванню навичок конструктивного діалогу, активного слухання, емпатії та взаєморозуміння. Завдяки використанню спеціальних комунікативних технік медіатор допомагає сторонам переосмислити конфліктну ситуацію, перейти від взаємних звинувачень до усвідомлення спільної відповідальності за пошук рішення.

Особливе значення у практиці сімейної медіації має психологічний компонент емоційної регуляції. Сімейні конфлікти часто супроводжуються інтенсивними емоціями – гнівом, образою, страхом, розчаруванням. Нерегульовані емоції можуть ускладнювати процес комунікації та перешкоджати конструктивному вирішенню конфлікту. Завдання медіатора полягає у створенні умов для безпечного вираження емоцій та поступового зниження рівня психологічної напруги між сторонами.

Значущою соціально-психологічною складовою сімейної медіації є орієнтація на інтереси дітей. У випадках розлучення або тривалих сімейних конфліктів діти часто стають найбільш уразливою стороною. Медіація сприяє формуванню відповідального батьківства, збереженню батьківських відносин та мінімізації психологічної травматизації дитини. У цьому контексті застосовується принцип «найкращих інтересів дитини», який передбачає врахування її емоційних, соціальних та психологічних потреб.

Соціально-психологічні засади сімейної медіації також пов’язані з концепцією системного підходу до сім’ї. Згідно з цією концепцією сім’я розглядається як цілісна система, де зміни в поведінці одного члена впливають на функціонування всієї сімейної структури. Медіація дозволяє змінити деструктивні моделі взаємодії та сприяти формуванню нових, більш адаптивних стратегій комунікації та співпраці.

Окрему роль у соціально-психологічних засадах медіації відіграє розвиток культури мирного врегулювання конфліктів у суспільстві. Поширення

медіаційних практик сприяє формуванню нових соціальних норм взаємодії, що ґрунтуються на діалозі, взаємоповазі та партнерстві. У цьому аспекті сімейна медіація виступає не лише інструментом вирішення конкретних конфліктів, але й важливим елементом розвитку демократичної культури взаємин.

У сучасних умовах розвитку українського суспільства практика сімейної медіації набуває дедалі більшого значення як ефективний механізм профілактики соціальної напруженості, підтримки сімейного благополуччя та забезпечення прав дітей. Соціально-психологічні засади медіації формують теоретичне та практичне підґрунтя для розвитку інституту медіації як важливого елементу соціальної політики та системи соціальної допомоги.

Отже, соціально-психологічні засади практики сімейної медіації визначають її гуманістичну спрямованість, орієнтацію на діалог, взаєморозуміння та співпрацю. Вони забезпечують можливість конструктивного вирішення сімейних конфліктів, збереження міжособистісних відносин та підтримку психологічного благополуччя членів сім'ї. Подальший розвиток медіаційних практик потребує інтеграції наукових досліджень у галузі психології, соціальної роботи та педагогіки, а також удосконалення системи професійної підготовки медіаторів і розширення доступності медіаційних послуг для населення.

Список використаних джерел

1. Білоус Т. С. Роль сімейної медіації у вирішенні конфліктів у сім'ї. *Наукові праці Київського університету права, національної академії наук України*, 2019. №1(49). С. 67–70.

2. Медіація як засіб врегулювання конфліктів: досвід та перспективи в Україні / В. Г. Бабенко, Т. В. Бородіна. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Психологія», 2018. Вип. 6. С. 5–10.

УДК 378:316-051

Альона МУЛ, Альона МЕЛЬНИК
Навчально-методичний центр цивільного захисту та
безпеки життєдіяльності Хмельницької області

ПРОСВІТНИЦЬКА РОБОТА З ФАХІВЦЯМИ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ЩОДО ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ТА КОНСУЛЬТАТИВНОЇ ДОПОМОГИ В КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ

Що таке криза сьогодні? Криза — це не лише руйнування звичного життя, а й момент, коли старі механізми адаптації перестають працювати. В умовах війни ми маємо справу з "кумулятивною травмою" — коли один стресор накладається на інший. Головна мета допомоги при цьому — не "вилікувати" людину негайно, а повернути їй суб’єктність (здатність діяти самостійно).

Тобто, в кризових ситуаціях однією з перших люди потребують психологічної допомоги, яка в таких ситуаціях спрямована на стабілізацію емоційного стану та відновлення здатності людини до адаптації.

Але кризові ситуації несуть із собою ще й пряму загрозу життю людей, спричиняють порушення нормальних умов життєдіяльності на тривалий термін і викликають розгубленість та панічні реакції. Тобто, ми вже говоримо не про кризу, а про надзвичайну ситуацію та її негативний вплив на фізичний і психологічний стан людей (постраждалих, свідків подій, родичів постраждалих). Поведінка в таких умовах теж має бути відповідною і вимагає глибоких безпекових знань [2].

Безпекові знання люди отримують протягом всього життя — починаючи від правил, що передаються в сім’ї, потім в дошкільному закладі освіти, в школі, коледжі чи закладі вищої освіти. Безпекові знання передаються планомірно і систематично [1] .

Але в певний період життя (люди старшого віку) або життєвих обставин (люди, що потребують соціальної опіки/підтримки) стається так, що люди втрачають можливість оновлювати свої знання з питань особистої та колективної безпеки. Звичайно ж, на державному рівні така інформація

розповсюджується через систему консультаційних пунктів при місцевих органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування. Їх робота розрахована саме на категорію непрацюючого населення. Так, наприклад, у Хмельницькій області наразі створено та функціонує 482 таких КП. Але не всі люди можуть чи хочуть туди звернутися. Тому ми (педагогічні працівники Навчально — методичного центру цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Хмельницької області) тісно співпрацюємо як з громадськими організаціями, так і з соціальною сферою в питаннях поширення безпекової грамотності [3].

Життя показало, що в умовах повномасштабної війни та постійних різноформатних загроз, у тому числі й загроз енергетичній системі, роль фахівців соціальної сфери трансформувалася. Сьогодні1соцпрацівник — це не лише надавач послуг, а й один з перших, до кого звертаються за допомогою в кризовій ситуації.

За специфікою роботи соцпрацівники не завжди глибоко обізнані в питаннях особистої та колективної безпеки, не в повній мірі володіють знаннями та інформацією саме безпекового характеру. Тому Навчально-методичний центр цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Хмельницької області (далі — Центр) налагодив співпрацю з ними щодо навчання та передачі життєво важливих знань тим, хто їх потребує.

Наша співпраця почалася з формування фундаменту безпекової грамотності. Педагоги Центру проводять для працівників соцслужб спеціалізовані тренінги, майстер-класи, заняття, що включають найактуальніші безпекові знання: пожежна безпека і алгоритми користування найпростішими засобами пожежогасіння, мінна небезпека, поведінка при загрозах воєнного характеру, підготовка до можливих НС, підготовка до блекаутів, облаштування місця укриття, безпека використання генераторів та газових пальників, «інформаційна гігієна» - джерела отримання перевіреної інформації, «харчова безпека» - збереження продуктів та доступ до питної води в умовах відсутності водопостачання тощо.

Тобто, педагоги Центру навчають соцпрацівників, а ті, у свою чергу, передають знання вразливим верствам населення (самотнім людям старшого віку, особам з інвалідністю).

Така модель «навчити того, хто навчає» дозволяє масштабувати знання. Соціальний працівник, підготовлений фахівцями Центру, стає провідником безпеки в громаді. Це значно знижує рівень травматизму та панічних настроїв серед населення, дозволяє їм правильно підготуватися до НС. Таким чином ми формуємо психологічну стійкість до кризових та надзвичайних ситуацій, здійснюємо профілактику розвитку посттравматичних стресових розладів.

Щоб ефективно працювати в даному напрямку, ми, педпрацівники Центру, теж систематично поглиблюємо свої знання як з безпекових питань, так і з питань надання психологічної допомоги та методів психологічної самокорекції. У цьому нам допомагають наші партнери — громадські організації, такі як Коаліція «Хмельниччина 1325», ГО «Тепло рідних сердець», Ветеранський простір, експерти програми збереження ментального здоров'я «Ти як?», БФ «Рокада», БФ Сергія Притули та Центр готовності цивільних, БФ «Ми поруч» та Товариство Червоного Хреста України й інші [5].

Тепер ми переконані в одному: щоб надавати допомогу комусь, потрібно самому бути в ресурсі. А для цього, як радять наші партнери і вже друзі, потрібно фокусуватися на тому, що ви можете контролювати (стабільний режим дня), робити акцент на добрих вчинках і красі навколо вас, визначити табу на засудження власних емоцій (дозвольте емоціям бути — це індикатор проблемних питань), увага до спілкування з близькими, практики релаксації (дихальні вправи), натхнення в простих речах (хобі, творчість, прості ритуали, такі, як кава зранку для позитивного заряду), волонтерство та допомога ближньому, щоб надати сенсу життю, тощо [4].

Список використаних джерел

1. Кодекс цивільного захисту України: офіц. текст. Київ : *Відомості Верховної Ради України.* 2013. (№ 34-35). С.458.

2. Про затвердження Порядку психологічного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 31.08.2017 р.: зареєстрований в Міністерстві юстиції України 14.11.2017 р. за №1390/31258: веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-17#Text (дата звернення: 05.03.2026).

3. Про затвердження Методики створення та функціонування консультаційних пунктів для надання населенню за місцем проживання інформації з питань цивільного захисту: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 01.08.2024 р.: зареєстрований в Міністерстві юстиції України 15.08.2024 р. за №1249/42594: веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1249-24#Text (дата звернення: 05.03.2026).

4. Екстремальна психологія: підручник/ О.П.Євсюков та ін. Київ: ТОВ «Август Трейд», 2007.- 502 с.

5. Кишеньклвий посібник психологічної допомоги/ БО БФ «РОКАДА» - Л.: ПП «Видавництво «Бона», 2023.-140 с.

УДК 159.923;355.23;159.92

Давид ОМЕЛЬЧУК, Наталія ОСТРОВСЬКА
Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ФОРМУВАННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується складними та нестабільними соціально-економічними умовами. Людина на різних вікових етапах стикається з непередбачуваними подіями, що нерідко мають виражений стресогенний характер і потребують оперативної адаптації. У таких обставинах зростає потреба у формуванні здатності протистояти негативним впливам без суттєвих втрат для фізичного та психічного здоров’я. Особливо вразливою до дії зовнішніх стресорів є юнацька молодь, зокрема

студентство, яке дедалі частіше розглядається як соціально й психологічно чутлива група населення.

Повномасштабне воєнне вторгнення Росії в Україну, що розпочалося 24 лютого 2022 року, спричинило не лише значні людські втрати та руйнування інфраструктури, а й глибокі психологічні наслідки для населення. Тривала небезпека, інтенсивний інформаційний потік, повітряні тривоги, воєнні дії та трагічні повідомлення формують стійке емоційне напруження. У таких умовах розвиток стресостійкості набуває особливого значення як ключового особистісного ресурсу збереження здоров'я. Під стресостійкістю розуміють інтегративну характеристику особистості, що охоплює індивідуально-психологічні якості та механізми саморегуляції, які забезпечують здатність ефективно долати стресові ситуації та зберігати продуктивність діяльності без істотних негативних наслідків для здоров'я [2].

Сьогодні проблема стресостійкості є надзвичайно актуальною, оскільки передбачає здатність підтримувати внутрішню рівновагу й адекватність поведінки навіть у надскладних умовах. З огляду на сучасну безпекову ситуацію та перспективи суспільного розвитку, формування стресостійкості молодого покоління постає як одне з пріоритетних завдань.

Зазначена проблематика перебуває у полі наукових інтересів багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників. Праці В. Крайнюка, Н. Жигайло, Т. Титаренко, А. Формінова розкривають механізми та засоби розвитку стресостійкості. Дослідження О. Кокуна, І. Меньшикової, С. Максименка, присвячені вивченню проявів стресу в студентської молоді, сприяють удосконаленню підходів до мінімізації негативних наслідків стресових впливів.

В умовах воєнного стану студентство перебуває під постійним впливом стресогенних факторів: сигналів повітряної тривоги, необхідності перебування в укриттях, загрози життю та безпеці близьких. Такі обставини порушують відчуття стабільності й захищеності, знижують психічну витривалість, ускладнюють навчальну діяльність, зокрема в дистанційному форматі, та послаблюють адаптаційні можливості. За цих умов особливого значення

набуває створення безпечного, психологічно підтримувального освітнього середовища у закладах вищої освіти [3].

Підвищення емоційної витривалості студентів передбачає посилення системи психологічної підтримки та впровадження заходів, спрямованих на забезпечення психологічної безпеки. Остання виступає важливою умовою самореалізації та професійного становлення молоді, оскільки сприяє формуванню ефективних способів профілактики й подолання впливу стресорів.

У контексті підготовки конкурентоспроможного фахівця особливої ваги набувають такі характеристики, як емоційна врівноваженість, позитивне ставлення до професійної діяльності та прогнозованість особистісного розвитку. Саме ці якості забезпечують здатність надавати підтримку іншим та ефективно функціонувати в умовах кризових змін.

До провідних ресурсів стресостійкості відносять фізіологічні, психологічні, когнітивні та соціальні чинники. Зокрема, важливими є задовільний стан здоров'я, впевненість у власних силах, самоконтроль, адекватна самооцінка, розвинені пізнавальні здібності, конструктивні переконання, навички раціонального планування часу, наявність соціальної підтримки та достатнього матеріального забезпечення [2].

Не менш значущими є превентивні стратегії – позитивне самосприйняття та здатність ефективно використовувати соціальні ресурси. Розвиток таких якостей підвищує впевненість у собі та сприяє конструктивному подоланню стресових впливів. Індивідуальна модель психологічної стійкості ґрунтується на поєднанні психологічного, поведінкового, фізичного, соціального та характерологічного ресурсів.

Рівень розвитку особистісних ресурсів безпосередньо визначає успішність соціально-психологічної адаптації у складних життєвих обставинах. Чим вони сформованіші, тим ефективніше особистість долає стресогенні ситуації та зберігає працездатність в умовах інтенсивного психогенного навантаження [3].

У працях М. Цимбалюк та Н. Жигайло, зокрема у статті «Формування стресостійкості студентів в умовах війни для правового та євроінтеграційного процесів» [1], обґрунтовано значення розвитку духовних цінностей як чинника зміцнення стресостійкості. Автори наголошують, що впровадження відповідних програм позитивно впливає на психічне здоров'я здобувачів вищої освіти та сприяє їхній внутрішній стабільності.

Духовні цінності розглядаються як важливий ресурс особистісного розвитку, що поєднує професійну компетентність із моральною зрілістю. Гармонійне поєднання цих складників є підґрунтям для сталого демократичного, економічного та соціального розвитку держави. Поряд із цим існує широкий спектр психологічних практик, спрямованих на зниження рівня стресу та зміцнення внутрішньої рівноваги особистості.

На нашу думку, формування стресостійкості студентської молоді в умовах воєнного стану потребує системного та комплексного підходу, що поєднує психолого-педагогічні, організаційні та соціальні заходи. Передусім важливим є створення у закладах вищої освіти психологічно безпечного освітнього середовища, яке передбачає доступність кваліфікованої психологічної допомоги, впровадження принципів підтримувальної комунікації та гнучкої організації освітнього процесу з урахуванням безпекових умов. Необхідним складником такої діяльності виступає розбудова системи психологічного супроводу, що охоплює індивідуальне та групове консультування, реалізацію програм кризової підтримки, а також проведення тренінгів із розвитку емоційної саморегуляції та навичок подолання стресу.

Доцільним є інтегрування в освітній процес змістових модулів, спрямованих на формування знань про природу стресу, механізми адаптації та способи збереження психічного здоров'я. Особлива увага має приділятися розвитку навичок раціонального планування діяльності, тайм-менеджменту, рефлексії та самоконтролю. Водночас важливим чинником ефективності зазначених заходів є підвищення психологічної компетентності науково-

педагогічних працівників, формування в них умінь розпізнавати ознаки емоційного виснаження студентів та здійснювати підтримувальну взаємодію.

На індивідуальному рівні формування стресостійкості передбачає розвиток навичок саморегуляції, усвідомлення та конструктивного вираження емоцій, формування адекватної самооцінки й упевненості у власних можливостях. Важливою умовою є активізація ресурсів соціальної підтримки, зокрема підтримання позитивних міжособистісних зв'язків, залучення до спільнот і соціально значущої діяльності. Розвиток життєстійкості як здатності сприймати труднощі як умови особистісного зростання сприяє підвищенню адаптаційного потенціалу молоді.

Ефективність процесу формування стресостійкості значною мірою залежить від налагодження міжсекторальної взаємодії закладів освіти з психологічними службами, громадськими організаціями та іншими соціальними інституціями. Реалізація комплексних програм підтримки психічного здоров'я, інформаційно-просвітницька діяльність і розвиток ціннісних орієнтацій студентської молоді створюють передумови для збереження їхньої психологічної рівноваги та професійного становлення. Таким чином, формування стресостійкості в умовах війни виступає стратегічно важливим завданням сучасної системи вищої освіти, спрямованим на забезпечення життєздатності й соціальної активності молодого покоління.

Отже, формування стресостійкості студентської молоді в умовах війни є стратегічно важливим завданням сучасної системи вищої освіти. Тривалий вплив воєнних, соціально-економічних та інформаційних стресорів зумовлює необхідність цілеспрямованого розвитку адаптаційних ресурсів студентства з метою збереження психічного здоров'я, підвищення життєстійкості та забезпечення сталого розвитку українського суспільства.

Список використаних джерел

1. Жигайло Н., Цимбалюк М. Формування стресостійкості студентів в умовах війни. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки.* 2022.

Спецвипуск. URL: https://psy-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/spec_2022/17.pdf (дата звернення: 26.02.2026).

2. Корольчук В. М. Психологія стресостійкості особистості. Київ, 2009. Потапюк Л. М. 511 с.

3. Потапюк Л. М. Особливості формування стресостійкості студентів в умовах російсько-української війни. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. *Серія Психологія.* 2023. Випуск 2. С. 34–38.

4. Stress coping: A qualitative and quantitative synthesis with implications for treatment / K. Matheny, D. W. Aycock, J. L. Hung, W. L. Cutlette, K. A. Silva-Cannella. Counseling Psychologist. 1986. Vol.14. P. 499–549.

УДК 159.9.072.432

Наталія ОТРОЩЕНКО, Олександра СЕМЕНДЯК
Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ДЕМОБІЛІЗОВАНИХ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ У МИРНИХ ГРОМАДАХ

Сучасне суспільство перебуває в стані безперервної трансформації, що породжує відчуття нестабільності та страху. У цьому контексті адаптація (від лат. *adaptatioa* – «пристосування») виступає не просто як пасивне підлаштування, а як механізм динамічного самозбереження особистості.

Концептуальний фундамент адаптації є міждисциплінарним. Починаючи від досліджень Г. Ауберта (1865 р.) та Г. Сельє (фізіологічний гомеостаз), термін еволюціонував до складних соціогуманітарних проєкцій. Дослідники С. Білошицький, С. Лазуренко та А. Семенович підкреслюють ієрархічність цього процесу, виокремлюючи фізіологічну адаптацію (миттєва відповідь організму на подразники) та еволюційну адаптацію (тривала модифікація поведінкових патернів) [4].

У психологічному дискурсі адаптація інтерпретується через різні призми: гуманістичну (К. Роджерс – прагнення до конгруентності), когнітивну

(Ж. Піаже – баланс між асиміляцією та акомодацією) та соціологічну (Р. Мертон – нормалізація дій у суспільних інституціях). Для демобілізованих учасників бойових дій соціально-психологічна адаптація постає як багатовекторна активність, що синхронізує внутрішній стан індивіда з параметрами нового суспільного простору [5].

Психоемоційний стан демобілізованих учасників бойових дій визначається тривалим впливом екстремальних стресорів [8]. Науковці виділяють кілька критичних бар'єрів, що ускладнюють повернення до цивільного життя:

- *Спектр стресогенних розладів та ПТСР.* Хоча прояви гіперпильності та флешбеків є «інтенсивною адаптивною відповіддю» на ненормальні обставини, загроза полягає в їх хронізації.

- *Моральна шкода (Moral Injury).* Це деструкція ціннісної матриці, спричинена дисонансом між бойовим досвідом та етичними нормами миру. Вона супроводжується «синдромом того, хто вижив» та ерозією віри в справедливість.

- *Ерозія ідентичності та «вакуум смислів».* Після втрати фронтового побратимства ветеран потрапляє у стан соціальної дисоціації. Цивільні ролі часто сприймаються як вторинні або «несправжні» порівняно з інтенсивністю війни.

- *Системні бар'єри.* До них належать соціокультурна стигматизація (упереджене ставлення громади), когнітивно-комунікативний бар'єр (брак інформації про права) та прагматично-статусний бар'єр (складність конвертації військових навичок у цивільні компетенції).

Шлях ветерана до відновлення є лінійним лише умовно. Він охоплює два антагоністичні етапи:

- *функціональна деформація (на війні):* гранична мобілізація ресурсу, дихотомічне мислення («свій-чужий»), розчинення індивідуального «Я» у підрозділі.

- *редаптація (в мирі):* деконструкція «комбатантського досвіду». Патерни, що рятували життя (агресія, недовіра), у мирному житті стають деструктивними.

Системна ресоціалізація ветерана розгортається у трьох контурах [7]:

- когнітивний: критична рефлексія досвіду та ревізія пріоритетів.
- емоційно-афективний: подолання «анестезії почуттів» та відновлення емпатії.
- конативний (поведінковий): заміщення інстинктивних реакцій на соціально прийнятні моделі комунікації.

Сучасна наука пропонує змістити фокус із «лікування розладів» на концепцію резильєнтності (resilience) та посттравматичного зростання (ПТЗ) [6]. Травма може стати каталізатором еволюції особистості. ПТЗ проявляється через:

- аксіологічну ревізію: глибоке усвідомлення цінності життя;
- інтерперсональну синергію: зміцнення родинних зв'язків на основі щирості;
- внутрішню автономію: усвідомлення власної незламності;
- духовну телеологію: віднайдення нових альтруїстичних смислів.

Ефективність адаптації детермінована синергією чотирьох фундаментальних векторів:

- Системно-інституційний вимір (Ю. Бриндіков, А. Артеменко). Впровадження кейс-менеджменту як безперервного супроводу ветерана. Наголошується на реципрокності: адаптуватися має не лише ветеран, а й громада, долаючи стигму [1].
- Психотерапевтична регенерація (О. Кокун, Н. Агаєв). Методологія «декомпресії» та реконструкція зруйнованих когнітивних контурів для відновлення почуття безпеки [3].
- Активна суб'єктність (С. Максименко, Т. Яценко). Сприйняття ветерана як проактивного лідера, здатного конвертувати бойовий досвід у соціальне підприємництво чи волонтерство [2].

- Екзистенційно-духовна реконструкція (Л. Гридковець). Заповнення «онтологічної порожнечі» через роботу з категоріями вини та справедливості.

Дослідження М. МакДональд та Ґ. Сенекала (NATO perspective) підтверджують, що успіх адаптації залежить від мінімізації культурного розриву між військовим та цивільним середовищами. Військова культура цінує колективізм, тоді як цивільна – індивідуалізм. Цей «культурний шок» часто є вагомішим чинником ізоляції, ніж самі симптоми ПТСР [9].

Успішна адаптація на макросоціальному рівні вимагає:

- державного протекціонізму (якісні програми реабілітації та сприяння зайнятості);
- суспільної етики (публічна повага та визнання заслуг);
- ветеранської солідарності (доступ до спільнот побратимів).

Таким чином, соціально-психологічна адаптація ветеранів у мирних громадах – це не реставрація минулого стану, а фундаментальне самооновлення особистості. Вона потребує реалізації багатовекторної стратегії, що гармонійно комбінує персоналізовану психологічну корекцію, соціальний патронат (кейс-менеджмент) та готовність громади до інклюзії. Лише за умови синергії внутрішнього ресурсу ветерана (резильєнтності) та зовнішнього капіталу громади (соціальної солідарності) можлива трансформація травматичного досвіду в капітал життєстійкості та сталий розвиток суспільства.

Список використаних джерел

1. Власенко Р. В., Гущук І. В., Жаліло Я. А., Каплан Ю. Б., Коваль О. П., Корнієвський О. А. та ін. Державна політика щодо ветеранів війни – Аналітична доповідь / Національний інститут стратегічних досліджень, 2025. URL: https://niss.gov.ua/en/publikacii/analitichni-dopovidi/public-policy-war-veterans (дата звернення: 23.02.2026).

2. Джигун Л. М., Берегова Н. П., Главацька Н. Д. Особливості і сучасний стан психологічної реабілітації військовослужбовців після проходження

служби в умовах бойових дій. *Psychology Travelogs*, (2), 57–73. https://doi.org/10.31891/PT-2021-2-6 (дата звернення: 21.02.2026).

3. Кокун О., Лозінська Н., Пішко І., Олійник В. Діагностика психологічних змін у військовослужбовців в умовах війни: Методичний посібник: Центр навчальної літератури: 2025. 163 с.

4. Лазуренко С. І., Білошицький С. В. Психофізіологічні основи адаптації людини: Навчальний посібник. К.: Університет «Україна»: 2011. 215 с.

5. Ніколаєнко С., Ніколаєнко О. Поняття адаптації в різних напрямках психології. *Наукова електронна бібліотека періодичних видань НАН України. Світогляд – Філософія – Релігія: Зб. наук. пр. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ»,* 2012. Вип. 2. С. 68-77. URL: https://nasplib.isofts.kiev.ua/handle/123456789/40685 (дата звернення: 23.02.2026).

6. Орловська О. А. Особливості адаптації військовослужбовців до умов цивільного життя. *Молодий вчений (науковий журнал).* №8 (72) 2019, 8 (72), 45-49. URL: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-8-72-11 (дата звернення: 21.02.2026).

7. Тютюнник Л. Л. Бойовий стрес та шляхи подолання його психотравмуючих наслідків. *Вісник Національного університету оборони України №2(55) 2020.* URL:http://visnyk.nuou.org.ua/article/view/214207/214292 (дата звернення: 21.02.2026).

8. Тютюнник Л. Л., Поп'юк Д. В. Соціально-психологічні наслідки впливу бойового стресу на військовослужбовців – учасників бойових дій. *Вісник Національного університету оборони України*, *86*(4), 186–193. URL: https://doi.org/10.33099/2617-6858-2025-86-4-186-193 (дата звернення: 23.02.2026).

9. MaryCatherine McDonald, Gary Senecal. American and NATO Veteran Reintegration. Bloomsbury. 16.06.2021. URL: https://www.bloomsbury.com/us/american-and-nato-veteran-reintegration-9781498591096/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 21.02.2026).

УДК159.9:355.01-053.6

Євген ПАВЛЮК, Марія ГУМЕНЮК
Хмельницький національний університет

ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ПІДЛІТКІВ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД ЗАСОБАМИ ПОЗИТИВНОЇ ПСИХОТЕРАПІЇ

Повномасштабна війна в Україні зумовила масштабні соціально-психологічні трансформації, що суттєво вплинули на умови розвитку дітей та підлітків. Воєнні події супроводжуються переживанням втрат, вимушеним переміщенням, руйнуванням звичного способу життя, тривалим перебуванням у стані невизначеності та небезпеки. У таких умовах підлітковий вік, який і без того характеризується кризовістю та інтенсивними внутрішніми змінами, набуває додаткової психологічної вразливості. Підлітковий період є сенситивним етапом формування ідентичності, самосвідомості, ціннісно-смислової сфери, системи соціальних відносин. Воєнний контекст може ускладнювати процес становлення «Я-концепції», спричиняти порушення базового відчуття безпеки, формувати підвищений рівень тривожності, емоційної лабільності, агресивності або, навпаки, апатії та соціальної ізоляції [1]. Частими є психосоматичні реакції, труднощі концентрації уваги, зниження навчальної мотивації, порушення сну. У зв’язку з цим особливої актуальності набуває організація системної психосоціальної підтримки підлітків.

Психосоціальна підтримка розглядається як інтегрований комплекс психологічних, соціальних та педагогічних заходів, спрямованих на збереження психічного здоров’я, стабілізацію емоційного стану, відновлення почуття контролю над власним життям та зміцнення соціальних зв’язків. Її сутність полягає не лише у подоланні симптомів стресу, а й у формуванні ресурсності, життєстійкості та здатності до адаптації в умовах тривалої кризової ситуації [1, с. 18]. Сучасні підходи до надання допомоги в умовах війни акцентують увагу на травмоінформованості, безпечності взаємодії, повазі до гідності особистості та підтримці автономії. У цьому контексті особливої значущості набуває позитивна психотерапія як гуманістично орієнтований ресурсний напрям

психологічної допомоги. Позитивна психотерапія, заснована Носсратом Пезешкіаном, ґрунтується на уявленні про те, що кожна людина має актуальні та потенційні здібності, які можуть бути активізовані навіть у складних життєвих обставинах. Ключовими принципами цього підходу є принцип надії, принцип балансу та принцип консультації.

Принцип надії передбачає орієнтацію на позитивний потенціал особистості. У роботі з підлітками в умовах війни це означає акцент на збережених ресурсах, сильних сторонах, інтересах та досягненнях, навіть якщо вони здаються незначними. Формування надії є важливим чинником профілактики дезадаптації та розвитку депресивних станів. Принцип балансу відображає необхідність гармонізації різних сфер життя: тіло і здоров'я, діяльність і досягнення, контакти і взаємини, фантазія і творчість, сенси і майбутнє. Воєнні події часто порушують цей баланс, концентруючи увагу підлітка на сфері небезпеки та виживання. Завдання психолога полягає у відновленні рівноваги шляхом розширення життєвого простору підлітка, повернення до діяльності, творчості, соціальної взаємодії. Принцип консультації передбачає партнерську взаємодію, визнання активної позиції підлітка у процесі подолання труднощів. Такий підхід сприяє розвитку відповідальності, автономії та відчуття суб'єктності [2].

У межах психосоціальної підтримки позитивна психотерапія реалізує низку практичних завдань: [3].

– стабілізація емоційного стану;

– формування навичок саморегуляції;

– зниження інтенсивності тривожних реакцій;

– розвиток конструктивних копінг-стратегій;

– підтримка ціннісно-смислової сфери;

– зміцнення соціальної інтеграції.

Особливе значення має робота з актуальними конфліктами, що виникають у підлітків в умовах війни: конфлікт між потребою у безпеці та прагненням автономії; між страхом і необхідністю адаптації до нових умов; між

переживанням втрат і збереженням життєвих перспектив. Позитивна психотерапія пропонує техніку позитивної інтерпретації симптомів, що дозволяє розглядати навіть негативні прояви як спробу психіки впоратися з надмірним навантаженням.

Практичними інструментами роботи можуть бути:

– використання моделі балансу для аналізу життєвих сфер;

– вправи на виявлення актуальних здібностей (терпіння, відповідальність, чесність, витривалість);

– метафоричні історії як спосіб опосередкованого опрацювання травматичного досвіду;

– вправи на формування образу майбутнього;

– групові заняття, спрямовані на розвиток взаємопідтримки.

Групова форма роботи є особливо ефективною, оскільки сприяє відновленню почуття приналежності, нормалізації переживань через усвідомлення спільності досвіду, формуванню навичок взаємодії [4]. Водночас індивідуальна робота дозволяє глибше опрацювати особистісні переживання та внутрішні конфлікти. Важливим компонентом психосоціальної підтримки є залучення сім'ї. Батьківське середовище виступає ключовим фактором стабілізації емоційного стану підлітка. Психоосвітня робота з батьками щодо особливостей реакцій на стрес, підтримки відкритої комунікації та зниження рівня тривожності сприяє підвищенню ефективності психологічної допомоги. Окремої уваги потребує співпраця з освітнім середовищем. Освітні заклади можуть стати простором безпеки, соціальної підтримки та розвитку. Впровадження елементів позитивної психотерапії у виховну та консультативну діяльність практичних психологів закладів освіти розширює можливості системної підтримки підлітків.

З огляду на теоретичні положення та ресурсно-орієнтований потенціал позитивної психотерапії доцільним є формування системи практичних рекомендацій для підлітків, спрямованих на зниження рівня психоемоційного напруження, розвиток стресостійкості та підтримку внутрішнього балансу.

1. Підліткам важливо пояснювати, що страх, тривога, злість або сум у воєнний період є природними реакціями психіки на загрозу. Практика «емоційного щоденника» допомагає структурувати переживання та знижувати їх інтенсивність. У межах позитивної психотерапії емоція розглядається як сигнал про внутрішній конфлікт або незадоволену потребу [4, с. 34].

2. Рекомендується використовувати модель балансу (тіло – діяльність – контакти – фантазія – сенси) для самоаналізу. Підлітку пропонується оцінити, які сфери його життя залишаються активними, а які потребують підтримки. Навіть у складних умовах варто підтримувати фізичну активність, творчість та соціальну взаємодію.

3. Доцільними є дихальні вправи, техніки м’язової релаксації, вправи на заземлення («5–4–3–2–1»), короткі тілесні розминки. Вони знижують фізіологічні прояви стресу та підвищують відчуття контролю над власним станом [4, с. 42].

4. Підліткам варто допомагати знаходити смисли навіть у складних подіях: розвиток витривалості, відповідальності, взаємодопомоги. Це не означає заперечення труднощів, а передбачає пошук особистісного зростання через пережитий досвід.

5. У межах позитивної психотерапії рекомендується виконувати вправу «Мої сильні сторони», де підліток визначає власні актуальні здібності (терпіння, чесність, сміливість, здатність підтримувати інших). Усвідомлення ресурсів підвищує самооцінку та впевненість.

6. Навіть за умов дистанційного спілкування важливо зберігати взаємодію з друзями, однолітками, значущими дорослими. Групові форми підтримки сприяють нормалізації переживань та зменшенню відчуття ізольованості.

7. Рекомендується встановлювати часові межі перегляду новин, уникати надмірного занурення у тривожний інформаційний контент. Це сприяє зниженню вторинної травматизації.

8. Попри воєнні реалії, підлітку важливо зберігати перспективу. Вправи на планування короткострокових цілей (тиждень, місяць) формують відчуття стабільності та життєвої спрямованості.

9. Залучення до волонтерської діяльності, допомоги іншим підсилює почуття значущості та соціальної корисності, що позитивно впливає на самооцінку.

10. Рекомендується заохочувати відкриті розмови про переживання, уникати знецінення емоцій підлітка. Позитивна психотерапія наголошує на важливості партнерських взаємин у родині.

Розроблені практичні рекомендації щодо психосоціальної підтримки підлітків у воєнний період засобами позитивної психотерапії відображають комплексний, ресурсно-орієнтований підхід до подолання наслідків хронічного стресу. Обрані десять напрямів підтримки охоплюють емоційну, когнітивну, поведінкову та соціальну сфери функціонування підлітка, що забезпечує цілісність психологічного впливу. Запропоновані рекомендації спрямовані не лише на зниження рівня тривожності та стабілізацію психоемоційного стану, а й на формування навичок саморегуляції, розвиток життєстійкості, підтримку соціальної взаємодії та збереження перспективи майбутнього. Їх реалізація дозволяє підліткам усвідомити власні ресурси, відновити внутрішній баланс та зміцнити відчуття суб’єктності в умовах воєнної невизначеності.

Висновки

Психосоціальна підтримка підлітків у воєнний період має ґрунтуватися на ресурсному та гуманістичному підході, що передбачає визнання внутрішнього потенціалу особистості навіть у кризових умовах. Позитивна психотерапія забезпечує методологічну основу для формування психологічної стійкості, відновлення життєвого балансу та розвитку конструктивних стратегій подолання стресу. Інтеграція теоретичних положень позитивної психотерапії з практичними рекомендаціями для підлітків дозволяє підвищити ефективність психосоціальної підтримки, сприяє збереженню психічного здоров’я та створює умови для особистісного зростання в умовах тривалої соціальної кризи.

Список використаних джерел

1. Бойчук Ю. Д., Палій А. А., Копач М. П. Психосоціальна допомога дітям та молоді в умовах війни. Харків : Фоліо, 2022. 268 с.

2. Костенко А. М., Шульга А. А. Психологічна підтримка молоді під час війни : посібник. Київ : Наш формат, 2022. 215 с.

3. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України : посіб. для практиків соціальної сфери / Мельник Л. А. та ін. ; за ред. Волинець Л. С. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2015. 72 с.

4. Титаренко Т. М. Психологічне здоров'я особистості: засоби самодопомоги в умовах тривалої травматизації : монографія / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 160 с.

УДК 159.9:314

Ірина ПАРХОМЕНКО, Олена ВАСИЛЕНКО
Центр підтримки та інтеграції іноземців в м. Млада Болеслав (Чеська Республіка)
Хмельницький національний університет

ОСОБЛИВОСТІ ГРУПОВОЇ ТА ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ БІЖЕНЦІВ І ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ

Практичний досвід, отриманий під час надання гуманітарної допомоги в умовах воєнної агресії – від перших конфліктів на сході України до масштабного вторгнення держави-агресора – формує сучасні підходи до надання психосоціальної підтримки біженцям та вимушеним переселенцям як в Україні, так і закордоном. Психосоціальне благополуччя цих осіб залежить від комплексної роботи фахівців соціономічної сфери (психологів, соціальних працівників, соціальних педагогів). Спільна і чітко скоординована діяльність спеціалістів сприяє створенню комфортного й безпечного середовища,

розвитку адаптаційних можливостей особистості та навчання самодопомозі в нових умовах проживання.

Залежно від категорій осіб, які потребують психосоціальної підтримки, і критеріїв їх вразливості, фахівці обирають відповідні стратегії допомоги, а також отримують супервізійний супровід. Визначальним фактором для вибору стратегії психосоціальної підтримки є запит особи, яким вона мотивує потребу в психосоціальних послугах. Зауважимо, що критерії вразливості в наданні послуг із психосоціальної підтримки відіграють орієнтаційну, а не обмежувальну роль. Саме завдяки цим критеріям психологи, соціальні працівники швидше й точніше орієнтуються в особливостях надання допомоги і психосоціальної підтримки відповідно до потреб конкретної особи.

Робота фахівців із психосоціальної підтримки базується на ретельному аналізі індивідуальних випадків через призму критеріїв вразливості. На основі цієї оцінки розробляється персоналізована стратегія супроводу. Пріоритет надається випадкам із множинною вразливістю, що також дозволяє точно визначити напрями перенаправлення біженців і вимушених переселенців до відповідних служб [1].

Як зауважує Л. Волинець, вимушені переселенці не завжди усвідомлюють власну потребу в психологічній допомозі, тому стратегія їхньої адаптації має базуватися на м’яких формах взаємодії. Замість класичних консультацій фахівцям варто пропонувати освітні заходи, тренінги з опанування корисних навичок та групові обговорення, які створюють безпечний простір для підтримки [2].

Своєчасно надана психосоціальна підтримка дозволяє мінімізувати ризик розвитку важких форм посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та інших ментальних порушень. Роль фахівця полягає не лише у супроводі, а й у вчасній діагностиці потреб: якщо людина потребує медичного втручання, потрібно допомогти їй це усвідомити та скерувати до лікаря. Кінцевою метою такої фахової допомоги є максимально швидка адаптація людини в соціумі.

Натомість, ігнорування потреби у психосоціальній підтримці може значно погіршити психічний стан людини. Постійний стрес може спровокувати появу депресії та різноманітних тривожних розладів (наприклад, панічних атак, нав'язливих станів, страху відкритого простору чи соціальної взаємодії), які без належної допомоги лише посилюються [1].

Також важливо розуміти, що біженці і вимушені переселенці, які раніше не отримували психосоціальних послуг, спочатку повинні ознайомитися з ними. Підтвердивши готовність цих осіб до взаємодії, можна пропонувати їм різні форми психосоціальної підтримки.

Групова форма психосоціальної підтримки біженців і вимушених переселенців має чітко визначену мету та спрямованість. До групових форм психосоціальної підтримки належать: тренінги, семінари, відкриті розмови, зустрічі-знайомства тощо. Така форма підтримки фактично не передбачає саморозкриття учасників і не має обмежень щодо кількості відвідувачів, якщо це не передбачено їх методикою, розміром приміщення чи іншими об'єктивними причинами.

Що стосується індивідуальної форми психосоціальної підтримки біженців і вимушених переселенців, то вона передбачає надання базової інформації цим особам про те, які психосоціальні послуги вони можуть отримати та яким чином вони можуть бути їм корисні, а також отримати відповіді на різні особисті питання.

Проте, не зважаючи на те, яку форму психосоціальної підтримки біженцям і вимушеним переселенцям обирає фахівець, він повинен, перш за все, надавати пріоритет інтересам адресатів послуг, демонструвати повагу до їхніх рішень, а також керуватися принципами безпеки, конфіденційності, поваги й гідності та принципом відсутності дискримінації [1].

Також фахівці, які надають психосоціальну підтримку біженцям і вимушеним переселенцям повинні пам'ятати, що пережитий цими людьми травматичний досвід і переміщення в нове середовище є для них кризовою життєвою ситуацією, яку посилює стресовий стан. Тому для кращого розуміння

їх станів і потреб, планування і надання допомоги фахівцю варто пройти навчання, взаємодіяти і обмінюватися досвідом з фахівцями різних галузей [2].

Таким чином, можемо зробити висновок, що психосоціальна підтримка включає як психологічну допомогу (стабілізація стану), так і соціальну (інтеграція в громаду). Основним завданням фахівців, які надають психосоціальну підтримку біженцям і вимушеним переселенцям є формування у них навичок первинної психологічної допомоги й самодопомоги, уміння розпізнавати і долати ті чинники, що спричиняють соціально-психологічну напругу. Психосоціальна підтримка повинна базуватися на конфіденційності, емпатії, повазі та наданні допомоги без тиску.

Список використаних джерел

1. Методичні рекомендації з психосоціальної підтримки та супроводу у громадах: особливості надання психосоціальних послуг під час війни / за ред. С. Бужинська, Л. Кондрацька, Л. Сухарєва, Г. Красіна, І. Максименко. Карітас України, 98 с.

2. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України : посіб. для практиків соціальної сфери / за ред. Волинець Л.С. К. : ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2015. 72 с.

УДК 159.98:355.01

Роман ПОПЕЛЮШКО
Український державний університет імені Михайла Драгоманова

КОНСУЛЬТАТИВНА ДОПОМОГА КОМБАТАНТАМ У ПРОЖИВАННІ АКСІОЛОГІЧНОЇ КРИЗИ

В сучасних умовах російсько-Української війни проблема консультативної допомоги комбатантам у проживанні аксіологічної кризи постає одночасно як клінічно складна і методологічно визначальна для сучасної психології травми. При цьому аналіз не обмежується лише симптомами

психотравматизації, а переноситься на рівень глибинних трансформацій особистості, що зачіпають її ціннісно-смислове ядро. Саме цей рівень значною мірою визначає довготривалі наслідки війни для психіки, поведінки та здатності особистості до подальшого життєвого функціонування [1].

Коли здійснюється спроба осмислення досвіду комбатанта, виникає тенденція інтерпретувати його виключно через призму клінічних категорій, таких як посттравматичний стресовий розлад, тривожні чи депресивні стани. Безумовно, це є необхідним і має свою діагностичну та терапевтичну цінність, однак цього недостатньо для повного розуміння того, що відбувається з особистістю. Війна постає не лише джерелом інтенсивного стресу, а передусім екзистенційною подією, яка руйнує базові уявлення людини про світ, інших і саму себе [3]. У таких умовах відбувається зіткнення з досвідом, який не вписується у звичні когнітивні та ціннісні схеми, що зумовлює необхідність або їх трансформації, або перебування у стані внутрішнього розщеплення, яке з часом призводить до хронічної дезадаптації [2].

У цьому контексті доцільним є звернення до процесів руйнування базових переконань, кризи ідентичності, втрати смисложиттєвих орієнтацій, а також феномену моральної травми, який має особливу вагу у військовому досвіді. Сукупність цих процесів проявляється як аксіологічна криза - стан, у якому попередня система цінностей перестає виконувати регулятивну функцію, тоді як нова ще не сформована [1]. У результаті особистість опиняється у стані смислового вакууму, що супроводжується відчуттям внутрішньої порожнечі, втратою орієнтирів, дезорієнтацією та зниженням здатності до прийняття рішень.

Особливість аксіологічної кризи у комбатантів визначається тим, що вона формується під впливом граничного досвіду, який має інтенсивний і часто тривалий характер. Безпосередній контакт зі смертю, спостереження за загибеллю інших, участь у бойових діях змінюють ставлення до життя, часу, безпеки і цінності людського існування як такого. Постійна необхідність прийняття рішень в умовах невизначеності та загрози руйнує звичні моральні

орієнтири, оскільки ситуації вибору часто не мають однозначно «правильного» рішення. У мирному житті такі ситуації практично відсутні, тоді як у військовому контексті вони набувають нормативного характеру [3].

У результаті формується глибокий дисонанс між військовим і цивільним світом. Те, що було адаптивним і необхідним у бойових умовах, у мирному житті може сприйматися як неприйнятне або надмірне. Це зумовлює внутрішній конфлікт, який проявляється у формі відчуження, труднощів у комунікації, втрати довіри до інших людей. Досвід може переживатися як «несумісний» із досвідом цивільного оточення, що підсилює відчуття нерозуміння та ізоляції [1].

Додатковим аспектом виступає фрагментація ідентичності, коли «Я до війни» і «Я після війни» не інтегруються в єдину цілісну структуру. Такі частини можуть сприйматися як несумісні або конфліктні, що супроводжується відчуттям втрати себе, розмитістю образу «Я» та труднощами у самоідентифікації. До цього додаються переживання провини вижившого, втрати побратимів, досвід насильства і безсилля, що посилює внутрішній конфлікт і закріплює стан екзистенційної напруги [1].

У цьому зв’язку принципово важливим є усвідомлення того, що робота виключно з симптомами, такими як флешбеки, нічні кошмари чи гіперзбудження, хоча і є необхідною, не забезпечує повноцінного відновлення. Навіть за умов часткового контролю симптоматики може зберігатися стан глибокої смислової дезорієнтації [3]. Тому консультативна допомога має інтегративний характер і поєднує травмофокусовані підходи з екзистенційно орієнтованою роботою, а також враховує соціальний контекст реінтеграції. Фактично йдеться про багаторівневу інтервенцію, що охоплює емоційну регуляцію, когнітивно-смислову перебудову та відновлення соціальної ідентичності.

У процесі такої роботи ключову роль відіграють базові професійні принципи, які визначають якість терапевтичного контакту і ефективність інтервенцій. Безумовне прийняття передбачає здатність витримувати будь-який

зміст без оцінювання чи моралізування, навіть якщо йдеться про морально складні або травматичні ситуації. Травмоінформованість забезпечує розуміння механізмів функціонування психіки в умовах травми і дозволяє уникати ретравматизації. Принцип суб'єктності наголошує на тому, що людина, попри кризу, залишається активним автором власного життя, а смислоорієнтованість визначає стратегічний напрям роботи, спрямований на відновлення або створення життєвого смислу [2].

Логіку консультативного процесу доцільно розглядати як динамічну і нелінійну, таку, що допускає повернення до попередніх етапів залежно від стану клієнта. Початково увага зосереджується на *встановленні контакту* і *формуванні відчуття безпеки*. Це виступає фундаментом подальшої роботи. Психолог виконує стабілізуючу функцію, сприяючи зниженню рівня напруги, розвитку здатності до розпізнавання власних станів і поступовому відновленню саморегуляції.

Далі актуалізується процес *усвідомлення змін*, що відбулися у внутрішньому світі людини, зокрема виявлення тих елементів ціннісної системи, які зазнали руйнування або трансформації. Це супроводжується переживаннями розгубленості, сумнівів і втрати внутрішньої опори. Подальша робота пов'язана з *інтеграцією травматичного досвіду*, який часто існує у фрагментованому вигляді і не включений у цілісну життєву історію. Завдання полягає у формуванні зв'язного наративу, у якому цей досвід отримує своє місце і значення. Це складний процес, що потребує часу, терпіння і високого рівня професійної чутливості, оскільки супроводжується актуалізацією інтенсивних емоцій.

Особливої складності набуває *робота з моральною травмою*, оскільки вона зачіпає глибинні етичні основи особистості. Переживання провини, сорому та втрати самоповаги потребують диференціації різних типів відповідальності, усвідомлення контексту прийнятих рішень і формування більш реалістичного та гуманістичного ставлення до себе [1]. Центральним моментом виступає *реконструкція ціннісної системи*, яка не передбачає

повернення до довоєнних орієнтирів, а полягає у формуванні нової ієрархії цінностей, що враховує пережитий досвід. У цьому процесі відбувається переосмислення значущого та визначення нових життєвих орієнтирів, які можуть слугувати основою подальшого розвитку.

Поступово фокус зміщується у бік майбутнього, де актуалізується питання *життєвого смислу*. Відбувається пошук відповідей на фундаментальні питання про сенс існування, визначення цілей і усвідомлення відповідальності за власний вибір. Це свідчить про перехід від переживання травми до формування нової життєвої перспективи. Завершальним виміром виступає *соціальна реінтеграція*, яка включає адаптацію до цивільного життя, відновлення соціальних зв'язків і формування нової ідентичності. Цей процес супроводжується труднощами, пов'язаними з відчуттям відчуження і нерозуміння, однак саме він визначає можливість повноцінного функціонування у суспільстві [1].

У підсумку слід підкреслити, що аксіологічна криза, попри свою деструктивність, містить у собі потенціал розвитку. Вона створює умови для глибокої переоцінки життя і формування більш зрілої, автентичної особистості. Завдання психолога полягає у супроводі цього процесу, сприянні створенню нового смислового простору, в якому пережитий досвід інтегрується як важлива, але не руйнівна складова життєвої історії.

Список використаних джерел

1. Попелюшко Р. П. Психологічна реабілітація комбатантів при віддалених наслідках стресогенних впливів: монографія. Київ: «Видавництво Людмила», 2020. 392 с.

2. Попелюшко Р. П. Суб'єктивні особливості усвідомлення психотравматичного досвіду. *Психологічний журнал*. Умань: ВПЦ «Візаві», 2023. Вип. 10. С. 39-45.

3. Popeliushko R. P. Peculiarities of the axiological approach when providing psychological assistance to combatants with post-traumatic stress disorder. *Psychiatry, psychotherapy and clinical psychology*. 2021. Volume 12, No. 3. P. 512-524.

УДК 159.9:316

Інна СЬОМКІНА, Христина ЛОНДАРЬ
Державний заклад «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»

ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА СІМЕЙ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ КРИЗОВИХ СИТУАЦІЙ

На сучасному етапі розвитку українського суспільства актуальним питанням є активне впровадження ідей інклюзії, утвердження принципів рівності, недискримінації та забезпечення прав людини, зокрема прав дитини з особливими освітніми потребами. В умовах соціальних трансформацій, воєнних викликів і зростання кількості сімей, які виховують дітей з особливими освітніми потребами виникає необхідність у комплексній підтримці родин та підвищенні їхньої спроможності до ефективного включення дитини в соціальне середовище.

Соціальний працівник виступає посередником між сім'єю та соціальним середовищем, координатором міжвідомчої взаємодії, консультантом та фасилітатором процесів соціальної інтеграції. Його діяльність спрямована не лише на надання соціальних послуг, а й на розвиток внутрішніх ресурсів сім'ї, підвищення її педагогічної, психологічної та правової обізнаності. У цьому аспекті досить важливою є психосоціальна підтримка сімей з дітьми з особливими освітніми потребами, що спрямована на формування сприятливого соціально-психологічного оточення та проведення психоедукації батьків [2].

Зауважимо, що психосоціальна підтримка сімей дітей з особливими освітніми потребами, які опинилися в кризових ситуаціях суттєво відрізняється від інших форм роботи соціального працівника. Так, кризова інтервенція

передбачає надання допомоги родині безпосередньо у зоні конфлікту, консультування спрямоване на проведення психологічних, соціальних чи юридичних консультацій сімей, групова соціальна робота має на меті створення груп самодопомоги тощо. Кожна з цих форм роботи має свою специфіку та завдання задля ефективного впливу на сім'ї дітей з особливими освітніми потребами з метою їх відновлення після пережитих травмівних подій. Технологія ж психосоціальної підтримки з одного боку має універсальний алгоритм, а з іншого – це усвідомлення процесів, які зовні виглядають як легке спілкування, але мають чітку внутрішню парадигму впливу на особистість під час процесу відреагування нею травмівного досвіду [2].

У навчальному посібнику «Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи» визначені основні принципи психосоціальної підтримки осіб, які опинилися в кризовій ситуації:

– рівність учасників груп, допомога надається всім, хто її потребує;

– залучення громади до вирішення потреб;

– зниження шкоди від інтервенцій шляхом контролю, моніторингу та пошуку надійних методів роботи;

– розвиток потенціалу внутрішніх ресурсів та самодопомоги;

– інтеграція систем підтримки, що дозволяє охопити більше людей та залучити їх до програм;

– багаторівнева підтримка, яка забезпечує диференційований підхід до потреб конкретної групи [1].

Що стосується напрямів психосоціальної підтримки сімей дітей з особливими освітніми потребами, які опинилися в кризових ситуаціях, то до них належать:

1) діагностика психологічного стану членів родини;

2) нормалізація їх психоемоційного стану;

3) зміна негативних тенденцій у поведінці батьків і дітей;

4) налагодження взаємовідносин в родині;

5) подолання наслідків психотравми [3].

Психосоціальна підтримка за своєю суттю є універсальним інструментом впливу на особистість, тому може проводитися як в індивідуальній, так і в груповій формі. Так, групова психосоціальна підтримка сімей дітей з особливими освітніми потребами, які опинилися в кризових ситуаціях здійснюється за наступним алгоритмом:

1. Знайомство, діагностика психоемоційного стану членів групи, з'ясування їх потреб та очікувань.

2. Визначення основних запитів групи.

3. Робота за темами чи виконання творчих завдань з метою долання наслідків травмівних подій.

4. Зворотній зв'язок від учасників групи, налагодження контакту.

5. Коло групової підтримки, наснаження ресурсами.

6. Діагностика психоемоційного стану. Ритуали прощання [2].

При індивідуальній роботі з сім'ями дітей з особливими освітніми потребами, які опинилися в кризових ситуаціях алгоритм психосоціальної підтримки має бути ресурсним та надихаючим. Тобто, насичення ресурсами повинно відбуватися на початку, в процесі та наприкінці зустрічей з соціальним працівником. Особливістю такої діяльності є фокусування на силі та потенціалі сім'ї, пошуку шляхів до рівноваги, набуття навичок психологічної стійкості, підвищення самооцінки та віри в себе, відновлення спроможності самостійно долати труднощі і вирішувати проблеми.

Схема індивідуальної психосоціальної підтримки має містити такі елементи:

1. Запит або потреба дитини (дорослого).

2. Підтримка та фокусування на спроможності дитини (дорослого) до змін.

3. Відреагування дитиною (дорослим) травмівного досвіду та пошук рішень.

4. Наснаження зовнішніми і пошук внутрішніх ресурсів.

5. Інтеграція набутого досвіду в структуру особистості дитини (дорослого).

6. Побудова перспектив життя [2].

Отже, як бачимо, психосоціальна підтримка є дієвим інструментом роботи соціального працівника з сім'ями дітей з особливими освітніми потребами, які опинилися в кризових ситуаціях. Вона сприяє наснаженню їх доступними ресурсами задля успішного відновлення та подолання наслідків кризових ситуацій. Психосоціальна підтримка також дозволяє охопити групу сімей та стає для них суттєвим процесом самопізнання через доступні форми групової взаємодії.

Список використаних джерел

1. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Том 3. Київ, 2018. 236 с.

2. Плетка О. Психосоціальна підтримка підлітків, що пережили страхіття війни. Методичний посібник. Київ : Центр реадаптації та реабілітації «ЯРМІЗ», 2022. 54 с.

3. Технології психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій (з досвіду роботи). Київ : Ніка-Центр, 2021. 118 с.

УДК 364.62:316.6

Анастасія ТИТАРЕНКО, Анастасія ПОПОВА
Бердянський державний педагогічний університет

ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ЯК МЕХАНІЗМ ІНТЕГРАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Збройні конфлікти сучасності спричиняють масштабні процеси внутрішнього переміщення населення, що формує нові виклики для систем соціальної політики та соціальної роботи. Внутрішньо переміщені особи (ВПО)

стикаються не лише з матеріальними труднощами, але й із глибокими психологічними та соціальними наслідками вимушеного переміщення. Втрата житла, соціального оточення, стабільного середовища життя, а також пережиті травматичні події суттєво впливають на психічне здоров'я людини та її здатність інтегруватися у нові громади. У цьому контексті психосоціальна підтримка розглядається як один із ключових інструментів відновлення соціального функціонування людини та її адаптації до нових умов життя.

Дослідження свідчать, що вимушене переміщення значною мірою підвищує ризик розвитку посттравматичних стресових розладів, депресії та тривожних станів. За результатами емпіричного дослідження А. Малесе (A. Melese), внутрішньо переміщені особи демонструють високий рівень психологічної вразливості, що пов'язано з пережитими травматичними подіями та втратою соціальних мереж підтримки [1]. Водночас важливим фактором подолання цих наслідків виступає так званий психологічний капітал особистості, який включає надію, оптимізм, впевненість у власних силах і здатність до подолання життєвих труднощів. Дослідження показало, що саме поєднання психологічного капіталу та сприйняття соціальної підтримки значно знижує рівень симптомів посттравматичного стресового розладу серед внутрішньо переміщених осіб [1]. Таким чином, психосоціальна підтримка виступає не лише інструментом психологічної допомоги, але й механізмом відновлення внутрішніх ресурсів людини.

У сучасній гуманітарній практиці психосоціальна підтримка розглядається як багаторівнева система допомоги, яка поєднує індивідуальні психологічні втручання з соціальними та громадськими формами підтримки. Систематичний огляд програм психічного здоров'я та психосоціальної підтримки для переміщених осіб показує, що найбільш ефективними є так звані втручання на рівні громади – громадоорієнтовані програми, які спрямовані на відновлення соціальних зв'язків та формування підтримуючого середовища всередині них. Такі програми включають групові зустрічі, психоосвітні заходи, арт-терапію, тренінги з управління стресом та заходи, спрямовані на

відновлення довіри між членами спільноти [2]. Дослідники підкреслюють, що саме соціальна взаємодія та відновлення горизонтальних зв'язків у громадах відіграють ключову роль у подоланні ізоляції та формуванні відчуття приналежності до нового соціального середовища.

Важливим аспектом психосоціальної підтримки є інтеграція психологічних інтервенцій із заходами соціальної адаптації. Такий підхід дозволяє поєднати роботу з травматичним досвідом із формуванням нових соціальних ролей і можливостей для активної участі людини у житті громади. Саме тому сучасні програми психосоціальної підтримки дедалі частіше включають освітні, культурні та рекреаційні заходи, які сприяють формуванню соціального капіталу громади.

Особливої актуальності такі підходи набувають у контексті України, де повномасштабна війна спричинила одну з найбільших хвиль внутрішнього переміщення у Європі. У відповідь на ці виклики в Україні реалізується низка програм психосоціальної підтримки, які поєднують психологічну допомогу з практичними заходами соціальної адаптації. Наприклад, програми міжнародних гуманітарних організацій передбачають діяльність мобільних команд психологів, які здійснюють виїзди до місць проживання внутрішньо переміщених осіб та надають індивідуальну психологічну допомогу. Такі програми також включають розповсюдження гуманітарних наборів, що сприяє задоволенню базових потреб людей та створює передумови для їх психологічної стабілізації [3].

Важливим напрямом психосоціальної підтримки є створення безпечних просторів для спілкування та взаємної підтримки. У межах таких програм організовуються групові заняття, майстер-класи, арт-терапевтичні сесії та інші заходи, спрямовані на формування позитивного соціального досвіду та відновлення відчуття нормальності життя. Подібні ініціативи дозволяють не лише покращити психологічний стан людей, але й сприяють формуванню нових соціальних зв'язків між переміщеними особами та місцевими жителями.

У цьому контексті особливого значення набуває роль соціальної роботи, яка виступає важливим механізмом інтеграції внутрішньо переміщених осіб у нові громади. Соціальні працівники забезпечують індивідуальний супровід ВПО, допомагають їм орієнтуватися у системі соціальних послуг, а також сприяють відновленню соціальних контактів та доступу до ресурсів громади. Як зазначають Г. Шульга та І. Бугайчук, соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами повинна мати комплексний характер і включати психологічну підтримку, соціальне консультування, сприяння працевлаштуванню та розвиток громадських ініціатив [4]. Такий підхід дозволяє створити умови для поступового відновлення соціальної активності людини та її інтеграції у нове соціальне середовище.

Отже, аналіз сучасних досліджень та практик психосоціальної підтримки свідчить, що ефективна інтеграція внутрішньо переміщених осіб неможлива без комплексного поєднання психологічної допомоги та соціальної підтримки. Психосоціальна підтримка сприяє відновленню психологічної стійкості людини, формуванню нових соціальних зв’язків і розвитку внутрішніх ресурсів, необхідних для адаптації до нових умов життя. Водночас важливу роль у цьому процесі відіграють громадоорієнтовані програми та діяльність соціальних працівників, спрямовані на створення підтримуючого середовища у громадах. Узагальнення міжнародного та українського досвіду дозволяє стверджувати, що розвиток інтегрованих програм психосоціальної підтримки є важливою передумовою соціальної стабільності та відновлення після конфліктів.

Список використаних джерел

1. Melese A. K. Unpacking Post-Traumatic Stress Disorder and Mental Health in Internally Displaced Persons: A Mediation-Moderation Model of Psychological Capital and Perceived Social Support. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2025. Vol. 22, № 12. P. 1788. DOI: https://doi.org/10.3390/ijerph22121788

2. Dickson K., Ko S. Y. J., Nguyen C., Minchenko D., Bangpan M. Mental health and psychosocial support programmes for displaced populations in low- and middle-income countries (LMICs): A systematic review of process, perspectives and experiences. *Global Mental Health*. 2024. Vol. 11. e62. DOI: https://doi.org/10.1017/gmh.2024.56

3. Peace Winds Japan. Ukraine: Providing mental care and support packages to internally displaced people (IDP). ReliefWeb. URL: https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-providing-mental-care-and-support-packages-internally-displaced-people-idp (date of access: 13.03.2026).

4. Shulga H., Bugaychuk I. Features of social work with internally displaced persons. *Personality and Environmental Issues*. 2025. Vol. 4, № 3. P. 64–69. DOI: https://doi.org/10.31652/2786-6033-2025-4(3)-64-69

УДК 364.4-055.2:343.85

Ілона ФАЙФУРА, Юлія ОВОД
Хмельницький національний університет

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЖІНКАМИ, ЯКІ ЗАЗНАЛИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Актуальність теми**.** Домашнє насильство є однією з найскладніших соціальних загроз, що руйнує фундаментальні права людини на безпеку, гідність та особисту недоторканність. Воно проявляється не лише у фізичній формі, а й у психологічному, економічному та сексуальному тиску. У сучасному українському суспільстві ця проблема залишається надзвичайно актуальною та потребує постійного моніторингу, особливо в умовах соціально-економічної нестабільності та війни, що посилює напругу в сімейних системах.

Згідно з офіційною статистикою Національної поліції України, лише за перші 10 місяців 2025 року було зареєстровано понад 103 000 заяв та повідомлень про факти домашнього насильства. Серед усіх звернень переважає психологічне насильство (76,4%). Значну частку також становлять випадки

фізичного (21,1%) та економічного (2,5%) насильства. Важливо розуміти, що ці цифри відображають лише видиму частину проблеми, адже значна кількість постраждалих не звертається по допомогу через страх або недостатню обізнаність про власні права [2]. Аналітичні дані Опендатабот за 2025 рік фіксують складну динаміку: на тлі скорочення кількості відкритих кримінальних проваджень на 28%, кількість звернень на Національну гарячу лінію навпаки зросла на 9%, склавши понад 35 тисяч звернень за три квартали. Той факт, що 75% звернень надходять саме від жінок, підтверджує необхідність розвитку спеціалізованих технологій соціальної роботи, орієнтованих на потреби цієї групи. Важливо, що майже половина запитів стосується психологічного насильства, а кожне третє – фізичного, що вимагає від фахівців поєднання екстреного втручання з тривалою реабілітацією [3]. Як зазначає В. Нестерчук, орієнтація лише на каральну функцію закону не гарантує безпеки, тому вирішення проблеми домашнього насильства вимагає об'єднання зусиль різних структур та впровадження технологій комплексної соціальної роботи з постраждалими жінками [4].

Мета дослідження – на основі теоретичного аналізу охарактеризувати та систематизувати основні технології соціальної роботи з жінками, які зазнали домашнього насильства та визначити особливості їх практичного застосування.

Фундаментом для надання дієвої допомоги постраждалим від домашнього насильства є сучасна нормативно-правова база. Зокрема, Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» встановлює організаційно-правові засади протидії цьому явищу. Відповідно до Закону, держава гарантує постраждалим право на отримання комплексних соціальних, психологічних, медичних та правових послуг, включно з тимчасовим притулком. Ефективність соціальної роботи безпосередньо залежить від дотримання ключових принципів надання допомоги: гарантування безпеки, недопущення повторної віктимізації, конфіденційності та добровільності отримання послуг [5].

Державна політика у цій сфері орієнтована на мультидисциплінарний підхід та міжвідомчу взаємодію суб'єктів (соціальних служб, поліції, закладів

охорони здоров'я). Як підкреслює В. Нестерчук, саме фахівець із соціальної роботи найчастіше виступає головною сполучною ланкою у цьому механізмі, координуючи зусилля всіх інституцій навколо індивідуальних потреб постраждалої жінки [4].

У своєму дослідженні Т. Г. Веретенко та Я. М. Климчук наголошують, що фахівці соціальних і спеціалізованих центрів застосовують низку конкретних технологій соціальної роботи із жінками, які постраждали від домашнього насильства. Спираючись на результати їхнього емпіричного дослідження (анкетування працівників спеціалізованих служб), можна виокремити такі основні технології [1, с. 288–289]:

1. Технологія екстреного (кризового) втручання та перенаправлення. За даними дослідження, близько 80% фахівців вдаються до екстреного втручання. Цей етап соціальної роботи також включає перенаправлення постраждалих до спеціалізованих закладів або влаштування жінки до соціальної квартири, якщо цього вимагає ситуація. Невід'ємною складовою на цьому етапі є надання первинної інформації та мотивування клієнтки до отримання подальшої комплексної допомоги.

2. Консультування (психологічне, юридичне, інформаційне). Ця технологія є однією з базових у роботі з жінками, які пережили насильство. Вона передбачає психологічну підтримку, спрямовану на підвищення самооцінки постраждалої та формування усвідомлення, що її почуття важливі, а вона не несе відповідальності за пережите насилля. Водночас соціальні працівники здійснюють підтримку клієнтки під час проходження нею необхідних юридичних процедур.

3. Технологія представництва інтересів та соціального супроводу. Технологія соціального супроводу (ведення випадку) передбачає детальне вивчення ситуації та надання необхідних соціальних послуг. Своєю чергою, представництво інтересів включає безпосереднє сприяння жінці в оформленні документів, допомогу у працевлаштуванні тощо. Також робота фахівців спрямована на задоволення базових соціальних і побутових потреб осіб, які перебувають у кризовому стані через домашнє насилля.

4. Технологія соціально-психологічної корекції, терапії та адаптації. Важливими складниками довготривалої роботи з жінками є соціальна корекція, соціальна терапія, арт-терапія та соціально-психологічна адаптація. Автори зазначають, що ці технології мають найбільший вплив на тих клієнток, які постраждали саме від фізичного та психологічного видів домашнього насильства. У межах цього напряму 50% фахівців застосовують затверджену Міністерством соціальної політики комплексну «Корекційну програму для жінок та дівчат, які постраждали від насильства», що містить тренінгові заняття, а також індивідуальну й групову роботу, спрямовану на реабілітацію всіх сфер особистості жінки.

Також слід зазначити, що сучасні підходи до соціальної роботи враховують специфіку роботи з жінками, які стали внутрішньо переміщеними особами (ВПО), або з тими, чиї члени родини мають посттравматичний стресовий розлад, що потребує додаткових методів підтримки та адаптації технологій.

Висновки. Проблема домашнього насильства щодо жінок залишається вкрай актуальним викликом для сучасного українського суспільства. Подолання цього деструктивного соціального феномену вимагає системного застосування фахівцями комплексних технологій соціальної роботи: екстреного втручання, консультування, соціального супроводу та соціально-психологічної корекції. У той же час аналіз практичного досвіду свідчить, що наявні технології часто не є повноцінним інструментом для запобігання повторним випадкам насильства. Це пов'язано з тим, що фахівці переважно фокусуються на вирішенні соціальних проблем, не охоплюючи повною мірою юридичні, медичні та глибинні психологічні потреби постраждалих. Для підвищення ефективності системи допомоги необхідне розширення технологічного інструментарію, створення інноваційних програм та активне запозичення іноземного досвіду. Такий багатовекторний підхід дозволить не тільки подолати наслідки травми, а й забезпечити головну мету – формування повної автономії жінки та її здатності безпечно організовувати власне життя.

Список використаних джерел

1. Веретенко Т. Г., Климчук Я. М. Технології соціальної роботи із жінками, які постраждали від домашнього насильства. Актуальні питання гуманітарних наук. 2020. Вип. 33, Т. 1. С. 286–291.

2. В Україні зросла кількість звернень про домашнє насильство – понад 103 тисячі за 10 місяців. Судово-юридична газета : веб-сайт. URL: https://sud.ua/uk/news/ukraine/347481-v-ukraine-vyroslo-kolichestvo-obrascheniy-o-domashnem-nasilii-bolee-103-tysyach-za-10-mesyatsev (дата звернення: 02.03.2026).

3. На 28% поменшало кримінальних проваджень про домашнє насильство. Опендатабот : веб-сайт. URL: https://opendatabot.ua/analytics/domestic-violence-2025 (дата звернення: 02.03.2026).

4. Нестерчук В. В. Домашнє насильство над жінками як феномен соціальної роботи. Social Work and Education. 2020. Vol. 7, No 3. P. 254–262.

5. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 5. С. 35.

УДК 316.6:364.62

Алла ШЕРЕМЕТ
Хмельницький національний університет

ПСИХОСОЦІАЛЬНА ТА КОНСУЛЬТАТИВНА ДОПОМОГА В КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ ЯК СКЛАДОВА ПРОГРАМИ «ПЕРЕЗАВАНТАЖЕННЯ: РОЗШИРЕННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ДЛЯ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ»

Сучасні соціально-економічні процеси, пов’язані з воєнними подіями, вимушеним переміщенням населення, втратою роботи та загальною нестабільністю на ринку праці, значно впливають на психоемоційний стан

людини. Перебування у кризових життєвих обставинах часто супроводжується підвищеним рівнем тривожності, емоційним виснаженням, зниженням рівня мотивації та впевненості у власних силах.

У наукових дослідженнях підкреслюється, що психосоціальна підтримка є важливим механізмом подолання кризових станів особистості та сприяє відновленню її психологічної рівноваги, розвитку внутрішніх ресурсів та формуванню адаптивних стратегій поведінки [1; 2]. Консультативна допомога, у свою чергу, спрямована на усвідомлення особистістю власних проблем, пошук ефективних способів їх вирішення та формування здатності до самостійного подолання труднощів [3].

У сучасних умовах особливого значення набувають програми соціально-психологічної підтримки, які поєднують психологічну допомогу з розвитком професійних компетентностей та сприянням зайнятості населення. Однією з таких ініціатив є програма «Перезавантаження: розширення можливостей для працевлаштування», спрямована на підтримку осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах, та створення умов для їхньої професійної самореалізації.

Метою дослідження є аналіз особливостей надання психосоціальної та консультативної допомоги особам у кризових ситуаціях у межах програми «Перезавантаження: розширення можливостей для працевлаштування» та визначення її ролі у розширенні можливостей працевлаштування.

Психосоціальна підтримка є важливим складником комплексної допомоги особам, які переживають кризові життєві події. Вона спрямована на стабілізацію емоційного стану людини, зниження рівня психологічного напруження та формування здатності до ефективної адаптації у нових соціальних умовах [4].

У межах програми «Перезавантаження: розширення можливостей для працевлаштування» психосоціальна підтримка реалізується через проведення індивідуальних консультацій, групових зустрічей, тренінгів та інформаційно-просвітницьких заходів. Така діяльність сприяє формуванню безпечного та підтримувального середовища, у якому учасники можуть відкрито

обговорювати власні переживання та отримувати необхідну психологічну підтримку.

Важливим компонентом програми є консультативна допомога, яка спрямована на розвиток особистісного потенціалу учасників та формування навичок, необхідних для професійної самореалізації. У процесі консультацій учасники мають можливість визначити власні професійні інтереси, оцінити наявні компетентності та сформувати індивідуальний план професійного розвитку.

Значна увага приділяється формуванню практичних навичок працевлаштування. Зокрема, учасники програми опановують навички ефективної комунікації, підготовки резюме, проходження співбесіди та самопрезентації. Також їм надається інформація щодо можливостей професійного навчання, перекваліфікації та пошуку роботи.

Програма «Перезавантаження: Розширення можливостей працевлаштування» - це ініціатива, яка допомагає людям, які постраждали від війни в Україні, особливо ветеранам, внутрішньо переміщеним особам та іншим, відновити професійні навички, знайти роботу або створити власні джерела доходу. Основною метою Програми є не лише допомога у пошуку роботи чи відкритті власної справи, а й відновлення впевненості, професійної спроможності та здатності самостійно забезпечувати себе і своїх близьких у складних умовах воєнного часу. У Хмельницькій області Програма реалізується з 2025 року Українським Червоним Хрестом за підтримки Данського Червоного Хреста.

Хмельницька область прийняла значну кількість внутрішньо переміщених осіб (понад 34,500 лише місто Хмельницький), багато з яких втратили попередні робочі місця та соціальні зв’язки. Водночас, хоча Хмельницький має потенціал розвитку малого та середнього бізнесу, сфери торгівлі, послуг, виробництва та ІТ, місцевий ринок праці залишається нестабільним. Нерівномірний доступ до вакансій, обмежені можливості для перекваліфікації, конкуренція за робочі місця та психологічне виснаження після

пережитих подій ускладнюють повернення людей до активного економічного життя.

У 2025 році програма «Перезавантаження» у Хмельницькій області стала важливим інструментом підтримки людей, які зіткнулися з економічною нестабільністю, вимушеною міграцією та втратою джерел доходу. За цей період у регіоні програмою було охоплено 531 особа, які отримали індивідуальні кар'єрні консультації, профорієнтаційну підтримку, доступ до навчальних курсів та психосоціальної допомоги. 347 учасників пройшли професійне або перекваліфікаційне навчання, 241 осіб покращили навички пошуку роботи, складання резюме та проходження співбесід, а 100 людей змогли працевлаштуватися або започаткувати власну справу за підтримки програми. Окрему увагу було приділено розвитку мікропідприємництва: у межах «Перезавантаження» було підтримано 48 бізнес-ініціатив, що дозволило створити нові робочі місця та зміцнити локальну економіку.

Програма «Перезавантаження» відіграє роль своєрідного «містка» між людьми, які втратили стабільність, і можливостями для відновлення. У Хмельницькому команда програми працювала не лише з окремими учасниками, а й з місцевими роботодавцями, навчальними закладами, бізнес-спільнотою та органами влади. Це дозволило створити мережу співпраці, яка сприяє стажуванням, працевлаштуванню та розвитку підприємницьких ініціатив.

Результати реалізації програми свідчать про позитивний вплив комплексної психосоціальної підтримки на рівень психологічного благополуччя учасників. Спостерігається підвищення рівня впевненості у власних силах, формування позитивної мотивації до професійної діяльності та готовність до активного пошуку роботи. Крім того, учасники демонструють підвищення рівня соціальної адаптації та здатності ефективно реагувати на життєві труднощі.

Отже, психосоціальна та консультативна допомога відіграє важливу роль у підтримці осіб, які перебувають у кризових життєвих обставинах. Комплексний підхід, що поєднує психологічну підтримку з розвитком

професійних компетентностей та навичок працевлаштування, сприяє відновленню особистісного потенціалу людини та підвищенню її конкурентоспроможності на ринку праці.

Програма «Перезавантаження: розширення можливостей для працевлаштування» демонструє ефективність інтеграції психологічної допомоги та професійного консультування, що дозволяє не лише стабілізувати емоційний стан учасників, але й створити умови для їхньої соціальної та професійної інтеграції.

Таким чином, подальший розвиток подібних програм є важливим напрямом соціально-психологічної підтримки населення та сприяє підвищенню рівня зайнятості, розвитку людського потенціалу та зміцненню соціальної стійкості суспільства.

Список використаних джерел

1. Лазос Г. П. Психосоціальна підтримка особистості в умовах кризових ситуацій. Київ: Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2018. С. 13–47.

2. Панок В. Г., Титаренко Т. М. Психологічна допомога особистості у кризових життєвих ситуаціях. Київ: Міленіум, 2016. С. 37–45.

3. Москалець В. П. Психологія особистості. Київ: Центр навчальної літератури, 2017.

4. Herman J. Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence – From Domestic Abuse to Political Terror. New York: Basic Books, 2015.

5. World Health Organization. Psychological First Aid: Guide for Field Workers. Geneva: WHO, 2011.

6. IASC. Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings. Geneva, 2007.

7. Титаренко Т. М. Життєстійкість особистості: соціально-психологічний вимір. Київ: Каравела, 2021.

УДК 336.02.316.42(045)

Наталія ГОЛОВА, Аліна БОЙКО
Хмельницький національний університет

АДРЕСНА СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА ОСОБАМ ПОХИЛОГО ВІКУ

У соціальній роботі з людьми старшого покоління повинна враховуватися гендерна перспектива, яка базується на професійній компетентності і включає знання гендерної специфіки старіння (зокрема, самовираження гендерної ідентичності), а також делікатне і тактовне ставлення фахівців до тих труднощів, які доводиться переживати жінкам і чоловікам в період пізньої зрілості. Отже, реалізація гендерно чутливої соціальної роботи передбачає вивчення гендерних аспектів старіння та надання об'єктивної оцінки існуючої ситуації серед людей похилого віку.

Найбільш популярною теоретичною перспективою для зв'язку гендеру і старіння є теорія життєвого циклу, що підкреслює зв'язок між гендерними відмінностями на ранніх і пізніх стадіях життя. Цей підхід досліджує те, як зміни в статусах і ролях людини з віком (наприклад, вступ до шлюбу, розлучення, вдівство, робота, вихід на пенсію та ін.) можуть по-різному впливати на чоловіків і жінок. Причому в кожному суспільстві ці ролі і статуси, а також перехід з одного стану в інший, формуються по-різному в зв'язку з існуючими відмінностями у соціальних структурах та культурних практиках, хоча скрізь є і щось спільне: наприклад, жінки практично усюди турбуються про когось чи опікуються певними справами, в той час як чоловіки більшою мірою асоціюються з роллю основного економічного «добувача». Саме ця різниця у позиціях протягом життя, з точки зору дослідників, зумовлює невиграшне становище жінок у старості (бідність, необхідність працювати, виконуючи сімейні обов'язки по догляду за іншими членами сім'ї) часом до кінця життя, без будь-якого «виходу на пенсію» у цьому відношенні [4].

Важливим гендерно обумовленим фактором, що впливає на становище людей похилого віку, є закінчення трудової діяльності. У цілому вихід на пенсію легше переноситься жінками, ніж чоловіками. Це пояснюється тим, що жінки переважно займаються професійною діяльністю через суто економічні причини, а не для задоволення потреб самореалізації. Вихід на пенсію жінок, обтяжених домашніми обов'язками, веденням господарства, вихованням дітей, сприймається ними як серйозне полегшення і задоволення віку.

Пенсійний вік, як катастрофа, розцінюється жінками, які відмовились від сімейного щастя заради кар'єри. Такі жінки після виходу на пенсію, зазвичай, розвивають різні види діяльності соціального чи релігійного напрямку, вони декларують своє нібито повне задоволення від добре виконаних обов'язків. Особливо важко доводиться жінкам, які, вийшовши на пенсію, стикаються з тим, що вони самотні, бо всі родичі померли, а ті, хто живі, проявляють до них байдужість [3].

Старість впливає на осіб похилого віку як фізично, так і психологічно. Соціально-психологічні проблеми, пов'язані зі старістю, часто включають перебудову самоставлення – процес перегляду, переоцінки та зміни ідентичності. Одна з основних проблем, з якою стикаються старші люди, це втрата ролей та соціального статусу. Зазвичай, коли людина виходить на пенсію, вона втрачає свою роботу та соціальні контакти, що може викликати почуття некорисності та втрати самооцінки. Розуміння себе як позбавленого соціального статусу може бути викликом для багатьох людей. Другою проблемою є втрата близьких людей та соціальна ізоляція. Старість часто супроводжується втратою друзів, родичів та партнерів, що може призвести до почуття самотності та відсутності підтримки. Також, старість може супроводжуватися фізичними обмеженнями, які ускладнюють можливість взаємодії з оточуючими. Третій аспект – це зміна ідентичності та самооцінки. Зі старістю, люди можуть почувати себе менш активними, привабливими та енергійними. Це може призводити до низької самооцінки та почуття некомпетентності. При необхідності впоратися з новими фізичними та

психологічними викликами, необхідно переглянути свою ідентичність та розуміння себе [4].

Особливості соціально-психологічної допомоги особам похилого віку:

1. Забезпечити соціальну взаємодію. Допомогти старшим людям знаходити нові способи спілкування та зацікавитися новими сферами діяльності.

2. Підтримувати цінність та значущість. Потрібно розмовляйте зі старшими людьми про їхні досягнення та цінності, допомогти їм зрозуміти, що вони все ще можуть вносити внесок у своє життя та життя своїх рідних.

3. Пошук можливостей для самореалізації. Потрібно допомогти особам похилого віку знайти нові захоплення, цікавинки або хобі, що сприятимуть збереженню активності та самооцінки.

4. Розвиток резилієнтності та емоційного благополуччя. Доречно звернути увагу на психологічну підтримку, розвинути резилієнтність та ділитися стратегіями, які допомагають подолати труднощі та стрес. Важливо пам'ятати, що кожна особа похилого віку унікальна, тому допомога старшим людям залежатиме від індивідуальних потреб та можливостей [3].

Процес старіння може впливати на самопочуття і самосприйняття в літньому віці. За час, коли людина стає старішою, вона може відчувати зміни в своєму фізичному стані та психологічному благополуччі. Фізичні симптоми, такі як зменшення сили, енергії та мобільності, можуть впливати на загальне самопочуття. Крім того, збільшення ризику виникнення хронічних захворювань і зниження імунітету також може впливати на самопочуття літніх людей. Окрім фізичних змін, старіння також може впливати на самосприйняття. Людина може відчувати зміни в своєму вигляді, здатності займатися певними діяльностями та загальному почуттю значущості. Важливо враховувати ці зміни і допомагати літнім людям зберегти позитивне самосприйняття та самоповагу. Сприятливе соціальне середовище, підтримка близьких людей та доступ до необхідних послуг та ресурсів можуть допомогти підтримати позитивне самопочуття на протязі літнього віку розмови [1].

Соціальна робота з людьми похилого віку є важливою галуззю соціальної сфери. Вона включає в себе надання підтримки, розуміння та допомоги людям, які вступають у старість та потребують спеціального догляду. Основні заклади соціальної сфери, де здійснюється соціальна робота з людьми похилого віку, включають:

1. Геріатричні центри - це установи, де старші люди можуть проживати та отримувати необхідну підтримку. Соціальні працівники допомагають забезпечити гідні умови проживання, забезпечують доступ до медичного обслуговування і психологічної підтримки.

2. Денні геріатричні центри для літніх людей. Ці центри надають старшим людям можливість провести день у затишному оточенні, отримати соціальне спілкування та прийняти участь у різноманітних активностях. Соціальні працівники організовують розважальні програми, навчальні заняття та медичну допомогу.

3. Громадські центри:, такі центри надають послуги соціальної підтримки та поради старшим людям у громадському середовищі. Соціальні працівники допомагають вирішувати питання з житлом, фінансами, доступом до соціальних послуг та іншими практичними питаннями.

4. Допомога на дому. У деяких випадках, коли старші люди не можуть самостійно проживати в установах, соціальні працівники надають послуги домашнього догляду. Вони забезпечують основні потреби – їжу, особисту гігієну, медичний догляд та розмови [5,с.89-99].

Усі ці заклади соціальної сфери спрямовані на те, щоб забезпечити особам похилого віку гідне життя, підтримку та благополуччя. Соціальні працівники в цих закладах працюють на благо людей похилого віку та допомагають їм зберігати сенс життя наприкінці їхнього життя.

Психотерапевтичні заходи з особами похилого віку:

1. Групова терапія: організація регулярних зустрічей для груп людей похилого віку, що мають подібні виклики та проблеми. Необхідно поділити їх

на невеликі групи, щоб створити сприятливі умови для встановлення нових соціальних зв'язків та взаємопідтримки.

2. Арттерапія: особам похилого віку пропонуються заняття з різних видів мистецтва, таких як живопис, танці, музика або вишивання. Це не тільки розвиває творчість та самовираження, але й стимулює спілкування та обмін емоціями між учасниками.

3. Комунікативна терапія: необхідно надати можливість людям похилого віку вільно висловлюватися і розповідати свої історії. Стимулювати глибоку слухову увагу та емпатію. Це може допомогти їм відчути важливість своїх думок та переживань, а також відновити загублені соціальні зв'язки.

4. Взаємодія з молодим поколінням. Організація програм, які сприяють взаємодії між людьми похилого віку та молодими людьми, наприклад, волонтерські проекти або спільні заняття зі спорту. Це може сприяти взаємному розумінню, створенню нових дружніх зв'язків та відчуттю приналежності до соціальної спільноти.

5. Курси навчання. Організація навчальних курсів, програм, семінарів з корисних та цікавих тем для осіб похилого віку. Це не тільки забезпечить особам похилого віку нових знань і навичок, але й нададуть можливість зустрічатися і обмінюватися ідеями з іншими учасниками [3].

Отже, важливо розуміти, що кожна людина і ситуація є унікальною, тому необхідно враховувати індивідуальні потреби й бажання людей похилого віку при розробці психотерапевтичних заходів. Перед реалізацією будь-яких програм індивідуальні консультації з фахівцем можуть бути корисними для уточнення потреб та вибору найефективніших підходів.

Список використаних джерел

1. Барден І. Домашня опіка хворих і немічних. Великий довідник видавництва “ТРІАС”.Друк “Стрім”, 2000. 315 с.

2. Курляк І.Є. Соціальна педагогіка. Львів: "Львівська політехніка", 2023.112 с.

3. *Типове Положення про будинок-інтернат для громадян похилого віку та інвалідів, геріатричний пансіонат, пансіонат для ветеранів праці* (Затверджено Наказом Міністерства праці та соціальної політики України 29.12.2001 №549) www.nau.kiev.ua дата звернення 10.03.2026.

4. *Положення про спеціальний будинок-інтернат для престарілих та інвалідів.*(Затверджене постановою Ради Міністрів УРСР від 2 березня 1990 р. №49).www.nau.kiev.ua дата звернення 10.03.2026.

5. Чайковська В. Геріатрична допомога населенню України.Соціальна політика і соціальна робота. 2023.№1 (24). С. 89-99.

УДК 331.55:314.18:314.745.23

Наталія ГОЛОВА, Олег ДОЛИНЯК
Хмельницький національний університет

СОЦІАЛЬНА ІНТЕГРАЦІЯ ВНУТРІШНІХ МІГРАНТІВ У ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ

Початок повномасштабного російського вторгнення в Україну зумовив багато нових процесів та змін. Одним із таких процесів стало масове внутрішнє переміщення людей у нашій країні внаслідок початку військових дій у певних місцевостях. Мільйони українців були змушені покинути свої домівки у рідних містах та селах задля збереження свого життя та здоров'я. Приїзд у нові незнайомі місця та громади спричинив потребу в інтеграції людей до нового життя. Водночас для приймаючих громад постало питання покращення вже наявних механізмів і методів інтеграції, спираючись на нові умови, які постали у воєнний час.

Проблемою соціальної інтеграції внутрішніх мігрантів (внутрішньо переміщених осіб, ВПО) у територіальних громадах займається багато українських і зарубіжних дослідників у галузях соціології, соціальної роботи, публічного управління та демографії. Нижче наведені найбільш відомі дослідники та автори, які вивчали цю проблему. О. Федоренко – досліджувала

теоретичну модель соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб у громаду, виділила соціально-психологічний, культурно-комунікативний, соціально-економічний і соціально-політичний компоненти інтеграції. Олена Хазізова – аналізувала соціокультурну інтеграцію та адаптацію внутрішньо-переміщених осіб у нових територіальних громадах, а також проблему ціннісних конфліктів між такими особами і приймаючими громадами. М.Лехолетова, [4, с.88-95]. А. Дуля, В. Спіріна – досліджували різні аспекти внутрішньо-переміщених осіб (економічну, правову, психологічну, соціокультурну) у приймаючі громади. В. Поліщук, Н. Олексюк, О. Бачинська – розглядали соціально-економічні аспекти інтеграції внутрішньо переміщених осіб у територіальні громади. О. Попова – досліджувала соціокультурні фактори інтеграції вимушених мігрантів в українському суспільстві. В. Ковтун – вивчав механізми публічного управління інтеграцією внутрішньо переміщених осіб в Україні [1].

На думку, О. Василенко, «інтеграція – це включення мігрантів та етнічних меншин в економічне, суспільне і політичне життя країни перебування. Відповідальність за інтеграцію одночасно лежить на державних інститутах, організаціях, спільнотах та самих мігрантах. Інтеграція є закономірним процесом» [5, с.276-280].

Науковці виділяють три аспекти інтеграції: соціально-економічний, культурний та політичний. Економічний та соціальний виміри інтеграції насамперед передбачають отримання доступу до житла, освіти, зайнятості та послуг, це ті елементи, які дозволяють мігрантам брати повноцінну участь в житті суспільства. На основі аналізу цих вимірів інтеграції західноєвропейські країни найчастіше здійснюють оцінку ефективності політик інтеграції.

На думку, Л. Романовської, «соціальна інтеграція – це прийняття індивіда іншими членами групи. Процес встановлення оптимальних зв’язків між відносно самостійними мало зв’язаними між собою соціальними об’єктами (індивідуумами, групами, та соціальними класами, державами) і подальше їх

перетворення у єдину, цілісну систему, у якій узгоджені та взаємозалежні її частини на основі спільних цілей, інтересів. Під соціальною інтеграцією розуміється залучення індивідів в суспільство як повноправних його членів, що беруть активну участь у всіх сферах життєдіяльності» [3].

Таким чином, інтеграцію можна вважати успішною, якщо індивід активно входить у всі сфери життя суспільства, освоює необхідні соціальні ролі, засвоює схвалювані цим суспільством цінності, соціальні норми, стереотипи поведінки. Інтеграція – це складний, суперечливий, динамічний роцес, який супроводжується кризами. Виявляється недосяжність бажаної ідентичності, непосильність бути таким, якого вимагає суспільство або очікує соціальна група. Людина не завжди може впоратися з кризою інтеграції і подальший розвиток її особистості може бути невдалим. Це призводить до її маргіналізації, девіації, дезадаптації і людина стає проблемою для приймаючого суспільства. Тому дуже важливо аби внутрішньо переміщені особи змогли успішно інтегруватись та реалізувати свої можливості в нових суспільних умовах.

В умовах масштабного процесу внутрішнього переміщення актуалізуються питання сприяння в адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб в приймаючих територіальних громадах. Від моменту прийняття рішення про внутрішнє переміщення до моменту інтеграції держава має збирати інформацію про потреби внутрішньо переміщених осіб з метою подальшого забезпечення задоволення цих потреб. На сьогодні механізм збору й оцінювання зазначених потреб є неефективним. Крім того, засоби Єдиного державного порталу електронних послуг активно використовуються для опитувань щодо різних питань, тому при вже наявному функціоналі раціональним було б використати відповідні можливості для оцінювання потребвнутрішньо переміщених осіб. Водночас місцеві органи влади мають безпосередню можливість використовувати й інші інструменти збирання інформації, упроваджувати методи оцінювання та аналізу потреб ВПО, систематизувати їх і направляти для розроблення програм і нормативно-

правової бази, спрямованих на задоволення потреб внутрішньо переміщених осіб [2].

В умовах внутрішньої міграції, спричиненої конфліктами та економічними факторами, територіальні громади в Україні стають ключовим осередком адаптації внутрішньо переміщених осіб. Ефективна соціальна робота у громадах передбачає комплексний підхід, який забезпечує психологічну, соціально-економічну та культурну інтеграцію переселенців.

Основні завдання фахівця соціальної роботи з внутрішньо-переміщеними особами в територіальній громаді:

1. Психологічна підтримка та адаптація**:** надання психологічних консультацій та терапевтичної допомоги; подолання травматичного досвіду, підтримка дітей і сімей у кризових ситуаціях.

2. Соціально-економічна інтеграція: допомога у працевлаштуванні та розвитку професійних навичок; сприяння доступу до соціальних пільг, медичних послуг та житла.

3. Юридична та інформаційна підтримка: консультування щодо прав внутрішньо-переміщених осіб та процедур отримання державної допомоги; інформування про можливості участі в програмах громади та громадських ініціативах.

4. Культурна та соціальна інтеграція: організація спільних культурних, освітніх та спортивних заходів; формування почуття приналежності до громади та взаємоповаги між місцевими жителями та внутрішньо переміщеними особами.

Особливості соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами обумовлюється організацією цієї роботи у територіальній громаді:

1. Ресурсна специфіка: громади різняться за кількістю внутрішньо переміщених осіб та наявністю фінансових, кадрових та інфраструктурних ресурсів.

2. Міжвідомча взаємодія: координація роботи соціальних служб, освіти, охорони здоров’я та громадських організацій.

3. Індивідуальний підхід: адаптаційні програми мають враховувати особливості кожної сім'ї або особи.

4. Моніторинг та оцінка ефективності: регулярний контроль за соціальною інтеграцією внутрішньо переміщених осіб дозволяє коригувати стратегії та програми.

Методи роботи з внутрішньо переміщеними особами у територіальній громаді:

1. Інформаційно-консультаційні – тренінги, семінари, правові консультації.

2. Психологічні – індивідуальна та групова терапія, арт-терапія, тренінги стресостійкості.

3. Соціальні програми підтримки – матеріальна допомога, гранти, програми професійної підготовки.

4. Інтеграційні заходи – культурні свята, спортивні події, волонтерські ініціативи [4].

Отже, соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в територіальних громадах є комплексною діяльністю, що поєднує психологічну, соціально-економічну, юридичну та культурну підтримку. Ефективна інтеграція внутрішніх мігрантів потребує індивідуального підходу до кожної особи або сім'ї, враховуючи їхні потреби, рівень травматизації та соціальні умови приймаючої громади. Основними методами роботи є інформаційно-консультаційні, психологічні, соціальні програми підтримки та інтеграційні культурні заходи, що сприяють формуванню почуття приналежності до громади. Серед ключових проблем інтеграції внутрішньо переміщених осіб – недостатнє фінансування та ресурси, конфлікти з місцевим населенням, високий рівень стресу у переселенців та обмежена кваліфікація соціальних працівників. Для підвищення ефективності соціальної роботи рекомендується розробка локальних інтеграційних програм, підвищення кваліфікації спеціалістів, активне залучення громадських організацій та організація

культурно-соціальних заходів для зміцнення взаємодії між внутрішньо переміщених осіб та місцевими жителями.

Список використаних джерел

1. Оцінка існуючих моделей та практик соціальної роботи та соціальних послуг на рівні громади. Компанія Oxford Policy Management (Великобританія) та Партнерство «Кожній дитині» (Україна), 2017. URL: http://www.p4ec.org.ua/upload/education/library/1512630861.pdf (дата звернення 28.02.2026).

2. Дудінська Г. Децентралізація. Що таке соціальні послуги. URL: https://decentralization.gov.ua/news/columns/12073 (дата звернення 20.02.2026).

3. Департамент соціального захисту населення Полтавської міської ради. URL: http://archive.marsovet.org.ua/articles/show/menu/3967 (дата звернення 17.10.2026).

4. Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. URL: https://mariupolrada.gov.ua/page/centri-socialnih-sluzhb-dlja-sim'i-ditej-ta-molodi (дата звернення 15.03.2026).

5. Міхеєва О. Ю. Соціально-правова підтримка сімей вимушених переселенців. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11: Соціальна робота. Соціальна педагогіка. 2018. Вип. 24(1). С. 88–95. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_011_2018_24%281%29__15

6. Трубавіна І. М. Створення соціальних умов для реалізації прав сім'ї, збереження сімейних стосунків, сімейних цінностей щодо сімей з числа внутрішньо переміщених осіб. Традиційна культура в умовах глобалізації: родинні цінності і трансляція соціокультурного досвіду поколінь. Матеріали науково-практичної конференції (20–21 травня 2016 року). Харків: «Точка», 2016. С.276-280.

УДК 364.026
Наталія ГОЛОВА, Евеліна ХИМИЧ
Хмельницький національний університет

КЕЙС-МЕНЕДЖМЕНТ ЯК МЕТОД СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ СІМ'ЯМ ЗАГИБЛИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

У сучасних умовах українського суспільства питання підтримки сімей загиблих військовослужбовців набуває особливої уваги. Через повномасштабну війну значно збільшилася кількість родин, які втратили близьких, що створює необхідність у впровадженні дієвих механізмів соціальної допомоги, наданні психологічної підтримки та забезпечені довготривалого супроводу. Такі сім'ї нерідко зіштовхуються із низкою проблем, серед яких емоційні переживання через втрату, труднощі у соціальній адаптації, складнощі з оформленням соціальних пільг і соціальних гарантій, а також погіршення соціально-економічного становища.

У даному контексті ще більше стає актуальним використання кейс-менеджменту. Цей метод побудований на індивідуальному підході до кожної сім'ї, що включає аналіз потреб, планування та координацію різних видів допомоги, а також постійний супровід. Таким чином, дослідження особливостей застосування кейс-менеджменту як методу соціальної допомоги родинам загиблих військовослужбовців є важливим не лише в теоретичному аспекті, а й в практичному. Кейс-менеджмент сприяє вдосконаленню системи соціальної підтримки та підвищенню якості роботи спеціалістів у сфері соціального забезпечення [2].

У сучасній науковій літературі помітно зростає інтерес до кейс-менеджменту як дієвої техніки соціальної роботи з вразливими категоріями населення. Такі дослідники як І. Суровцева та Т.Брєжнєва [1, с.9-10] розглядали кейс-менеджмент як індивідуалізований підхід до надання соціальних послуг в Україні. Також вони зазначають що в зарубіжних країнах досвід використання кейс-менеджменту є досить суттєвим, а в Україні його впровадження лише розпочинається: створюється відповідна нормативно-правова база, вносяться зміни в процес навчання фахівців соціальної роботи, впроваджуються проєкти,

узагальнюються результати окремих випадків застосування кейс-менеджменту, відбувається формування науково-методичних засад функціонування кейс-менеджменту в соціальній роботі. Американський дослідник Д. Мокслей,[6, с.65-66] вивчаючи метод кейс-менеджменту, визначив ключові чинники, які окреслюють необхідність його використання в практичній соціальні роботі: наявність великої кількості отримувачів послуг, які потребують комплексних соціальних послуг у територіальній громаді з метою підвищення соціального добробуту вразливих груп населення; реформування системи догляду за дітьми у інтересах дитини, визнання пріоритету сімейного виховання та розвиток соціальних послуг у територіальній громаді; визнання необхідності соціальної підтримки, яку надають сім'я, друзі та коллеги [4].

На думку, Беспальо А., кейс-менеджмент у соціальній роботі — це структурований підхід до надання допомоги, коли фахівець із соціального супроводу координує усі необхідні послуги для клієнта або сім'ї, враховуючи їхні індивідуальні потреби. У контексті роботи з сім'ями загиблих військовослужбовців кейс-менеджмент набуває особливої актуальності через складність їхніх потреб — психологічних, соціальних, правових і матеріальних [3,с.3-6].

Висловлюючи тлумачення «Кейс-менеджменту», О. Василенко, зазначає, що — це підхід у соціальній роботі, який передбачає комплексне ведення конкретного випадку (клієнта або сім'ї) з метою вирішення їхніх проблем і задоволення потреб [8].

На думку, Т. Василюк, «кейс-менеджер» — це фахівець (зазвичай у соціальній сфері), який організовує, координує та супроводжує надання допомоги людині або сім'ї з урахуванням їхніх індивідуальних потреб.Простіше кажучи: це людина, яка "веде випадок" (case) від моменту звернення до вирішення проблеми [5,с.89-90].

У своїй роботі з ветеранами та членами їх родин менеджери підтримки (кейс-менеджери) використовують метод ведення випадку (кейс-менеджмент). В організації послуги надають кваліфіковані фахівці з права, психології та соціальної роботи. Всі консультанти дотримуються чинного законодавства,

етичного кодексу та науково-доказових підходів у роботі. Консультанти аналізують індивідуальні потреби клієнта та працюють комплексно, залучаючи тих фахівців, які наддадуть потрібну підтримку.

Запити, з якими найчастіше звертаються клієнти, з'ясовані під час проведення дослідження, розподілилися так: юридична допомога, психологічна допомога, пошук роботи, освітні можливості, фізичне здоров'я та реабілітація, матеріальні потреби / гранти, власна справа / бізнес можливості, відпочинок для себе та/чи членів сім'ї. Більшість клієнтів звертаються з комплексними запитами, тож кейс-менеджер виступає тим координатором, який у разі необхідності направляє клієнта до відповідного спеціаліста, завдяки чому економиться час та забезпечується комплексне вирішення питання. Професійна діяльність кейс-менеджера (менеджера підтримки) в організації має й експертний характер, оскільки передбачає оцінку потреб клієнта, планування та моніторинг ведення випадків. Для досягнення цілей такої діяльності в організації працюють компетентні спеціалісти із гнучкістю та критичністю мислення, високим адаптаційним потенціалом, спроможністю швидко приймати рішення, здатністю до сприйняття змін, які надають отримувачу послуг необхідну допомогу та інформують про можливості отримання тієї чи іншої допомоги [7].

У роботі з родинами загиблих військовослужбовців кейс-менеджмент передбачає кілька ключових етапів, кожен з яких спрямований на надання цільової та всебічної підтримки. *Перший етап* полягає у первинній оцінці потреб родини. Соціальний працівник проводить ґрунтовне інтерв'ю, щоб зібрати детальну інформацію про соціально-економічний стан сім'ї, психологічний добробут її членів, наявність дітей, умови проживання та рівень зовнішньої підтримки. Це дозволяє виявити основні проблеми, які потребують вирішення, а також ресурси, на які можна спиратися.

Другий етап передбачає розроблення індивідуального плану соціального супроводу. У цьому плані визначаються необхідні заходи допомоги, встановлюються терміні виконання та призначаються відповідні фахівці. План

може охоплювати психологічну підтримку, юридичну консультацію, отримання соціальних послуг та допомогу з працевлаштуванням та інших потреб родини.

Третім етапом є координація соціальних послуг. Родини загиблих військовослужбовців нерідко стикаються з необхідністю звертатися до різних установ для отримання потрібної допомоги. Завдання кейс-менеджера полягає у забезпеченні узгодженої співпраці між соціальними службами, медичними установами, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями та іншими структурами. Це дає змогу уникнути дублювання зусиль і забезпечує системність у наданні послуг.

Останнім *четвертим етапом* є моніторинг і оцінка результатів соціального супроводу. Соціальний працівник регулярно відстежує зміни у життєвій ситуації сім'ї, аналізує ефективність надання послуг, і за потреби коригує чи оновлює план роботи [5,с.89-90].

Отже, кейс-менеджмент є одним із ефективних методів у соціальній роботі, спрямований на всебічну підтримку родин, які опинилися у складних життєвих обставинах. У контексті допомоги сім'ям загиблих військовослужбовців цей метод набуває особливого значення, оскільки забезпечує індивідуальний, комплексний та довготривалий супровід для тих, хто пережив втрату близької людини. Такий системний підхід дозволяє оптимізувати використання більш ефективних соціальних ресурсів, розширює доступ до необхідної допомоги та дозволяє комплексно вирішувати всебічні проблеми клієнтів. Подальший розвиток цього підходу є ключовим етапом у вдосконаленні системи соціальної підтримки в Україні.

Список використаних джерел

1. Булат О. Ю. Нормативно-правові засади соціальної роботи з ветеранами збройних сил України на рівні територіальної громади.Дніпро, 2024.С.9-10.

2. Деякі питання забезпечення діяльності фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/881-2024-%D0%BF#Text (дата звернення 10.03.2026)

3. Джус О. Беспалько А. Кравець Д. Соціальний супровід військовослужбовців та членів їхніх сімей в умовах правого режиму воєнного стану. Київ, 2023.С.3-6.

4. Кейс-менеджмент, соціальний супровід клієнта. URL : https://profihealth.org.ua/uk/lessons/186 (дата звернення 13.03.2026).

5. Лисоконь І. О. Василюк Т. Г. Технології кейс-менеджменту для соціального супроводу осіб, які постраждали від війни.Харків, 2024. –С.89-90.

6. Медведенко М. Я. Застосування кейс-менеджменту під час надання соціальної допомоги ветеранам війни та членам їх родин в Україні. Дніпро, 2024.-С.65-66.

7. Проблеми соціальної адаптації ветеранів в Україні. URL : https://isnasu.org.ua/popsci/010_Klymenko_Chepurko_-_Problemy_veteraniv.php (дата звернення 10.03.2026).

8. Про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0621-16#Text (дата звернення 10.03.2026)

УДК 364.62

Наталія ДАНИЛЕВИЧ
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

СОЦІАЛЬНІ ПРАЦІВНИКИ В КОНТЕКСТІ ЦИФРОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Глобальна цифровізація, що пронизує всі рівні соціальної архітектури, докорінно переосмислює парадигму соціальної роботи. Традиційна модель, яка десятиліттями базувалася на безпосередній очній взаємодії, трансформується у складну, багатовимірну екосистему цифрових сервісів.

Сьогодні соціальна сфера інтегрує передові технологічні рішення: від інтелектуальних систем підтримки прийняття рішень до імерсивних технологій. Ці інновації перестають бути просто допоміжними засобами, перетворюючись на повноцінне середовище для соціальної підтримки, що дозволяє фахівцям оперативно реагувати на запити в умовах динамічних змін, особливо у важкодоступній місцевості. Одночасно процес цифровізації ставить нові виклики перед фахівцями соціальної роботои, такі як необхідність підвищення цифрової грамотності серед працівників та клієнтів, проблеми захисту конфіденційної інформації, а також складність адаптації традиційних методів соціальної роботи до нових умов [1].

Дослідження показують, що цифрові технології в соціальній роботі сприяють доступності та обміну інформацією, а також дотриманню правил і процедур. Це економить час і підвищує ефективність надання допомоги. Обмін інформацією між персоналом установи, а також з іншими соціальними фахівцями, залученими до надання допомоги, підвищує міжсекторальну співпрацю та ефективність послуг, що надаються користувачам [2].

Цифрова трансформація радикально підвищує інклюзивність та швидкість надання соціальних послуг. Використання онлайн-інструментів дозволяє нівелювати фізичні бар'єри, забезпечуючи безперервний супровід клієнтів, які раніше залишалися поза межами системи соціальної допомоги. Сьогодні спостерігається перехід від традиційних методів взаємодії до «цифрової соціальної роботи», де технології стають не просто інструментом, а є повноцінним середовищем для підтримки вразливих верств населення. Проте цей процес несе в собі як колосальні можливості, так і серйозні етичні виклики.

Однією з головних переваг цифровізації є підвищення доступності послуг. Завдяки онлайн-платформам, месенджерам та відеозв’язку соціальні працівники можуть надавати консультації людям у віддалених регіонах або тим, хто має обмежену мобільність. Використання великих даних (Big Data) дозволяє проводити глибший аналіз потреб громад, прогнозувати соціальні ризики та превентивно реагувати на кризові ситуації.

Попри очевидні переваги, цифровізація породжує нові зони ризику, які потребують фахового вирішення:

Цифровий розрив, обумовлений браком доступу до високошвидкісного інтернету або сучасних девайсів може поглибити прірву між різними групами населення. Соціальний працівник сьогодні бере на себе роль "цифрового провідника", який не лише надає послуги, а й навчає клієнтів цифрової грамотності.

Проблема конфіденційності та кібербезпеки викликана роботою з персональними даними, що вимагає від соціальних служб розробки протоколів безпеки. Питання того, хто має доступ до цифрової історії клієнта і як захистити ці дані від кібератак, стає центральним у професійній етиці.

Алгоритмічна упередженість має ризик того, що системи штучного інтелекту можуть відтворювати соціальні стереотипи, закладені в історичних даних. Соціальні працівники мають критично ставитися до автоматизованих рекомендацій, щоб уникнути дискримінації при розподілі ресурсів.

Складність адаптації традиційних методів викликана тим, що не всі класичні методики консультування можна перенести у віртуальний формат без втрати терапевтичного ефекту. Побудова довіри через екран монітора вимагає від фахівця нових навичок невербальної комунікації та цифрової емпатії.

Цифрова епоха формує запит на фахівця нового типу – новатора соціальних змін у цифровому просторі. До першочергових компетентностей можна віднести такі:

- впевнене володіння AI-інструментами, реєстрами та платформами аналітики;
- глибоке розуміння законодавства про захист персональних даних та етичних принципів роботи у віртуальному середовищі;
- критичне мислення та дата-грамотність, що дозволяють інтерпретувати результати роботи алгоритмів та виявляти маніпуляції чи помилки в даних;

- володіння знаннями та навичками дистанційного кейс-менеджменту – цифрова модернізація засобів кейс-менеджменту. Впровадження автоматизованих систем управління кейсами дозволяє фахівцям здійснювати комплексний дизайн та реалізацію персоналізованих траєкторій соціального супроводу. Завдяки інструментарію цифрового кейс-менеджменту забезпечується проєктування індивідуальних програм підтримки, що базується на багатофакторному аналізі потреб індивіда та дозволяє вийти за межі стандартизованого надання базових послуг;
- адаптивність та моніторинг – можливість динамічного коригування програм у режимі реального часу – забезпечують активне залучення клієнтів до суспільно-економічних процесів, сприяючи відновленню їхньої соціальної суб'єктності. Пріоритетним завданням стають не лише задоволення життєвих потреб, а й максимальна соціальна інтеграція ветеранів, осіб з інвалідністю та категорій громадян, які перебувають у складних життєвих обставинах (СЖО).

Соціальна робота в контексті цифрових трансформацій – це пошук балансу між алгоритмічною точністю та безумовною цінністю людської особистості. Технології не здатні замінити соціального працівника, оскільки сутність професії полягає в емоційному резонансі та моральній підтримці клієнтів, які потребують допомоги. Проте цифрові технології докорінно змінюють інструментарій та масштаби допомоги. Майбутнє галузі залежить від того, чи зможуть фахівці використати силу "цифри" як важіль для системних змін, зберігаючи при цьому гуманістичне ставлення до своєї місії.

Фундаментальним вектором трансформації професійної діяльності є цифрова модернізація засобів кейс-менеджменту, що на сучасному етапі синхронізується з вектором європейської інтеграції України. Приєднання Міністерства соціальної політики України до Європейської соціальної мережі (ESN) детермінує імплементацію передових європейських стандартів у вітчизняну практику, що дозволяє суттєво прискорити реформування галузі. Впровадження автоматизованих систем управління соціальною роботою з урахуванням досвіду ESN забезпечує проєктування індивідуальних програм

підтримки на основі європейських протоколів, що дозволяє вийти за межі стандартизованого надання послуг. Цифровізація електронних сервісів спрощує взаємодію громадян із системою соціального захисту в усіх регіонах країни. Ключовим елементом успішної цифрової трансформації є налагодження ефективної координації між соціальними службами, медичними установами, громадським сектором та органами місцевого самоврядування. Такий мультидисциплінарний підхід, підкріплений цифровими інструментами, дозволяє вирішувати проблемні ситуації комплексно та в режимі реального часу.

Список використаних джерел

1. Білецький О. П. Інтеграція цифрових технологій у соціальну роботу: виклики та перспективи. *Публічне управління та соціальна робота*. 2024, 1, с.38-42. https://doi.org/10.32782/3041-1319/2024-1-6.

2. Jacob S. and Souissi S. Social Workers in the Context of Digital Transformations International Literature Review on the Evolution of Roles, Skills and Professional Competencies. *Revue des politiques sociales et familiales.* 2023/4, No 149 , p. 207-216. https://doi.org/10.3917/rpsf.149.0207.

УДК 316.644:364.632.2

Анна ДЗЕБА, Наталія ОСТРОВСЬКА
Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ЦИФРОВІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ: МОЖЛИВОСТІ ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

У сучасному суспільстві цифровізація є важливим чинником трансформації різних сфер життєдіяльності, зокрема системи соціального захисту населення. Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, поширення електронних сервісів, онлайн-платформ, мобільних додатків і штучного інтелекту сприяють переходу від традиційних форм

надання соціальних послуг до цифрових форматів взаємодії між державою, соціальними інституціями та громадянами. Така трансформація дозволяє підвищити ефективність соціальної політики, спростити процедури отримання допомоги та зробити соціальні послуги більш доступними для населення. Водночас сучасні соціально-економічні виклики – економічна нестабільність, демографічні зміни, війна в Україні, масове внутрішнє переміщення населення, а також зростання кількості вразливих категорій громадян (осіб з інвалідністю, людей похилого віку, багатодітних сімей тощо) – створюють значне навантаження на систему соціального забезпечення. У таких умовах використання цифрових технологій дає змогу оптимізувати процес надання соціальної допомоги, зробити його більш оперативним, прозорим і адресним.

Цифровізація соціальних послуг передбачає інтеграцію сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у процес організації та надання соціальної допомоги. Використання цифрових інструментів, електронних платформ і автоматизованих систем сприяє підвищенню ефективності діяльності соціальних служб, покращенню доступності соціальних послуг та оптимізації взаємодії між соціальними працівниками і клієнтами. Завдяки впровадженню цифрових технологій стає можливим автоматизувати окремі адміністративні процеси, удосконалити збір і обробку інформації, а також забезпечити більш оперативне реагування на соціальні потреби населення. Одним із центральних елементів у цьому процесі є створення Єдиної інформаційної системи соціальної сфери (ЄІССС), яка об’єднує різні державні реєстри та бази даних, забезпечуючи комплексний підхід до надання соціальних послуг і дозволяючи соціальним працівникам ефективніше планувати та контролювати допомогу [2].

Однією з важливих можливостей цифровізації є спрощення доступу громадян до соціальних послуг. Використання електронних платформ, онлайн-сервісів та мобільних додатків дозволяє громадянам подавати заявки на отримання соціальної допомоги, отримувати консультації та відстежувати статус своїх звернень дистанційно. Зокрема, запуск мобільного додатку та

вебпорталу «Дія» у 2020 році надав громадянам доступ до цифрових документів і понад 130 державних послуг онлайн. У 2024 році Міністерство соціальної політики України розпочало бетатестування електронного кейс-менеджменту у чотирьох пілотних регіонах, що дозволяє подавати онлайн-заяви, відстежувати статус послуг і отримувати всю необхідну інформацію в одному місці. Для соціальних працівників це означає оптимізацію процесів ведення документації та планування діяльності.

Важливим напрямом цифровізації є використання електронних баз даних та інформаційних систем для управління соціальними випадками. Завдяки таким системам соціальні працівники можуть швидше обробляти великі обсяги інформації, зберігати дані про клієнтів, планувати індивідуальні програми допомоги та здійснювати моніторинг результатів наданих послуг. Наприклад, мобільний застосунок «Соціальна громада» дозволяє місцевим адміністраціям ефективно обробляти запити громадян та надавати консультації онлайн. Крім того, використання штучного інтелекту та аналізу великих даних дозволяє швидко визначати категорії громадян, які потребують підтримки, прогнозувати соціальні кризи та розробляти превентивні заходи.

Цифрові технології також відкривають нові можливості для комунікації між соціальними працівниками та отримувачами соціальних послуг. Онлайн-консультації, відеоконференції, чат-боти та інші цифрові інструменти дозволяють надавати підтримку дистанційно, що є особливо важливим для людей з інвалідністю, осіб похилого віку, внутрішньо переміщених осіб та мешканців віддалених територій. Такий формат взаємодії сприяє розширенню доступу до соціальної допомоги та забезпечує більш оперативне реагування на запити клієнтів.

Крім того, цифровізація сприяє зменшенню адміністративного навантаження на соціальних працівників. Автоматизація документообігу, обробки заявок і ведення звітності дозволяє фахівцям соціальної сфери більше уваги приділяти безпосередній роботі з клієнтами, їхнім потребам і вирішенню складних соціальних ситуацій. Водночас цифрові технології створюють нові

можливості для моніторингу та оцінювання ефективності соціальних програм, що дозволяє своєчасно виявляти проблеми та вдосконалювати механізми надання допомоги.

Окремим напрямом розвитку цифровізації є підвищення професійної компетентності соціальних працівників. Онлайн-курси, вебінари, цифрові освітні платформи та інші форми дистанційного навчання створюють умови для постійного професійного розвитку фахівців соціальної сфери, обміну досвідом та впровадження інноваційних практик у соціальній роботі [1].

Таким чином, цифровізація соціальних послуг відкриває широкі можливості для модернізації системи соціальної підтримки населення. Вона сприяє підвищенню ефективності діяльності соціальних служб, розширенню доступу до соціальної допомоги, покращенню якості комунікації між соціальними працівниками та клієнтами, а також оптимізації управлінських і організаційних процесів у соціальній сфері.

Попри значні переваги, цифровізація соціальних послуг супроводжується низкою викликів, які можуть ускладнювати діяльність соціальних працівників та доступ населення до соціальної підтримки.

Одним із ключових викликів є цифрова нерівність. Не всі громадяни мають однаковий доступ до Інтернету, цифрових пристроїв та сучасних технологій, особливо це стосується людей похилого віку, осіб із інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб та мешканців віддалених територій. Використання виключно електронних сервісів, таких як ЄІССС, «Дія» чи мобільні додатки для соціальної допомоги, може створювати додаткові бар’єри для отримання послуг.

Ще одним викликом є необхідність підвищення цифрових компетентностей соціальних працівників. Робота з електронними платформами, онлайн-сервісами, електронними кейс-менеджментами та аналітичними інструментами потребує відповідних знань і навичок. Тому організація навчання, вебінарів та цифрових курсів для працівників є критично важливою для ефективного використання нових технологій.

Важливим аспектом є захист персональних даних клієнтів. Соціальні працівники працюють із конфіденційною інформацією, тому впровадження цифрових платформ потребує високих стандартів інформаційної безпеки та надійного захисту даних від несанкціонованого доступу [3].

Не менш суттєвими є технічні та інфраструктурні обмеження. У деяких регіонах спостерігається нестабільний Інтернет, відсутність сучасного обладнання чи програмного забезпечення, що ускладнює використання цифрових технологій.

Крім того, дистанційна взаємодія з клієнтами може ускладнювати встановлення довірливих відносин. Особистий контакт часто є важливим для ефективної соціальної роботи, тому повна заміна традиційних методів цифровими технологіями не завжди є доцільною [4].

Впровадження цифрових технологій у сферу соціальних послуг відкриває широкі перспективи для її розвитку, однак потребує системного підходу, що враховує інфраструктурні можливості, рівень цифрової грамотності, технологічні ресурси та етичні стандарти. Лише за таких умов можна забезпечити рівний і справедливий доступ до соціальної підтримки для різних груп населення.

Отже, цифрова трансформація соціальної сфери сприяє підвищенню ефективності діяльності соціальних працівників, полегшує доступ громадян до послуг та вдосконалює управлінські процеси. Застосування електронних сервісів, мобільних застосунків, технологій кейс-менеджменту та аналітичних інструментів дає змогу оперативніше реагувати на потреби населення, надавати індивідуалізовану допомогу та підвищувати відкритість системи соціального обслуговування.

Разом із тим цифровізація супроводжується низкою викликів, серед яких – нерівний доступ до цифрових ресурсів, потреба у розвитку цифрових навичок фахівців, забезпечення захисту персональних даних та обмеження технічної інфраструктури. Ефективна реалізація цифрових змін у соціальній сфері

можлива лише за умови поєднання інноваційних технологій, підготовки кадрів та забезпечення інклюзивності соціальних послуг для всіх категорій населення.

Список використаних джерел

1. Білецький О. П. Інтеграція цифрових технологій у соціальну роботу: виклики та перспективи. *Public administration and social work*. 2024. Т. 1. С. 38–42. DOI: https://doi.org/10.32782/3041-1319/2024-1-6.

2. Вознюк Н. І. Цифровізація соціальної сфери: сучасний стан та напрями розвитку в Україні. *Проблеми забезпечення прав і свобод людини* : зб. матеріалів X Міжнар. наук.-практ. конф., Луцьк, 8 груд. 2023 р. / уклад. Л. М. Джурак. Луцьк : Вежа-Друк, 2023. С. 165-167.

3. Гриценко Г. Цифровізація соціальних послуг: проблеми можливостей та компетенції. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2024. №1(47). С.36-48.

4. Скочко М., Салата Н. Вплив цифрових технологій на доступність соціальних послуг для вразливих категорій населення. *Social Work and Education*, 2025. Vol. 12, No. 4. pp. 650-660. DOI: 10.25128/2520-6230.25.4.7

УДК 37.018.43

Володимир ДУДЧЕНКО, Олександр ПОЛІЩУК
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ТА ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПРАКТИЦІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

Однозначно, що інформаційна мережа, соціальні комунікації є основою взаємодії у сучасному соціокультурному просторі. З розвитком цифрових технологій штучний інтелект дедалі активніше інтегрується в цей процес, змінюючи традиційні підходи до обміну інформацією, аналізу даних та взаємодії між користувачами.

Штучний інтелект кардинально трансформує соціальні комунікації, відкриваючи нові горизонти для персоналізації, автоматизації та аналізу великих даних. Однак його використання також пов’язане з морально-етичними та безпековими проблемами, які потребують ретельного регулювання і наукового дослідження. Подальший розвиток ШІ у соціальних комунікаціях залежатиме від технологічного прогресу та впровадження етико-правових стандартів, що сприятиме створенню більш безпечного та ефективного комунікаційного середовища.

Від алгоритмів соціальних мереж до чат-ботів і голосових помічників – ШІ став невід’ємною частиною сучасного інформаційного середовища [1с. 255-258].

У сучасному постіндустріальному світі (інформаційному середовищі) цифрові технології, інноваційні методи році стали невід'ємною частиною практики соціального працівника, соціального психолога забезпечуючи доступність, прозорість та ефективність надання допомоги. Завдяки інноваційним технологіям, цифровізації, фахівці можуть швидше реагувати на кризові явища в умовах російсько-української війни та охоплювати ширше коло вразливих верств населення(ВПО, ветерани війни, особи з ПТСР).

Наразі в нашій країні реалізується стратегія цифрового розвитку соціальної сфери до 2027 року, яка передбачає:

Єдину інформаційну систему соціальної сфери (ЄІССС): Централізація даних для прозорого призначення допомог.

Цифрові компетентності: Формування системного розуміння ролі ІТ у соціальній роботі, яка є частиною сучасної підготовки кадрів.

Доступність послуг: Можливість отримання допомоги через онлайн-черги та електронні кабінети у громадах.

Висновки. В процесі дослідження ролі ШІ, цифрових технологій у розвитку соціальних комунікацій було встановлено, що штучний інтелект відіграє визначальну роль у трансформації соціокультурних комунікацій, автоматизуючи взаємодію, персоналізуючи контент і забезпечуючи аналіз

великого об’єму даних. Це значно покращує ефективність комунікацій у бізнесі, медіа та державному управлінні та роботі соціального працівника. Однак у шерегу позитивних змін виникають і певні виклики. Серед них – морально-етичні питання, загрози приватності, ризики маніпуляції інформацією та утворення «інформаційних пасток» [2. с.40].

Вирішення цих проблем потребує як технологічних, так і нормативно-правових підходів, спрямованих на забезпечення прозорості та відповідального використання ШІ, цифрових технологій в соціальних комунікаціях.

Список використаних джерел

1. Ситник О. Проблематика впровадження штучного інтелекту в сучасних ЗМІ та медіатехнологіях. Український інформаційний простір, 2023. 2(12). С. 252–265. https://doi.org/10.31866/2616-7948.2(12).2023. 291187

2. Polishchuk O. S., & Dudchenko V. S. (2023). Ukrainian Identity in Heterogeneous European Collective Action. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, (23), 34–43. https://doi.org/10.15802/ampr.v0i23.283586.

УДК 364.65-053.2

Катерина КАЙГОРОДОВА, Катерина ОЛІЙНИК
Хмельницький національний університет

СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗАКЛАДАХ ІНСТИТУЦІЙНОГО ДОГЛЯДУ: ПРАКТИЧНІ ПІДХОДИ

У сучасних умовах трансформації системи захисту дітей в Україні проблема забезпечення безпечного середовища в закладах інституційного догляду набуває особливої актуальності. Йдеться не лише про фізичну безпеку, а й про психологічну, емоційну та соціальну захищеність дитини, яка перебуває у вразливому становищі. Створення такого середовища потребує комплексного

підходу, який враховує різноманітні фактори ризику та включає ефективні механізми реагування.

До основних чинників, що сприяють ризику насильства у закладах інституційного догляду, відносять: брак кваліфікованого персоналу, високу плинність кадрів, слабкий контроль з боку держави, неефективну систему внутрішнього моніторингу, а також ізольованість закладів від місцевих громад.

Низький рівень усвідомлення персоналом стандартів прав дитини, відсутність системного навчання й супервізії створюють середовище, в якому порушення можуть залишатися непоміченими або ігноруватися.

Український законодавчий контекст, зокрема Закон України «Про охорону дитинства», встановлює основні принципи захисту прав дітей [1]. Проте, як свідчить практика, реальне впровадження цих норм стикається з низкою труднощів, пов’язаних із нестачею ресурсів, відсутністю міжвідомчої координації та слабким механізмом контролю з боку органів місцевого самоврядування.

Міжнародні підходи до захисту дітей в інституційних установах демонструють ефективність мультидисциплінарної взаємодії та децентралізації послуг. Згідно з рекомендаціями UNICEF [2], ключовим фактором профілактики порушень прав дітей є раннє виявлення ризиків завдяки співпраці соціальних працівників, психологів, освітян, медиків і правоохоронців. Лише така взаємодія дозволяє створити систему раннього реагування та індивідуального супроводу дитини.

Окреме місце у створенні безпечного середовища займають освітні та профілактичні заходи. Навчання персоналу щодо недопущення насильства маєбути систематичним і обов’язковим. Воно повинно охоплювати теми дитинорозуміння, роботи з травмою, ненасильницького спілкування, дотримання етичних стандартів і навичок деескалації конфліктів. Важливим елементом є супервізія та підтримка працівників, що допомагає запобігати емоційному вигоранню та неетичній поведінці [6].

У рамках ефективних практик профілактики насильства рекомендується: створення механізмів регулярного внутрішнього та незалежного зовнішнього моніторингу, з можливістю залучення представників громадянського суспільства; розробка й упровадження стандартних процедур реагування на повідомлення про насильство; забезпечення функціонування конфіденційних каналів подання скарг, доступних як для дітей, так і для працівників; активне залучення дітей до прийняття рішень щодо власного життя, у тому числі через дитячі ради та інші форми участі; адаптація простору закладу до потреб дитини: зон для конфіденційного спілкування, відпочинку, індивідуального навчання тощо.

Рекомендації Ради Європи, викладені в «Guidelines on deinstitutionalization» [3], наголошують на необхідності відмови від інституційної форми догляду на користь сімейних та громадоорієнтованих моделей. Це передбачає не лише зміну форми догляду, а й реформу всієї системи підтримки: розвиток соціальних послуг на рівні громади, підготовку та підтримку прийомних сімей, розвиток центрів денного догляду та послуг підтримки батьків у складних життєвих обставинах.

У міжнародному досвіді, зокрема в Литві, Нідерландах і Хорватії, впровадження патронатних сімей, мобільних сервісних команд, а також мікроустанов з індивідуальним супроводом для дітей з особливими потребами дало позитивні результати. У Хорватії створення міжвідомчих мультидисциплінарних команд на рівні громад забезпечило зниження рівня інституціалізації майже на 50% за останнє десятиліття [5,7].

Аналіз щорічної доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за 2022 рік свідчить, що в українських інституціях досі спостерігаються системні порушення: переповненість, дефіцит кваліфікованих фахівців,відсутність індивідуального підходу до дитини. Це потребує розробки нових підходів до оцінки якості інституційних послуг та створення системи громадського й міжнародного аудиту [4].

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що формування безпечного середовища у закладах інституційного догляду потребує трансформації на кількох рівнях: *нормативно-правовому* – удосконалення чинного законодавства з урахуванням міжнародних рекомендацій; *інституційному* – створення стандартів якості, систем моніторингу та оцінки; *професійному* – розвиток потенціалу кадрів, упровадження етичного кодексу та навчальних програм; *громадському* – посилення ролі НУО, волонтерських ініціатив і залучення дітей до управлінських процесів.

Безпека дитини не може забезпечуватись винятково законодавчо – вона вимагає формування ціннісної культури нульової толерантності до насильства, відкритості до змін і партнерства з громадою.

Список використаних джерел

1. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text (дата звернення: 8.03.2026).
2. UNICEF. Protecting children in residential care. URL: https://www.unicef.org/protection/children-in-alternative-care (дата звернення: 12.03.2026).
3. Council of Europe. Guidelines on deinstitutionalisation. URL: https://deinstitutionalisation.com/wp-content/uploads/2017/07/guidelines-final-english.pdf (дата звернення: 8.03.2026).
4. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Щорічна доповідь за 2022 рік. URL: https://ombudsman.gov.ua/report-2022/images/documents/annual-report-2022.pdf (дата звернення: 12.03.2026).
5. Hope and Homes for Children. Ukraine. URL: https://www.hopeandhomes.org/what-we-do/where-we-work/ukraine/ (дата звернення: 12.03.2026).

6. Івашенко Л. М. Соціальна безпека дітей в умовах інституційного догляду // Психологія і суспільство. 2020. № 1. С. 73–80.

7. International Organization for Migration. Насильство над дітьми: масштаби, причини та наслідки. URL: https://help.unhcr.org/italy/wp-content/uploads/sites/85/2022/04/Italy-GBV-Pocket-Guide-UKR.pdf (дата звернення: 8.03.2026).

УДК 354.694-056.26

Антоніна КОРЧИНСЬКА, В’ячеслав САНДУЛЯК
Центр комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень «Родинний затишок»

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ПОСЛУГ ПІДОПІЧНИМ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В ЦЕНТРІ РЕАБІЛІТАЦІЇ «РОДИННИЙ ЗАТИШОК»

Протягом багатьох років суспільство у ставленні до осіб з інвалідністю розвивалося від елементарного догляду під опікою родини або в спеціальних закладах – до усвідомлення потреби в навчанні та подальшій соціальній і професійній інтеграції людей з особливими потребами в активне й продуктивне суспільне життя. Рівень цивілізованості соціуму значною мірою визначається ставленням до осіб з інвалідністю та їхніх сімей.

В умовах економічної нестабільності, зубожіння населення, недостатніх можливостей для всебічного розвитку особистості та кризового стану початкового етапу правової стабілізації люди з особливими потребами виявилися однією з найбільш незахищених категорій населення.

Інвалідність – це проблема не лише дитини з особливими потребами та її сім’ї, а й найближчого соціального оточення. Батьки, які виховують дитину з інвалідністю, часто живуть із почуттям провини. У благополучних сім’ях дитину інколи надмірно опікують, не готуючи до самостійного життя, тоді як у неповних або конфліктних родинах вихованню й навчанню, а також належному

догляду може не приділятися достатньої уваги. Саме цим пояснюються особливості соціальної реабілітації дітей з особливими потребами.

Завдання соціальної реабілітації полягає у створенні таких соціально-психологічних умов, які сприятимуть розвитку самосвідомості особистості, усвідомленню потреби в максимально можливій незалежності та формуванню потужного імпульсу до самореалізації.

Лише за таких умов людина зможе розкрити себе по-новому, творчо та нестандартно. Завдяки творчій адаптивній поведінці вона прагнутиме до самостійності й гармонії, а, спрямовуючи зусилля на досягнення власних цілей, діятиме виважено та послідовно.

Інвалідність часто суттєво обмежує життєдіяльність, спричиняючи соціальну дезадаптацію, що зумовлена порушеннями розвитку, труднощами в самообслуговуванні, спілкуванні та набутті професійних навичок. Засвоєння особами з особливими потребами соціального досвіду та їх включення в існуючу систему суспільних відносин потребують від суспільства додаткових заходів, ресурсів і зусиль. Це можуть бути спеціальні програми, реабілітаційні центри, навчальні заклади тощо.

Соціальна реабілітація осіб з інвалідністю – це комплекс заходів, спрямованих на відновлення порушених або втрачених суспільних зв’язків і відносин. Її мета – відновлення соціального статусу людини, забезпечення соціальної адаптації та досягнення максимально можливої соціальної незалежності.

Неодмінною умовою соціальної реабілітації є культурна самоактуалізація особистості, її активна праця над власним розвитком. Якими б сприятливими не були умови реабілітації, її результати значною мірою залежать від активності самої людини. Водночас необхідні суттєві зміни в суспільному ставленні до осіб з інвалідністю, які потребують не лише матеріальної, фінансової та гуманітарної підтримки, а й створення належних умов для реалізації їхніх здібностей, розвитку особистих якостей і прагнення до соціального, морального й духовного самовдосконалення.

Сутність соціальної реабілітації полягає у створенні умов для саморозвитку людини, унаслідок чого формується активна життєва позиція. На жаль, оцінювання людей за зовнішністю чи рівнем інтелектуальних здібностей досі залишається поширеним у певної частини суспільства. Люди, які чимось відрізняються, нерідко викликають насторожене або недоброзичливе ставлення. Проте фізичний чи психічний стан людини не можна розглядати окремо від її індивідуальності, адже кожен є унікальним і неповторним, зі своїми талантами й дарами.

Фахівці, які працюють із дітьми з особливими потребами, мають допомогти їм визначити власну життєву позицію, сформувати незалежність від зовнішнього впливу, навчити спиратися на власні сили та сприяти самоактуалізації в подоланні труднощів.

Однією з головних проблем є перехід до дорослого життя. Більшість молодих людей з інвалідністю здатна виконувати певну роботу. В Україні часто говорять про створення робочих місць для осіб з інвалідністю, однак не завжди враховують необхідність забезпечення спеціальних умов для їх комфортної та ефективної праці.

Для створення сприятливих умов працевлаштування потрібно працювати не лише із суспільством, а й готувати до цього саму людину з особливими потребами.

Підсумовуючи зазначене, варто відзначити, що у місті Хмельницькому діє один із перших в Україні центрів комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень «Родинний затишок».

Головна мета діяльності Центру «Родинний затишок» – допомога молодим особам з інвалідністю в адаптації та соціалізації, формування навичок самообслуговування із соціальним супроводом, підготовка до самостійного життя і праці, а також створення гармонійних умов для трудової, соціально-побутової, фізичної, медичної та психологічної реабілітації.

Сьогодні Центр є одним із перших в Україні закладів, який відвідують молоді люди з інвалідністю після 18 років із порушеннями інтелектуального

розвитку. Вони мають можливість пройти комплексний курс реабілітації та соціальної адаптації в сучасному приміщенні, розрахованому на 32 особи.

У Центрі реабілітації молодь отримує соціальні та реабілітаційні послуги щоденно з 8:30 до 17:00. Заклад надає такі послуги (згідно із Законом України «Про соціальні послуги» та наказом Міністерства соціальної політики України № 429 від 23.06.2020 «Про затвердження Класифікатора соціальних послуг»):

- денний догляд;
- соціальну адаптацію;
- консультування;
- інформування.

Центр забезпечує підопічних безкоштовним харчуванням.

Фахівці надають реабілітаційні послуги з урахуванням індивідуальних програм реабілітації, визначених МСЕК, а також індивідуальних планів Центру. У роботі застосовуються практичні та наочні методи соціальної реабілітації, використовуються методичні матеріали профільних міністерств. Спеціалісти постійно підвищують кваліфікацію, розробляють і впроваджують власні проєкти та творчі напрацювання.

Особливе місце в діяльності Центру займає денний догляд, який включає широкий спектр заходів: трудову та побутову реабілітацію, танцетерапію, музикотерапію та інші види діяльності.

Проводиться системна робота з батьками: створено Клуб батьківського спілкування, щомісяця організовуються збори, на яких обговорюються актуальні питання вдосконалення реабілітаційних послуг. Батьки активно долучаються до заходів Центру.

У закладі регулярно проводяться святково-розважальні заходи, пізнавальні екскурсії, відвідування філармонії, театру імені М. Старицького, музеїв, бібліотек, кінотеатрів, виставок творчих робіт. Підопічні беруть участь у всеукраїнських фестивалях «Сузір’я дитинства», «Любов не одне має ім’я», «Струни душі», «Повір у себе», де здобувають призові місця. У літній період

організовуються екскурсії історичними містами області та України, а також пізнавальні заходи в місті Хмельницькому.

Центр підтримує багаторічну співпрацю з Хмельницьким національним університетом, Хмельницьким інститутом соціальних технологій Університету «Україна», Хмельницькою гуманітарно-педагогічною академією, благодійним фондом «Хесед-Бешт», Хмельницьким міським Центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, з комунальною установою «Центр запобігання та протидії домашньому насильству Хмельницької міської ради та іншими установами й громадськими та благодійними організаціями.

З метою підвищення якості реабілітаційних послуг у Центрі створено комфортні умови для соціалізації клієнтів, подолання психологічних бар'єрів, розвитку навичок соціальної поведінки, спілкування та самообслуговування.

Крок за кроком підопічному прищеплюється любов до прекрасного. Головне завдання Центру полягає в тому, щоб його вихованці не були ізольовані від суспільства, а мали можливість повноцінно жити серед людей, спілкуватися, розвиватися та відчувати підтримку друзів.

УДК 159.9.019.4

Любов КОЧУБЕЙ
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»

РОЗРОБКА ТЕХНОЛОГІЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ЖІНОК ІЗ РОЗЛАДАМИ ХАРЧОВОЇ ПОВЕДІНКИ

Постійне заїдання стресу, яке має постійне повторення, підвищення тривожності та страх великої ваги, зацикленість на раціоні широко розповсюдженні у поведінці жінок та дівчат. Ці, на перший погляд, безпечні звички можуть попереджувати про початок більш серйозних розладів харчової поведінки. Тому в сьогодення жінці варто приділяти велику кількість уваги до своїх харчових звичок, особливо під час зародження розладів харчової поведінки та під час ремісії після їх лікування. Для цього варто працювати не

лише із харчовими звичками, а й з психологією розуміння їжі, самосприйняття тощо. Тому задля допомоги жінкам у боротьбі з розладами харчової поведінки автором було розроблено психологічну технологію «Повернення до Себе». Ця авторська індивідуальна психологічна технологія розроблена для роботи з жінками й дівчатами, що мають початковий розлад харчової поведінки та мають бажання боротись із ними. Робота за технологією спрямовується на формування позитивного самосприйняття та самооцінки, прийняття власного тіла, розвиток навичок керування сильними емоціями, заохочення ставлення до себе з розумінням і турботою, навичок задоволення власних емоційних потреб, відпрацювання критичного мислення щодо ідеалів краси та викривлених установок про їжу та навчання адаптивним стратегіям подолання стресу, що знижують залежність від деструктивних харчових звичок.

Основною метою технології «Повернення до Себе» стало відновлення гармонії відчуття власного «Я» через розвиток сприйняття власного тіла й емоційних потреб, нормалізацію харчової поведінки та підвищення емоційної стійкості. Це передбачає формування в жінок впевненості в собі й внутрішнього ресурсу для подолання розладів. Застосовуючи в роботі декілька психологічних підходів, технологія прагне зменшити симптоматику РХП і зупинити коло контролю ваги й самоосуду.

Теоретичним каркасом технології є когнітивно-поведінкова терапія, що коригує викривлені уявлення про харчування та тіло. Також застосовуються елементи діалектично-поведінкової терапії такі, як майндфулнес, емоційна регуляція та дистрес-толерантність, які раніше довели свою ефективність при булімії та компульсивному переїданні. Тілесно-орієнтовані методи інтегровані в технологію на основі ідеї «єдності тіла і психіки», оскільки огляд досліджень показує, що програми, сфокусовані на роботі з тілом, значно зменшують симптоми РХП і підсилюють захисні фактори. Технологія передбачає безумовне прийняття себе жінкою, розвиток самоактуалізації й внутрішньої автономії, адже, самоспівчуття і увага до внутрішнього досвіду є важливими для підвищення сприйняття власного тіла, що теж асоціюється зі зниженням

проявів РХП. За цією технологією робота ведеться індивідуально, за принципом партнерства клієнта і терапевта, кожен етап враховує готовність і безпеку клієнтки. Забезпечується довіра та конфіденційність у терапевтичному просторі. Технологія вибудовується від діагностики до ознайомлення з проблемою, мотивації змін і опрацювання переживань. Враховується також цілісність особистості та поєднується робота з мисленням, емоціями і тілом жінки.

Технологія «Повернення до Себе» застосовує психоедукацію, яка підвищує поінформованість та мотивацію боротьби з розладами харчової поведінки. Також використовуються арт-терапевтичні техніки для вираження внутрішніх переживань і образу тіла. А, методи роботи з тілом допомагають з'єднати усвідомленість з тілесними відчуттями і зменшують напруження. Варто згадати активне застосування метафоричних асоціативних карт, які дозволяють виявити глибинні почуття та цінності жінки через персональні історії, що можуть виникнути при виборі зображень. У когнітивній роботі застосовуються методи «щоденникового» моніторингу харчових патернів, аналіз автоматичних думок і переконань з поступовою їхньою корекцією. Саме такий комплексний підхід допомагає задіяти всі можливі точки для боротьби із розладами харчової поведінки та дає більше шансів на швидке пропрацювання цього розладу.

Якщо говорити про поетапну реалізацію технології, то робота розпочинається із проведення психологічної бесіди, анкетування тощо. Це допомагає виявити чого очікує жінка, в якому вона психологічному стані, її конкретні проблеми, встановити початковий рівень порушень і сформувати індивідуальний план роботи. Далі варто зрозуміти та пропрацювати страхи, переконання і цілі жінки щодо її здоров'я, психологічного стану та зовнішності. Клієнтку на цьому етапі варто поступово долучати до «інтерактивного планування», встановлення реальних маленьких цілей та нагородження за перші успіхи у подоланні рамок та заборон, наприклад, пробувати нові продукти, повертати «шкідливу» їжу в раціон, робити паузи під час їжі.

Наступним етапом техніки варто окреслити роботу з тілесним образом і відчуттями. Цей етап відбувається через арт-заняття або МАК-картки та тілесні практики. Ними досліджується внутрішнє ставлення до тіла. Наприклад, малювання силуету власного тіла і аналіз його деталей, відіграння конфлікту з образом «внутрішнього критика» vs «підтримуючого Я», стретчинг, тілесне сканування та вправа «зовнішнього Спостерігача». Ця діяльність на цьому етапі техніки допомагає відчути жінці тіло «зсередини» і відокремитися від нав'язаних стандартів краси, внутрішніх страхів та заборон.

Ще одним етапом роботи терапевта з клієнткою під час цієї техніки є когнітивно-поведінкова корекція. Під час попередніх етапів роботи та постійного спостереження за жінкою з'ясовуються як та звідки з'явились деструктивні думки про їжу, вагу, тіло та самооцінку, яка їх першопричина та що дозволяє їм постійно триматися в голові клієнтки. Й основна мета цього етапу – це навчити жінку критично перевіряти ці нав'язливі думки, змінювати їх на позитивні та загалом ліквідувати їх. Для цього клієнтка виконує специфічне домашнє завдання у вигляді щоденного ведення харчового та емоційного щоденників, де вона прописує ситуації покращення або погіршення проявів РХП із описуванням емоцій, які вона відчувала під час цих проявів. Це робиться для того, щоб клієнтка разом із терапевтом змогла знайти зв'язок між емоціями та харчуванням та на адиктивні дії знайти та замінити на альтернативні корисні дії. На цьому етапі також розпочинається робота з «ідеалом себе», терапевт допомагає формувати навичку бачити власні цінності поза вагою і зовнішністю та корисні звички, які допоможуть підтримувати стан «ідеалу». Ще за можливістю включаються тренінгові вправи такі як майндфулнес-медитації для стабілізації уваги, вправи з дистрес-толерантності, що допомагають жінці переключити фокус уваги під час хвилі сильних негативних емоцій на себе за деструктивну поведінку, покращують самопочуття і знижують необхідність у харчових «винагородах».

На закінчення техніки варто зайнятися закріпленням результатів, проведенням висновків і поясненням як запобігти рецидиву. Терапевт з

клієнтом повинен обговорити різні стратегії підтримки стану ремісії та сформувати у клієнтки відчуття власної спроможності «бути своїм власним терапевтом» шляхом постійного застосування набутих навичок та звичок у своєму житті. Варто скласти та пропрацювати план дій у ситуаціях потенційних зривів, щоб клієнтка самостійно могла побороти свою проблему. Також не забувати про залучення соціальної підтримки клієнтки, нагадати, що вона не самотня, залучити до підтримки сім'ю, друзів або познайомити її із форумами чи спільнотами жінок, які побороли розлади харчової поведінки.

На завершення проводиться оцінювання прогресу та аналіз проведеної роботи, чи допомогла техніка, наскільки краще почувається клієнтка тощо. Після проходження психологічної технології «Повернення до Себе» очікується, що клієнтка відчує позитивні зміни в психоемоційному стані і поведінці, покращення настрою, зменшення депресивних симптомів та тривожності. У неї зросте впевненість в собі, підвищиться самооцінки і вона менше зосереджуватиметься на недоліках. Клієнтка зможе сприймати своє тіло більш позитивно, з розумінням фізіологічних потреб, а загострене самокритичне ставлення зміниться на самопідтримку. Клієнтка починає слухати сигнали голоду та насичення без жорсткого контролю над собою. Зменшиться частота «кризових» епізодів переїдання чи стримування їжі у відповідь на стрес. Клієнтка ефективніше справлятиметься з сильними емоціями завдяки оволодінню новими навичками, набуде почуття контролю над власним життям через активне застосування різних допоміжних технік. У результаті повинен зменшитися ризик рецидиву розладу, адже клієнтка навчиться розпізнавати ранні «тривожні сигнали» і використовувати стратегії профілактики. В цілому очікується, що клієнтка після проходження технології відчує прогрес у подоланні деструктивних харчових звичок і знайде нове прийняття себе та власного життя.

Отже, розлади харчової поведінки часто починаються із незначних змін у ставленні до їжі, емоцій та власного тіла, тому важливо вчасно звернути увагу на них. Розроблена психологічна технологія «Повернення до Себе» пропонує

комплексний підхід до подолання початкових проявів розладів харчової поведінки. Її структура передбачає поетапну роботу з мисленням, емоційним станом і тілесним сприйняттям жінки, що сприяє формуванню здорового ставлення до себе та харчування. Результатом застосування технології є розвиток навичок емоційної регуляції, підвищення самооцінки та зменшення залежності від деструктивних харчових звичок. Таким чином, технологія сприяє не лише нормалізації харчової поведінки, а й відновленню внутрішньої гармонії та формуванню стійких ресурсів для запобігання рецидивам у майбутньому.

Список використаних джерел

1. Cognitive Behavioral Therapy for Eating Disorders / R. Murphy та ін. *National Library of Medicine*. URL: https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC2928448/ (дата звернення: 09.03.2026).

2. Matkovic H, Brajkovic L, Kopilaš V. Psychosocial Factors of Subjective Well-Being in Women with Eating Disorders. Behavioral Sciences. 2023; 13(7):594. URL: https://www.mdpi.com/2076-328X/13/7/594 (дата звернення: 10.03.2026)

3. R. Allam A., Attia E. Recent developments in treatments for eating disorders. ScienceDirect. URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S187874792500251X (дата звернення: 10.03.2026).

4. Ramjan L. M., Smith B. W., Miskovic-Wheatley J., Pathrose S. P. & Hay P. J. (2024) Social support for young people with eating disorders—An integrative review. International Journal of Mental Health Nursing, 33, 1615–1636. URL: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/inm.13363 (дата звернення: 09.03.2026).

5. Russell, H., Aouad, P., Le, A. et al. Psychotherapies for eating disorders: findings from a rapid review. J Eat Disord 11, 175 (2023). URL: https://link.springer.com/article/10.1186/s40337-023-00886-w (дата звернення: 10.03.2026)

УДК 364:004.8
Ольга КРАВЧУК
Хмельницький національний університет

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ: ВПРОВАДЖЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОЦІНЮВАННЯ ПОТРЕБ КЛІЄНТІВ

Цифровізація суспільних процесів зумовлює глибокі зміни у функціонуванні системи соціального захисту. Соціальна робота як професійна діяльність, спрямована на підтримку вразливих груп населення, потребує інноваційних інструментів для підвищення ефективності оцінювання потреб клієнтів та прийняття управлінських рішень. Одним із таких інструментів є штучний інтелект, який дозволяє автоматизувати аналіз великих масивів даних, прогнозувати ризики та персоналізувати соціальні послуги. Метою статті є теоретичне обґрунтування можливостей використання ШІ в оцінюванні потреб клієнтів та демонстрація практичного прикладу його застосування в діяльності соціальних служб. [1,2].

Штучний інтелект у соціальній сфері використовується як система підтримки прийняття рішень (Decision Support Systems), що аналізує дані клієнтів і визначає рівень соціального ризику або пріоритетність надання допомоги [3,4]..

Основні напрями застосування ШІ в соціальній роботі:

1) автоматизований аналіз анкет і соціальних історій клієнтів;
2) прогнозування ризику домашнього насильства;
3) виявлення сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах;
4) оптимізація розподілу ресурсів;
5) моніторинг ефективності соціальних програм.

Алгоритми машинного навчання дозволяють враховувати множинні фактори: рівень доходів, склад сім’ї, наявність інвалідності, безробіття, попередні звернення по допомогу, житлові умови тощо.

Впровадження штучного інтелекту в систему соціальної роботи відкриває суттєві можливості для підвищення якості та ефективності надання соціальних

послуг. Насамперед йдеться про здатність алгоритмів обробляти великі масиви даних за короткий час, що дозволяє значно пришвидшити процес оцінювання потреб клієнтів. На відміну від традиційного підходу, коли фахівець аналізує інформацію вручну, цифрові системи можуть одночасно враховувати десятки взаємопов'язаних факторів - соціально-економічний статус, стан здоров'я, історію звернень, сімейні обставини тощо. Це підвищує точність визначення рівня соціального ризику та сприяє більш обґрунтованому розподілу ресурсі [4,5].

Ще однією важливою перевагою є зменшення суб'єктивного чинника під час прийняття рішень. Алгоритмічні системи працюють на основі заданих критеріїв і статистичних моделей, що дозволяє мінімізувати вплив особистих упереджень або емоційних оцінок. Крім того, штучний інтелект може виявляти приховані закономірності та прогнозувати кризові ситуації ще до їх загострення, що особливо важливо у профілактичній соціальній роботі. Автоматизація рутинних процесів також звільняє час соціальних працівників для безпосередньої роботи з клієнтами, розвитку довірливих стосунків та індивідуального супроводу.

Водночас впровадження ШІ пов'язане з низкою ризиків і викликів. Передусім це питання захисту персональних даних та конфіденційності інформації. Соціальна сфера оперує чутливими відомостями про стан здоров'я, матеріальне становище та сімейні обставини громадян, тому будь-яке порушення кібербезпеки може мати серйозні наслідки. Окрему загрозу становить алгоритмічна упередженість: якщо система навчена на неповних або соціально нерівномірних даних, вона може відтворювати існуючі соціальні диспропорції.

Існує також ризик надмірної автоматизації, коли рішення алгоритму починають сприйматися як остаточні та беззаперечні. Це може призвести до знеособлення клієнтів і втрати гуманістичної складової соціальної роботи. Соціальна допомога не обмежується формальними показниками - вона

передбачає емпатію, моральну підтримку та врахування індивідуального контексту, що виходить за межі статистичних моделей.

Отже, використання штучного інтелекту в соціальній роботі має базуватися на принципі поєднання технологічних інновацій із професійним судженням фахівця. ШІ повинен виступати інструментом підтримки прийняття рішень, а не заміною людського фактору. Лише за умов належного етичного регулювання, цифрової грамотності працівників та прозорості алгоритмів можливо забезпечити баланс між ефективністю та гуманістичною спрямованістю соціальної роботи.

Практичний приклад застосування ШІ в оцінюванні потреб клієнтів. Опис моделі: уявімо впровадження цифрової платформи «Соціальний індикатор ризику» в міському центрі соціальних служб. Система використовує алгоритм машинного навчання, навчений на історичних даних про 10 000 звернень. Етапи роботи системи:

1) збір даних: демографічні показники; рівень доходу; зайнятість; наявність дітей; попередні звернення; стан здоров'я;

2) обробка інформації: алгоритм аналізує комбінацію факторів і визначає індекс соціального ризику за шкалою від 0 до 100;

3) формування рекомендацій: система пропонує:

   а) термінове втручання (80–100 балів);

   б) середній рівень підтримки (50–79 балів);

   в) профілактичний супровід (до 49 балів).

Етичні аспекти впровадження штучного інтелекту в соціальній роботі є одним із ключових питань цифрової трансформації цієї сфери. Оскільки соціальна робота безпосередньо пов'язана з підтримкою вразливих категорій населення, використання алгоритмічних систем повинно відповідати принципам гуманізму, справедливості та поваги до людської гідності.

Передусім особливої уваги потребує захист персональних даних. Соціальні служби працюють із чутливою інформацією про матеріальний стан, здоров'я, сімейні обставини, досвід насильства чи інші кризові ситуації.

Використання цифрових платформ і алгоритмів передбачає накопичення та обробку великих обсягів таких даних, що створює ризики витоку інформації або її несанкціонованого використання. Тому етичне впровадження ШІ неможливе без надійних механізмів кібербезпеки та чітко визначених процедур доступу до інформації.

Не менш важливою є проблема алгоритмічної упередженості. Системи штучного інтелекту навчаються на основі наявних даних, які можуть відображати соціальні нерівності або стереотипи. У результаті існує ризик, що алгоритм відтворюватиме або навіть посилюватиме дискримінаційні практики щодо окремих соціальних груп. Етичний підхід передбачає регулярний аудит алгоритмів, перевірку їхньої справедливості та коригування моделей відповідно до принципів недискримінації.

Окрему увагу слід приділити прозорості алгоритмічних рішень. Клієнти соціальних служб мають право розуміти, на підставі яких критеріїв визначається рівень їхньої потреби чи пріоритетність отримання допомоги. Непрозорі «чорні скриньки» у прийнятті рішень можуть підривати довіру до соціальних інституцій. Тому важливо забезпечити можливість пояснення автоматизованих висновків та передбачити механізм їх оскарження.

Важливим етичним принципом є збереження людського контролю над остаточним рішенням. Штучний інтелект повинен виконувати допоміжну функцію, підтримуючи професійне судження соціального працівника, а не підміняючи його. Соціальна робота ґрунтується на емпатії, індивідуальному підході та врахуванні унікального життєвого контексту клієнта - аспектів, які не можуть бути повністю формалізовані алгоритмами.

Таким чином, етичне впровадження штучного інтелекту в соціальній сфері потребує поєднання технологічних інновацій із чіткими нормативними рамками, професійною відповідальністю та орієнтацією на права людини. Лише за умови дотримання цих принципів цифрові технології можуть стати інструментом підвищення якості соціальної допомоги, не порушуючи базових цінностей професії.

Список використаних джерел

1. Пожуєв В.І. Проблеми інформатизації суспільства в трансформаційних умовах. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: Збірник наукових праць / Гол. ред. В.Г. Воронкова. – Вип. 34. – Запоріжжя: Вид-во ЗДІА, 2008. – 241 с.
2. Кравчук О. Вплив цифрових технологій на процеси соціалізації молоді / Ольга Кравчук // Збірник праць IV Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: надбання, проблеми, перспективи» 22-23 травня 2025 року, Хмельницький, Україна, С.294-298
3. Гаврілова Л. Г., Прошкін В. В. Технологія трансмедіа як сучасний педагогічний феномен. Інноваційна педагогіка. 2020. Вип. 25. Т. 1. С. 181–184.
4. Кравчук О.А. Штучний інтелект у програмуванні: як ШІ змінює підхід до розробки та автоматизації коду/ Ольга Кравчук// Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Технічні науки – Хмельницький : ХНУ, 2024, №6. С.238-242 https://heraldts.khmnu.edu.ua/index.php/heraldts/article/view/1621/1624Туркл Ш. «Один на один з гаджетом. Чому ми очікуємо більше від технологій і менше одне від одного». — К.: Yakaboo Publishing, 2020.
5. Чернобров К. «Медіа і соціалізація молоді: виклики цифрової епохи» // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. — 2021. — № 49.

УДК 378.091.3:004.8:364

Наталія МИРОНЧУК
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ЕТИЧНІ ВИКЛИКИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Сучасний етап розвитку освіти та соціальної роботи характеризується активною цифровою трансформацією та інтеграцією технологій штучного

інтелекту (ШІ) у різні сфери професійної діяльності. Інструменти ШІ дедалі частіше використовуються в освітньому процесі, дослідницькій діяльності, аналітичній роботі та консультативній практиці фахівців соціальної сфери. Поширення таких технологій супроводжується появою низки етичних викликів, що пов’язані з дотриманням принципів академічної доброчесності, відповідального використання інформації, захисту конфіденційності клієнтів та збереження професійної автономії фахівця. У цьому зв’язку важливим завданням професійної підготовки є формування у майбутніх фахівців соціальної сфери культури використання цифрових технологій, що пов’язане не лише з завсоєнням професійних знань і практичних умінь, але й виробленням системи етичних цінностей, які визначають відповідальне ставлення до професійної діяльності.

Я. Сікора, Н. Марчук, В. Нестеров [6], аналізуючи роль штучного інтелекту в індивідуалізації навчання у вищій школі, надають низку корисних інноваційних технологій на основі штучного інтелекту, зокрема, системи адаптивного навчання, віртуальні асистенти; визначають напрями використання штучного інтелекту в освітній та дослідницькій діяльності – оцінювання, тьюторинг, прогнозування статусу навчання, управління навчанням, асистування. Водночас дослідники наголошують на можливих ризиках упровадження таких технологій в освітнє середовище, пов’язаних, зокрема, з конфіденційністю даних, етичними стандартами, потребою ефективного навчання викладачів.

І. Дятлова, О. Патлайчук, О. Ступак, Р. Семенюк та ін. [2; 4; 5; 6] до етичних дилем використання штучного інтелекту відносять: упередженість алгоритмів, порушення приватності та безпеки даних, питання автономності ШІ та його вплив на концепцію моральної відповідальності (особливо в контексті військових технологій, автоматизованого правосуддя, медичних рішень, де помилка може призвести до втрати людського життя), послаблення здатності самостійно мислити, етичні аспекти автоматизації праці, об’єктивності оцінювання знань та ін.

У праці [4] йдеться про потребу розвитку технологічної грамотності суб’єктів освітньої діяльності, критичного осмислення, довіри і відповідального ставлення до використання інструментів штучного інтелекту в процесі навчання. Висновок зроблено на підставі аналізу результатів практичної діяльності студентів, у процесі якого виявлено низку типових помилок у дослідницьких роботах: фальсифікованість джерел, некоректність їх бібліографічного опису, спотворення інформації та ін.

Недоброчесне використання результатів, згенерованих штучним інтелектом, є одним із видів порушень академічної доброчесності (ст. 18, 29 Закону України «Про академічну доброчесність») [1; 3]. Такими, зокрема, є оприлюднення текстів, даних, зображень, рисунків (моделей, схем тощо), таблиць, інших результатів, згенерованих з використанням ШІ без зазначення про це. Про такий факт автор обов’язково мусить повідомити, зазначивши методику генерування та/або надавши посилання на відповідну комп’ютерну програму або її опис відповідно до вимог оформлення/оприлюднення відповідних академічних творів (ст. 8 ЗУ «Про академічну доброчесність»).

Виходячи з цих викликів, дослідники здійснюють пошук/розробку обґрунтованих алгоритмів з метою запобігти зростанню недоброчесних практик, дискримінації, зниженню якості освітньої діяльності й гарантувати етичність, довіру, надійність освітньої та професійної взаємодії.

Важливим є усвідомлене користування штучним інтелектом, що нині є однією з першорядних задач підвищення рівня цифрової грамотності населення. У цьому зв’язку основними завданнями роботи з майбутніми працівниками соціальної сфери варто визначити: дотримання принципів академічної доброчесності та норм етичної поведінки; формування в здобувачів освіти культури етичної взаємодії зі штучним інтелектом як здатності використовувати технології ШІ відповідально, критично, доброчесно; навчання здобувачів освіти використовувати перевірену інформацію, дотримуватися конфіденційності під час аналізу соціальних кейсів; вчити використовувати наукові бази (Google Scholar, ResearchGate, бібліотеки наукових установ та

закладів вищої освіти) для пошуку та роботи з джерелами. У сфері соціальної роботи вагоме значення має питання етичної відповідальності під час роботи з даними клієнтів як чутливої інформації.

Окреслимо деякі педагогічні умови відповідального використання штучного інтелекту в навчальній та професійній діяльності фахівців соціальної сфери: формування культури роботи з цифровими технологіями; розвиток критичного мислення щодо інформації, отриманої з допомогою цифрових інструментів; розвиток аналітичних умінь як інструмента дослідницької культури майбутнього фахівця; застосування штучного інтелекту як допоміжного інструменту; використання практикоорієнтованих методів навчання (аналіз соціальних кейсів, моделювання ситуацій соціального консультування, виконання проєктних і дослідницьких завдань).

Таким чином, інтеграція технологій штучного інтелекту в процес професійної підготовки фахівців соціальної сфери відкриває нові можливості для вдосконалення освітнього процесу, розвитку аналітичних і дослідницьких компетентностей здобувачів освіти. Водночас ефективність використання таких технологій визначається рівнем сформованості культури етичної взаємодії з цифровими інструментами. У цьому контексті важливим завданням сучасної вищої освіти є формування у майбутніх фахівців здатності до відповідального, критичного та етично виваженого використання технологій штучного інтелекту в навчальній/професійній діяльності.

Список використаних джерел

1. Дубасенюк О., Мирончук Н. Методологія педагогічних досліджень та академічна доброчесність в освітній галузі: навч.-метод. посібн. 2-ге вид, перер. і доп. Житомир, 2025. 244 с.

2. Дятлова І., Патлайчук О., Ступак О. Етичні виклики та перспективи філософії штучного інтелекту у XXI столітті. *Грані.* 2025. №28 (2). С. 66-71. Режим доступу: https://doi.org/10.15421/172540

3. Закон України «Про академічну доброчесність». 2025. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4742-20?find=1&text=%D1%88%D1%82%D1%83%D1%87%D0%BD#Text

4. Мирончук Н. Етичні основи використання штучного інтелекту в освітній діяльності. *Особистісно-професійна підготовка фахівців у контексті інтеграції України в європейський освітній простір:* матеріали всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., м. Вінниця, 14 листопада 2025 р. Вінниця: Твори, 2025. С. 123-126.

5. Семенюк Р. *А.* Етичні питання та ризики використання ШІ в освітньому процесі. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025. № 37. С. 1135–1141. DOI: 10.52058/2786-6300-2025-7(37)-1135-1141.

6. Сікора Я., Марчук Н., Нестеров В. Технології майбутнього: роль штучного інтелекту у персоналізованому навчанні. *Наука і техніка сьогодні*. 2024. № 29. С. 526-537.

УДК 316.42:316.354

Юлія ОВОД, Юлія ЛАПІНСЬКА
Хмельницький національний університет

ІННОВАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Громадська організація (ГО) – це добровільне об’єднання людей, яке створюється для реалізації спільних інтересів та цілей. Вона має організаційно оформлену структуру і може діяти у різних сферах: культурній, соціальній, економічній, освітній, спортивній, професійній тощо.

Засновниками та членами громадської організації є фізичні особи, які об’єднуються для захисту своїх прав та задоволення потреб.

У сучасному суспільстві громадські організації виступають важливими суб’єктами соціальних змін, демократизації та розвитку громадянського суспільства. Їхня діяльність спрямована на задоволення суспільних потреб,

захист прав людини, підтримку соціально вразливих груп та формування нових моделей взаємодії між державою, бізнесом і громадянами.

Водночас динамічні трансформації глобального середовища, цифровізація та зростання конкуренції за ресурси ставлять перед ГО нові виклики, що потребують розробки та впровадження інноваційних стратегій розвитку.

Інноваційність у діяльності громадських організацій розглядається як здатність до постійного оновлення форм і методів роботи, впровадження нових технологій та пошуку нестандартних рішень для досягнення суспільно значущих цілей. Вона грунтується на принципах гнучкості, відкритості та адаптивності.

У науковій літературі інноваційні стратегії визначаються як компекс управлінських, комунікаційних та фінансових рішень, що забезпечують стійкість організації в умовах змінного середовища.

Одним із ключових напрямів є трансформація управлінських моделей. Традиційні ієрархічні структури поступаються місцем мережевим моделям, що сприяють більшій залученості членів організації до процесів прийняття рішень.

Використання методологій гнучкого управління дозволяє швидко реагувати на зміни та ефективно реалізовувати проєкти. Важливим аспектом є інклюзивність, яка забезпечує врахування інтересів різних соціальних груп та підвищує легітимність діяльності ГО.

Цифровізація відкриває нові можливості для комунікації та мобілізації громадян. Соціальні мережі стають інструментом формування громадської думки та залучення волонтерів. Використання платформ електронної демократії сприяє прозорості процесів ухвалення рішень та підвищує рівень довіри до організацій. Штучний інтелект та аналітика даних дозволяють прогнозувати суспільні тенденції та адаптувати діяльність відповідно до потреб громади.

Важливим напрямом є також розвиток цифрових освітніх програм, що забезпечують підвищення компетентності членів організації.

Інноваційні стратегії розвитку ГО передбачають активне формування партнерств. Співпраця з бізнесом та державними інституціями дозволяє реалізовувати масштабні проєкти та забезпечує сталість результатів. Міжнародні мережі та альянси сприяють обміну досвідом та поширенню кращих практик. Модель «трикутника співпраці» (держава – бізнес – громадськість) стає ефективним механізмом вирішення комплексних соціальних проблем.

Соціальні інновації охоплюють нові формати волонтерства, зокрема онлайн-волонтерство та мікроволонтерство, що дозволяють залучати ширші групи населення. Використання гейміфікації та інтерактивних методів сприяє підвищенню мотивації громадян до участі у суспільних процесах. Підтримка локальних ініціатив через мікрогранти та акселераційні програми забезпечує розвиток громад на місцевому рівні.

У світовій практиці можна відзначити використання мобільних додатків для координації волонтерів, впровадження відкритих даних для моніторингу діяльності організацій, а також інноваційні освітні проєкти, що поєднують онлайн-курси та офлайн-активності.

В Україні приклади успішних інноваційних стратегій можна знайти у діяльності організацій, що займаються цифровою освітою, підтримкою ветеранів та розвитком місцевих громад.

Інноваційні стратегії розвитку громадських організацій є ключовим чинником їхньої ефективності та стійкості у сучасному суспільстві. Вони дозволяють не лише адаптуватися до викликів, але й формувати нові можливості для розвитку громадянського суспільства. Цифровізація, фінансова інноваційність, партнерство та соціальні інновації виступають основними напрямами, що визначають майбутнє громадських організацій.

Таким чином, інноваційність стає не додатковим елементом, а необхідною умовою успішного функціонування та розвитку громадських організацій у XXI столітті.

Список використаних джерел

1. Андрущенко В. П. Громадянське суспільство: сучасні тенденції розвитку. Київ: Наукова думка, 2020.

2. Шевченко І. М. Соціальне підприємництво як інноваційна модель розвитку громадських організацій. Економіка України. 2022. № 7. С. 33–41.

УДК 364.46

Світлана ЧЕРНЕТА
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ПАРТНЕРСЬКИЙ ПІДХІД У СИСТЕМІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ

У сучасних умовах розвитку соціальної політики та системи соціального захисту населення особливу роль відіграє підвищення ефективності надання соціальних послуг. Соціальні виклики, з якими стикається суспільство, мають комплексний характер і потребують узгоджених дій різних інституцій. Це зумовлює необхідність формування та розвитку партнерської взаємодії між державними структурами, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, благодійними фондами й іншими учасниками соціальної сфери.

Необхідність цього дослідження зумовлена тим, що сучасні методи розвитку системи соціальних послуг постійно змінюються та дедалі більше базуються на міжсекторальній взаємодії. Такий підхід дозволяє покращити доступність та якість соціальної допомоги, а також ефективніше використовувати доступні ресурси. Практичні фахівці особливо наголошують, що саме співпраця різних секторів сприяє збільшенню доступності як соціальних, так і адміністративних послуг для громадян.

Аналіз міжнародної практики додатково підтверджує, що координація діяльності між різними секторами є ключовим фактором ефективного реагування на складні соціальні виклики. Вона також сприяє створенню комплексних систем підтримки, що дозволяють об’єднувати зусилля,

обмінюватися ресурсами й забезпечувати спільну відповідальність за добробут суспільства.

Отже, аналіз і впровадження партнерського підходу в системі надання соціальних послуг має суттєве значення як з теоретичної, так і з практичної точки зору. Це дозволяє вдосконалювати механізми взаємодії між усіма зацікавленими сторонами в соціальній сфері та підвищувати ефективність підтримки населення.

Партнерський підхід має міжсекторальний характер і впроваджується у різноманітних сферах суспільного життя. Тематика партнерської взаємодії викликає значний інтерес серед науковців багатьох галузей. Зокрема, аспекти педагогіки партнерства та розвиток партнерських стосунків у соціальній і освітній діяльності розглянуто в роботах таких дослідників, як В. Ковальчук, О. Коханова, Т. Кравчинська, О. Мариновська, О. Онаць, Н. Побірченко, Г. Самойленко, С. Яланська та інших.

Партнерський підхід ґрунтується на принципах рівності, взаємоповаги, довіри, спільної відповідальності та діалогу між учасниками. Саме ці цінності закладені в основу системи надання соціальних послуг. Його основою є співпраця, розподілене лідерство (горизонтальні зв'язки), доброзичливе ставлення та спільна робота задля досягнення спільної мети.

Партнерський підхід у системі надання соціальних послуг доцільно розглядати з кількох позицій.

По-перше, партнерська взаємодія закладена у самій сутності системи надання соціальних послуг, оскільки її ефективне функціонування передбачає узгоджену діяльність різних суб’єктів соціальної сфери. А саме дефініція система надання соціальних послуг у ЗУ «Про соціальні послуги» трактується як «правова основа, принципи, способи і форми надання соціальних послуг, сукупність суб’єктів, що взаємодіють на всіх етапах організації надання соціальних послуг» [1]. Відповідно провідною формою взаємодії учасників системи надання соціальних послуг для реалізації цих ідей і принципів є партнерство.

Партнерство розглядається як: система взаємовідносин, які відбуваються у процесі певної спільної діяльності; спосіб взаємодії і взаємовідносин, організованих на принципах добровільності, рівності та доповнюваності результатів діяльності всіх учасників; організаційна форма спільної діяльності, що передбачає об'єднання осіб на відповідних умовах розподілу праці та активної участі в її реалізації; спосіб взаємовідносин, за яких зберігаються права кожної зі сторін, чітко узгоджені та злагоджені дії учасників спільної справи, що ґрунтуються на засадах взаємовигоди та рівноправності.

На думку О. Коханової, партнерство є найвищим рівнем співробітництва, який не можна досягти автоматично. Спільна діяльність на основі партнерства виступає формуючою активністю, що розвиває свідомість та самосвідомість особистості. Водночас це є необхідним етапом і внутрішнім механізмом індивідуальної діяльності [3].

Основна концепція партнерського підходу полягає в об'єднанні ресурсів, знань і можливостей різних інституцій для більш повного задоволення соціальних потреб населення. Партнерство сприяє координації дій різноманітних суб'єктів соціальної роботи, підвищенню якості наданих послуг та розширенню ресурсів для підтримки уразливих верств населення.

По-друге, партнерський підхід реалізується на практиці у процесі безпосереднього надання соціальних послуг через взаємодію державних і недержавних надавачів соціальних послуг, а також через активну участь самих отримувачів соціальних послуг.

Партнерський підхід у наданні соціальних послуг фокусується на організації співпраці між різними суб'єктами соціальної сфери з метою забезпечення комплексної та ефективної підтримки отримувачів таких послуг. Цей підхід ґрунтується на взаємодії державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських і благодійних організацій, соціальних установ, а також безпосередньо самих отримувачів послуг.

Ключовим елементом цього підходу є принцип рівноправної взаємодії між усіма сторонами. Це передбачає спільне прийняття рішень, колективну

відповідальність за результати діяльності та прозорий обмін інформацією. Така модель партнерства дозволяє створювати ефективну систему соціальних послуг, яка враховує потреби як окремих осіб, так і громади в цілому.

Додатковою перевагою партнерського підходу є можливість впровадження інноваційних стратегій соціальної роботи, залучення додаткових ресурсів і забезпечення адаптивного реагування на різні соціальні виклики. Це особливо важливо в умовах суспільних змін або кризових ситуацій.

Ознаки партнерської взаємодії ясно проявляються у системі соціальних послуг, адже якісна підтримка потребує узгоджених дій усіх суб'єктів цієї сфери. Практичне втілення таких ознак можна представити так: *взаємозалежний контакт і вплив* реалізуються через координацію діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, соціальних установ, громадських організацій та благодійних фондів для вирішення проблем суспільства; *спільне прийняття рішень* проявляється у створенні програм соціальної підтримки, розробленні спільних планів роботи та координації надання послуг різним категоріям населення; *толерантне ставлення до позицій партнерів* забезпечується через шанобливе врахування їхніх бачень, досвіду й підходів до вирішення соціальних завдань; *рівноправність суб'єктів* зберігається на всіх етапах роботи – від оцінки потреб до безпосереднього надання соціальних послуг; *добровільність взаємодії* проявляється у відкритості сторін до співпраці задля досягнення загальної мети; *прагнення до компромісу та довіри* дозволяє ефективно узгоджувати робочі процеси, розподіляти ресурси та відповідальність; *взаємна зацікавленість* забезпечує спільне прагнення підвищити якість послуг та ефективність допомоги отримувачам; *спільна відповідальність за результати діяльності* відображається у координації дій, внесенні коректив на основі оцінки потреб в індивідуальні програми і колективній відповідальності за досягнення поставлених соціальних цілей [2].

Таким чином, партнерський підхід є важливим принципом функціонування системи надання соціальних послуг, оскільки дозволяє

об’єднати ресурси, можливості та досвід різних суб’єктів соціальної сфери. Його реалізація ґрунтується на взаємодії державних і недержавних інституцій, органів місцевого самоврядування, громадських організацій та отримувачів соціальних послуг. Така співпраця забезпечує узгодженість дій, підвищує доступність і якість соціальної підтримки населення та сприяє ефективному реагуванню на сучасні соціальні виклики. У результаті партнерський підхід виступає важливим механізмом розвитку ефективної та комплексної системи соціальних послуг.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про соціальні послуги» : прийнятий 17 січня 2019 року № 2671-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text

2. Ковальчук В. А. Педагогіка партнерства у професійній діяльності вчителя: навч. посіб. Житомир : Вид-во ЖДУ, 2023. 100 с.

3. Коханова О. М. Партнерство як фактор соціалізації особистості. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/2004/1/O_Kokhanova_PPTP_2_IPSP.pdf

УДК 364.4.08.: 004

Уляна ШЕМЧУК, Ганна РІДКОДУБСЬКА
Хмельницький національний університет

РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується стрімким поширенням інформаційних технологій та активною цифровізацією різних сфер життєдіяльності людини. Ці процеси суттєво впливають і на сферу соціальної роботи, оскільки значна частина професійної діяльності соціального працівника сьогодні пов’язана з використанням електронних ресурсів, цифрових сервісів та засобів онлайн-комунікації. У зв’язку з цим актуалізується питання розвитку інформаційно-комунікаційної компетентності майбутніх фахівців соціальної

сфери, яка забезпечує ефективну взаємодію з клієнтами, установами та професійним середовищем.

Проблема професійної підготовки фахівців соціальної сфери активно досліджується у працях українських науковців. Зокрема, А. Капська підкреслює, що підготовка майбутніх соціальних працівників повинна бути спрямована на формування професійних компетентностей, які дозволяють ефективно здійснювати соціальну підтримку різних категорій населення. На думку дослідниці, сучасний соціальний працівник має володіти не лише теоретичними знаннями, а й практичними навичками комунікації, аналізу інформації та використання сучасних технологій у професійній діяльності [4].

О. Безпалько розглядає соціальну роботу як систему професійної діяльності, спрямовану на надання допомоги особистості, сім'ї та громаді з метою подолання складних життєвих обставин. Дослідниця зазначає, що ефективність такої діяльності значною мірою залежить від рівня професійної підготовки фахівців, зокрема від їх здатності використовувати інформаційні ресурси, здійснювати комунікацію з клієнтами та організовувати взаємодію між різними соціальними інституціями [5].

Важливе значення у професійній підготовці майбутніх соціальних працівників має компетентнісний підхід. Як зазначають Л. Тюптя та І. Іванова, компетентність фахівця формується на основі інтеграції знань, умінь, навичок та особистісних якостей, які забезпечують ефективне виконання професійних функцій. У цьому контексті інформаційно-комунікаційна компетентність виступає однією з ключових складових професійної підготовки майбутнього фахівця соціальної сфери [6].

У сучасних умовах особливого значення набуває здатність майбутніх фахівців працювати з інформацією, критично її оцінювати, використовувати цифрові інструменти для пошуку, обробки та передачі інформації. В. Биков підкреслює, що цифрова трансформація освіти передбачає активне впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у навчальний процес,

що сприяє розвитку цифрової компетентності студентів та підготовці їх до професійної діяльності в умовах інформаційного суспільства [1].

Н. Морзе визначає цифрову компетентність як здатність особистості ефективно використовувати цифрові технології для навчання, професійної діяльності та комунікації. На думку дослідниці, формування такої компетентності є одним із ключових завдань сучасної системи освіти, оскільки цифрові навички стають необхідною умовою професійної самореалізації людини [2].

Подібної позиції дотримується й О. Спірін, який розглядає цифрову компетентність як інтегративну характеристику особистості, що включає знання про інформаційні технології, практичні навички їх використання, а також готовність застосовувати їх у професійній діяльності. Учений наголошує, що формування такої компетентності потребує системного підходу та впровадження інноваційних методів навчання у закладах вищої освіти [3].

Для майбутніх фахівців соціальної сфери інформаційно-комунікаційна компетентність має особливе значення, оскільки їхня діяльність передбачає активну взаємодію з різними категоріями населення, органами влади, громадськими організаціями та іншими соціальними інституціями.

Особливої ваги зазначена проблема набуває в умовах розвитку дистанційного консультування, онлайн-підтримки клієнтів, використання електронного документообігу, проведення інформаційно-просвітницької діяльності в соціальних мережах. Соціальний працівник повинен володіти навичками критичного аналізу інформації, забезпечувати конфіденційність персональних даних та дотримуватися принципів професійної етики.

Розвиток інформаційно-комунікаційної компетентності має здійснюватися комплексно: через інтеграцію цифрових технологій у навчальні дисципліни, використання інтерактивних методів навчання, проєктну діяльність, тренінги з розвитку комунікативних та цифрових навичок. Важливим є формування інформаційної культури та відповідальності за результати професійної комунікації.

Використання сучасних інформаційних технологій дозволяє значно підвищити ефективність соціальної роботи, забезпечити оперативний обмін інформацією та розширити можливості надання соціальної допомоги. Тому, розвиток інформаційно-комунікаційної компетентності майбутнього фахівця соціальної сфери є необхідною умовою його професійної готовності, конкурентоспроможності та ефективності професійної діяльності в умовах цифрового суспільства.

Список використаних джерел

1. Биков В. Ю. Цифрова трансформація освіти і науки: сучасні виклики та перспективи. Київ: Інститут цифровізації освіти НАПН України, 2023. 312 с.
2. Морзе Н. В. Цифрова компетентність у сучасному освітньому середовищі. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2022. 256 с.
3. Спірін О. М. Розвиток цифрової компетентності фахівців у системі освіти. Інформаційні технології і засоби навчання. 2023. №94. С. 15–24.
4. Капська А. Й. Соціальна педагогіка: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2022. 488 с.
5. Безпалько О. В. Соціальна робота в громаді: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2022. 312 с.
6. Тюптя Л. Т., Іванова І. Б. Соціальна робота: теорія і практика: навчальний посібник. Київ : Знання, 2022. 376 с.
7. Морзе Н., Буйницька О. Цифрова компетентність викладача і студента в умовах цифрової трансформації освіти. Освітологічний дискурс. 2024. №2. С. 45–56.
8. Спірін О., Іванова С. Розвиток цифрових компетентностей у системі вищої освіти України. Інформаційні технології в освіті. 2025. №1. С. 22–30.

УДК 159.9:364.62:316.614-053.2
Артур АДАМЧУК
Міжрегіональна Академія управління персоналом (м. Київ)

ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПСИХОЛОГІВ ІЗ ДІТЬМИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ НА ЗАСАДАХ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ

Сучасні соціальні трансформації, спричинені воєнними подіями в Україні, масовим внутрішнім переміщенням населення та руйнуванням усталених соціальних зв'язків, актуалізували проблему психологічної підтримки дітей внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Діти, які пережили вимушене переміщення, опиняються у складних життєвих обставинах, що супроводжуються травматичним досвідом, втратою почуття безпеки, розривом соціальних контактів, адаптаційними труднощами та зміною соціокультурного середовища [1, с. 62]. У зв'язку з цим особливої значущості набуває професійна діяльність психологів, спрямована на забезпечення психосоціальної підтримки, стабілізації емоційного стану та сприяння успішній соціальній адаптації цієї категорії дітей. Ефективність такої діяльності значною мірою визначається рівнем професійної підготовки фахівців, що зумовлює необхідність застосування компетентнісного підходу як одного з провідних методологічних орієнтирів сучасної професійної освіти.

У науковій літературі компетентнісний підхід розглядається як методологічна основа модернізації професійної освіти, що орієнтує освітній процес на формування здатності фахівця ефективно виконувати професійні функції в реальних умовах практичної діяльності [3]. За міркуваннями Л. Данильчук, в загальному, компетентнісний підхід передбачає здатність особистості мобілізувати здобуті знання, навички, досвід і способи поведінки як у процесі постійних суспільних змін, так і в умовах конкретної ситуації

[2, с. 124]. У цьому контексті професійна компетентність психолога визначається як інтегративна характеристика особистості фахівця, що поєднує систему професійних знань, практичних умінь, досвіду діяльності, етичних норм, ціннісних орієнтацій та здатності до рефлексії і саморозвитку.

Компетентнісний підхід у підготовці та професійній діяльності психологів передбачає орієнтацію не лише на засвоєння теоретичних знань, а й на формування цілісної системи професійних компетентностей, які забезпечують здатність фахівця ефективно діяти у складних соціально-психологічних ситуаціях. У контексті роботи з дітьми ВПО компетентнісний підхід спрямований на розвиток у психологів інтегрованого комплексу знань, умінь, цінностей, професійних установок та особистісних якостей, необхідних для здійснення психодіагностичної, консультативної, корекційно-розвивальної та профілактичної діяльності.

Застосування компетентнісного підходу до професійної діяльності психологів, які працюють з дітьми ВПО, передбачає визначення комплексу ключових компетентностей, що забезпечують ефективність психосоціальної підтримки цієї категорії дітей. Передусім йдеться про *психологічну компетентність*, яка охоплює знання закономірностей психічного розвитку дитини, особливостей формування особистості у кризових умовах, механізмів психологічної травми, адаптації та резилієнтності. Зазначена компетентність дозволяє фахівцю адекватно оцінювати психологічний стан дитини, визначати ризики розвитку посттравматичних розладів та обирати оптимальні методи психологічної допомоги.

Важливою складовою професійної підготовки є також *психодіагностична компетентність*, яка передбачає здатність психолога здійснювати комплексне вивчення психоемоційного стану дитини, визначати рівень її адаптації до нового соціального середовища, виявляти прояви тривожності, страхів, агресивності або соціальної ізоляції. Реалізація цієї компетентності передбачає володіння сучасними психодіагностичними методиками, уміння інтерпретувати отримані результати та використовувати їх для планування подальшої корекційної роботи.

Особливого значення набуває *консультативно-комунікативна компетентність* психолога, яка забезпечує ефективну взаємодію з дитиною, її батьками, педагогами та іншими фахівцями. Психолог, який працює з дітьми ВПО, має володіти навичками емпатійного слухання, підтримувальної комунікації, створення безпечного психологічного простору та формування довірливих стосунків з дитиною. Саме комунікативна компетентність дозволяє фахівцю встановлювати ефективний контакт із дитиною, сприяти її емоційному розкриттю та активізувати внутрішні ресурси особистості.

Не менш важливою є *корекційно-розвивальна компетентність*, яка передбачає здатність психолога розробляти та реалізовувати програми психологічної підтримки дітей ВПО, спрямовані на подолання наслідків психологічної травми, зниження рівня тривожності, розвиток емоційної стійкості та формування адаптивних моделей поведінки. У цьому контексті психолог має володіти різноманітними методами психокорекційної роботи, зокрема арттерапією, ігровою терапією, казкотерапією, техніками психологічної стабілізації та розвитком навичок саморегуляції.

Суттєвою складовою компетентнісної структури професійної діяльності психологів є *міждисциплінарна компетентність*, яка передбачає здатність до міжвідомчої взаємодії з педагогами, соціальними працівниками, медичними фахівцями та представниками громадських організацій. Робота з дітьми ВПО потребує комплексного підходу, що поєднує психологічну підтримку, соціальний супровід, педагогічну адаптацію та медико-реабілітаційні заходи. У зв’язку з цим психолог має бути готовим до участі у мультидисциплінарних командах та координації спільних зусиль різних фахівців.

Важливим компонентом професійної компетентності є також *етико-деонтологічна компетентність*, яка визначає здатність психолога дотримуватися професійних етичних принципів у роботі з дітьми, що пережили травматичний досвід. Це передбачає забезпечення конфіденційності, поваги до гідності дитини, врахування її вікових та індивідуальних особливостей, а також недопущення повторної травматизації під час психологічної роботи.

Особливу роль у професійній діяльності психологів відіграє *рефлексивна компетентність,* яка забезпечує здатність фахівця до аналізу власної діяльності, оцінювання ефективності застосованих методів та постійного професійного саморозвитку. Робота з травматизованими дітьми потребує високого рівня емоційної стійкості та здатності до професійної саморегуляції, що робить рефлексивну компетентність важливою умовою запобігання професійному вигоранню.

Загалом, компетентнісний підхід виступає важливою методологічною основою професійної діяльності психологів у сфері підтримки дітей ВПО, оскільки орієнтує підготовку фахівців на формування практично спрямованих компетентностей, що дозволяють ефективно реагувати на виклики сучасного соціального середовища та забезпечувати психологічне благополуччя дітей, які пережили досвід вимушеного переміщення. Реалізація компетентнісної моделі підготовки психологів сприяє формуванню фахівців нового покоління, здатних до комплексного вирішення психосоціальних проблем дітей у контексті сучасних суспільних трансформацій.

Список використаних джерел

1. Adamchuk A. Factors, determinants, and consequences of the emergence of the category «children of internally displaced persons» in Ukraine. *Personality and Environmental Issues*. 2025. №4(4). P. 62-67. https://doi.org/10.31652/2786-6033-2025-4(4)-62-67

2. Данильчук Л. О. Компетентнісний підхід до обґрунтування необхідних міжгалузевих спеціальних компетентностей у професійній підготовці майбутніх фахівців соціальної сфери. *Соціальна педагогіка: теорія та практика.* 2024. №(4). P 124–131. https://doi.org/10.12958/1817-3764-2024-4-124-131

3. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Звєрєвої. Київ, Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с

УДК 364.4
Ірина БИЧУК
Волинський національний університет імені Лесі Українки

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА МОЛОДОЇ СІМ'Ї У КРИЗОВИХ УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

У сучасному суспільстві інститут сім'ї відіграє важливу роль у забезпеченні стабільності соціальної системи, формуванні особистості та передачі соціокультурних цінностей між поколіннями. Водночас соціально-економічні трансформації, демографічні зміни, військові події, вимушена міграція населення та інші кризові чинники суттєво впливають на функціонування сім'ї, особливо на молоді сім'ї, які перебувають на етапі становлення. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема організації ефективної соціальної підтримки молодих сімей, спрямованої на подолання труднощів їхнього функціонування та забезпечення сприятливих умов для виховання дітей.

Молода сім'я розглядається як соціальна спільнота, що перебуває на початковому етапі свого розвитку та характеризується процесом адаптації до нових соціальних ролей і відповідальності. Саме на цьому етапі формуються основні моделі взаємодії між подружжям, визначаються сімейні цінності, відбувається розподіл обов'язків і формуються засади сімейного виховання. Однак кризові умови сучасності значно ускладнюють цей процес, оскільки молоді сім'ї часто стикаються з матеріальними труднощами, психологічною напругою, нестабільністю зайнятості, житловими проблемами та недостатнім рівнем соціальної підтримки.

Соціальна підтримка молодих сімей у кризових умовах передбачає систему заходів, спрямованих на забезпечення соціального захисту, надання консультативної, психологічної та педагогічної допомоги, а також створення умов для повноцінного функціонування сім'ї. Також важливим аспектом підтримка молодої сім'ї, на думку сучасних науковців, є «з одного боку,

надання молодій сім'ї соціальної підтримки, надання різноманітних державних послуг. З іншого боку, стимулювання активності молодих сімей у вирішенні власних проблем, розгляд молодої сім'ї як суб'єкт, що проводиться політикою держави» [2, с. 99].

Одним із ключових напрямів соціальної підтримки молодих сімей є інформаційно-консультативна допомога. Вона передбачає надання сім'ям необхідної інформації щодо їхніх соціальних прав, можливостей отримання державної допомоги, доступу до соціальних послуг, а також рекомендацій щодо організації сімейного життя та виховання дітей. Така діяльність сприяє підвищенню рівня соціальної обізнаності молодих батьків і формуванню відповідального ставлення до виконання батьківських обов'язків.

Важливою складовою соціальної підтримки молодої сім'ї є соціально-психологічна допомога, спрямована на подолання емоційного напруження та стресових станів, які часто виникають у кризових умовах. Соціально-психологічна допомога передбачає «надання консультацій з питань психічного здоров'я та поліпшення взаємин з оточуючим соціальним середовищем, застосування психодіагностики, спрямованої на вивчення соціально-психологічних характеристик особистості, з метою її психологічної корекції або психологічної реабілітації, надання методичних порад; організація та координація психотерапевтичних груп та груп взаємодопомоги» [1, с. 226], проведення індивідуальних і групових консультацій, тренінгів з розвитку комунікативних навичок, формування здатності до конструктивного вирішення конфліктів та зміцнення сімейних взаємин. Особливого значення набуває формування вміння членів сім'ї ефективно взаємодіяти між собою та спільно долати життєві труднощі.

Не менш важливим напрямом є соціально-педагогічна підтримка молодих батьків, яка спрямована на підвищення їхньої педагогічної компетентності. Реалізація просвітницьких програм, консультацій та організація батьківських клубів, «навчання батьків ефективним методам виховання, мобілізації власних

ресурсів сім’ї для вирішення проблем, допомога батькам у розв’язанні конфліктних ситуацій сімейного виховання, педагогічне консультування з питань розв’язання педагогічних проблем сім’ї та її членів, виявлення та сприяння розвиткові різнобічних інтересів і потреб членів сім’ї» [1, с. 226-227] сприяють формуванню знань щодо вікових та психологічних особливостей розвитку дітей, розвитку навичок ефективного виховання та створенню сприятливого сімейного мікроклімату.

Ефективність соціальної підтримки молодих сімей значною мірою залежить від міжвідомчої взаємодії різних соціальних інституцій. До цього процесу залучаються соціальні служби, заклади освіти, медичні установи, громадські організації та органи місцевого самоврядування. Така взаємодія забезпечує комплексний підхід до вирішення проблем сім’ї та сприяє підвищенню ефективності надання соціальних послуг.

Таким чином, соціальна підтримка молодих сімей у кризових умовах сьогодення є важливим напрямом соціальної політики та практичної діяльності фахівців соціальної сфери. Її реалізація сприяє стабілізації сімейних відносин, підвищенню рівня батьківської відповідальності та створенню умов для повноцінного розвитку дітей. Системний підхід до підтримки молодих сімей дозволяє не лише подолати існуючі труднощі, але й сприяє зміцненню інституту сім’ї як важливого елементу соціальної структури суспільства.

Список використаних джерел

1. Пєша І.В., Сопівник І.В., Галайдюк В.В., Кошук О.Б. Соціальна робота з сім’ями, дітьми та молоддю. Навчальний посібник. Київ: Компринт, 2023. 449 с.

2. Підвальна Ю. Особливості соціальної роботи та соціального обслуговування молодих сімей. *Ввічливість. Humanitas*. 2022. № 1. С. 94-100.

УДК 364.62:364.63-027.553

Юрій БРИНДІКОВ, Юлія КОРНІЙ
Хмельницький національний університет

ПРОТИДІЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ ЧЕРЕЗ ПОСЕРЕДНИЦТВО ІНФОРМАЦІЙНО-ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Насильство в сім'ї – одна з найбільш ганебних проблем XX століття. Існує чимало причин зародження згадуваного явища, але так чи інакше наслідки завжди мають деструктивний характер: порушення інтенсивності внутрішніх взаємозв'язків, психоемоційного стану членів сім'ї, нормативно-правових засад функціонування суспільного осередку, що іменується сім'єю.

Окреслена проблема вимагає негайних дій зі сторони держави (структурних підрозділів органів державної влади) та громадянського суспільства. Дослідники вивчали сімейне насильство (О. Балакірєва, Н. Лавриненко, Ю. Якубова), його наслідки, шляхи превенції та локалізації. Основи психопедагогічної діяльності з попередження та подолання причин й наслідків дитячого насильства в сім'ї розкрито О. Бондарчуком, І. Трубавіною, О. Кікінежді.

Домашнє насильство – явище, що супроводжується циклічністю, тобто негативні поведінкові вияви батьків «переходять у спадок» дітям, які в свою чергу будуватимуть власні сім'ї за зрозумілим для них алгоритмом. Близько 40% насильницьких дій зазнають від старших членів сім'ї (братів, сестер, зокрема) [4].

За даними Інституту соціологічних досліджень 27% респондентів-жінок пояснює насильство як нецензурну лайку, 37% – трактує явище як приниження особи; майже половина опитуваних асоціює насильство із побиттям та зґвалтуванням. Більшість таких негараздів зазнають сім'ї, що характеризуються присутністю соціальних патологій (алкогольна, наркотична залежність) [1].

Нам відомо про кілька видів домашнього насильства: фізичне проявляється у формі тілесних ушкоджень, примусу до небажаних дій; економічне відбувається шляхом позбавлення особи можливості забезпечувати

базові потреби, що може призвести до летальних наслідків; психологічне насильство відбувається через образи, залякування, переслідування та погрози особі, що призводить до психічних розладів людини; сексуальне насильство – нав'язливі сексуальні дотики проти волі людини, дії, що призводять до психологічного та фізичного травматизму [3; 4].

Існує чимало дієвих методів соціальної роботи, які направлені на отримання позитивних результатів в роботі з дітьми, сім'ями, які опинились в складних життєвих обставинах. Можемо виокремити загальні, загальнонаукові, спеціальні, організаційні, соціально-економічні, психологічні та педагогічні методи. Фахівцями соціальної сфери надаються соціальні послуги сім'ям / окремим особам, які перебувають у скруті: соціально-побутові, соціально-економічні, транспортні, соціально-педагогічні, соціально-психологічні, юридичні [2].

На Хмельниччині проводяться широкомасштабні заходи. Забезпечена організація тематичних круглих столів. Інформаційно-просвітницькі заходи покликані якомога глибше висвітлити питання щодо запобігання та протидії домашньому насильству. В загальноосвітніх закладах Хмельницької області проведено оперативні тематичні наради для педагогів. До роботи залучені спеціалісти правоохоронних органів: проводяться просвітницько-профілактичні заходи для учнівської та студентської молоді з окресленої проблеми, здійснюється детальне пояснення норм чинного законодавства та наслідків його порушення в даній царині.

Педагоги проводять лекторії для дорослих осіб за наступними темами: «Взаємоповага – основа людських стосунків», «Скривджені діти», «Насильство чи види порушення». Педагогічних працівників ознайомлено із наказами «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які опинились в складних життєвих обставинах», «Про затвердження порядку розгляду звернень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення».

Фахівцями центрів зайнятості та філій Хмельницького обласного центру зайнятості створено умови для самостійної роботи з матеріалами, що присвячені досліджуваній проблемі; детальним роз'ясненням кроків при оформленні документів для виїзду за кордон, ризиків потрапляння в рабство за межами рідної країни; переліком суб'єктів, які сприяють працевлаштуванню за кордоном тощо.

Діють клуби для жінок (міський центр зайнятості), де проводяться тренінги, заняття та семінари на тему превенції та локалізації насильства й конфліктів в сім'ї, протидії торгівлі людьми.

Профілактичну роботу проводять спеціалісти лікувальних закладів щодо осіб, які можуть стати потенційними жертвами. Подібна робота й консультування проводиться в об'єднаних територіальних громадах, здійснюється патронаж дітей з неблагополучних сімей.

В засобах масової інформації широко висвітлюються випадки насильства в сім'ях, їх наслідки. Забезпечується поінформованість громадянського суспільства щодо проблем, які слугують першопричинами формування ганебного явища.

В трудових колективах проводяться лекторії з окресленої проблеми. Всі заходи висвітлюються в таких засобах масової інформації як ТРК «Місто», «Ексклюзив», «Поділля-Центр», «Проскурів». Тематичні матеріали розміщено в друкованих ЗМІ, офіційних сайтах управлінь соціального захисту населення; освіти і науки; молоді та спорту.

Статистика вперто говорить про надзвичайну актуальність проблеми. Ситуація вимагає нових та дієвих напрацювань стосовно протидії досліджуваній проблемі. Масштабність окресленого явища вимагає єднання та потужної спільної роботи органів державної влади, закладів та установ соціального спрямування, громадянського суспільства в боротьбі з домашнім насильством. Не варто нехтувати інформаційно-просвітницькою роботою, яка заважатиме розповсюдженню даної соціальної патології.

Список використаних джерел

1. Запобігання насильству в сім'ї у діяльності фахівців соціальної сфери: навчально-методичний посібник / За заг. ред. В. М. Бондаровська, Т. В. Журавель, Ю. В. Пилипас, К.: ТОВ «Видавничий дім «КАЛИТА», 2014. 282 с.

2. Капська А. Й. Соціальний супровід різних категорій сімей та дітей. Навч. посіб. / А. Й. Капська, І. В. Пєша. К.: Центр учбової літератури, 2012. 232 с.

3. Соціальна робота: В 3 ч. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2004. 166 с.

4. Соціальна робота: технологічний аспект: Навчальний посібник / За ред. проф. А. Й. Капської. К.: Центр навчальної літератури, 2004. 352 с.

УДК 159.942.5:616.89-008.484.06-08 Ольга ГАВРИШ, Лариса ПОДКОРИТОВА
Інклюзивно-ресурсний центр Красилівської міської ради
Хмельницький національний університет

ПРАКТИКИ ВЕЧІРНЬОГО РИТУАЛУ В ПРОГРАМІ РДУГ-МЕНЕДЖМЕНТУ

Актуальність публікації зумовлена стрімким зростанням фіксації розладу дефіциту уваги та гіперактивності (РДУГ) серед дорослого населення, що за даними масштабного мета-аналізу (The Lancet Psychiatry) охоплює близько 6,76% світової популяції. В Україні показник діагностованих випадків сягає 2,5%, проте реальна поширеність є значно вищою через брак культури діагностики дорослих. Стан суттєво знижує якість професійної реалізації, а в умовах хронічного стресу традиційні методи менеджменту виявляються недостатніми. Особливу проблему становить дефіцит навичок перемикання між режимами активності та спокою, що призводить до порушень сну та когнітивного виснаження. Це зумовлює гостру потребу у впровадженні науково

обґрунтованих практик усвідомленості та саморегуляції. Інтеграція вечірніх ритуалів як когнітивних «якорів» у програми РДУГ-менеджменту дозволяє нівелювати когнітивні дефіцити, стабілізувати циркадні ритми та сформувати стійкі навички саморегуляції, що є критично важливим для збереження ментального здоров'я в динамічному середовищі [1; 2].

Метою тез є теоретичне обґрунтування та презентація методичного інструментарію вечірніх ритуалів у межах авторської програми РДУГ-менеджменту Ольги Гавриш, спрямованої на розвиток навичок самоспостереження, рефлексії та корекції когнітивної сфери дорослих.

Наразі, розроблена програма РДУГ-менеджменту О. Гавриш передбачає 10 занять, тривалістю по 1 годині. Кожне заняття програми присвячене певній темі, відповідно до якої дібрані вправи і техніки. При цьому заняття спрямовані, зокрема, на розвиток навичок самоспостереження, рефлексії та саморегуляції, що виходить за межі класичної корекції уваги.

Однією з ключових є зустріч, присвячена створенню вечірніх ритуалів. Вечірній ритуал виступає як практичний інструмент саморегуляції, спрямований на стабілізацію нервової системи. Його важливість зумовлена тим, що якісний сон є фундаментальним ресурсом для функціонування когнітивної сфери: підтримки стійкості уваги, контролю імпульсів та емоційної стабільності наступного дня.

Для осіб із РДУГ перехід від активності до спокою є складним когнітивним викликом через дефіцит функцій гальмівного контролю та порушення роботи дефолт-системи мозку (DMN). Тому вечірній ритуал виконує роль своєрідної самодопомоги. По-перше, він забезпечує компенсацію дефіциту виконавчих функцій, мінімізуючи потребу в прийнятті рішень (set-shifting) та суттєво знижуючи когнітивне навантаження [3]. По-друге, регулярна послідовність дій сприяє стабілізації циркадних ритмів, допомагаючи подолати затримку фази сну, що є характерною для 75% осіб із РДУГ [4]. Крім того,

такий підхід забезпечує регуляцію рівня кортизолу та «блукаючого розуму», зупиняючи гіперфокус на денних справах і знижуючи рівень гормону стресу.

У контексті РДУГ-менеджменту вечірній ритуал реалізує чотири ключові функції, які безпосередньо впливають на психофізіологічний стан особистості:

1) завдяки створенню передбачуваного середовища та виконанню знайомих дій відбувається зниження тривожності й редукція фонової напруги, накопиченої протягом дня;

2) практика «закриття дня» створює відчуття завершеності, що допомагає структурувати хаотичні потоки інформації та зупинити механізм блукання думок, коли думки безконтрольно фокусуються на незавершених справах;

3) поступове сповільнення активності стабілізує рівень кортизолу, готуючи організм до входу у фазу глибокого відновлення;

4) компенсація дефіциту перемикання: чітка структура ритуалу допомагає нервовій системі здійснити когнітивно витратний перехід від активності до відпочинку м'яко та без залучення надмірних вольових зусиль.

Техніка вечірніх ритуалів базується на підсумковій рефлексії дня, усвідомленні емоцій та самоаналізі, що дозволяє досягти низки стратегічних цілей. Зокрема, вона забезпечує поступове зменшення сенсорної та інформаційної стимуляції, формує стійке відчуття безпеки та внутрішньої стабільності через послідовність дій, а також створює оптимальні умови для природного переходу тіла до сну. Кінцевою метою впровадження таких практик є формування стабільної навички, що дозволяє автоматизувати процес переходу до відпочинку, роблячи його природним складником життєдіяльності без додаткового вольового тиску.

Таким чином, створення вечірніх ритуалів має особливе значення у програмах менеджменту РДУГ. Структурований ритуал стабілізує рівень кортизолу та активує механізми перемикання режимів роботи мозку, що дозволяє зменшити фонову тривожність та забезпечити ресурс для контролю

імпульсів наступного дня. Тому, на нашу думку, це заняття має бути одним з першим у структурі програми РДУГ-менеджменту.

Список використаних джерел

1. 208 науково обґрунтованих висновків про РДУГ. 2025. URL: https://rdug.info/knowledge-base/208-naukovo-obgruntovanyh-vysnovkiv-pro-rdug/ (дата звернення: 16.03.2026).

3. Song P., Zha M., Yang Q., Zhang Y., Li X., Rudan I. Global Health Epidemiology Reference Group (GHERG). The prevalence of adult attention-deficit hyperactivity disorder: A global systematic review and meta-analysis. *Glob Health*. 2021. Vol. 11. 04009 URL: https://jogh.org/documents/2021/jogh-11-04009.pdf (дата звернення: 16.03.2026).

4. Williams J.H., Waiter G.D., Perra O., Perrett D.I., Whiten A. An fMRI study of joint attention experience. *Neuroimage*. 2005. Mar;25(1):133-40. DOI: 10.1016/j.neuroimage.2004.10.047. Epub 2005 Jan 21. PMID: 15734350.

5. World Federation of ADHD Guide URL: https://www.adhd-federation.org/ (дата звернення: 16.03.2026).

УДК 37.0 +364

Олена ГОМОНЮК, Тетяна ЗАБУРМЕХА
Хмельницький національний університет
Комунальний заклад загальної середньої освіти
«Гімназія №22 імені Олега Ольжича Хмельницької міської ради»

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ РОБОТИ ВЧИТЕЛЯ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

В умовах воєнного конфлікту вимушене переміщення населення супроводжується глибокими змінами у життєдіяльності людини, що актуалізує проблеми адаптації і соціалізації внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Ці процеси є взаємопов’язаними й взаємозумовленими, оскільки успішна

соціальна адаптація неможлива без включення особистості в нове соціальне середовище, а ефективна соціалізація потребує певного рівня психологічної і соціальної стабільності.

Адаптація ВПО охоплює процес пристосування до нових соціальних, економічних і культурних умов, подолання стресових переживань та відновлення здатності до активної життєдіяльності. У цьому контексті прикладне значення має теорія ієрархії потреб А. Маслоу, відповідно до якої задоволення базових потреб у безпеці, стабільності та соціальній підтримці є передумовою подальшої інтеграції людини в суспільство [12]. Для ВПО це зумовлює необхідність соціально-педагогічних інтервенцій, що спрямовані на забезпечення житлових, соціальних, освітніх і медичних ресурсів, а також створення умов для відновлення почуття приналежності і самореалізації.

Психологічний вимір адаптації в умовах вимушеного переміщення ґрунтовно пояснюється теорією стресу та копінг-стратегій Р. Лазаруса, який розглядав адаптацію як процес когнітивної оцінки стресових ситуацій і вибору стратегій їх подолання. У соціально-педагогічній практиці це реалізується через тренінги психологічної стійкості, групи емоційної підтримки, психологічні й освітні програми, індивідуальний соціально-психологічний супровід ВПО.

Соціалізація внутрішньо переміщених осіб пов’язана з повторним входженням у систему соціальних норм, ролей і цінностей приймаючої громади. Класичний соціологічний підхід Е. Дюркгайма трактує соціалізацію як процес засвоєння суспільних норм, що для ВПО ускладнюється розривом попередніх соціальних зв’язків. Водночас з позицій символічного інтеракціонізму Д. Г. Мід соціалізація відбувається через безпосередню взаємодію, що обґрунтовує важливість групових форм роботи, спільної діяльності та міжособистісної комунікації.

Психологічний аспект соціалізації ВПО тісно пов’язаний із проблемою ідентичності, що розкрито у працях Е. Еріксона. Вимушене переміщення часто спричиняє кризу соціальних ролей і самовизначення, тому соціально-

педагогічна підтримка має бути спрямована на відновлення рольової визначеності через освітню, професійну і громадську активність.

В українській науковій традиції процеси адаптації та соціалізації особистості в соціальному середовищі розглядала Л. Орбан-Лембрик, акцентуючи увагу на активній ролі особистості у засвоєнні соціальних норм.. Актуальними для сучасних умов є дослідження О. Кокуна, О. Кінаша, присвячені психологічній стійкості та адаптації в умовах війни.

Отже, адаптація і соціалізація внутрішньо переміщених осіб становлять єдиний комплексний процес, що охоплює психологічне відновлення, засвоєння нових соціальних ролей і активне включення в життя приймаючої громади. Інтеграція зарубіжних і вітчизняних наукових підходів створює теоретичну основу для розроблення ефективних соціально-педагогічних інтервенцій, спрямованих на успішну інтеграцію ВПО та підвищення їхньої соціальної стійкості.

Адаптація розглядається як багатовимірний процес пристосування індивіда до змінених умов життєдіяльності, що охоплює психологічні, соціальні, поведінкові та емоційні компоненти. У психологічному аспекті адаптація пов’язана зі здатністю дитини зберігати внутрішню рівновагу, регулювати емоційні стани та поведінку в умовах стресу. У соціально-педагогічному вимірі вона виявляється у встановленні нових соціальних контактів, прийнятті норм і правил шкільного середовища, включенні в колектив.

Соціальна адаптація є складовою загального адаптаційного процесу та спрямована на інтеграцію особистості в соціум. Для внутрішньо переміщених учнів вона має специфічний характер, оскільки поєднує одночасно подолання наслідків травматичного досвіду й опанування нових соціальних ролей у приймаючій громаді.

У наукових дослідженнях адаптація та соціалізація розглядаються як взаємопов’язані процеси. Зокрема, психологічні теорії підкреслюють значення задоволення базових потреб, емоційної безпеки і підтримки для успішної

адаптації особистості. Соціологічні концепції акцентують увагу на ролі соціального середовища, групової взаємодії та засвоєння соціальних норм.

Для розуміння адаптації внутрішньо переміщених дітей важливими є положення теорій стресу та подолання, згідно з якими адаптація відбувається через оцінку ситуації як безпечної або загрозливої та вибір відповідних стратегій реагування. В умовах вимушеного переселення діти часто демонструють підвищену тривожність, емоційну нестабільність або регресивні форми поведінки, що потребує педагогічно виваженого супроводу.

Соціалізація в цьому контексті розуміється як процес повторного включення дитини в систему соціальних відносин. Для молодших школярів, які є ВПО, вона має характер вторинної соціалізації, оскільки відбувається в новому соціокультурному середовищі, що потребує переосмислення вже набутих норм і моделей поведінки.

Початкова школа відіграє ключову роль у процесі адаптації дітей з числа внутрішньо переміщених осіб. Саме вчитель початкових класів часто стає першою значущою фігурою, з якою дитина вибудовує стабільні соціальні взаємини в новому середовищі.

Соціально-педагогічна робота вчителя з молодшими школярами, які є ВПО, спрямована на створення безпечного освітнього простору, у якому дитина може відчути прийняття, передбачуваність і підтримку. Важливими завданнями вчителя є поступове ознайомлення учня з правилами шкільного життя, формування позитивної мотивації до навчання, розвиток навичок взаємодії з однолітками.

Практика показує, що ефективними інтервенціями є використання ігор на згуртування колективу, арт-терапевтичних елементів, казкотерапії, щоденних ритуалів стабільності, а також індивідуальна підтримка дітей, які виявляють ознаки дезадаптації. Особливу увагу вчитель має приділяти зниженню навчального та емоційного перевантаження, уникаючи надмірної вимогливості в період адаптації.

Важливою складовою соціально-педагогічної роботи є взаємодія вчителя з батьками внутрішньо переміщених учнів. Сім'ї ВПО часто перебувають у стані хронічного стресу, що знижує їхні виховні ресурси та здатність повноцінно підтримувати дитину в освітньому процесі.

У цьому контексті вчитель має вибудовувати партнерські, довірливі відносини з батьками, орієнтовані на спільне вирішення проблем дитини. Взаємодія передбачає інформування батьків про особливості адаптаційного періоду, надання рекомендацій щодо підтримки дитини вдома, а також залучення родини до життя класу у доступних формах.

Особливої значущості набуває емпатійна позиція вчителя, здатність уникати оцінювання та враховувати реальні життєві обставини сім'ї. Такий підхід сприяє формуванню єдиного виховного простору «школа – сім'я», що істотно підвищує ефективність адаптації і соціалізації молодших школярів ВПО.

Висновки. Адаптація та соціалізація внутрішньо переміщених учнів молодшого шкільного віку є складним багаторівневим процесом, що потребує системної соціально-педагогічної підтримки. Провідна роль у цьому процесі належить учителю початкових класів, який забезпечує емоційну безпеку, сприяє формуванню позитивних соціальних зв'язків та координує взаємодію школи з родиною.

Список використаних джерел

1. Барова А. Г. Адаптація вимушено переміщених осіб молодшого шкільного віку до нових умов : кваліфікаційна робота. Кривий Ріг, 2024. 78 с.

2. Борисова Ю. О. Соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб в умовах викликів повномасштабної війни // Соціально-гуманітарні студії. 2025. № 1. С. 45–52.

3. Дюркгайм Е. Соціологія. Метод соціології. Київ : Основи, 1998. 352 с.

4. Еріксон Е. Ідентичність: юність і криза. Київ : Основи, 2004. 344 с.

5. Кінаш О. М. Соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного конфлікту // Social Work and Education. 2024. Vol. 11, № 2. С. 198–206.

6. Кокун О. М. Психологічна стійкість особистості в умовах кризових соціальних змін. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2018. 180 с.

7. Міністерство освіти і науки України. Методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу для дітей із числа внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану. Київ, 2022. 28 с.

8. Міністерство освіти і науки України. Методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу для внутрішньо переміщених осіб. Київ, 2022.

9. Міністерство освіти і науки України. Освітні втрати та потреби учнів внутрішньо переміщених осіб : аналітична доповідь. Київ, 2023. 54 с.

10. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : підручник. Київ : Либідь, 2010. 448 с.

11. Слюсаревський М. М., Титаренко Т. М., Лазоренко Б. П. Психологічна допомога дітям внутрішньо переміщених осіб у закладах освіти : методичні рекомендації. Київ : Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, 2022. 96 с.

12. Соціальна адаптація дітей внутрішньо переміщених осіб у приймаючих громадах України // Journal Grail of Science. 2024. № 32. С. 214–220.

13. Aleksandrov D., Okhrimenko I., et al. Peculiarities of social and psychological adaptation of internally displaced persons to a new social environment // Insight: the Psychological Dimensions of Society. 2023. № 9. P. 77–86.

14. Harlow H. F. The nature of love // American Psychologist. 1958. Vol. 13. P. 673–685.

15. Lazarus, R. S., & Folkman, S. *Stress, Appraisal, and Coping*. New York: Springer, 1984. 456 p.

16. Maslow A. H. Motivation and Personality. 3rd ed. New York : Harper & Row, 1987. 411 p.

УДК 373.5.091.33:331.102.24
Олександр ГУНЧАК, Тетяна РАВЛЮК
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

МЕРЕЖЕВА ВЗАЄМОДІЯ СУБ'ЄКТІВ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ РЕСУРС ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Сучасні трансформації українського суспільства, зумовлені викликами воєнного стану та стрімкою цифровізацією соціальних процесів, докорінно змінюють парадигму професійного самовизначення старшокласників [2]. Традиційні лінійні моделі профорієнтації, обмежені виключно внутрішнім ресурсом закладу освіти, у 2026 році демонструють недостатню ефективність. Динамічність ринку праці та поява нових професійних ролей вимагають від випускника не лише базових знань, а й високого рівня адаптивності, сформованості м'яких навичок (soft skills) та емоційної стійкості.

Процес професійного становлення особистості в умовах невизначеності потребує виходу за межі суто педагогічного впливу. Ізольованість освітнього середовища від реальних запитів економіки та соціальних інституцій створює розрив між уявленнями молоді про майбутню кар'єру та фактичними вимогами професійного середовища. За таких обставин стратегічним ресурсом стає мережева взаємодія суб'єктів соціалізації – створення відкритої екосистеми, що об'єднує зусилля школи, закладів вищої освіти, бізнес-спільнот, громадського сектору та сім'ї. Саме така модель дозволяє перетворити профорієнтацію з епізодичних заходів на неперервний процес соціально-педагогічного супроводу.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та розкриття механізмів мережевої взаємодії як інструменту професійного самовизначення старшокласників у сучасному соціально-педагогічному просторі.

Концепція мережевої взаємодії у сфері професійного самовизначення ґрунтується на засадах соціального партнерства та синергії ресурсів різних інституцій. На відміну від закритої моделі профорієнтації, обмеженої лише

школою, такий підхід передбачає створення відкритого освітнього простору, де старшокласник виступає повноправним суб’єктом соціального діалогу та самостійно конструює власну професійну траєкторію.

Завдяки мережевій структурі підліток отримує доступ до різноманітних осередків реального досвіду, що виходять далеко за межі шкільної програми. Це дозволяє випробувати себе у різних ролях – від волонтера молодіжних проєктів до учасника реальних бізнес-кейсів, формуючи цілісне уявлення про майбутній фах. Водночас трансформується і роль педагога: він стає фасилітатором та модератором зв'язків між здобувачем освіти та іншими партнерами мережі (ЗВО, бізнес-спільнотами, менторами). У такому форматі вибір професії перетворюється на усвідомлений акт соціальної творчості, де старшокласник вчиться орієнтуватися в запитах ринку праці, спираючись на підтримку розгалуженої системи партнерства.

Важливою умовою життєздатності такої мережевої моделі є використання сучасних цифрових платформ та інструментів соціальної комунікації, які виступають сполучною ланкою між усіма суб’єктами. Соціальні мережі та спеціалізовані онлайн-майданчики перестають бути лише засобом дозвілля, трансформуючись у простір для професійної соціалізації. Вони забезпечують неперервний діалог між школярем та представниками професійних спільнот, дозволяючи отримувати експертну інформацію в режимі реального часу та долучатися до віртуальних професійних спроб. Цифровізація взаємодії знімає територіальні бар’єри, надаючи старшокласникам навіть із віддалених громад рівний доступ до менторської підтримки та експертного середовища.

Особливе місце в структурі мережевої взаємодії займає інститут менторства, який виступає містком між теоретичною підготовкою в закладі освіти та практичними вимогами професійної діяльності. Соціально-педагогічний супровід у межах такої мережі спрямований на фасилітацію взаємодії старшокласника з успішними представниками обраної професії, що дозволяє мінімізувати когнітивний дисонанс між ідеалізованими уявленнями

про фах та його реальною практикою. Ментор, як суб'єкт соціалізації, не лише транслює професійний досвід, а й сприяє формуванню ціннісних орієнтацій та професійної ідентичності підлітка. Водночас інтеграція гейміфікованих елементів та інтерактивних технологій у мережевий простір підвищує рівень залученості здобувачів освіти, перетворюючи складний процес вибору професії на динамічний пошуково-дослідницький проєкт [1].

Взаємодія закладу освіти, батьків та представників професійної спільноти, побудована навколо запитів старшокласника, трансформує процес вибору фаху у свідому стратегію розвитку, що наочно відображено на рисунку 1.

Рис. 1. Модель мережевої взаємодії у професійному самовизначенні старшокласників

Запропонована модель мережевої взаємодії базується на синергії п'яти ключових векторів, що забезпечують комплексний супровід старшокласника:

- координаційно-фасилітаційний вектор (гімназія/ліцей): виступає фундаментом мережі, де педагоги-наставники допомагають учню структурувати отриманий досвід, перетворюючи розрізнену інформацію про професії на усвідомлену освітню стратегію;
- пропедевтико-науковий вектор (ЗВО): забезпечує раннє занурення в академічне середовище. Через участь у спільних проєктах та заходах

університету старшокласник позбувається страху перед вищою школою та апробує свої здібності у науковій діяльності;

- практико-орієнтований вектор (бізнес-спільноти): відкриває доступ до реальних виробничих чи бізнес-процесів. Розв'язання кейсів та участь у професійних спробах дозволяють підлітку відчути специфіку професії та зрозуміти вимоги сучасного ринку праці;
- емоційно-ціннісний вектор (сім'я): є критично важливим для збереження психологічної стійкості дитини. Батьки в цій моделі стають партнерами, які підтримують вибір підлітка, базуючись на реальних результатах його мережевої активності, а не на застарілих стереотипах;
- інтеграційно-цифровий вектор (соціальні мережі та платформи): виконує координаційну роль, що з'єднує всі ланки. Це середовище забезпечує мобільність взаємодії, дозволяючи менторам та старшокласникам комунікувати в режимі реального часу, незалежно від їх фізичного розташування.

Така конфігурація взаємодії зміщує акцент із формального інформування на дієве проживання професійних ролей. У центрі моделі – здобувач освіти як активний суб'єкт, який не просто спостерігає за мережею, а самостійно формує свій запит до кожного з її учасників.

Особливої уваги потребує аналіз цифрового сегмента представленої моделі, який виступає не просто каналом передачі інформації, а повноцінною екосистемою соціалізації. У сучасних умовах цифрові платформи (LMS-системи, спеціалізовані профорієнтаційні портали, професійні мережі) виконують функцію «горизонтальної інтеграції» всіх суб'єктів. Це дозволяє старшокласнику не лише отримувати контент, а й вступати в пряму комунікацію з експертами, долучатися до професійних спільнот та формувати власний цифровий слід (портфоліо), що є критично важливим для майбутнього працевлаштування.

Окрім того, мережева взаємодія в цифровому просторі дозволяє реалізувати принцип індивідуалізації: кожен здобувач освіти може самостійно регулювати темп взаємодії з менторами чи бізнес-кейсами, обираючи ті вектори розвитку, які найбільше відповідають його поточним запитам. Таким чином, цифровізація виступає гарантом доступності якісного профорієнтаційного супроводу, незалежно від територіального розташування гімназії чи місця проживання сім'ї.

Аналіз запропонованої моделі дозволяє констатувати, що перехід від традиційних форм профорієнтації до мережевої взаємодії є об’єктивною вимогою часу. Ефективність професійного самовизначення старшокласників у сучасному вимірі прямо залежить від щільності та прозорості зв’язків між освітніми інституціями, родиною та реальним сектором економіки.

Встановлено, що синергія менторського супроводу та цифрових інструментів створює унікальний простір соціалізації, де здобувач освіти набуває не лише знань, а й досвіду відповідального вибору в умовах мінливого ринку праці. Це зміщує фокус із простого інформування на формування готовності до свідомого конструювання власного майбутнього. Перспективним напрямом подальших розвідок є розробка методичного забезпечення для створення стійких освітньо-професійних екосистем на рівні регіональних громад.

Список використаних джерел

1. Гунчак О., Равлюк Т. Інструменти профорієнтаційної роботи зі старшокласниками: від гейміфікації до менторства. *«Наукові інновації та передові технології» (Серія «Управління та адміністрування», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»):* журнал. Київ, 2025. № 11(51) 2025. С. 2202-2213. URL: https://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/31636

2. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки: реалізація та виклики воєнного стану : аналітичний збірник / Міністерство освіти і науки України. Київ, 2024. 156 с. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text

УДК 37.014.2

Наталя ЗАХАРОВА
Бердянський державний педагогічний університет

ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ НЕПОВНОЇ СІМ’Ї В КРИЗОВИХ УМОВАХ

Проблема життєстійкості набуває особливої актуальності в умовах соціальної турбулентності, що посилюється воєнними подіями, економічною

нестабільністю та трансформацією соціальних інституцій. У таких умовах особливо вразливою соціальною групою є неповні сім'ї, які стикаються з додатковими соціально-психологічними та економічними труднощами.

В умовах дестабілізації суспільства роль школи як виховного середовища частково послаблюється, тоді як сім'я дедалі більше перебирає на себе функції соціалізації та емоційної підтримки дитини. За офіційними даними, понад 20 % дітей в Україні виховуються у родинах без одного з батьків, що часто супроводжується зниженням матеріальної забезпеченості, дефіцитом батьківської уваги, емоційною нестабільністю та відсутністю повноцінної моделі сімейної взаємодії. Сім'я в нових умовах фактично стала єдиним середовищем щоденного впливу на дитину, відбувається зростання навантаження на сім'ю як виховне середовище. Це зумовлює необхідність посилення виховного потенціалу сім'ї, підвищення педагогічної компетентності батьків, а також забезпечення професійної підтримки з боку соціального педагога, психолога та фахівців соціальних служб. Законодавчою та стратегічною основою підтримки сім'ї є низка нормативних документів: Закон України «Про освіту», де зазначено, що виховання є спільною відповідальністю школи та родини; Закон України «Про соціальні послуги», який передбачає надання індивідуальних і комплексних послуг сім'ям з дітьми в складних життєвих обставинах; Концепція "Нова українська школа", яка підкреслює важливість партнерства школи з батьками; Національна стратегія реформування системи інституційного догляду до 2026 року, яка орієнтує соціальні служби на роботу з родиною до моменту зникнення кризової ситуації. Зазначені документи консолідують ідею активізації внутрішніх ресурсів сім'ї та розвитку партнерської взаємодії з фахівцями соціальної сфери.

Метою тез є: обґрунтування напрямів соціально-педагогічної підтримки формування життєстійкості неповної сім'ї в умовах соціальної нестабільності.

Життєстійкість (resilience) розглядається як інтегративна характеристика особистості або соціальної системи (родини, спільноти), що визначає здатність протистояти впливу складних життєвих обставин, адаптуватися до стресових

ситуацій, зберігати психологічну стабільність і підтримувати функціональну цілісність у процесі подолання труднощів [2].

Науковці М. Кузнєцов і К. Маннапова зазначають, що життєстійкість неповної сім'ї проявляється у здатності адаптуватися до змін у розподілі ролей і обов'язків, підтримувати емоційні зв'язки між членами родини, створювати сприятливе середовище для розвитку дитини, мобілізувати внутрішні та зовнішні ресурси підтримки, зберігаючи функціональність сімейної системи навіть за умов структурної неповноти [3]. У практиці соціально-педагогічної роботи формування життєстійкості неповної сім'ї передбачає комплексну підтримку, спрямовану на зниження рівня стресу та тривожності, розвиток батьківських компетентностей, відновлення психоемоційного балансу та зміцнення родинних зв'язків. Важливу роль у цьому процесі відіграє впровадження комплексної соціальної послуги з формування життєстійкості, передбаченої відповідним Порядком реалізації експериментального проєкту [4]. Даний стратегічний документ відображує міждисциплінарний підхід, поєднуючи соціальну роботу, педагогіку, психологію, право та інші галузі теорії й практики. Такий підхід є необхідним для запобігання соціальної вразливості неповних та сімей групи ризику, забезпечує формування їхньої життєстійкості [1, С. 75-80]. Формування життєстійкості є ключовим чинником стабільності та розвитку як окремої сім'ї, так і суспільства в цілому. Підтримка неповних сімей у цьому процесі дозволяє зменшити ризики соціального виключення, підвищити рівень психологічного благополуччя дітей та дорослих, а також зміцнити соціальну згуртованість. Професійна діяльність соціального працівника, педагога соціального орієнтуються на формування життєстійкості неповної сім'ї як ключового завдання з відновлення психоемоційного балансу, розвитку соціальних навичок, адаптації та соціалізації.

Рекомендований контент соціально-педагогічної допомоги неповним сім'ям з формування життєстійкості може включати:

- раннє виявлення сімей у складних життєвих обставинах;
- формування навичок саморегуляції та резільєнтності;

- зміцнення позитивних родинних взаємин;

- формування підтримувального соціального середовище (школа, громада);

- профілактику соціального відчуження та деструктивних поведінкових проявів;

- сприяння залученню дитини до повноцінного освітнього та соціального життя.

З метою реалізації зазначених завдань доцільним є впровадження індивідуального маршруту формування життєстійкості неповної сім'ї.

Напрям підтримки	**Форми реалізації**	**Частота**	**Відповідальні**
Психологічна підтримка	Індивідуальні сесії з акцентом на попереджен-ня самотності батьків; групи взаємопідтримки	2 рази на місяць	Практичний психолог
Інформаційна підтримка	Тематичні семінари: «Підтримка для одинокого батька/матері», консультації ІРЦ	1 раз на місяць	Педагог соціальний, фахівці ІРЦ
Соціальна підтримка	Спілкування з іншими неповними родинами, залучення до шкільних заходів.	Постійно	Класний керівник, педагог соціальний
Організаційна допомога	Допомога з оформленням пільг, гуманітарної допомоги; офлайн та онлайн спілкування.	За потребою	Соціальний працівник, волонтери
Соціальна інтеграція, родини та дітей.	Бесіди, тренінги про подолання бар'єрів (робота, відсутність часу, сил..) та способи їх мінімізації; мотиваційна підтримка.	2 рази на місяць	Класний керівник

Рис.1. ***Індивідуальний маршрут формування життєстійкості неповної сім'ї***

Індивідуальний маршрут включає серію зустрічей та постійної комунікації соціального педагога у режимі онлайн - підключень, візитів додому з теоретичної та практичної підтримки батьків/опікунів та дітей; діагностичні інструменти, мотиваційні вправи та вправи з формування

життєстійкості / стресостійкості членів родини; тренінги, інші активності з усвідомлення слабих і сильних сторін батьків, визначення та активації сімейних ресурсів життєстійкості, формування практичних інструментів подолання стресів, соціальних викликів, зміцнення психосоціальної стабільності сім'ї.

Важливим аспектом успішної реалізації індивідуального маршруту є достатній рівень методичної та практичної підготовки фахівців, спрямованість на формування життєстійкості сім'ї як здатності ефективно долати труднощі, підтримувати психоемоційний баланс та адаптуватися до змін.

Отже, міждисциплінарний підхід сприяє зниженню ризику соціальної дестабілізації сім'ї, розширює межі соціального спілкування, сприяє формуванню відповідального батьківства. У практичному вимірі це забезпечує зниження вірогідності виникнення негативних сценаріїв розвитку сім'ї в умовах нестабільності, формує інструменти життєстійкості, підвищення психолого-педагогічної компетентності родини, розвитку навичок саморегуляції, комунікації, самодопомоги.

Список використаних джерел

1. Грушевська Н. Соціально-педагогічна підтримка сімей з дітьми в умовах війни: сучасні виклики та напрями дії. *Педагогічний дискурс*. 2023. № 12. С. 75–80

2. Життєстійкість особистості як фактор здоровязбереження в умовах невизначеності : монографія / за наук. ред. Л. В. Помиткіної. Київ: Державний університет «Київський авіаційний інститут», 2025. 275 с

3. Кузнєцов М. А., Маннапова К.Р. Життєстійкість підлітків з неповних сімей. Харків: Видавництво «Діса Плюс», 2016. 257 с.

4. Порядок реалізації експериментального проекту із запровадження комплексної соціальної послуги з формування життєстійкості. [Електронний ресурс]. 2023. Режим доступу https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1049-2023-%D0%BF#Text (дата звернення: 20.02.2026).

УДК 364.4-055.52:37.013.42
Наталія КРАСНОВА
Державний заклад «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА СІМ'Ї У СЖО ЗАСОБОМ ТЕХНОЛОГІЇ «ВЕДЕННЯ ВИПАДКУ»

Одним із важливих завдань державної політики є підтримка та розвиток сім'ї як ключового осередку суспільства і провідного соціального інституту формування особистості та життєдіяльності людини. Водночас сучасні соціально-економічні трансформації, поширення бідності, безробіття, випадки домашнього насильства, різноманітні залежності, проблеми зі здоров'ям, соціальна ізоляція, вимушене переселення та інші кризові явища спричиняють зростання кількості сімей, що опиняються у складних життєвих обставинах (СЖО). Подібні ситуації негативно впливають на функціонування родини, фізичний і психічний стан її членів, розвиток і соціалізацію дітей, а також нерідко стають причиною соціальної дезадаптації та конфліктів у сімейному середовищі.

Під складними життєвими обставинами розуміють такі умови, що порушують нормальну життєдіяльність людини чи родини і які вони не здатні подолати власними силами. У таких випадках виникає потреба у професійній соціальній допомозі, спрямованій на підтримку сім'ї, збереження її цілісності та відновлення життєздатності. Надання такої допомоги належить до пріоритетних напрямів соціальної роботи. Діяльність із сім'ями, що перебувають у СЖО, спрямована не лише на подолання кризових ситуацій, а й на запобігання соціальному сирітству, стабілізацію сімейних взаємин та відновлення потенціалу родини.

У цьому контексті особливої актуальності набуває використання сучасних технологій соціальної роботи, зокрема технології «ведення випадку» (case management). Вона передбачає комплексний підхід до надання допомоги сім'ї, який включає оцінювання її потреб, планування та організацію

соціальних послуг, координацію взаємодії різних установ, контроль за процесом надання допомоги та оцінювання результатів. Використання цієї технології сприяє подоланню фрагментарності соціальної підтримки, забезпечує ефективну міжвідомчу взаємодію соціальних служб із закладами освіти, охорони здоров'я, правовими інституціями та іншими структурами, що в підсумку підвищує результативність вирішення проблем сімей у складних життєвих обставинах.

Теоретичні засади дослідження окресленої проблематики сформувалися у працях Д. Дьюї, Дж. Локка, П. Лесгафта, М. Мід, П. Наторпа, С. Русової та інших учених. У сучасних наукових працях висвітлюються різні аспекти цієї проблеми. Зокрема, зарубіжний досвід соціальної підтримки сімей у складних життєвих обставинах аналізується у дослідженнях О. Роговської, В. Жиляєва та ін.; питання соціального супроводу вразливих сімей з дітьми розглядають І. Батарейн, Г. Чижикова, М. Лехолетова, А. Нємцов; особливості соціальної роботи з сім'ями, що опинилися у кризових ситуаціях, досліджували І. Бирчук, А. Парасюк, Р. Ситник, К. Скрипник та інші науковці. Окремо слід відзначити праці А. Дулея та В. Лютого, у яких запропоновано класифікацію груп отримувачів соціальних послуг за ознаками соціальної дезадаптації, виключеності та вразливості, а також визначено види профілактичних, сервісних і підтримувальних послуг, що можуть надаватися кожній із цих груп.

Незважаючи на значну кількість наукових досліджень, існує певна суперечність між потребою у впровадженні сучасних технологій соціальної роботи, зокрема технології «ведення випадку», та недостатнім рівнем їх практичного застосування. Саме ця обставина зумовила вибір теми дослідження і визначила необхідність аналізу можливостей використання зазначеної технології у процесі соціальної підтримки сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Сім'я виступає одним із базових соціальних інститутів суспільства, що забезпечує відтворення населення, виховання дітей, формування моральних

цінностей і соціальних норм поведінки. Саме у сімейному середовищі відбувається первинна соціалізація особистості, формуються життєві орієнтири та моделі поведінки. Однак сучасні соціальні реалії значно ускладнюють функціонування багатьох родин, унаслідок чого дедалі більше сімей опиняються у складних життєвих обставинах.

Складні життєві обставини – це фактори або умови, що негативно впливають на життєдіяльність людини чи сім'ї, порушують їх нормальне функціонування і потребують сторонньої підтримки для їх подолання. Родини, які перебувають у таких ситуаціях, зазвичай стикаються з поєднанням соціальних, економічних, психологічних і педагогічних проблем. У результаті сім'я часто втрачає здатність повноцінно виконувати свої основні функції — виховну, соціалізаційну, економічну та емоційну [2]. Особливо вразливою категорією є сім'ї з дітьми, адже складні життєві обставини можуть негативно позначатися на розвитку дитини, її психологічному стані, навчанні та соціалізації. Відсутність належної підтримки нерідко призводить до соціального сирітства, проявів девіантної поведінки, а також погіршення фізичного й психічного здоров'я членів родини. Саме тому формування ефективної системи соціальної підтримки таких сімей є одним із важливих завдань сучасної соціальної політики.

Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги», складні життєві обставини визначаються як умови, що негативно впливають на життя, здоров'я або розвиток людини чи функціонування сім'ї та які вона не може подолати самостійно [1]. До таких факторів належать бідність і безробіття, інвалідність або тяжкі захворювання, домашнє насильство, сирітство чи ризик його виникнення, різні види залежностей, бездомність, наслідки стихійних лих, військових дій або інших надзвичайних ситуацій, а також інші соціальні та психологічні проблеми.

Одним із ефективних сучасних підходів у соціальній роботі є технологія «ведення випадку» (case management), що спрямована на надання комплексної

підтримки особам і сім’ям у складних життєвих обставинах. Її теоретичні засади сформувалися на перетині соціальної роботи, соціальної педагогіки, психології та соціології. Цей підхід ґрунтується на принципах індивідуального підходу до клієнта, партнерської взаємодії між соціальним працівником і отримувачем послуг, міжвідомчої співпраці та комплексності допомоги. Сутність технології полягає у системному супроводі клієнта або сім’ї, що включає оцінювання потреб, планування допомоги, організацію та координацію соціальних послуг, а також контроль і оцінювання результатів.

В основі технології лежить розуміння того, що соціальні проблеми людини чи родини мають комплексний характер і не можуть бути вирішені виключно зусиллями однієї служби чи спеціаліста. Тому важливим компонентом «ведення випадку» є координація діяльності різних установ та фахівців – соціальних служб, закладів освіти, медичних установ, служб зайнятості, органів місцевого самоврядування та інших організацій.

У науковій літературі метод ведення випадку розглядається як ефективна технологія організації соціальної допомоги, що забезпечує її системність, адресність і результативність [3]. Практичне застосування цього підходу передбачає послідовне проходження кількох етапів роботи соціального працівника з сім’єю, яка перебуває у складних життєвих обставинах.

На етапі виявлення проблем і оцінювання потреб сім’ї ефективними є індивідуальні консультації із застосуванням технік активного слухання, відкритих запитань та мотиваційного інтерв’ювання, що допомагає краще зрозуміти проблеми й ресурси родини. Також використовується метод кейс-аналізу, який дозволяє аналізувати конкретні ситуації, визначати пріоритетні напрями допомоги та прогнозувати можливі наслідки прийнятих рішень. Додатково застосовуються візуальні інструменти, наприклад «ситуаційна карта», коли члени сім’ї відображають основні проблеми та ресурси, а фахівець допомагає структурувати їх за ступенем важливості.

Етап планування індивідуального плану допомоги може включати використання методів мозкового штурму або «генерації ідей», коли учасники пропонують різні варіанти підтримки – матеріальної, психологічної чи освітньої – без попередньої критики, після чого обираються найбільш реалістичні. Також проводяться обговорення у форматі «круглого столу», що сприяє активній участі членів сім'ї у визначенні цілей і шляхів їх досягнення. Важливим інструментом є і пріоритизація проблем, коли вони ранжуються за значущістю та можливістю їх вирішення.

Під час організації та координації надання соціальних послуг ефективними є рольові ігри та тренінги, спрямовані на розвиток навичок комунікації, батьківських компетенцій та соціальної взаємодії. Крім того, застосовується метод експертної оцінки, який передбачає залучення фахівців різних сфер – медичної, освітньої, правової – для забезпечення комплексної допомоги.

На етапі моніторингу та оцінювання результатів доцільно використовувати візуальні та творчі методи, зокрема «дерево проблем», «коло життя» або карти ресурсів сім'ї. Такі інструменти дають змогу наочно відстежувати прогрес родини у подоланні складних життєвих обставин, виявляти проблемні аспекти та коригувати подальшу роботу соціального працівника.

У сучасних умовах дедалі більшого значення набувають і дистанційні форми взаємодії з клієнтами. Онлайн-платформи для відеоконсультацій, електронні опитувальники, інтерактивні карти ресурсів та мобільні застосунки дозволяють підтримувати постійний контакт із сім'ями навіть за умов війни, пандемії або територіальної віддаленості та оперативно коригувати план соціальної підтримки.

Отже, проблема соціальної підтримки сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, є надзвичайно актуальною і багатогранною. Сучасні соціальні, економічні та психологічні виклики значно ускладнюють

функціонування родини, а технологія «ведення випадку» виступає важливим інструментом практичної соціальної роботи, що забезпечує комплексність, системність та адресність допомоги і сприяє активному залученню членів сім'ї до подолання власних труднощів.

Список використаних джерел

1. Про соціальні послуги : Закон України № 2671-VIII від 17.01.2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19/print (дата звернення : 3.03.2026).

2. Протас О. Соціально-педагогічний супровід дітей із сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах. *Гірська школа Українських Карпат*. Івано-Франківськ. 2022. № 27. С. 161–166.

3. Шпих Н. Методичні основи соціальної підтримки сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах. *Теоретичні та методичні проблеми виховання дітей та молоді*. 2023. № *27* (2). 307–317. URL: https://doi.org/10.32405/2308-3778-2023-27-2-307-317 (дата звернення : 3.03.2026).

УДК 364.63-027.553:37.013.42
Альона КУЗНЄЦОВА, Наталія ОСТРОВСЬКА
Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ПРОЄКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОФІЛАКТИКИ БУЛІНГУ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ

У сучасних умовах розвитку освітнього середовища важливо не лише забезпечувати академічну успішність учнів, а й створювати безпечні умови навчання, вільні від насильства, дискримінації та цькування. Булінг - це небажана агресивна поведінка, що повторюється та спрямована на заподіяння шкоди психічному чи фізичному здоров'ю учня шляхом приниження, ізоляції або фізичних дій, включно з кібербулінгом. Його наслідки негативно впливають на загальний розвиток, самооцінку, успішність та соціальні

відносини дітей у школі, оскільки, за даними ЮНІСЕФ, 67% українських підлітків 11-17 років стикалися з психічним або фізичним насильством, що призводить до тривалого стресу, зниження адаптації та участі в навчальному процесі [1].

Соціально-психологічні дослідження демонструють, що традиційні реакції на булінг, орієнтовані лише на його виявлення та локальне реагування, не здатні забезпечити тривалий захист учасників освітнього процесу без комплексного підходу. Ефективне вирішення проблеми потребує активного залучення учнів, педагогів та батьків, формування емпатії, навичок конструктивної комунікації та розбудови колективної відповідальності [3].

Одним із перспективних шляхів профілактики булінгу є проєктна діяльність – інтегрований підхід, що передбачає комплексне планування, реалізацію та оцінювання соціально-педагогічних заходів, які спрямовані на створення безпечного, інклюзивного та підтримуючого середовища в школі. Проєктна діяльність не лише сприяє глибшому розумінню причин і наслідків булінгу, а й розвиває у підлітків навички співпраці, відповідального вибору й толерантної взаємодії. Саме через цей підхід можлива системна зміна культури поведінки та підвищення рівня соціальної компетентності всіх учасників освітнього процесу [2].

Ураховуючи викладене вище, зазначимо, що ефективна профілактика булінгу в освітньому середовищі потребує глибшого розуміння не лише його форм та наслідків, а й того, як учасники освітнього процесу сприймають проблему цькування, його причини та способи реагування. Вивчення рівня обізнаності учнів та педагогів щодо булінгу, їх мотивації до протидії насильству та практичних навичок реагування є необхідним для розробки цілісних і ефективних стратегій профілактики та підтримки безпечного навчального середовища.

Здійснений теоретичний аналіз проблеми булінгу став підґрунтям для проведення емпіричного дослідження, спрямованого на визначення

когнітивного, мотиваційного та поведінкового рівнів готовності учасників освітнього процесу до протидії булінгу. Результати такого дослідження дозволяють виявити реальні труднощі та потреби учнів і педагогів, а також обґрунтувати напрями подальшої реалізації проєктної діяльності як інструменту профілактики цькування серед підлітків.

Метою дослідження столо визначення рівня сформованості когнітивного, мотиваційного та поведінкового компонентів готовності учнів і педагогів до протидії булінгу, а також оцінка ефективності проєктної діяльності як засобу профілактики цькування серед підлітків у закладах загальної середньої освіти. Дослідження передбачало комплексний аналіз освітнього середовища для формування безпечного, інклюзивного та підтримуючого простору для учнів.

Методологія дослідження передбачала застосування методів анкетування та опитування учнів та педагогів закладу загальної середньої освіти, а саме: розроблене авторське анкетування для учнів 7-11 класів, з теми «Виявлення рівня сформованості знань, ставлення та поведінкових реакцій стосовно булінгу»: питання для визначення когнітивного, мотиваційного та поведінкового компонентів готовності учнів до протидії булінгу та опитувальник агресії Баса-Даркі для визначення рівня проявів агресії серед учнів; розроблений авторський опитувальник для інтерв'ювання педагогів з теми «Виявлення рівня обізнаності та готовності до протидії булінгу»: які охоплювали питання, спрямовані на виявлення рівня обізнаності та готовності до протидії булінгу, оцінки їхніх когнітивних, мотиваційних та поведінкових компонентів готовності до профілактичної роботи.

Дослідження проводилося на базі двох закладів загальної середньої освіти «Гімназія №22 імені Олега Ольжича» та «Ліцею №14. Імені Івана Огієнка» м. Хмельницький. Залучення двох закладів освіти було зумовлене необхідністю здійснення порівняльного аналізу отриманих результатів, що дало можливість об'єктивно оцінити рівень сформованості когнітивного,

мотиваційного та поведінкового компонентів готовності учасників освітнього процесу до протидії булінгу, а також визначити доцільність впровадження проєктної діяльності як інструменту профілактики булінгу. Вибірка досліджуваних становила загалом 118 респондентів, з яких учнів – 93 особи які навчаються в 7 та 11 класах, членів педагогічного колективу – 25 осіб із педагогічним стажем роботи від 5 до 30 років і більше.

Проаналізувавши отримані результати серед учнів можемо резюмувати, що: за **к**огнітивним критерієм переважає середній рівень обізнаності Гімназія №22 (52%), Ліцей №14 (60%), високий рівень (28%) і (30%), низький (20%) і (10%); за мотиваційним критерієм високий рівень готовності до протидії булінгу спостерігається у (40%) учнів Гімназії №22 та (48%) Ліцею №14, середній (44%) і (42%), низький (16%) та (10%); за поведінковим критерієм найнижчі показники високий рівень лише (18%) і (12%), середній (34%) і (27%), низький (46%) і (58%).

Наступним кроком було проведення інтерв'ю з педагогами, які продемонстрували когнітивний та мотиваційний рівні переважно середні Гімназія №22 (55%) та (82%), Ліцей №14 (70%) та (76%); поведінковий компонент готовності до профілактики булінгу середній рівень у (48%) педагогів Гімназії №22 та (62%) у Ліцеї №14.

З урахуванням отриманих результатів можна зробити висновок, що серед учнів і педагогів переважає середній рівень обізнаності та мотивації до протидії булінгу, тоді як поведінкові навички реагування потребують суттєвого розвитку.

З метою вирішення виявлених проблем на основі отриманих результатів дослідження було розроблено рекомендації щодо впровадження проєктної діяльності як інструменту профілактики булінгу в освітньому середовищі закладів загальної середньої освіти. Запропоновані рекомендації передбачають комплексну роботу з усіма учасниками освітнього процесу – учнями, педагогами, батьками та включають використання різноманітних форм і

методів діяльності, зокрема тренінгів, інтерактивних занять, інформаційно-просвітницьких заходів, рольових ігор, групових обговорень і психологічної підтримки.

Основною метою запропонованих заходів є формування безпечного, інклюзивного та підтримуючого освітнього середовища, розвиток у підлітків навичок ненасильницької комунікації, емпатії та відповідальної поведінки у конфліктних ситуаціях. Особливе значення має підвищення рівня обізнаності учнів і педагогів щодо сутності булінгу, його форм, причин та наслідків, а також формування практичних навичок конструктивного реагування на випадки цькування.

Важливим інструментом реалізації зазначених завдань є впровадження соціально-педагогічного проєкту **«Безпечне освітнє середовище: протидія булінгу»**, який передбачає проведення системної профілактичної роботи, спрямованої на підвищення рівня знань, мотивації та поведінкової готовності учасників освітнього процесу до протидії булінгу. Реалізація проєкту сприятиме розвитку культури взаємоповаги, толерантності та підтримки в учнівських колективах, а також підвищенню професійної компетентності педагогів у сфері профілактики насильства.

Загалом результати дослідження підтверджують доцільність використання проєктної діяльності як ефективного інструменту профілактики булінгу в закладах загальної середньої освіти. Комплексне впровадження освітніх, просвітницьких і психологічних заходів дозволить підвищити рівень соціальної компетентності учнів, сприятиме формуванню відповідального ставлення до міжособистісних відносин та створенню сприятливого психологічного клімату в освітньому середовищі.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розширенні практичного впровадження проєктних програм профілактики булінгу, удосконаленні методичних підходів до формування навичок ненасильницької комунікації серед підлітків, а також у дослідженні ефективності інтеграції відновних

практик і медіації у систему виховної роботи закладів загальної середньої освіти.

Список використаних джерел

1. Верховна Рада України. Законодавче забезпечення захисту учасників освітнього процесу від булінгу. URL: https://www.rada.gov.ua/print/270700.html (дата звернення : 05.03.2026).

2. European School Education Platform. URL: https://lnk.ua/a1nxkCjca (дата звернення : 05.03.2026).

3. Kristiwi Estuningsih. Harmanto. Septina Alrianingrum. *The Effectiveness of Anti-Bullying Teaching Material Through a Deep Learning Approach Based on Project-Based Learning*. 2025. URL: https://journal.unj.ac.id/unj/index.php/jtp/article/view/61406 (дата звернення : 05.03.2026).

УДК 159.91:364.01

Наталія ЛИТВИНОВА, Лідія ХАЛЬПІНСЬКА
Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ЩОДО ПРОФІЛАКТИКИ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ ВРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ

Під час воєнних дій в Україні значно посилюються загрози для безпеки дітей. Найбільш вразливими категоріями дітей є діти-сироти, вихованці інтернатних закладів та діти, позбавлені батьківського піклування. В умовах воєнного часу в Україні сформувався новий розподіл дітей за їхнім статусом: від тих, хто залишився в небезпеці до тих, хто став внутрішньо переміщеною особою (далі – ВПО). Окремо виділяють дітей захисників та дітей, які втратили батьків через воєнні дії. Ці діти є найменш захищеною групою суспільства. Хронічна тривожність і відчуття небезпеки суттєво утруднюють їх

соціалізацію, а необхідність адаптуватися до нових умов після евакуації створює додаткові бар'єри для інтеграції в соціум.

З огляду на це, педагоги, соціальні педагоги, психологи закладів середньої освіти змушені опановувати нові форми і методи збереження й зміцнення ментального здоров'я вразливої категорії дітей. Актуальним питанням стала психологічна просвіта: фахівці допомагають батькам розпізнати ознаки психотравми чи посттравматичного стресу у дітей та пояснюють, чим небезпечні такі стани.

Про зміни ментального здоров'я дітей і молоді під впливом екстремальних умов життєдіяльності, зокрема війни, наголошують у своїх працях: Ф. Бродман, Л. Воробйова, В. Горинова, О. Данилова, О. Донець, О. Каткова, Н. Колотій, В. Ліщук, С. Максименко, В. Моляко, Д. Шміголь, А. Уханова, Н. Ярмола.

Дослідники вважають, що для того, щоб допомогти дітям вразливих категорій, які пережили травматичний досвід, пристосуватися до нових умов життя, важливо об'єднати зусилля педагогів і батьків. Система сімейного виховання має стати фундаментом для розвитку дитини. Досягти цього можна через активне залучення батьків до консультацій, психологічних тренінгів та участі в клубах за інтересами. Особливе значення мають заходи, де діти й дорослі діють спільно, що зміцнює сімейні зв'язки та полегшує адаптацію.

Дослідники І. Григоренко та Н. Савельєва наголошують на важливій ролі соціального педагога в процесі інтеграції дітей вразливих категорій в освітнє середовище. Міждисциплінарна взаємодія педагога, психолога та медичного працівника має бути спрямована на оперативне надання комплексної допомоги дитині. Пріоритетними завданнями є формування в дитини почуття безпеки, стабілізація її психоемоційного стану та мобілізація внутрішніх ресурсів. Такий підхід дозволяє ефективно мінімізувати ризики соціальної дезадаптації [2, с. 49].

Авторки визначають наступні завдання соціально-педагогічного супроводу дітей вразливих категорій:

1. Діагностика та захист, що передбачає ідентифікацію дітей, які потребують психосоціальної підтримки, та моніторинг дотримання їхніх прав.

2. Створення безпечного та позитивного мікроклімату в класі та школі, а також системна протидія булінгу.

3. Моніторинг побутових умов проживання та особливостей виховання дитини шляхом відвідування її вдома.

4. Адаптація та просвіта: допомога дитині у пристосуванні до нових умов життя.

5. Координація зусиль та налагодження взаємодії між школою, родиною та громадою для залучення необхідних ресурсів і розв'язання конфліктів [2, с. 50-51].

Дослідниця І. Сьомкіна виокремлює такі функції соціального педагога у роботі з сім'ями, які постраждали від бойових дій:

1. Просвітницька діяльність, превентивна підтримка та систематичний патронаж сім'ї.

2. Діагностика потреб, запитів та внутрішнього потенціалу кожного члена сім'ї.

3. Правовий захист і забезпечення реалізації законних прав і свобод сім'ї, надання правової допомоги та контроль за дотриманням соціальних гарантій.

4. Фасилітація міжособистісного спілкування в сім'ї, організація спільної дозвіллєвої та творчої діяльності.

5. Проєктування майбутніх сценаріїв розвитку дітей та розробка програм їх підтримки.

6. Координація роботи з сім'єю та мережею соціальних служб і установ для надання комплексної допомоги [3].

Що стосується форм роботи соціального педагога з сім'ями, в яких виховуються діти вразливих категорій, то до них належать:

1. Індивідуальна робота з кожним представником родини особисто.

2. Спільні заняття та консультації для всієї сім'ї.

3. Робота в групах з іншими сім'ями або учасниками поза межами дому

[1].

Індивідуальна робота включає індивідуальну підтримку, спрямовану на: зміцнення сім’ї, відновлення теплих сімейних стосунків, розуміння потреб близьких тощо; навчання основам фінансової грамотності, організації побуту та планування спільного часу; розвиток вміння самостійно звертатися до соціальних та державних служб; психологічне відродження та повернення впевненості у собі та свого становища в суспільстві.

Спільні заняття та консультації для всієї сім’ї ґрунтуються на методі сімейної терапії, що спрямований на гармонізацію внутрішньо сімейних взаємин. Ключовою формою тут виступають сімейні конференції – це спільне обговорення конфліктів, яке допомагає виявити деструктивні моделі поведінки членів сім’ї. Колективний аналіз помилок дозволяє проговорити проблеми та спільно розробити конструктивні рішення.

У цьому процесі важливо дотримуватися черговості: спочатку розв’язувати найбільш гострі проблеми, поступово переходячи до усвідомлення їх причин. Як результат, усі члени сім'ї опановують навички ефективної комунікації, спільно знаходять шляхи виходу з кризових ситуацій, що суттєво зміцнює їхню самооцінку.

Робота в групах з іншими сім’ями або учасниками поза межами дому є найбільш ефективною у випадках соціальної ізоляції сім’ї, що часто супроводжується низькою самооцінкою та страхом бути не прийнятим оточуючими людьми. Спільна активність з іншими сім’ями дозволяє учасникам здобути практичний досвід налагодження соціальних зв’язків. Такий підхід сприяє подоланню замкненості сім’ї.

Слід зазначити, що коли сім’ї зі схожими проблемами об’єднуються у групи взаємодопомоги, то вони отримують унікальну можливість підтримати одна одну. Спілкуючись на рівних, батьки та діти діляться власними історіями успіху в подоланні криз. Це не лише дає готові рецепти для вирішення проблем, а й допомагає кожному не лише відчути себе частиною спільноти, а й навчитися легко знаходити спільну мову з іншими [1].

Отже, як бачимо, існують різноманітні форми і методи роботи соціальних педагогів щодо профілактики ментального здоров'я дітей вразливих категорій. Діяльність соціального педагога, перш за все, спрямована на створення безпечного освітнього середовища для дітей вразливих категорій. Як ключова постать, соціальний педагог забезпечує профілактику дезадаптації дітей, підтримує конструктивну взаємодію між ними, батьками та учителями. Використання сучасних соціально-педагогічних методів дозволяє не лише ефективно долати поточні труднощі, а й стимулювати гармонійний розвиток і успішну соціалізацію кожної дитини.

Список використаних джерел

1. Рудкевич Н. І. Методика соціально-педагогічної роботи : навчально-методичний посібник. Львів: Растр-7, 2021. 324 с.

2. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в сучасних умовах : навч. посіб. для студ. і магістр. спец-тей «Соц. робота» і «Соц. педагогіка» / І. О. Григоренко, Н. М. Савельєва. Полтава : ПНПУ, 2017. 100 с.

3. Сьомкіна І. С. Соціально-педагогічна робота з сім`ями вимушених переселенців: стан та перспективи. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*, 2015. №11. С. 102-105.

УДК 37.013.42:613.86-053.6:373.5

Катерина ЛІЧМАН
Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІВЕНТ-ТЕХНОЛОГІЙ У ФОРМУВАННІ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Аналіз сучасного вітчизняного наукового дискурсу засвідчив, що питання збереження ментального здоров'я людини на часі визнано одним із

найгостріших викликів глобального масштабу [4, с. 7]. Сучасні реалії українського суспільства, обтяжені кумулятивним впливом глобальних та локальних криз – тривалим воєнним стресом, наслідками постковідної соціальної ізоляції та стрімкою цифровізацією, – гостро актуалізують науково-практичний інтерес, зокрема, до проблеми формування ментального здоров'я підлітків у освітньому середовищі [3, с. 3]. Відтак, постає потреба у пошуку інноваційних інструментів, орієнтованих на вирішення означеної проблеми. У цьому контексті вважаємо цінними міркування О. Петренко щодо необхідності розроблення у сучасних кризових умовах такої системи соціально-педагогічної взаємодії, яка здатна зробити життя дітей цікавішим, а освітньо-виховний процес – мотивованим [5, с. 533]. Стверджуємо, що значний потенціал для формування ментального здоров'я підлітків у шкільному середовищі мають івент-технології, імплементація яких дозволяє доповнити традиційні методи соціально-педагогічного впливу, забезпечуючи глибоке емоційне залучення підлітків та опору на їхній власний практичний досвід. Ця теза співзвучна з висновками дослідниці про те, що побачене й особисто пережите людиною здійснює набагато сильніший вплив, ніж просто почута інформація [5, с. 534]. Вважаємо, що окреслення соціально-педагогічного потенціалу означеного інструментарію вимагає розкриття змістового наповнення понять «івент», «технологія» та пов'язаних із ними термінів.

Категоріальний аналіз поняття «івент-технології» засвідчив, що у вітчизняному науковому дискурсі цей конструкт є відносно новим. Етимологічно він базується на англомовному понятті *«event»*, найближчими змістовими відповідниками якого в українській мові є *«подія»* та *«освітньо-дозвіллєва подія»* [1, с. 23]; відтак, у фаховій літературі поряд із терміном *«івент-технології»* використовується синонім – *«технології подієвості»*. З'ясовуючи сутнісний зміст освітньо-дозвіллєвої події, покликаємося на висновки Н. Дем'яненко. Дослідниця визначила її як сплановану цільову зустріч, що створює умови для спільного проживання усіма учасниками конкретної дії, проміжним результатом якої стає духовне зростання над повсякденністю, зафіксоване у вчинках і ставленнях до інших людей та

продуктів їхньої культури, а кінцевим – загальнокультурний розвиток особистості [1, с. 23]. Водночас категорію *«технологія»* у площині соціальної роботи та соціальної педагогіки тлумачимо на основі визначення Т. Надвиничної. Дослідниця трактувала її як сукупність прийомів, методів та впливів на соціальний об'єкт, що зумовлені необхідністю досягнення поставлених цілей та одержання заданого результату [2, с. 5]. Головною метою впровадження технології є забезпечення необхідних змін стану чи властивостей певних об'єктів, причому ці трансформації мають відбуватися у запланованому напрямі та сприяти покращенню якості їхнього функціонування [2, с. 8]. Синтезуючи наведені положення у площині нашої проблематики, позиціонуємо івент-технології як цілеспрямовану систему соціально-педагогічних дій, у якій спеціально спроєктована подія та її спільне емоційне проживання учасниками слугують інструментом формування стійкого ментального здоров'я підлітків.

Позиціонуючи івент-технології як дієвий соціально-педагогічний інструмент формування ментального здоров'я підлітків у закладах загальної середньої освіти, акцентуємо увагу на їхній *поліфункціональності*. У напрацюваннях О. Поправко, О. Троїцької та Т. Троїцької визначено базові функції івент-технологій в освітньому просторі [6, с. 131–132]; вважаємо доцільним розкрити сутність означених функцій у контексті заявленої проблематики.

Інформаційна функція полягає у трансляції підліткам знань про ментальне здоров'я, його сутність, значення для повноцінної життєдіяльності та основні шляхи його збереження.

Виховна функція передбачає виховання ціннісного ставлення до власного ментального здоров'я та здоров'я інших; формування стійких ціннісно-мотиваційних орієнтацій щодо збереження ментального здоров'я та ведення здорового способу життя.

Дидактична функція спрямована на формування у здобувачів освіти практичних умінь і навичок щодо самостійного підтримання та зміцнення власного ментального здоров'я у повсякденному досвіді.

Релаксна функція забезпечує зняття нервової напруги, тривожності та наслідків стресу через залучення до події, що є передумовою стабілізації та збереження ментального здоров'я підлітків.

Соціалізуюча функція полягає у безпечному залученні підлітка до спільноти, подоланні соціальної ізоляції та формуванні навичок конструктивної взаємодії, які є необхідними для підтримки ментального здоров'я.

Із огляду на вищевикладені міркування, резюмуємо: на часі івент-технології мають значний соціально-педагогічний потенціал для формування ментального здоров'я підлітків. Реалізуючи комплекс функцій (інформаційну, виховну, дидактичну, релаксну, соціалізуючу), означений інструментарій здатний забезпечити емоційне залучення учнів, дієво доповнюючи традиційні методи соціально-педагогічного впливу. Упровадження технологій подієвості сприяє формуванню у закладі загальної середньої освіти екологічного підтримувального простору для безпечного зняття напруги, відновлення ресурсів та конструктивної взаємодії підлітків, що слугує підґрунтям для їхнього ментального здоров'я.

Список використаних джерел

1. Дем'яненко Н. М. «Подієвий підхід» і «освітньо-дозвіллєва подія» в обґрунтуванні відкритого event-простору. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи.* 2023. Вип. 96. С. 21–28. DOI: https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2023.96.04 (дата звернення 20.02.2026).

2. Надвинична Т. Л. Технології здійснення ефективної соціальної роботи. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Психологічні науки.* 2013. Вип. 3. С. 1–12.

3. Омельченко Я. М. Збереження ментального здоров'я дітей в освітньому середовищі у сучасних кризових умовах : наукова доповідь загальним зборам НАПН України «Захист і підтримка ментального здоров'я українців в умовах воєнного стану: виклики і відповіді», 22 лист. 2024 р. *Вісник Національної*

академії педагогічних наук України, 2024. №6(2). С. 1–6. DOI: https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6223 (дата звернення 20.02.2026).

4. Панок В. Г., Максименко С. Д., Слюсаревський М. М., Прохоренко Л. І. та ін. Захист і підтримка ментального здоров'я українців в умовах воєнного стану: виклики і відповіді : монографія / НАПН України; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ, 2024. 188 с. DOI: https://doi.org/10.32405/978-617-7118-51-9-2024-188 (дата звернення 20.02.2026).

5. Петренко О. Б. Подієвий підхід у вихованні учнів українській школі. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. 16–18 березня 2023 р. м. Харків. Харків : Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди, 2023. С. 533–536.

6. Поправко О. В., Троїцька О. М., Троїцька Т. С. Event-технології в культурно- освітньому просторі вищої школи: потенційність й перспективи реалізації. *Наукове сьогодення: теоретико-прикладні дослідження та перспективи :* матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. 17 травня 2019 року / за ред. Л. М. Донченко, І. А. Арсененко, В. Д. Гапотія, С. І. Пачева, Л. А. Прохорової, О. М. Ситника. Мелітополь : Вид-во МДПУ імені Богдана Хмельницького, 2019. С. 128–131.

УДК 364-053.6:37.013.42

Єва МАЦЕВИЧ, Ганна РІДКОДУБСЬКА
Хмельницький національний університет

ТРЕНІНГОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З МОЛОДДЮ

Сучасна соціальна робота з молоддю характеризується зростанням потреби у реалізації інноваційних форм та методів професійної діяльності, серед яких тренінгові технології займають провідне місце завдяки інтеграції теоретичних знань і практичного досвіду, а також забезпеченню активної взаємодії учасників. Тренінг розглядається як ефективний інструмент

соціально-педагогічного впливу, спрямований на розвиток особистісного потенціалу молоді, формування життєвих компетентностей та підвищення рівня їх соціальної активності.

Актуальність упровадження тренінгових технологій у соціальній роботі в Україні зумовлена сучасними суспільними викликами, пов'язаними з наслідками воєнного стану, соціальною вразливістю молоді та потребою у відновленні психосоціального благополуччя. У цих умовах зростає значення практико-орієнтованих та інтерактивних методів роботи, здатних забезпечити ефективну соціалізацію, адаптацію та підтримку молодого покоління.

Генеза тренінгових технологій пов'язана з науковими розробками К. Левіна та К. Роджерса у сфері групової динаміки та міжособистісної взаємодії [1], що зумовило подальше поширення тренінгів із психологічної практики в сферу освіти та соціальної роботи. У сучасному науковому дискурсі відсутнє уніфіковане визначення поняття «тренінг», що пояснюється його поліфункціональним характером. Зокрема, І. Звєрєва трактує тренінг як «…сукупність методів, форм і засобів, спрямованих на розвиток особистості та формування соціальних навичок…» [2, с. 304], що відображає його комплексний вплив на когнітивну, емоційну та поведінкову сфери.

У межах наукових підходів тренінг інтерпретується як «ефективна форма організації навчальної діяльності, орієнтована на набуття практичних умінь і навичок вирішення професійних завдань» [3, с. 499], а також як метод групової роботи, що реалізується через систему спеціально розроблених вправ, спрямованих на моделювання реальних життєвих ситуацій [4]. Узагальнення зазначених підходів дозволяє констатувати, що визначальною характеристикою тренінгових технологій є їх практична спрямованість та орієнтація на групову взаємодію.

У соціальній роботі з молоддю тренінгові технології виконують комплекс взаємопов'язаних функцій – освітню, розвивальну, комунікативну та профілактичну, забезпечуючи формування навичок ефективної комунікації,

критичного мислення, командної взаємодії та відповідального прийняття рішень. Ми погоджуємось з позицією Н. Мілорадової, що тренінг виступає поліфункціональною технологією, здатною впливати на різні аспекти розвитку особистості [5].

Особливого значення тренінгові технології набувають у контексті соціалізації молоді, оскільки створюють умови для активної участі у навчальному процесі, сприяють розвитку самостійності, ініціативності та відповідальності. Відповідно до наукової позиції Г. Ковальчук, саме в умовах тренінгової діяльності відбувається ефективна трансформація знань у практичні вміння [6].

Інтерактивний характер тренінгів забезпечує залучення учасників до активного опрацювання змісту через дискусії, рольові ігри, аналіз ситуацій та виконання практичних завдань, що підвищує рівень засвоєння матеріалу та сприяє формуванню стійких поведінкових моделей. У практиці соціальної роботи застосовуються різні види тренінгів – комунікативні, лідерські, профілактичні, мотиваційні, особистісного розвитку, які диференціюються відповідно до поставлених завдань і психолого-вікових особливостей молоді.

Ефективність реалізації тренінгових технологій значною мірою детермінується професійною компетентністю соціального працівника, його здатністю організувати групову взаємодію та створити сприятливе соціопсихологічне середовище. Водночас, тренінгові технології доцільно розглядати як складову комплексного підходу, що не замінює традиційні форми взаємодії, а доповнює їх, забезпечуючи підвищення загальної ефективності соціально-педагогічної діяльності.

Узагальнюючи, можна констатувати, що тренінгові технології є важливим інструментом соціальної роботи з молоддю, який забезпечує розвиток ключових компетентностей, сприяє соціалізації та формуванню активної життєвої позиції, а також відкриває нові можливості для підвищення якості соціальних послуг і розвитку сучасного суспільства.

Список використаних джерел

1. Зливков В. Л., Ліпінська С. В., Лукомська С. О. Сучасні тренінгові технології: інтегративний підхід : навч. посіб. Київ; Ніжин : Вид-во ПП Лисенко М. М., 2020. 207 с.

2. Звєрєва І. Д. Соціальна педагогіка : словник. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 368 с.

3. Сущенко А. В. Педагогічні технології в освіті : навч. посіб. Харків : Основа, 2022. 280 с.

4. Лук'янова Л. Б. Освіта дорослих: теорія і практика : моногр. Київ : Педагогічна думка, 2020. 304 с.

5. Мілорадова Н. Е. Тренінгові технології у професійній підготовці : навч. посіб. Київ : Каравела, 2021. 256 с.

6. Ковальчук Г. О. Інтерактивні методи навчання : навч. посіб. Львів : Новий Світ 2000, 2022. 240 с.

УДК 364-43:376

Юлія ОВОД
Хмельницький національний університет

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ В УМОВАХ НАВЧАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ЦЕНТРУ

В останні роки простежується тенденція до посилення уваги держави щодо організації роботи з дітьми, які мають обмежені можливості здоров'я. Соціально-педагогічна діяльність у навчально-реабілітаційних центрах характеризується комплексністю та багатовимірністю, оскільки інтегрує освітні, виховні й реабілітаційні завдання. Її ключова мета полягає у створенні оптимальних умов для розвитку особистості дитини з особливими освітніми потребами, формуванні соціальних компетентностей та забезпеченні успішної інтеграції у суспільне середовище. Важливим принципом такої роботи є

індивідуалізація освітнього процесу, що передбачає адаптацію навчальних програм і методичних підходів відповідно до психофізичних особливостей кожної дитини.

Наукові дослідження вітчизняних учених у сфері навчання та реабілітації дітей з особливими освітніми потребами орієнтовані на сучасні світові тенденції. Вони акцентують увагу на ранньому виявленні труднощів розвитку та забезпеченні професійного супроводу, застосуванні комплексного підходу до організації допомоги дітям та їхнім родинам з урахуванням психофізичних особливостей. Значна увага приділяється варіативності форм здобуття освіти, розробці різноманітних методичних стратегій навчання, гнучкості змісту освітніх програм, а також реалізації індивідуального підходу до процесів навчання й реабілітації. Ці положення відображені у працях таких дослідників, як С. Богданов, В. Засенко, В. Жук, В. Литвинова, Н. Квітка, К. Тороп, О. Федоренко, В. Шевченко, О. Таранченко, А. Колупаєва, Н. Ярмола та інших.

Термін «особи з особливими потребами» уперше був введений у Саламанській декларації, де наголошувалося, що особливі потреби стосуються всіх осіб, чиї освітні запити зумовлені різними фізичними або інтелектуальними порушеннями, а також труднощами у навчанні. В українському законодавстві, зокрема у Законі України «Про освіту», визначено, що особи з особливими освітніми потребами – це ті, хто потребує тимчасової чи постійної підтримки в освітньому процесі. Така підтримка спрямована на забезпечення реалізації права на освіту, сприяння розвитку особистості, покращення стану здоров’я та якості життя, а також на розширення можливостей участі у житті громади [1].

Основною метою державної соціальної політики України щодо дітей з особливими освітніми потребами є забезпечення їхнього соціального захисту. Цей напрям включає реалізацію заходів соціальної реабілітації, підвищення якості життя, гарантування належного рівня пенсійного забезпечення, охорону та відновлення здоров’я, створення умов для доступності освітніх послуг,

сприяння подальшому працевлаштуванню, надання необхідних соціальних послуг, а також організацію гідних умов для дозвілля та відпочинку [1].

В Україні, у процесі розвитку інклюзивної освіти, значна частина спеціалізованих закладів була трансформована у навчально-реабілітаційні центри. Основними завданнями цих установ є:

- забезпечення здобуття дітьми з особливими освітніми потребами, що зумовлені складними порушеннями розвитку, початкової та базової середньої освіти з урахуванням їхніх психофізичних особливостей відповідно до освітньої програми центру;
- організація системного та кваліфікованого психолого-педагогічного супроводу дітей із комплексними порушеннями розвитку з урахуванням стану їхнього здоров'я та індивідуальних характеристик;
- сприяння процесам соціалізації та інтеграції дітей із порушеннями розвитку у суспільне середовище;
- здійснення корекційної та розвивальної роботи фахівцями центру;
- надання реабілітаційних послуг відповідно до індивідуальної програми реабілітації дитини з інвалідністю;
- проведення консультацій для батьків або осіб, які їх замінюють, з метою активного залучення сім'ї до освітнього процесу [2].

Навчально-реабілітаційні центри функціонують з метою поєднання процесів навчання та реабілітації дітей, які мають складні порушення розвитку. Зокрема, такі заклади призначені для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку; дітей із порушеннями слуху у поєднанні з інтелектуальними чи руховими порушеннями; сліпоглухих дітей; дітей із порушеннями зору у поєднанні з порушеннями опорно-рухового апарату або мовлення; дітей із порушеннями опорно-рухового апарату у поєднанні з інтелектуальними чи тяжкими мовленнєвими порушеннями; а також для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку, що супроводжуються значними мовленнєвими труднощами [3].

Соціально-педагогічна підтримка сімей, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, передбачає подолання комплексу проблем, що охоплюють різні сфери життєдіяльності дитини: лікування, забезпечення базових умов існування, соціальну адаптацію, здобуття освіти та інтеграцію у суспільство. У таких родинах батьки часто стикаються з впливом численних зовнішніх негативних чинників, що призводить до напруженості у внутрішньосімейних взаєминах та порушення її стабільності. Відповідно, ці сім'ї потребують додаткових форм соціально-педагогічної діяльності, спрямованої на надання комплексної допомоги та підтримки.

Список використаних джерел

1 Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 №2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text (дата звернення 05.03.2026).

2 Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Інклюзивна освіта: від основ до практики. К.: ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с.

3 Положення про навчально-реабілітаційний центр, затвердженого Постановою КМУ від 06.03.2019 №221

УДК 364.65-053.6

Юлія ОВОД, Анастасія ГОРИЩУК
Хмельницький національний університет

ПРОФІЛАКТИКА ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

У сучасному суспільстві, яке переживає фазу соціальних трансформацій, тема девіантної поведінки підлітків стає все більш актуальною. В період підліткового віку відбуваються стрімкі фізіологічні, психологічні та соціальні зміни, які впливають на становлення системи цінностей, життєвих пріоритетів і моделей поведінки. Враховуючи таку трансформацію, можна зазначити, що

дані питання вимагають особливої уваги з боку фахівців та провідних спеціалістів. Вважаємо, що комплексна робота та співпраця сприятиме гармонійному розвитку особистості та забезпечить стабільність суспільства.

Підліткова девіантність − це багатогранне явище, яке виникає під впливом соціальних, сімейних та особистісних чинників, а також кризових ситуацій. Перехідний вік супроводжується пошуком себе та протестом, що іноді призводить до різних форм девіацій, таких як вживання психоактивних речовин, агресивна поведінка, суїцидальні думки та ігрова залежність [2].

Часто негативні поведінкові прояви описуються як особливий механізм психологічного захисту, який у медичній психології розглядається виключно як ознака, яка підкреслює зміни, що відбуваються у процесі психологічного розвитку [6].

Тривожний підліток перебуває у стані невпевненості, а це призводить до недовіри до світу та людей, що його оточують. З метою захисту спрацьовують механізми агресії, що спрямована на інших. Відомий метод захисту, яким користуються тривожні підлітки, звучить так: «Нехай краще бояться мене, ніж я маю боятись когось!». Така агресивна маска ховає тривожність не лише від оточення, а й від самого себе, хоча всередині у них невпевненість, розгубленість та відсутність опори. Також підліток відмовляється спілкуватись із «загрозливою» для нього особою, намагається уникати її, малоактивний, замкнутий в собі та самотній [5].

На сьогодні доцільно звернути увагу на профілактику та корекцію особливо небезпечних проявів девіацій, таких як злочинність, наркоманію, алкоголізм, проституцію, суїцид, яка проводиться за наступними напрямками:

1) медична профілактика – орієнтована на надання інформації про негативний вплив психоактивних речовин (ПАР) на фізичне та психічне здоров'я людини;

2) освітня профілактика – забезпечення інформацією про проблеми вживання шкідливих речовин на організм, який ще формується і розвивається;

3) психосоціальна профілактика – розвиток психологічних навичок протистояння груповому тиску, правильний вибір у складних життєвих обставинах, робота з сім'єю, визначення оптимального режиму навантаження дитини, індивідуальний підхід з боку викладача, формування навичок самоконтролю, самоорганізації, підтримка атмосфери демократичної вимогливості, робота з батьками щодо розвитку у підлітків навичок планування будь-якої діяльності, доброзичлива атмосфера у спілкуванні та взаємодії, комунікативний тренінг та інші групові форми роботи [4].

Суспільство вимагає відповідальності від соціальних інститутів (економічних, політичних, освіти та культури, сім'ї та шлюбу, релігії тощо) за контроль девіантної поведінки [7].

На сьогоднішній день Україна вживає заходів щодо попередження та викорінення девіантної поведінки молоді як на міжнародному так і на національному рівні. Деякі нормативно-законодавчі акти прийнято з метою посилення профілактичної роботи з молоддю. До них відноситься передусім Закон України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», Закон України «Про захист прав неповнолітніх». До системи заходів, які запроваджуються на мікрорівні, у рамках профілактичної роботи належать: організація соціального середовища, у т. ч. сімейного; інформування; активне соціальне навчання соціально-важливим навичкам; організація діяльності, альтернативної девіантній поведінці; організація здорового способу життя; активізація особистісних ресурсів [3].

Існує певний алгоритм дій, що має бути дотриманий під час реалізації соціальної профілактики незалежно від її виду:

1) дослідження причин та факторів проблеми;
2) організація взаємодії суб'єктів профілактики у подоланні проблеми;
3) планування діяльності, організаційна та методична підготовка;
4) вплив на особистість:

- встановлення або виявлення існуючих ресурсів, необхідних для подолання проблеми;

- підвищення особистісних ресурсів, здібностей особистості адекватно реагувати на проблеми, долати їх та задовольняти потреби;

5) вплив на проблемне середовище:

- запобігання негативному впливу середовища;

- розширення можливостей для задоволення потреб, подолання проблеми, повноцінної життєдіяльності (підвищення соціальних ресурсів);

6) моніторинг проблеми, аналіз ефективності профілактичних заходів [1].

Таким чином, можна стверджувати, що профілактична робота щодо запобігання девіантної поведінки підлітків може бути ефективною за умови застосування системного поєднання психологічних, соціальних та педагогічних методів.

Взаємодія фахівців, сім'ї та закладу освіти має бути спрямована на створення умов та безпечного середовища для самореалізації підлітків, розвиток емоційної стійкості та формування здорового способу життя, що є ключовими елементами гармонійного розвитку особистості.

Список використаних джерел

1. Безпалько О. Соціальна педагогіка. Київ: Академвидав, 2014. 89 с.
2. Боротюк М., Кульчицька А. Профілактика девіантної поведінки в підлітковому віці. Соціальна адаптація особистості в сучасному суспільстві: Матеріали XI міжнар. наук.- практ. інтернет-конф., 16 -20 грудня, 2024. С. 165.
3. Врайт Г., Гнатюк А. Девіантна поведінка молоді в сучасній Україні. Методологія та технологія сучасного філософського пізнання: Матеріали VI міжнар. наук. конф. студентів, молодих вчених та науковців. Одеса, 20-21 травня, 2022. С. 88.
4. Гусак І. Причини виникнення девіантної поведінки в підлітковому віці. Соціально-психологічна робота з проблемними підлітками. Сучасні тенденції розвитку науки та освіти в умовах євроінтеграції: тези доповідей та статей учасн. міжнар. наук-практ. конф., 29-30 березня. Вінниця, 2022. С. 164.

5. Ковальчук З. Самотність як детермінанта девіантної поведінки підлітка. Психологія особистості. 2021. Т. 11. № 1. С. 62.

6. Лисенко А. Методи профілактики девіантної поведінки у неповнолітніх. Proceedings of V International Scientific and Practical Conference. Kyiv, Ukraine, 2-4 June, 2025. С. 658.

7. Попадич О. Правове виховання як напрям профілактики девіантної поведінки підлітків. Науковий вісник Ужгородського університету. Випуск 1 (52). 2023. С. 164.

УДК 316.77

Юлія ОВОД, Владислав МУЛ
Хмельницький національний університет

МЕДІАГРАМОТНІСТЬ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ СТІЙКОЇ САМООЦІНКИ ПІДЛІТКІВ У ДОБУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ

У сучасному суспільстві соціальні мережі стали невід’ємною частиною життя молодого покоління. Підлітки проводять значну частину свого часу в цифровому середовищі, використовуючи Instagram, TikTok, Facebook та інші платформи для спілкування, самовираження та пошуку інформації.

Соціальні мережі для підлітків – це не лише спосіб розваги, а й важливий інструмент соціалізації. Вони допомагають формувати відчуття приналежності до певної спільноти, дозволяють швидко обмінюватися думками та знаходити однодумців. Через онлайн-спілкування підлітки вчаться будувати стосунки, розвивати комунікативні навички та відчувати підтримку.

Це явище має глибокий вплив на психологічний розвиток особистості, зокрема на формування самооцінки, яка є ключовим показником ставлення людини до самої себе.

Самооцінка у підлітковому віці формується особливо інтенсивно, адже саме цей період характеризується пошуком ідентичності, прагненням до самоствердження та високою чутливістю до соціального схвалення.

Соціальні мережі створюють простір, у якому підлітки мають можливість презентувати власні досягнення, таланти та інтереси. Це може сприяти розвитку позитивної самооцінки, адже отримання схвальних відгуків та підтримки від однолітків формує відчуття значущості та приналежності до певної групи [1].

Крім того, цифрове середовище дозволяє розширювати коло спілкування, знаходити однодумців та розвивати комунікативні навички. Таким чином, соціальні мережі можуть виступати інструментом соціалізації та самореалізації.

Водночас існують і негативні аспекти впливу. Одним із ключових механізмів є постійне соціальне порівняння. Підлітки схильні зіставляти власне життя з ідеалізованими образами інших користувачів, що часто призводить до заниження самооцінки та формування відчуття неповноцінності.

Важливим чинником є також залежність від зовнішнього схвалення: кількість лайків, коментарів та підписників стає своєрідним показником цінності особистості. Це формує зовнішньо-залежну самооцінку, яка може бути нестійкою та вразливою до критики.

Додатково слід враховувати ризик кібербулінгу, який має серйозні психологічні наслідки, включаючи розвиток тривожності, депресивних станів та соціальної ізоляції.

Механізми впливу соціальних мереж на самооцінку підлітків можна умовно поділити на три основні групи. По-перше, це соціальне порівняння, коли підлітки оцінюють себе через призму чужих досягнень та зовнішності. По-друге, зворотний зв’язок у вигляді коментарів та реакцій аудиторії, який формує відчуття власної значущості. По-третє, ідентифікація з групою, що забезпечує відчуття приналежності та впливає на самоприйняття [2].

Усі ці механізми можуть мати як позитивний, так і негативний ефект залежно від індивідуальних особливостей особистості та інтенсивності використання соціальних мереж.

З огляду на зазначене, важливим завданням є мінімізація негативного впливу цифрового середовища.

Одним із шляхів є впровадження освітніх програм з медіаграмотності, які допоможуть підліткам критично оцінювати контент та усвідомлювати його умовність.

Не менш значущою є психологічна підтримка у школах, спрямована на розвиток здорової самооцінки та навичок емоційної регуляції. Важливо також формувати баланс між онлайн- та офлайн-активностями, адже «живе» спілкування залишається ключовим для гармонійного розвитку особистості.

Таким чином, соціальні мережі є потужним чинником формування самооцінки підлітків. Їхній вплив має двоїстий характер: з одного боку, вони відкривають широкі можливості для самовираження та соціалізації, а з іншого – створюють ризики для психологічного благополуччя. Завдання педагогів, психологів та батьків полягає у створенні умов для здорового використання цифрового середовища, що сприятиме формуванню стійкої та позитивної самооцінки у молодого покоління.

Список використаних джерел

1 Кузьменко О. В. Соціальні мережі як фактор формування самооцінки підлітків. Психологічні науки: проблеми і здобутки, 2020, 37(1), с. 112–118.

2. Гуменюк О. І. Вплив інтернет-комунікації на психологічний розвиток особистості. Наукові записки Національного університету «Острозька академія», Серія «Психологія», 2019, с. 45–52.

УДК 17.023

Юлія ОВОД, Ольга МУЛ
Хмельницький національний університет

ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З ПІДЛІТКАМИ

У сучасному світі штучний інтелект (ШІ) стає одним із ключових інструментів, що активно впроваджується у різні сфери суспільного життя.

Його застосування у соціальній роботі відкриває нові перспективи для аналізу поведінки, прогнозування ризиків та індивідуалізації допомоги.

Особливо актуальним є використання ШІ у роботі з підлітками, адже ця вікова група перебуває у процесі становлення особистості, формування цінностей та самооцінки. Водночас інтеграція технологій у соціальну сферу породжує низку етичних викликів, які потребують глибокого осмислення та розробки чітких стандартів.

У контексті дослідження етичних аспектів використання штучного інтелекту у соціальній роботі з підлітками варто зазначити, що ця проблема вже привертала увагу багатьох науковців. В українському науковому дискурсі питання медіаграмотності та цифрової безпеки підлітків досліджували О. Баришполець, Л. Найдьонова та інші, наголошуючи на важливості формування критичного мислення та стійкої самооцінки в умовах цифрового суспільства.

Одним із найважливіших питань є захист персональних даних підлітків. У цифровому середовищі вони залишають значний обсяг інформації про себе – від соціальних мереж до освітніх платформ. Використання цих даних у системах ШІ може допомогти соціальним працівникам краще розуміти потреби молоді, проте водночас створює ризик порушення конфіденційності. Етичним завданням є забезпечення балансу між збором інформації для ефективної допомоги та захистом права на приватність. Важливо, щоб підлітки та їхні батьки мали доступ до зрозумілих пояснень, як саме використовуються їхні дані, хто має до них доступ і з якою метою.

Алгоритми штучного інтелекту часто працюють як «чорні скриньки», що ускладнює пояснення їхніх рішень. У соціальній роботі це може призвести до недовіри з боку підлітків та їхніх родин. Тому важливо забезпечити прозорість процесів, соціальні працівники мають пояснити, чому система рекомендує певні дії чи робить висновки. Відповідальність за прийняті рішення залишається за людиною, а не за алгоритмом, адже саме фахівець здатний врахувати контекст, емоційний стан та індивідуальні особливості підлітка.

Ще одним етичним викликом є ризик дискримінації. Алгоритми можуть відтворювати соціальні упередження, закладені у вихідних даних. Наприклад, якщо система аналізує поведінку підлітків на основі даних із соціальних мереж, вона може несвідомо формувати стереотипи щодо певних груп. Це може призвести до нерівного ставлення та стигматизації. Етичним завданням є створення алгоритмів, які враховують різноманітність соціальних контекстів і забезпечують рівний доступ до соціальних послуг.

Використання ШІ у соціальній роботі може мати значний психологічний вплив на підлітків. З одного боку, технології здатні підтримувати розвиток особистості, допомагати у формуванні стійкої самооцінки та довіри до себе. З іншого боку, існує ризик, що підлітки відчуватимуть надмірний контроль або залежність від системи. Це може негативно позначитися на їхньому емоційному стані та соціальній адаптації. Тому важливо, щоб технології використовувалися як інструмент підтримки, а не як засіб контролю.

У практиці соціальної роботи з підлітками ШІ може застосовуватися для раннього виявлення ризиків, таких як схильність до девіантної поведінки, проблеми з навчанням чи ознаки психологічних труднощів. Проте впровадження таких систем має супроводжуватися етичними стандартами, які гарантують, що технології не будуть використовуватися для маніпуляцій чи стигматизації. Важливо також забезпечити підготовку соціальних працівників, які зможуть правильно інтерпретувати результати роботи алгоритмів і застосовувати їх у контексті реальної допомоги.

Етичні аспекти використання штучного інтелекту у соціальній роботі з підлітками охоплюють питання приватності, прозорості, недискримінації та психологічного впливу.

Для ефективного впровадження ШІ необхідно розробляти чіткі етичні стандарти, які враховують особливості підліткового віку та забезпечують баланс між технологічними можливостями й правами людини. Лише за умови дотримання цих принципів штучний інтелект може стати дієвим інструментом підтримки підлітків у сучасному суспільстві.

Список використаних джерел

1. Бондаренко О. В. Використання технологій штучного інтелекту у соціальній роботі: етичні виклики та перспективи. Соціальна робота та соціальна освіта, 2021, 2(7), с.45–52.

2. Кравченко І. М. Етичні проблеми цифровізації соціальної сфери. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціологія, 2020, 1(11), 33–39.

УДК 159.9:364.63-053.6

Дар'я ОСТАПЧУК, Людмила РОМАНОВСЬКА
Хмельницький національний університет

ФАКТОРИ СУЇЦИДАЛЬНОГО РИЗИКУ В ПІДЛІТКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Суїцидальна поведінка підлітків належить до найбільш складних форм кризового реагування, оскільки формується під впливом поєднання внутрішніх переживань та зовнішніх стресогенних чинників. За даними ВООЗ, серед причин смертності молодого населення суїцид посідає одне з провідних місць, а серед факторів ризику важливу роль відіграють почуття ізоляції, насильство, втрати та обмежений доступ до допомоги [4].

Виникнення суїцидальної поведінки, як правило, зумовлене не поодинокою подією, а поступовим накопиченням ризиків, що знижують здатність підлітка ефективно долати психоемоційне напруження.

Підлітковий вік і початок дорослого життя є періодами підвищеної вразливості до суїцидальних проявів. У цей час зростає вплив таких чинників, як депресивні стани, зловживання психоактивними речовинами, прагнення до ризику та пошук нових відчуттів [2]. Водночас зазначені етапи супроводжуються важливими соціальними переходами, зокрема завершенням

шкільного навчання, вступом до закладів вищої освіти або початком професійної діяльності. За відсутності сформованих стратегій подолання стресу та належної підтримки такі зміни можуть посилювати внутрішню напруженість і сприяти виникненню суїцидального ризику.

Наявність тривалих суїцидальних думок у підлітковому віці асоціюється з підвищеною ймовірністю спроб самогубства та потребою у психіатричному втручанні, що негативно впливає на подальший психосоціальний розвиток. Крім того, подібні переживання можуть зберігатися і в молодому дорослому віці, підвищуючи ризик повторної суїцидальної поведінки. Це підкреслює необхідність раннього виявлення ризиків і своєчасної організації профілактичних заходів.

Суїцидальний ризик у підлітковому середовищі формується під впливом сукупності взаємопов'язаних чинників індивідуально-психологічного, сімейного та соціального характеру.

У формуванні суїцидального ризику в підлітків одночасно взаємодіють емоційні розлади, переживання безнадійності, труднощі емоційної саморегуляції, порушення взаємин з батьками, соціальна ізоляція, тиск з боку однолітків, досвід насильства та обмежений доступ до психологічної допомоги [3]. Значущість цих чинників зростає за умов недостатньої соціальної підтримки.

Вагому роль у виникненні суїцидального ризику відіграють індивідуально-психологічні особливості, пов'язані з емоційною сферою та способами реагування на стрес. До них належать депресивні переживання, підвищена тривожність, почуття безнадійності, занижена самооцінка, негативне самосприйняття та труднощі у регуляції емоцій. У підлітковому віці ці прояви можуть бути особливо вираженими через незавершеність формування механізмів психологічної стійкості.

Суттєве значення мають також такі особистісні риси, як імпульсивність, підвищена чутливість до оцінювання з боку оточення, схильність до

афективних реакцій та труднощі прогнозування наслідків власних дій. У стані психоемоційного напруження ці особливості можуть сприяти переходу від переживань безпорадності до деструктивних форм поведінки.

Додатковим чинником ризику є схильність до саморуйнівної поведінки, що може проявлятися у самоушкодженні, залученні до небезпечних дій або вживанні психоактивних речовин. Подібні форми поведінки часто виступають як неадаптивні способи зниження внутрішнього напруження.

Одним із визначальних чинників, що впливають на виникнення суїцидальних проявів, є сімейне середовище. Саме у взаємодії з батьками та близькими формується базове відчуття безпеки, довіри та емоційної підтримки. Конфлікти в родині, розлучення, втрата близьких або тривалі напружені стосунки можуть виступати сильними психотравмуючими чинниками. Такі обставини здатні посилювати почуття самотності, емоційної ізоляції та безнадійності, що у свою чергу підвищує ризик формування суїцидальних думок [1].

Соціальні детермінанти суїцидальної поведінки підлітків зумовлені характером їхньої взаємодії із соціальним оточенням. Негативний досвід спілкування з однолітками, зокрема булінг, соціальне відторгнення або приниження, може призводити до формування почуття ізольованості та зниження самооцінки. Такі обставини ускладнюють процес соціальної адаптації та посилюють психоемоційне напруження.

Отже, виникнення суїцидального ризику у підлітковому середовищі є наслідком взаємодії низки взаємопов’язаних чинників індивідуально-психологічного, сімейного та соціального рівнів. Поєднання емоційних труднощів, проблем у сімейних взаєминах та негативного соціального досвіду формує умови, що підвищують імовірність суїцидальних проявів. У більшості випадків ці чинники діють не ізольовано, а взаємно посилюють один одного, збільшуючи загальну вразливість підлітка до кризових станів.

Список використаних джерел

1. Димитрова Л. М., Кіхтан Г. О. Причини та соціальні фактори суїцидальної поведінки підлітків // Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. 2012. № 2 (14). С. 72–77.

2. Ortin A., Lake A. M., Kleinman M., Gould M. S. Sensation seeking as a risk factor for suicidal ideation and suicide attempts in adolescence // Journal of Affective Disorders. 2012. Vol. 143, № 1–3. P. 214–222. DOI: https://doi.org/10.1016/j.jad.2012.05.058 (дата звернення: 11.03.2026).

3. Prades-Caballero V., Navarro-Pérez J.-J., Carbonell Á. Factors associated with suicidal behavior in adolescents: an umbrella review using the socio-ecological model // Community Mental Health Journal. 2024. URL: https://doi.org/10.1007/s10597-024-01368-2 (дата звернення: 09.03.2026).

4. World Health Organization. Mental health of adolescents. 2025. URL: https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/adolescent-mental-health (дата звернення: 06.03.2026).

УДК 364-058.5:316.356.2

Наталія ОТРОЩЕНКО, Людмила БОЛЬШОВА
Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ЧИННИКИ ДЕСТАБІЛІЗАЦІЇ СІМЕЙНОЇ СИСТЕМИ: НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Сім'я є фундаментальним осередком суспільства, що забезпечує соціокультурну спадкоємність поколінь та формування особистості. Як складна соціальна мікросистема, вона виступає сполучною ланкою між індивідом та державою. Проте сучасний інститут сім'ї в Україні перебуває у стані глибокої трансформації, що часто супроводжується дестабілізацією її внутрішніх та зовнішніх зв’язків.

Науково-теоретичний аналіз дозволяє визначити дестабілізацію сімейної системи як процес порушення її функціональної цілісності під впливом комплексу негативних чинників. Криза інституту сім’ї сьогодні проявляється у деформації ціннісних орієнтацій, зниженні народжуваності, зростанні кількості розлучень та поширенні маргінальних форм поведінки.

Функціонування сім’ї безпосередньо залежить від макросоціальних процесів. Економічна нестабільність, безробіття та соціальна незахищеність створюють підґрунтя для переходу родини у категорію тих, що перебувають у складних життєвих обставинах (СЖО) [1]. Такі сім'ї характеризуються соціальною некомпетентністю дорослих членів, порушенням виховного потенціалу та стійкими конфліктами.

Роль родини є визначальною у демографічному відтворенні та процесах соціальної інтеграції особистості, що робить її базовою платформою для функціонування всіх суспільних інститутів. Соціальний устрій будь-якої держави на певних етапах історії безпосередньо корелює з рівнем сімейних цінностей та характером трудової діяльності населення. При цьому сім’я виступає динамічною структурою, що трансформується під впливом суспільних змін, виконуючи роль зв’язкової ланки між інтересами окремої людини та соціуму.

Аналіз чинників дестабілізації дозволяє класифікувати їх за рівнями впливу: макрорівень (державна політика, економіка), мезорівень (соціальне оточення, громада) та мікрорівень (внутрішньосімейна динаміка, ціннісні орієнтації).

Вагомим дестабілізуючим чинником виступає економічне неблагополуччя, зокрема невідповідність реального рівня доходів матеріальним очікуванням новостворених сімей та відсутність чітких соціальних перспектив. Водночас глибинні причини сімейної деструкції часто лежать у площині аксіологічної кризи – викривлення ціннісної системи подружжя. Це проявляється у девальвації праці як цінності, відсутності прагнення до

саморозвитку та інтелектуального зростання. Як наслідок, відбувається маргіналізація соціальних установок, що безпосередньо позначається на якості виконання батьківських функцій. Виховна стратегія у таких сім'ях трансформується з активного формування особистості дитини на пасивне уникнення відповідальності за її майбутнє.

Успадковуючи деформовані моделі поведінки, діти стають жертвами негативного психологічного клімату, що провокує розвиток егоцентризму, соціальної апатії та конфліктності. Втрата емоційного зв’язку з батьками та несформованість адекватної самооцінки стають передумовами девіантної поведінки неповнолітніх, включаючи схильність до бродяжництва та втеч із дому.

Таким чином, дестабілізація сімейної системи запускає механізм міжгенераційної передачі соціального неблагополуччя, коли деструктивні моделі поведінки батьків стають єдиним засвоєним сценарієм для майбутнього життя дитини.

Сім'ю в складних життєвих обставинах слід розглядати як дезадаптовану соціально-біологічну мікросистему, чия життєдіяльність порушена на економічному, психологічному, культурному та правовому рівнях. Об’єднані шлюбними чи кровними зв’язками та спільним побутом, члени такої родини часто демонструють соціальну неспроможність, що корелює з асоціальними життєвими установками дорослих. Для подібних сімейних структур характерна перманентна конфліктність та деструктивність міжособистісних взаємин. Як базовий соціальний інститут, така сім’я зазнає глибокої функціональної деформації, що насамперед проявляється у неспроможності забезпечити належну соціалізацію та виховання дітей.

Спектр детермінант, що спричиняють кризовий стан родини, є багатогранним. Спираючись на досвід суб’єктів, що надають соціальні послуги, можна систематизувати ключові чинники ризику за такими напрямами:

1. матеріально-економічні: незадовільний рівень забезпечення базових потреб, відсутність стабільних джерел доходу (безробіття), а також втрата або обмеження трудового потенціалу членів домогосподарства;

2. соціально-психологічні: деструктивна динаміка подружніх стосунків (зокрема зрада), перманентна конфліктність між дорослими членами родини, деформація дитячо-батьківської комунікації, деструктивний вплив розширеної сім'ї (втручання родичів), а також наявність ментальних розладів чи патологічних станів психіки у членів родини;

3. соціальні – складні житлово-побутові умови, алкоголізм, пияцтво, наркотична залежність одного із членів родини, насильство, проблеми із здоров’ям, інвалідність;

4. педагогічні – низький рівень педагогічної культури батьків, необізнаність щодо форм та методів виховання, спілкування, налагодження контактів [2].

Отже, науково-теоретичний аналіз підтверджує, що дестабілізація сім'ї в СЖО не є наслідком лише однієї причини, а є результатом кумулятивного (накопичувального) ефекту економічних, соціальних та психолого-педагогічних чинників. Це зумовлює необхідність комплексного підходу в діяльності центрів надання соціальних послуг, спрямованого не лише на подолання наслідків криз, а й на відновлення внутрішнього ресурсу сімейної системи.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про соціальні послуги». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text (дата звернення: 20.02.2026 р.).

2. Отрощенко Н., Кіях А. Змістовне обґрунтування технології соціально-педагогічної допомоги сім‘ї, яка перебуває у складних життєвих обставина. *ІІ міжнародна науково-практична конференція «Modern research in world science» (15-17 травня 2022 року, Львів, Україна).* 2022. С. 796-802.

УДК 373.5.048.45
Наталія ОТРОЩЕНКО, Юлія ФРОЛОВА
Державний заклад «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»

УПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ СЕРЕД УЧНІВ 7 – 9 КЛАСІВ ГІМНАЗІЇ

Сучасна парадигма освіти розглядає професійну орієнтацію не як разовий захід, а як неперервну технологію психолого-педагогічного супроводу. В умовах розбудови Нової української школи (НУШ) профорієнтація учнів 7 – 9-х класів (етап допрофільної підготовки) набуває стратегічного значення, оскільки саме на цьому етапі закладається фундамент для свідомого вибору майбутнього профілю навчання та професійного вектору [4].

У контексті реформи НУШ розвиток ключових компетентностей та вмінь, необхідних для життєстійкості та успішної самореалізації в умовах невизначеності, вимагає раннього ознайомлення з професіями та інтеграції профорієнтації на рівні початкової і базової школи, а не тільки у випускних класах. Запровадження профільної середньої освіти передбачає свідомий вибір напряму навчання та поглиблене вивчення предметів. Без системної роботи на етапі базової школи виникає проблема вибору професії без урахування здібностей людини та потреб ринку праці, що веде до низької продуктивності, зростання витрат на навчання та переорієнтацію [7, с. 12].

Сучасний розвиток суспільства відбувається в умовах глибоких економічних трансформацій, зумовлених цифровізацією, автоматизацією та новою промисловою революцією. Ці зміни охоплюють технологічну сферу, медицину, відновлювану енергетику та суміжні напрями. Впровадження штучного інтелекту та роботизованих систем спричиняють модернізацію традиційних професій і появу нових спеціальностей.

До провідних тенденцій ринку праці належать: діджиталізація діяльності; поширення гіг-економіки та фрілансу; зростання попиту на цифрові компетентності; глобалізація та формування крос-культурного середовища. У зв’язку з цим кваліфікаційні вимоги зосереджуються на розвитку «навичок для

життя» (life skills): цифровій грамотності, адаптивності, креативності та критичному мисленні. Підлітки повинні опанувати знання та інформацію, розвинути соціальні та емоційні компетентності, що призводять до ціннісних моделей поведінки [5, с. 18].

Український дослідник Б. Федоришин визначив профорієнтацію як науково-практичну систему підготовки особистості до свідомого самовизначення, що має три складові: профінформацію (формування активної позиції), профконсультацію (психологічне вивчення учня) і професійний добір (допомога у прийнятті рішення щодо конкретного виду діяльності) [8, с. 42].

Процес профорієнтації має бути наскрізним та охоплювати такі етапи:

1. Початкова освіта – ознайомчий етап (загальне уявлення про світ праці).

2. Базова середня освіта – пізнавальний (формування уявлень про власні інтереси) та діагностично-консультативний (виявлення здібностей, формування самовизначення) етапи.

3. Профільна середня освіта – етап самовизначення і планування освітньо-професійної траєкторії.

Обґрунтовуючи цю необхідність, ми спираємось на концепцію духовно-ціннісного розвитку І. Беха, де вибір професійного шляху трактується як «акт самовираження та самоствердження у культурі» [1, с. 45]. У віці 13-15 років у підлітка формується «Я-концепція» як ядро особистості [2, с. 88], а наскрізність впливів дозволяє реалізувати принцип «освіти протягом життя» (lifelong learning) [5, с. 15].

Практична реалізація технології в Першій гімназії імені Матвія Номиса здійснюється через участь у національному пілотуванні системи профорієнтації Швейцарсько-українського проєкту DECIDE, модель «Школа – Родина – Громада» [3]. Це дозволяє інтегрувати європейські стандарти консультування в освітній простір Лубенської громади. Національне пілотування передбачає:

1. Системне планування та організацію профорієнтації на рівні громади із командою та планом заходів.

2. Викладання курсу за вибором «Професії» для 8 – 9 класів (розуміння сильних сторін, дослідження ринку).

3. Підготовку кар’єрних радників для шкіл та координаторів для громад за менторської підтримки.

4. Налагодження партнерства між школою – громадою – бізнесом – закладами професійної та вищої освіти.

5. Екскурсії та стажування на підприємствах для усвідомленого вибору професії «зсередини».

6. Інклюзивність та доступність заходів для всіх дітей, зокрема з ООП, ВПО та вразливих категорій.

Ефективність моделі підтверджена заходом «Майбутнє, яке обираємо МИ: як громада підтримує вибір професії». Громада тут виступає як «живий підручник», надаючи ресурси для ознайомлення з реальним сектором економіки.

Дієвим інструментом став проєкт «Хто є хто? Разом на роботу» (7 – 9 кл.), що демонструє поетапне занурення у світ праці:

7 класи: «Професії гімназії». Учні знайомляться з професійною структурою власного закладу, усвідомлюючи важливість праці кожної людини.

8-9 класи: «Професії батьків». Батьки виступають «живими прикладами» успіху, що допомагає поєднати сімейні цінності з реальними уявленнями про сфери діяльності.

Протягом навчального року для учнів 9-х класів реалізується профорієнтаційний курс «Зроби свій вибір – стань успішним». У межах програми здійснюється комплексне дослідження здібностей, темпераменту та професійного типу особистості (за методикою Дж. Голланда), що завершується тристоронніми консультаціями у форматі «психолог – учень – батьки». Це сприяє корекції професійних намірів та подоланню дисонансу між компонентами «хочу – можу – треба».

Упровадження технології вимагає трансформації ролі педагога – від транслятора знань до кар'єрного ментора. Розвиток визначеної Професійним

стандартом [6] здатності до навчання впродовж життя та активний обмін кейсами на форумі «Нова українська школа: освітні горизонти Лубенської громади» підтверджують: безперервне вдосконалення та професійна мобільність педагога є ключовим стимулом для успішного розвитку учня.

Таким чином, система роботи в гімназії доводить свою ефективність через високу мотивацію учнів та активну залученість батьків. Перспективним напрямком є перехід до моделі «Кар'єроорієнтованої школи» (КОШ) до 2027 року. Об'єктом нашого майбутнього дослідження є процес професійного самовизначення учнів базової середньої освіти в умовах соціального партнерства школи та громади. Предметом дослідження визначено педагогічні умови та технології впровадження профорієнтаційного курсу «Професії» у 8 – 9-х класах. Для верифікації результатів заплановано порівняльний аналіз показників готовності учнів за два роки: 2024/2025 н.р. (традиційна модель) та 2025/2026 н.р. (пілотування проєкту DECIDE).

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Виховання особистості : підручник. Київ : Либідь, 2008. 848 с.
2. Боришевський М. Й. Дорога до себе: Від самопізнання до самовиховання. Київ : Академія, 2010. 416 с.
3. DECIDE – «Децентралізація для розвитку демократичної освіти» : офіційний сайт проєкту. URL: https://decide.in.ua/ (дата звернення: 22.02.2026).
4. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : розпорядження КМУ від 14 груд. 2016 р. № 988-р.
5. Ничкало Н. Г. Професійна освіта і навчання в контексті ідей неперервної освіти протягом життя. *Вісник ЖДУ ім. І. Франка.* 2014. Вип. 1. С. 13-21.
6. Про затвердження професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу

загальної середньої освіти» : наказ Мінекономіки України від 23 груд. 2020 р. № 2736.

7. Професійна орієнтація в Новій українській школі : метод. посіб. / за заг. ред. Н. В. Морзе. Київ, 2021. 144 с.

8. Федоришин Б. О. Психолого-педагогічні основи професійної орієнтації учнів загальноосвітньої школи : дис. ... д-ра пед. наук. Київ, 1996. 358 с.

УДК: 364.044.4:792:159.923

Вікторія ПЕТРЕНКО, Сергій КОРОЛЬ
Сумський державний університет

ТЕАТРАЛЬНІ ПРОЄКТИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Сучасні соціальні трансформації, зумовлені воєнними подіями, соціально-економічною нестабільністю, міграційними процесами та змінами в системі освіти, суттєво впливають на життєдіяльність студентської молоді.

Для студентів типовими стресогенними чинниками є: підвищене навчальне навантаження, складання іспитів, невизначеність професійного майбутнього, конфлікти, фінансові труднощі, поєднання навчання з роботою, несприятливі умови проживання [6, с. 169]. Відповідно до законодавчого визначення, закріпленого в Законі України «Про соціальні послуги» [3], складними життєвими обставинами визнаються обставини, що негативно впливають на життя, здоров’я, розвиток та функціонування особи та які вона не може подолати самостійно. У таких умовах особливої ваги набуває життєстійкість як здатність особистості ефективно долати труднощі, адаптуватися до змін і зберігати активну соціальну позицію.

У наукових джерелах життєстійкість визначається як здатність особистості інтерпретувати зміни та труднощі не як фатальні загрози, а як ситуації, що можуть бути осмислені та використані для розвитку [7, с. 51]. К. Р. Маннапова розглядає життєстійкість як окремий прояв психічної стійкості, що

актуалізується під впливом стрес-факторів або в умовах хронічного напруження [5, с. 143]. У межах соціальної роботи проблема формування життєстійкості студентської молоді розглядається не лише як психологічний феномен, а передусім як ресурс соціальної інтеграції, активної участі в громадському житті та запобігання соціальним ризикам.

У цьому контексті актуалізується пошук інноваційних соціокультурних технологій, здатних поєднувати профілактичну, розвивальну та інтеграційну функції. Відповідно до положень Закону України «Про театральну справу» [4], театральне мистецтво визначається як вид мистецтва, що здійснює художнє відображення життя через сценічну дію акторів перед глядачами. Організаційно діяльність театральних проєктів у студентському середовищі регламентується статутними документами закладів освіти, які ґрунтуються на положеннях законів України «Про освіту» [2] та «Про вищу освіту» [1].

Сучасні аматорські студентські театри, такі як театр «Кураж» при Сумському державному університеті, забезпечують студентів умовами для творчої діяльності, одночасно сприяючи соціалізації, формуванню ціннісних орієнтацій та розвитку життєстійкості молоді. Однією з таких ефективних технологій є форум-театр як інтерактивний метод соціальної роботи, що передбачає інсценізацію проблемної ситуації з подальшим залученням глядачів до пошуку альтернативних рішень. У контексті формування життєстійкості студентської молоді форум-театр створює безпечний простір для обговорення складних життєвих ситуацій, сприяє розвитку навичок прийняття рішень, формує досвід альтернативного реагування на конфлікти та підсилює відчуття причетності до спільноти.

Висновки: використання театральних проєктів у роботі зі студентською молоддю можна розглядати як ефективний інструмент, що поєднує культурно-мистецьку діяльність із завданнями соціального розвитку особистості. Їх застосування у практиці закладів вищої освіти створює сприятливі умови для підтримки психологічного благополуччя студентів, розвитку їхнього творчого потенціалу та формування життєстійкості.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18
2. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19
3. Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 № 2671-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19
4. Закон України «Про театральну справу» від 31.05.2005 № 2605-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2605-15
5. Маннапова К. Р. Життєстійкість в системі поняття життєздатності. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія*, 2012. Вип. 44(1). с. 143-150.
6. Олефір В. О. Взаємозв'язок життєстійкості, копінг-стратегій та психологічного благополуччя. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Психологія*, 981(47), 2011, с. 168–172.
7. Хаустова О. Метаболічний синдром Х (психосоматичний аспект). Київ : Медкнига, 2009. 126 с.

УДК 37.091.33:37.012

Катерина ПЕТРОВСЬКА
Бердянський державний педагогічний університет

ГРОМАДСЬКІ ІНІЦІАТИВИ У ПІДТРИМЦІ МОЛОДИХ СІМЕЙ: ДОСВІД НІМЕЧЧИНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ KRABBELGRUPPEN)

Сучасні молоді сім'ї стикаються з численними соціальними викликами, зокрема психологічним стресом, браком знань щодо догляду за дитиною, соціальною ізоляцією та обмеженим доступом до ресурсів підтримки. Особливо критичним цей період є в перші місяці життя дитини. Дослідження показують, що брак соціальної підтримки може призводити до підвищеного рівня

тривожності та депресії у батьків, погіршення розвитку дітей, слабшої адаптації до соціального середовища та зниження якості сімейних взаємин [2, 3]. Державні програми часто не охоплюють всі потреби сімей, тому значну роль у забезпеченні комплексної підтримки та раннього розвитку дітей відіграють громадські ініціативи.

Згідно з дослідженнями Ю. Підвальної та Т. Мицика, соціально-педагогічна робота з молодою сім'єю сприяє розвитку компетентності батьків, зміцненню родинних зв'язків та інтеграції сімей у соціальне середовище [2]. Аналіз українських програм підтримки сімей показує, що ефективність соціальної роботи забезпечується через комплексний підхід, який поєднує консультації з виховання, раннє втручання та розвиток компетентностей батьків. Зокрема, досвід Child Rights International Network та Міністерства соціальної політики України свідчить, що інтегровані послуги для сімей із дітьми дозволяють надавати підтримку на рівні громад, покращувати доступ до соціальних ресурсів та підвищувати психоемоційний стан родин [5]. Водночас комплексного аналізу громадських ніціатив і їх інтеграції у державні програми досі бракує, що свідчить про недостатню ступінь дослідженості цієї проблеми та потребу у науковому осмисленні адаптації міжнародного досвіду в українському контексті.

У цьому контексті особливої актуальності набуває досвід європейських країн, де державні та громадські ініціативи системно підтримують молоді сім'ї через групи взаємопідтримки та волонтерські програми. Порівняльний досвід Німеччини демонструє ефективність системної підтримки через організації громадянського суспільства. Наприклад, у Німеччині організація Deutscher Kinderschutzbund (Kinderschutzbund, Germany) реалізує «Krabbelgruppen» – регулярні зустрічі для мам із дітьми до одного року [6]. Учасники цих груп отримують комплексну підтримку: практичні поради щодо догляду та розвитку дитини, психологічну підтримку, а також соціальну інтеграцію через спільну діяльність та обмін досвідом. Такий підхід демонструє, що системна

громадська підтримка допомагає зменшити соціальну ізоляцію батьків, підвищує компетентність у догляді за дитиною та позитивно впливає на психоемоційний стан родини [6].

«Krabbelgruppen» організовані як регулярні зустрічі один-два рази на тиждень у громадських центрах і тривають близько півтори-двох годин. Заняття включають ігрову діяльність дітей для стимулювання сенсорного та моторного розвитку дитини, мовленнєві вправи, тематичні тренінги та практичні поради для батьків, а також неформальне спілкування та обмін досвідом між учасниками. Соціальні педагоги активно залучені до проведення занять, консультують батьків, демонструють методики розвитку дітей та забезпечують психологічну підтримку, надають конкретні рекомендації батькам. Частина мам, які вже брали участь у групі, діляться власним досвідом, що створює ефект «peer support». Крім того, групи формують соціальні спільноти, що зменшують соціальну ізоляцію та сприяють емоційній стабілізації батьків.

Аналіз структури та діяльності *Krabbelgruppen* показав, що ефективність програм підтримки молодих сімей забезпечується через три ключові механізми:

1. Інтеграція соціальних педагогів професійних організації, які координують заняття, надають поради та здійснюють педагогічний супровід розвитку дітей.

2. Системність педагогічних методик, що включає сенсорні, мовленнєві та моторні вправи для дітей, а батьки отримують рекомендації щодо розвитку дитини вдома.

3. Формування соціальної мережі батьків, що дозволяє обмінюватися досвідом та отримувати емоційну підтримку у групі.

На основі спостережень можна виділити три рівні впливу *Krabbelgruppen* на сім’ю, що демонструє комплексний ефект соціально-педагогічної програми (див.табл.1.):

Таблиця 1

Рівні впливу Krabbelgruppen на сім'ю

Рівень	Механізм впливу	Соціальний/педагогічний ефект
Дитина	Ігрові та навчальні активності	Розвиток моторики, мовлення, когнітивних навичок
Батьки	Практичні поради, психологічна підтримка	Підвищення компетентності у догляді за дитиною, зниження тривожності
Сім'я/група	Соціальна взаємодія між учасниками	Формування мережі підтримки, соціальна інтеграція

Участь сімей у програмах *Krabbelgruppen* часто здійснюється через Jugendamt (управління молодіжної допомоги), що є центральною структурою у системі *Frühe Hilfen (Ранньої допомоги)*. Jugendamt виконує функцію координації та інформування: батьки можуть звернутися до служби безпосередньо або через місцеві пункти *Familienbüro*, де отримують інформацію про доступні безкоштовні програми. Служба допомагає зорієнтуватися у пропозиціях організацій, таких як Kinderschutzbund, забезпечує доступ до консультацій та педагогічних груп і сприяє соціальній інтеграції сімей, одночасно підтримуючи добровільність участі та зниження бар'єрів доступу до послуг [4].

Такий механізм взаємодії демонструє, що системна підтримка молодих сімей через професійних соціальних педагогів і державні координаційні структури є ключовим фактором ефективності ранніх програм розвитку дитини і психоемоційної стабілізації батьків. Досвід Німеччини може бути використаний для адаптації подібних програм в Україні, враховуючи локальні соціальні умови та потреби батьків, що особливо актуально в умовах соціальної та економічної нестабільності.

В Україні існують локальні аналоги таких ініціатив, зокрема мамині клуби, центри раннього розвитку та волонтерські програми при громадських організаціях. Проте вони часто не мають системності, методичного

забезпечення та інтеграції з державними програмами. Більшість ініціатив не включає навчальні компоненти для батьків, що зменшує ефективність їх роботи.

На основі аналізу досвіду німецьких і українських практик було виокремлено основні компоненти впливу громадських ініціатив на підтримку сімей та розвиток дітей, які наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Компонент громадської ініціативи	**Приклади діяльності**	**Соціальний ефект**
Ігрові та навчальні заняття	Заняття для дітей, інтерактивні ігри	Розвиток дітей, формування навичок батьків
Волонтерська підтримка	Консультації, тренінги, peer support	Зменшення ізоляції, соціальна інтеграція
Спільнота батьків	Обмін досвідом, підтримка	Психологічна підтримка та соціальна взаємодія

Аналіз зазначених компонентів свідчить, що участь у громадських ініціативах сприяє зниженню соціальної ізоляції, підвищенню компетентності батьків, створенню мережі взаємопідтримки та розвитку дітей. Громадські ініціативи у поєднанні із соціально-педагогічними технологіями формують комплексну систему підтримки молодих сімей, яка може бути адаптована в українському контексті.

Таким чином, громадські ініціативи відіграють критично важливу роль у підтримці молодих сімей, особливо у відсутності комплексних державних програм. Krabbelgruppen демонструють ефективну інтеграцію підтримки та соціально-педагогічних технологій. Адаптація такого досвіду в Україні потребує системного підходу, підготовки волонтерів та соціальних педагогів, а також розробки методичних матеріалів для забезпечення комплексної підтримки сімей.

Використання потенціалу громадських ініціатив у соціально-педагогічній практиці може стати ефективним інструментом підтримки сімей та розвитку

дітей. Перспективним напрямом подальших досліджень є вивчення ефективних волонтерських практик та соціально-педагогічних технологій, їх адаптація та інтеграція у державні програми підтримки сімей.

Список використаних джерел

1. Міністерство соціальної політики України, UNICEF, уряд Великої Британії. *Small Grants for Social Services and Early Intervention* [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.msp.gov.ua/en/press-center/news/small-grants-for-social-services-and-early-intervention%3A-a-collaboration-between-the-ministry-of-social-policy-unicef-the-government-of-the-united-kingdom-and-the-fund-for-social-protection-of-persons-with-disabilities (дата звернення: 10.03.2026).

2. Підвальна Ю. В., Мицик Т. О. Соціальна робота з молодою сім'єю в Україні // *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2019. DOI: 10.31499/2618-0715.2.2019.158426.

3. Сідлецька Л. І., Савельчук І. Б. Соціальна робота з сім'ями, які мають складні життєві обставини // *Соціальна робота в Україні: теорія і практика : наук.-метод. журнал*. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. № 1-4. С.110-118.

4. Bundesarbeitsgemeinschaft der Landesjugendämter. *Frühe Hilfen: Das Jugendamt. Unterstützung, die ankommt* [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.unterstuetzung-die-ankommt.de/de/das-machen-wir/fuer-eltern/fruehe-hilfen/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 10.03.2026).

5. Child Rights International Network. *Project "Minimum package of integrated social services for families with children"* [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://childrights.org.ua/en/projects/project-minimum-package-of-integrated-social-services-for-families-with-children/ (дата звернення: 11.03.2026).

6. Deutscher Kinderschutzbund Bundesverband e.V. *Kinderschutzbund – Schutz, Bildung, Unterstützung für Kinder und Familien* [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://kinderschutzbund.de/de/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 12.03.2026).

УДК 376:37.014
Яніна ПОПИК
Хмельницький національний університет

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Інклюзивна освіта є важливим напрямом розвитку сучасних освітніх систем, адже вона забезпечує рівні права та можливості для всіх дітей, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей.

У центрі уваги інклюзії – створення середовища, де учні з особливими освітніми потребами навчаються разом із ровесниками, отримуючи необхідну підтримку. Україна, як і більшість країн світу, активно впроваджує інклюзивні практики, проте цей процес має свої особливості, виклики та перспективи.

Проблемою інклюзивної освіти займалися як українські, так і зарубіжні дослідники. Зокрема О.І. Пометун, Г.О. Фрейман розробляли методики навчання та підходи до інтеграції дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітні школи. А.Р. Мандюк, Г.В. Войтків аналізували інклюзивну освіту в Україні та європейських країнах, звертаючи увагу на універсальне середовище та соціальну модель інвалідності. О. Кубрак досліджував зарубіжний досвід інклюзивної освіти, методики та технологічну базу для роботи з дітьми з інвалідністю.

Основними принципами інклюзивної освіти є:

1. Рівність доступу, де кожна дитина має право на освіту, незалежно від стану здоров’я чи соціального статусу;
2. Індивідуальний підхід, врахування особливостей кожного учня, адаптація навчальних програм і методів;
3. Принцип толерантності та поваги;
4. Принцип соціалізації, що передбачає включення дітей у спільне життя класу та школи, розвиток комунікативних навичок;
5. Безперервність підтримки – соціально-психологічна допомога та супровід дитини протягом усього навчально-виховного процесу.

У країнах Європейського Союзу інклюзивна освіта має більш усталені традиції. У Швеції головною проблемою залишаються бар’єри у суспільстві, а не особливості розвитку дитини. Німеччина активно впроваджує спеціальні педагогічні програми, що інтегрують дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітні школи, а у Франції функціонує система асистентів вчителя, які допомагають дітям адаптуватися до навчального процесу.

Інклюзія базується на принципах рівності, доступності, толерантності, партнерства та поваги. Міжнародні документи, такі як Саламанкська декларація та Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю, визначають інклюзію як глобальний стандарт. В Україні законодавча база (Закон України «Про освіту») закріплює право дітей з особливими освітніми потребами на навчання у закладах загальної середньої освіти.

За останні роки в Україні створено інклюзивні класи, інклюзивно-ресурсні центри, розроблено адаптовані навчальні програми. Статистичні дані свідчать про зростання кількості дітей, які навчаються в інклюзивних умовах. Позитивним є формування суспільного ставлення до інклюзії, проте ще існують проблеми:

- недостатня кількість кваліфікованих педагогів;
- обмежені матеріально-технічні ресурси;
- потреба у зміні суспільних стереотипів;
- нерівномірність розвитку інклюзії у містах і селах [1].

Психологи наголошують, що інклюзивне середовище знижує рівень тривожності та сприяє розвитку впевненості у власних силах, формує у всіх учнів цінності співпраці, толерантності та взаємоповаги та допомагає дітям із особливими освітніми потребами відчувати себе частиною колективу.

Інклюзивна освіта має важливе соціальне значення, адже вона спрямована на формування суспільства, де кожна людина відчуває себе рівноправною та прийнятою. Її головна мета – зменшення соціальної ізоляції дітей з особливими освітніми потребами та створення умов для їхньої повної інтеграції у життя громади.

Інклюзія забезпечує дітям можливість навчатися у звичайних класах разом із ровесниками, що сприяє розвитку навичок спілкування, співпраці та взаємоповаги. Це допомагає подолати бар'єри між дітьми, формуючи атмосферу прийняття й толерантності.

Інклюзивна освіта позитивно впливає на родини дітей з особливими освітніми потребами. Батьки отримують підтримку з боку школи та громади, відчувають, що їхні діти не виключені з суспільного життя, а мають ті самі права й можливості. Така практика зменшує психологічний тиск на сім'ї та сприяє їхній активній участі у громадських процесах.

Також інклюзія формує нову громадянську культуру, де кожна людина має право на самореалізацію. Учні, які з дитинства навчаються у середовищі, де прийнято допомагати й підтримувати одне одного, виростають більш чуйними, відповідальними та готовими до життя у демократичному суспільстві [2].

Соціальний вимір інклюзивної освіти полягає у тому, що вона не лише відкриває доступ до знань, а й змінює саму структуру суспільних відносин. Це шлях до створення спільноти, де кожна дитина, незалежно від її можливостей, має право бути частиною колективу, розвиватися та робити свій внесок у майбутнє країни.

Інклюзивна освіта це не лише про доступ до знань, а й про формування суспільства, де кожна людина має право бути почутою та прийнятою. Це шлях до більш гуманного й демократичного майбутнього.

Список використаних джерел

1 Алєєва Н. М., Барінов Ю. В. Діти з порушенням зору в умовах інклюзивної освіти: навчально-методичний посібник. Київ: Кафедра, 2016. 212 с.

2 Вержиховська О. М., Рудзевич І. Л. Теорія і методика виховання дітей в спеціальній школі: навчально-методичний посібник. 2-ге вид., перероб. і доп. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. 292 с.

УДК 364.66
Ганна РІДКОДУБСЬКА, Єлизавета ФОРОСТОВСЬКА
Хмельницький національний університет

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах повномасштабної війни в Україні питання соціальної адаптації дітей зі статусом внутрішньо переміщених осіб (ВПО) набуло критичного значення. Сьогодні заклад загальної середньої освіти трансформується із суто навчального простору на ключовий осередок соціалізації. У ньому дитина має не лише здобути знання, а й відновити відчуття безпеки та інтегруватися в новий колектив. Процес адаптації дітей-ВПО ускладнюється низкою чинників: наслідками психотравмуючих подій, втратою звичного соціального кола, мовними бар'єрами (у разі переїзду в інші регіони) та специфікою дистанційного чи гібридного форматів навчання.

Проблема адаптації є однією з фундаментальних у наукових дослідженнях. Вперше цей термін було запроваджено Р. Аубертом у 1865 році для опису змін чутливості аналізаторів під впливом пристосування органів чуття до подразників [1, с. 15]. Згодом поняття еволюціонувало від біологічного до соціального контексту. Як зазначають А. Кавалеров та А. Бондаревська, соціальна адаптація є складним феноменом пристосування особистості до умов нового соціального середовища.

У вітчизняному науковому дискурсі можна виділити три етапи дослідження цієї проблеми:

До 2014 року — дослідження соціальної адаптації в загальному теоретичному розумінні.[2. с.144–149]

2014–2022 рр. — вивчення адаптації ВПО з Криму та окремих районів Донецької та Луганської областей.[3.с.154]

Після 2022 року – виникнення принципово нових викликів (масштабність переміщення, постійна загроза обстрілів по всій території країни, тривале перебування в укриттях).[4. с.64]

Сьогодні соціальні аспекти роботи з переміщеними особами у воєнний період досліджують Н. Бочкор, Н. Гусак, Є. Дубровська, А. Конончук, Т. Семигіна. Питання психологічної підтримки внутрішніх переселенців висвітлено у працях О. Блиновської, Ю. Гундертайло, С. Максименка, Д. Романовської. Особливості соціально-педагогічної роботи з цією категорією розкрито в студіях І. Трубавіної, а загальні засади адаптації особистості досліджували К. Андросович та О. Безпалько.

Нині серед ефективних та практико дієвих інструментів комунікації із дітьми, які пережили стрес, можна виділити такі: емоційний діалог, розвивальний зворотний зв'язок, або фідбек, та шеринг. Перераховані форми комунікативної взаємодії доцільно використовувати в процесі навчальної та виховної діяльності з дітьми-переселенцями в умовах закладу освіти.

Ми погоджуємось із розумінням того, що «емоційний діалог – це особливий вид взаємодії дорослої людини з дитиною, під час якої дитина проявляє свої почуття, переживання та емоції, а дорослий (класний керівник, соціальний педагог, психолог), своєю чергою, реагує відповідно до переживань, викликаних словами чи поведінкою дитини»[5. с. 9]

Отже, як показує сучасна практика взаємодії, ключовим фактором спрощення соціальної адаптації учнів-ВПО є налагодження ефективної комунікації. Педагогічним працівникам та фахівцям соціальної сфери варто змістити акцент з суто дидактичної орієнтації пізнання на побудову довірливої взаємодії. Серед найбільш дієвих інструментів комунікації з дітьми, які мають досвід перебування в зоні бойових дій, доцільно виокремити такі: емоційний діалог, спрямований на легалізацію почуттів дитини та створення атмосфери прийняття; розвивальний зворотний зв'язок (фідбек) допомагає дитині відчути успішність у новому середовищі, акцентуючи увагу на її зусиллях та досягненнях, а не лише на помилках; шеринг (групове обговорення) техніка, що

дозволяє учням безпечно ділитися власним станом та думками, що сприяє згуртуванню класу та дестигматизації досвіду ВПО.

Особливої уваги потребує емоційна сфера цієї категорії дітей. Фахівці констатують наявність явища «емоційного оніміння» або труднощів у вербалізації переживань. Першочерговими причинами цього є пережитий гострий стрес та травматичний досвід, які блокують здатність дитини до відкритого самовираження. Тому першочерговим завданням фахівця стає не лише орієнтація на пізнання, а й допомога в ідентифікації та проживанні цих емоцій у безпечних умовах школи.

Список використаних джерел

1. Кавалеров А. І., Бондаревська А. М. Соціальна адаптація: феномен і прояви: монографія Одеса: Астропринт, 2025. 112 с.
2. Блиновська О. І. Соціально-психологічна допомога внутрішньо переміщеним особам у складних життєвих обставинах. Габітус. 2020. Вип. 12. С. 144–149.
3. Романовська Д. Д. Психологічна допомога дітям і сім’ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій. Чернівці : Технодрук, 2017. 154 с.
4. Романовська Д. Д. Психологічна стійкість учасників освітнього процесу в умовах війни: методичні рекомендації. Чернівці : Технодрук, 2023. 64 с.
5. Силкіна С. А. Соціальна адаптація дітей внутрішньо переміщених осіб в умовах нового поселення. Освіта та педагогічна наука. 2022. № 3 (181). С. 69–79.
6. Коли світ на межі змін: стратегії адаптації. Психологічна підтримка вчителів та дітей у часи війни : посібник / упоряд.: Д. Арцимєєва, Г. Терентьєва, О. Чуйко, В. Шкуро, А. Голотенко ; заг. ред. О. Чуйко. Київ : ГО «GoGlobal», Центр «Розвиток КСВ», 2022. 98 с.

7. Гундертайло Ю. Д. Соціально-психологічна підтримка ментального здоров’я в умовах війни. Наукові студії із соціальної та політичної психології. 2022. Вип. 50 (53). С. 101–110.

8. Психологічна допомога особистості в умовах війни : зб. тез доп. наук.-практ. конф. (Київ, 25 травня 2023 р.) / за ред. С. Д. Максименка. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023. 184 с.

УДК 364.63:355.1

Людмила РОМАНОВСЬКА, ЯНА АСМОЛОВСЬКА
Хмельницький національний університет

СОЦІАЛЬНА ПРОФІЛАКТИКА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В СІМ'ЯХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

У період воєнного стану в Україні суттєво зростає актуальність проблеми психоемоційного благополуччя військовослужбовців та членів їхніх родин. Тривале перебування у бойових умовах, систематичний вплив стресогенних чинників і пережитий травматичний досвід зумовлюють формування стійких змін психічного стану, серед яких провідне місце посідають посттравматичний стресовий розлад (далі - ПТСР), підвищений рівень тривожності та емоційна напруженість. Дослідницькі дані свідчать, що повномасштабна війна призвела до суттєвого поширення проявів ПТСР у різних груп населення, що має як особистісні, так і суспільні наслідки [4].

Питання психотравматизації, розвитку посттравматичних станів та їхнього впливу на міжособистісну взаємодію, зокрема у сімейному середовищі, перебувають у центрі уваги українських науковців. Вагомий внесок у дослідження цієї проблематики зробили О. Кокун, В. Панок, Н. Максименко, І. Біла, О. Чабан та Л. Карамушка. У своїх працях О. Кокун аналізує механізми формування психологічної стійкості військових і способи подолання бойового стресу, В. Панок розкриває принципи організації психологічної допомоги в умовах кризи та війни, Н. Максименко досліджує динаміку психоемоційних

станів особистості в ситуації травматичного впливу, І. І. Біла зосереджується на питаннях соціально-психологічної адаптації та поведінкових трансформацій, О. Чабан вивчає особливості психічного здоров'я населення, зокрема афективні й тривожні розлади, тоді як Л. Карамушка аналізує вплив стресу та травми на особистість у межах соціальної та організаційної психології. Узагальнення цих підходів дозволяє глибше зрозуміти механізми дезадаптації військовослужбовців і чинники, що впливають на порушення сімейних відносин [3].

Період повернення військовослужбовця із зони бойових дій або його короткотривале перебування вдома нерідко супроводжується труднощами повторної адаптації до цивільного життя. Необхідність швидкої зміни поведінкових моделей, накопичене емоційне напруження та досвід екстремальних ситуацій можуть проявлятися у вигляді дратівливості, імпульсивності та зниження здатності до емоційного контролю. Подібні прояви ускладнюють комунікацію у сім'ї та підвищують імовірність виникнення конфліктних ситуацій [4].

Статистичні показники підтверджують масштабність проблеми домашнього насильства в умовах війни. За офіційними даними, у 2024 році зафіксовано зростання кількості таких випадків, причому значна їх частка пов'язана з особами, які мають досвід участі у бойових діях. Простежується чіткий взаємозв'язок між проявами насильницької поведінки та наслідками посттравматичного стресового розладу, що обґрунтовує необхідність комплексного підходу до аналізу цієї проблеми [1].

Клінічна картина ПТСР включає порушення сну, підвищену настороженість, емоційну нестабільність, схильність до імпульсивних і агресивних реакцій, а також труднощі саморегуляції. За відсутності належної психологічної підтримки такі прояви можуть трансформуватися у деструктивні форми поведінки в сімейному середовищі. Наукові дослідження підтверджують, що поєднання посттравматичних симптомів, труднощів

соціальної адаптації та інших психосоціальних чинників істотно підвищує ризик виникнення домашнього насильства у сім’ях ветеранів [3].

Проблема має комплексний характер і виходить за межі індивідуального рівня. Вона посилюється соціально-економічними труднощами, загальною нестабільністю та обмеженою доступністю психологічної і соціальної допомоги. У наукових звітах наголошується на необхідності вдосконалення механізмів запобігання насильству та розширення доступу до підтримки для постраждалих осіб у кризових умовах [2].

Члени сімей військовослужбовців також перебувають під значним психоемоційним навантаженням. Тривала розлука, постійне відчуття загрози, зміна сімейних ролей і невизначеність майбутнього формують стан хронічного стресу. Після повернення військового виникає потреба у перебудові сімейної системи, що нерідко супроводжується труднощами взаєморозуміння та комунікації.

У цьому контексті особливої ваги набуває соціальна профілактика домашнього насильства, яка повинна реалізовуватися на засадах комплексності. Вона передбачає впровадження програм психологічної реабілітації військовослужбовців, спрямованих на відновлення емоційної рівноваги, розвиток навичок саморегуляції та підвищення адаптаційного потенціалу, а також забезпечення психосоціальної підтримки членів їхніх сімей.

Важливим складником є інформаційно-просвітницька діяльність, орієнтована на підвищення обізнаності щодо психологічних наслідків війни, формування культури ненасильницької взаємодії та популяризацію звернення по професійну допомогу. Не менш значущою є координація діяльності різних інституцій — соціальних служб, медичних закладів, правоохоронних органів та громадських організацій.

Отже, профілактика домашнього насильства в сім’ях військовослужбовців потребує системного та міждисциплінарного підходу, що охоплює як психологічну реабілітацію військових, так і всебічну підтримку

їхніх родин. Ефективність таких заходів визначається узгодженістю дій соціальних інститутів і своєчасністю надання допомоги.

Список використаних джерел

1. Клименко І. Рівень домашнього насильства в Україні зріс на 14% // Укрінформ. 2024. URL: https://www.ukrinform.ua (дата звернення: 07.03.2026).
2. Українська Гельсінська спілка з прав людини. Протидія домашньому насильству в умовах війни : аналіт. звіт. Київ, 2024. URL: https://www.helsinki.org.ua (дата звернення: 07.03.2026).
3. Чернета С., Білоус О. Теоретичні засади дослідження домашнього насильства в сім’ях ветеранів війни // Наукові студії із соціальної роботи. 2025. URL: https://www.researchgate.net (дата звернення: 08.03.2026).
4. National Center for PTSD. PTSD and Family Relationships. 2023. URL: https://www.ptsd.va.gov (дата звернення: 07.03.2026).

УДК 376.1:373.2

Оксана САПРИКІНА
Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
Заклад дошкільної освіти (ясла-садок) № 115 м. Київ Оболонського району

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Сучасний етап розвитку освітньої системи України характеризується активним упровадженням принципів інклюзивної освіти, що передбачають забезпечення рівного доступу до якісного навчання та виховання для всіх дітей незалежно від їхніх індивідуальних можливостей, стану здоров’я чи особливостей психофізичного розвитку. Інклюзивний підхід орієнтований на створення освітнього середовища, у якому кожна дитина має можливість

реалізувати власний потенціал, отримати необхідну підтримку та брати повноцінну участь у соціальному й освітньому житті.

Актуальність зазначеної проблематики значною мірою зумовлена специфікою дошкільного віку, який є сенситивним періодом розвитку особистості дитини. Саме на цьому етапі відбувається інтенсивне формування основних психічних процесів, емоційно-вольової сфери, комунікативних умінь, а також закладаються передумови подальшого пізнавального та соціального розвитку. Для дітей з особливими освітніми потребами цей період має особливе значення, оскільки своєчасна педагогічна та психологічна підтримка сприяє корекції можливих труднощів розвитку, формуванню базових життєвих компетентностей та підвищенню рівня їхньої соціалізації. У зв'язку з цим організація ефективної психолого-педагогічної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах закладу дошкільної освіти постає одним із важливих напрямів розвитку сучасної педагогічної науки та освітньої практики. Реалізація цього завдання передбачає створення інклюзивного освітнього середовища, застосування індивідуалізованих педагогічних підходів, використання корекційно-розвивальних технологій, а також забезпечення системного психолого-педагогічного супроводу дітей з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей розвитку.

Проблематика інклюзивної освіти посідає важливе місце у сучасних педагогічних і психологічних дослідженнях. Теоретичні та практичні аспекти впровадження інклюзивного навчання ґрунтовно висвітлені у працях українських науковців, серед яких значний внесок у розвиток даного напряму зробили А. Колупаєва, О. Таранченко, С. Миронова, В. Засенко, І. Малишевська, Л. Маляр та інші дослідники. Їхні наукові розвідки присвячені питанням організації інклюзивного освітнього середовища, психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами, а також пошуку ефективних педагогічних технологій їхнього навчання та соціалізації.

Зокрема, А. Колупаєва та О. Таранченко зазначають, що інклюзивна освіта передбачає створення освітнього середовища, яке враховує індивідуальні

потреби кожної дитини та забезпечує її розвиток у процесі спільного навчання з однолітками [3, с. 15].

Своєю чергою, С. Миронова підкреслює, що інклюзивне освітнє середовище повинно забезпечувати психолого-педагогічну підтримку дітей з особливими освітніми потребами та сприяти формуванню позитивної соціальної взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу [6, с. 42].

Водночас І. Малишевська наголошує на необхідності підготовки педагогів до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища та застосування диференційованих педагогічних технологій [4, с. 57].

Організація освітнього процесу з дітьми з особливими освітніми потребами у закладах дошкільної освіти передбачає створення інклюзивного освітнього середовища, яке забезпечує рівні можливості для розвитку кожної дитини. Таке середовище характеризується доступністю освітнього простору, використанням індивідуалізованих методів навчання та забезпеченням психолого-педагогічної підтримки дітей.

Однією з важливих умов ефективної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами є індивідуалізація освітнього процесу. Застосування індивідуального підходу передбачає врахування особливостей розвитку дитини, її освітніх потреб, темпу засвоєння знань та рівня сформованості навичок. Дослідники підкреслюють, що індивідуалізація навчання сприяє підвищенню ефективності освітнього процесу та розвитку пізнавальної активності дітей [2, с. 84].

Важливим елементом організації інклюзивного навчання є діяльність команди психолого-педагогічного супроводу. До складу такої команди входять вихователь, асистент вихователя, практичний психолог, логопед та інші фахівці. Основним завданням команди є розроблення та реалізація індивідуальної програми розвитку дитини, яка визначає освітні цілі, методи та форми педагогічної роботи [1, с. 93].

Особливу роль у реалізації інклюзивної освіти відіграє вихователь закладу дошкільної освіти, який організовує освітній процес та забезпечує

сприятливий психологічний клімат у групі. Педагог має сприяти формуванню толерантного ставлення до різноманітності, розвитку комунікативних навичок дітей та їхньої соціальної взаємодії. Спільна діяльність дітей у процесі навчання та гри сприяє формуванню соціальних компетентностей і позитивного ставлення до інклюзії [6, с. 47].

Не менш важливою умовою ефективної інклюзивної освіти є партнерська взаємодія закладу дошкільної освіти з родиною. Батьки є важливими учасниками освітнього процесу, оскільки саме вони володіють інформацією про особливості розвитку дитини та можуть сприяти реалізації індивідуальної програми розвитку [5, с. 66].

Проведений аналіз наукових джерел дозволяє визначити основні психолого-педагогічні умови ефективної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами у закладах дошкільної освіти:

– створення інклюзивного освітнього середовища;

– індивідуалізація освітнього процесу;

– використання корекційно-розвивальних педагогічних технологій;

– командна взаємодія фахівців психолого-педагогічного супроводу;

– партнерська співпраця педагогів і батьків.

Отже, психолого-педагогічна робота з дітьми з особливими освітніми потребами у закладах дошкільної освіти є складним і багатокомпонентним процесом, що потребує системного підходу та професійної підготовки педагогічних працівників. Ефективність такої роботи залежить від створення інклюзивного освітнього середовища, використання індивідуалізованих педагогічних технологій та взаємодії всіх учасників освітнього процесу. Реалізація зазначених умов сприятиме успішній соціалізації дітей з особливими освітніми потребами та їхньому гармонійному розвитку.

Список використаних джерел

1. Данілавічютє Е. А., Литовченко С. В. Стратегії викладання в інклюзивному навчальному закладі. Київ : А.С.К., 2012. 360 с.

2. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі. Харків : Ранок, 2019. 304 с.

3. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Інклюзія: покроково для педагогів. Київ : ТОВ «Агенство Україна», 2023. 232 с.

4. Малишевська І. В. Підготовка педагогів до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища : монографія. Умань : Візаві, 2018. 180 с.

5. Маляр Л. В. Інклюзивна освіта у закладах дошкільної та початкової освіти : навч.-метод. посіб. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2022. 160 с.

6. Миронова С. П. Педагогіка інклюзивної освіти : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет ім. І. Огієнка, 2018. 312 с.

УДК 37.015.3:364.642:355.01

Тетяна СЕНЬКІВ, Анастасія ПОПОВА
Бердянський державний педагогічний університет

ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК УМОВА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ НА ПРИФРОНТОВИХ ТЕРИТОРІЯХ

Актуальність проблеми формування безпечного освітнього середовища у закладах загальної середньої освіти України значно посилилася в умовах повномасштабної війни, що супроводжується суттєвими втратами серед дитячого населення, руйнуванням освітньої інфраструктури та погіршенням психоемоційного стану дітей. За даними міжнародних та національних організацій, війна спричинила значні гуманітарні наслідки для дитячого населення України. Зокрема, станом на 2025–2026 роки офіційно зафіксовано понад 664–689 загиблих дітей та понад 2200–2390 поранених, при цьому загальна кількість постраждалих дітей перевищує 3200 осіб [2]. Значна частина постраждалих дітей проживає у Донецькій, Харківській та Херсонській областях, що безпосередньо наближені до зони бойових дій. Крім того,

мільйони дітей зазнали непрямих наслідків війни через втрату житла, вимушене переміщення або порушення доступу до освіти. За оцінками міжнародних організацій, понад 2,5 млн українських дітей стали внутрішньо переміщеними особами, що суттєво вплинуло на стабільність їхнього освітнього процесу та соціалізацію [2].

Війна також завдала значної шкоди освітній інфраструктурі країни. За даними Міністерства освіти і науки України та міжнародних організацій, з початку повномасштабного вторгнення тисячі закладів освіти були пошкоджені або зруйновані, а лише протягом останніх років понад 1700 шкіл зазнали руйнувань або пошкоджень [5]. Такі обставини суттєво ускладнюють організацію освітнього процесу, зумовлюють поширення дистанційного або змішаного навчання та створюють додаткові психологічні виклики для дітей. Дослідження міжнародних організацій також засвідчують погіршення психоемоційного стану дітей: поширеними є прояви тривожності, хронічного стресу та посттравматичних реакцій, а близько чверті підлітків не пов’язують своє майбутнє з Україною через наслідки війни [4]. У таких умовах освітнє середовище має виконувати не лише навчальну, але й важливу соціально-підтримувальну функцію, спрямовану на стабілізацію емоційного стану дітей та створення відчуття безпеки.

Проблематика створення безпечного освітнього середовища привертає значну увагу науковців і практиків у галузі педагогіки, психології та соціальної роботи. У науковому дискурсі безпечне освітнє середовище розглядається як система умов, що забезпечують фізичний захист, психологічний комфорт та соціальне благополуччя учасників освітнього процесу. Відповідно до Закону України «Про повну загальну середню освіту» безпечне освітнє середовище визначається як сукупність умов у закладі освіти, що унеможливлюють завдання фізичної, майнової або моральної шкоди учасникам освітнього процесу [3]. Законодавчі засади забезпечення безпеки освітнього середовища також закріплені у Законі України «Про освіту», Концепції безпеки закладів освіти та інших нормативних документах, що регламентують організацію

безпечних умов навчання та психологічної підтримки дітей у період воєнного стану [3; 8].

Сутність безпечного освітнього середовища полягає у формуванні комплексу взаємопов'язаних умов, що сприяють захисту життя і здоров'я учасників освітнього процесу та підтримці їхнього психологічного благополуччя. Однією з ключових складових такого середовища є фізична безпека, що передбачає належний технічний стан освітніх будівель, наявність укриттів, дотримання вимог пожежної безпеки, а також організацію чітких алгоритмів дій під час надзвичайних ситуацій та повітряних тривог [1]. У сучасних умовах важливими елементами фізичної безпеки є системи оповіщення, проведення регулярних навчань з цивільного захисту та забезпечення готовності закладів освіти до функціонування у кризових ситуаціях.

Поряд із фізичною складовою важливе значення має психологічна безпека освітнього середовища, яка передбачає створення атмосфери взаємної поваги, довіри та підтримки між учнями, педагогами та іншими учасниками освітнього процесу. Забезпечення психологічної безпеки спрямоване на запобігання проявам булінгу, дискримінації та інших форм насильства, що можуть негативно впливати на психоемоційний стан дітей [1]. У цьому контексті важливу роль відіграє діяльність психологічної служби закладу освіти, яка здійснює діагностику психоемоційного стану учнів, проводить індивідуальні та групові консультації, а також реалізує профілактичні програми підтримки.

Значну роль у формуванні безпечного освітнього середовища відіграє також створення емоційно комфортного простору для навчання і розвитку дітей. Емоційний комфорт формується через підтримувальні міжособистісні взаємини, сприятливий психологічний клімат у колективі та можливість для учнів відкрито висловлювати свої переживання і думки [1]. Водночас важливим компонентом безпечного освітнього середовища є інклюзивність, що передбачає забезпечення рівного доступу до освіти для всіх дітей незалежно від

їхніх індивідуальних особливостей або життєвих обставин, зокрема для внутрішньо переміщених осіб та дітей з особливими освітніми потребами [7].

Особливого значення в умовах війни набуває підтримка ментального здоров'я учнів, що передбачає організацію системи психосоціальної допомоги в закладах освіти. Така підтримка реалізується через діяльність шкільних психологів і соціальних педагогів, проведення групових занять, тренінгів із розвитку життєстійкості, арт-терапевтичних практик та інших форм психоемоційної підтримки [6]. У закладах освіти, особливо на прифронтових територіях, створюються простори психологічного розвантаження, проводяться заняття з соціально-емоційного навчання, а також тренінги з мінної безпеки та алгоритмів поведінки під час повітряних тривог [6]. Важливу роль у реалізації цих заходів відіграє взаємодія педагогів, шкільних психологів та соціальних педагогів, які здійснюють психологічний супровід дітей та координують співпрацю з батьками і соціальними службами [6].

Таким чином, формування безпечного освітнього середовища виступає одним із ключових чинників забезпечення соціально-психологічної підтримки дітей у період воєнних викликів. Комплексне поєднання фізичної безпеки, психологічного захисту, емоційного комфорту, інклюзивності та системної підтримки ментального здоров'я створює умови для зниження негативного впливу війни на психоемоційний стан дітей та сприяє їхній адаптації до складних соціальних умов.

Список використаних джерел

1. Кожна третя дитина – без рідного дому: оприлюднили цифри після років війни. РБК-Україна. URL: https://www.rbc.ua/rus/news/kozhna-tretya-ditina-ridnogo-domu-oprilyudnili-1771408182.html (дата звернення: 13.03.2026).

2. Про внесення змін до Концепції безпеки закладів освіти : розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.03.2025 № 202-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/202-2025-p#Text (дата звернення: 13.03.2026).

3. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text (дата звернення: 13.03.2026).

4. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text (дата звернення: 13.03.2026).

5. Психосоціальна допомога дитині під час війни: результати дослідження про виклики й можливості для шкільних психологів та соціальних педагогів. *Pro.Svit*. URL: https://prosvitcenter.org/library/psykhosotsialna-dopomoha-dytyni-pid-chas-viyny-rezultaty-doslidzhennia-pro-vyklyky-y-mozhlyvosti-dlia-predstavnykiv-shkilnykh-psykholohiv-ta-sotsialnykh-pedahohiv/ (дата звернення: 13.03.2026).

6. Стало відомо, скільки дітей постраждало від російського вторгнення в Україну. *Антикризовий медіа-центр*. URL: https://acmc.ua/spochatku-povnomasshtabnogo-vtorgnennya-v-ukrayini-zagynuly-664-dytyny/ (дата звернення: 13.03.2026).

7. Як зробити освітнє середовище безпечним? *Служба освітнього омбудсмена України*. URL: https://eo.gov.ua/yak-zrobyty-osvitnie-seredovyshche-bezpechnym/2019/10/25/ (дата звернення: 13.03.2026). 7

8. Ohar N. Formation of a safe educational environment in general secondary education institutions: public administrative aspect. *Bulletin of Postgraduate education*. 2025. Vol. 31, № 60. P. 279–303. https://doi.org/10.58442/3041-1858-2025-31(60)-279-303.

УДК: 36:01

Володимир СИДОР, Ірина ЗАВАДСЬКА
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам’янець-Подільський державний інститут»

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОСМИСЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Серед науковців та практиків не сформовано єдиного теоретичного підходу до розуміння сутності соціальної роботи. Одні дослідники

зосереджують увагу на її превентивно-корекційній функції, інші підкреслюють значення розвитку потенціалу особистості та сприяння соціальній інтеграції клієнтів, а деякі акцентують увагу на організаційно-адміністративних засадах діяльності соціальних служб.

Розглянемо підхід, згідно з яким соціальна робота трактується як вид діяльності, спрямований на сприяння соціальній інтеграції та успішній соціалізації осіб, сімей та різних соціальних груп у суспільстві.

О. М. Бегаль зазначає, що: «соціальна робота – вид суспільно значимої діяльності соціальних інституцій, державних і недержавних організацій, груп і окремих індивідів, спрямований на задоволення соціально-гарантованих і особистісних інтересів і потреб різних груп населення (особливо соціально незахищених) через створення умов, що сприяють успішній соціалізації людини та відновленню чи поліпшенню її здатності до соціального функціонування» [1, с. 88]. Вважаємо, що таке визначення є доволі ґрунтовним, однак потребує певного розширення. Важливо акцентувати увагу не лише на задоволенні потреб та відновленні соціального функціонування особистості, а й на активній ролі соціальної роботи у розвитку потенціалу людини та запобіганні виникненню соціальних проблем.

Науковці М. П. Лукашевич та Т. В. Семигіна переконані, що: «соціальна робота – професійна діяльність державних та недержавних організацій, груп і окремих індивідів із надання допомоги у здійсненні успішної соціалізації особам чи групам людей у випадках, коли за відсутності належних умов у суспільстві або особистих вад їхня соціалізація утруднюється, призупиняється або відбувається у зворотному напрямі» [3, с. 11]. На нашу думку, соціальна робота не тільки допомагає / сприяє соціалізації, а й забезпечує та захищає права, покращує умови життя людей та надає їм підтримку.

З погляду Л. П. Мельника, «соціальна робота – професійна діяльність, спрямована на підтримку і допомогу особам, сім’ям та громадам у подоланні соціальних труднощів, покращенні якості життя та сприянні соціальній інтеграції» [5, с. 65]. Переконані, що соціальна робота повинна бути

спрямована не лише на надання допомоги окремим особам, сім'ям та громадам у подоланні складних життєвих обставин, а й на активний вплив на вирішення системних соціальних проблем.

У межах дослідження доцільно розглянути професійно-практичний підхід, який акцентує увагу на діяльності соціальних працівників та відповідних організацій, спрямованій на надання соціальної допомоги, вирішення соціальних проблем і підвищення рівня життя населення.

На думку І. Д. Звєрєвої, «соціальна робота – професійна діяльність, спрямована на покращення якості життя та добробуту людей, особливо тих, хто знаходиться у складних життєвих ситуаціях» [2, с. 25]. Вважаємо, що соціальна робота полягає не лише у підвищенні якості життя людей, а й у сприянні розвитку їхнього потенціалу, формуванні внутрішніх ресурсів і здатності самостійно долати життєві труднощі.

У науковій праці Л. Т. Тюпті зазначено, що: «соціальна робота – унікальний вид професійної діяльності зі створення соціальних умов для поліпшення умов життя окремої особистості, підвищення добробуту народу» [8, с. 30]. З нашої точки зору, соціальна робота не обмежується забезпеченням добробуту, а й передбачає активний вплив на соціальні структури, спрямований на подолання нерівності та несправедливості.

З погляду Ю. П. Пелісьє, «соціальна робота – складова професійної соціальної роботи, спрямованої на вирішення основних проблем, які виникають у зв'язку зі зміною соціального та культурного середовища, а також труднощами соціального, психологічного, економічного, освітнього характеру, які потребують негайного вирішення» [6, с. 203]. Вважаємо, що соціальна робота має не тільки швидко вирішувати наявні проблеми, а й сприяти їх попередженню / запобіганню в майбутньому.

Доцільно також розглянути соціально-правовий та соціально-справедливий підходи, які акцентують увагу на забезпеченні соціальної справедливості в суспільстві, подоланні соціального відчуження та підтримці найбільш уразливих і незахищених груп населення.

Н. М. Лук'янова зазначає, що: «соціальна робота – система теоретичних знань та заснована на них практика, яка має на меті забезпечення соціальної справедливості шляхом підтримки найменш захищених верств суспільства та протидії факторам соціального виключення» [4, с. 151]. На нашу думку, соціальна робота має не тільки допомагати найбільш уразливим групам населення, а й попереджати виникнення соціальних проблем у суспільстві.

В. І. Полтавець зазначає, що: «соціальна робота – система теоретичних знань і заснована на них практика, яка має на меті забезпечення соціальної справедливості шляхом наснаження і підтримки найменш захищених верств суспільства та протидії факторам соціального виключення» [7, с. 5]. На наше переконання, соціальна робота має бути спрямована на надання допомоги не лише найменш захищеним групам населення, а й кожній людині, яка тимчасово опинилася у складних життєвих обставинах.

Результати проведеного дослідження дають підстави стверджувати про відсутність у науковому середовищі єдиного трактування сутності поняття «соціальна робота». Узагальнення різних підходів до осмислення соціальної роботи дає змогу зробити висновок, що вона поєднує підтримку особистості, розвиток її можливостей, захист прав людини та вирішення соціальних проблем. З огляду на це соціальна робота розглядається як комплексна професійна діяльність, спрямована не тільки на подолання наслідків складних життєвих обставин, а й на їх запобігання, а також на створення належних умов для гідного життя людини.

Список використаних джерел

1. Бегаль О. М. Сутність соціальної роботи: теоретико-методологічні принципи дослідження. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії.* 2013. Вип. 55. С. 81–90.

2. Звєрєва І. Д., Безпалько О. В., Харченко С. Я. Соціальна робота в Україні : навч. посіб. / за заг. ред. І. Д. Звєрєвої, Г. М. Лактіонової. Київ : Науковий світ, 2003. 233 с.

3. Лукашевич М. П., Семигіна Т. В. Соціальна робота: теорія і практика : підруч. Київ : Каравела, 2009. 368 с.

4. Лук’янова Н. М. Соціальна робота в Україні: концептуальні засади і трансформація в сучасних умовах. *Політичний менеджмент.* 2009. Вип. 5. С. 150–156.

5. Мельник Л. П. Соціальна робота: сучасні теоретичні аспекти. *Ввічливість. Humanitas.* 2024. № 4. С. 56–67.

6. Пелісьє Ю. П. Сутність і специфіка соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського.* Серія : Педагогічні науки. 2016. № 1. С. 202–205.

7. Соціальна робота в Україні: перші кроки / ред. В. І. Полтавець. Київ : КМ «Academia», 2000. 236 с.

8. Тюптя Л. Т., Іванова І. Б. Соціальна робота: теорія і практика : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2008. 574 с.

УДК 37.013.42:364-78-053.6(043

Анатолій СКРИПНИК
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам’янець-Подільський державний інститут»

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ МОЛОДІ

Актуальність теми зумовлена посиленням соціальних ризиків у молодіжному середовищі, трансформацією освітнього простору України та впливом цифровізації на процеси соціалізації особистості. Сучасні соціальні умови спричинені триваючою повномасштабною агресією московії, потягнули за собою нестабільну економічну ситуацію, зростання рівня психологічного напруження, поширенням інформаційних впливів та зміною традиційних моделей соціальної взаємодії. У таких обставинах молодь опиняється в ситуації

підвищеної вразливості, оскільки саме в цей період відбувається формування світогляду, системи цінностей і життєвих орієнтирів [5, с. 250-260].

Відомо що молодь як соціально-демографічна група потребує системної соціально-педагогічної підтримки, що поєднує освітній, виховний, психологічний і соціальний компоненти. Особливістю цієї групи є активний процес соціалізації, професійного самовизначення, та набуття громадянських компетентностей. На цьому шляху вони часто стикаються з проблемами безробіття, професійної дезорієнтації, соціальної ізоляції, кризою ідентичності, що потребує своєчасного втручання фахівців соціальної сфери.

Теоретичними та практичними дослідженнями доведено що соціально-педагогічні технології підтримки молоді є сукупністю методів, форм і способів організації професійної діяльності, спрямованих на створення умов для успішної соціалізації, самореалізації та захисту прав молодої людини [3, с. 47]. Їх специфіка полягає в комплексності впливу, орієнтації на ресурси особистості та інтеграції зусиль різних соціальних інституцій. Методологічною основою виступають принципи гуманізації, індивідуалізації, партнерства та міжвідомчої взаємодії [4, с. 28].

Принцип гуманізації передбачає визнання цінності кожної молодої людини, повагу до її гідності та унікальності. Індивідуалізація означає врахування вікових, психологічних, соціальних особливостей особистості при розробленні програм підтримки. Принцип партнерства ґрунтується на взаємодії між фахівцем і молоддю, що сприяє формуванню відповідальності та активної життєвої позиції. Таким чином міжвідомча взаємодія забезпечує координацію діяльності освітніх закладів, соціальних служб, громадських організацій та органів місцевого самоврядування.

Наразі існує низка провідних соціально-педагогічних технологій, використання яких допомогає усунути чи уникнути гострих проблем у процесі становлення молодої людини та інтеграції її до сучасного соціуму.

До прикладу технологія соціального супроводу (кейс-менеджмент), яка передбачає комплексну діагностику потреб молодої особи, визначення

проблемних зон, розроблення індивідуального плану підтримки та координацію діяльності різних соціальних інституцій [6, с. 134]. Однак потрібно пам’ятати, що соціальний супровід є тривалим процесом, який включає консультування, посередництво, захист прав та інтересів, а також моніторинг результатів. Його ефективність залежить від системності, професійної компетентності фахівця та активної участі самої молодої людини.

Тренінгові форми роботи спрямовані на формування соціальних компетентностей, лідерських якостей та комунікативних навичок. Вони ґрунтуються на інтерактивних методах навчання, груповій динаміці та рефлексії. У межах тренінгів розвиваються навички критичного мислення, командної роботи, управління емоціями, вирішення конфліктів [4, с. 64]. Такі технології сприяють підвищенню рівня соціальної адаптивності та конкурентоспроможності молоді на ринку праці.

Профілактична діяльність орієнтована на запобігання девіантній поведінці, залежностям, агресії, булінгу та іншим соціальним ризикам [3, с. 102]. Вона реалізується через інформаційно-просвітницькі програми, консультативну допомогу, створення безпечного освітнього середовища. Особливу роль відіграє формування навичок відповідальної поведінки, правової культури та здорового способу життя. Профілактика має бути системною, охоплювати як індивідуальний, так і груповий рівні роботи.

Застосування медіації в роботі з молоддю сприяє формуванню культури діалогу, відповідальності та ненасильницького вирішення конфліктів [2, с. 55]. Відновні практики базуються на принципах справедливості, взаєморозуміння та відшкодування завданої шкоди. Вони є ефективним інструментом попередження конфліктів у молодіжному середовищі, сприяють зміцненню соціальної згуртованості та формуванню навичок мирного співіснування.

Окрім зазначених технологій, важливе місце посідають проєктні та волонтерські форми діяльності, які активізують соціальну ініціативність молоді, розвивають громадянську активність та відповідальність. Участь у

соціальних проєктах дозволяє молодим людям набути практичного досвіду, сформувати навички самоорганізації та командної роботи.

В умовах цифрової трансформації суспільства важливу роль відіграють дистанційні форми консультування та онлайн-платформи підтримки молоді. Цифрові технології розширюють доступ до освітніх ресурсів, психологічної допомоги, кар'єрного консультування. Водночас вони потребують формування цифрової грамотності та відповідального ставлення до інформаційного простору.

Ефективність соціально-педагогічних технологій підтримки молоді визначається системністю їх упровадження, професійною підготовкою фахівців, ресурсним забезпеченням та постійним моніторингом результатів. Важливим є також урахування регіональних особливостей і соціокультурного контексту. Комплексний підхід дозволяє забезпечити не лише подолання наявних труднощів, а й створення умов для гармонійного розвитку особистості [7].

Отже, соціально-педагогічні технології підтримки молоді є важливим інструментом розвитку людського потенціалу та соціальної стабільності. Їх реалізація сприяє формуванню активної громадянської позиції, підвищенню рівня соціальної адаптації та забезпеченню успішної інтеграції молодого покоління в сучасне суспільство.

Список використаних джерел

1. Березіна І. В. Цифрове освітнє середовище як чинник формування інформаційно-цифрової компетентності учнів. *Наука та освіта в дослідженнях молодих учених: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції для студентів, аспірантів, докторантів, молодих учених*. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2025. С. 14-17.

2. Бондар В. І. Медіація в освітньому середовищі : навч.-метод. посіб. Київ : Освіта України, 2019. 120 с.

3. Звєрєва І. Д., Капська А. Й. Соціальна робота з дітьми та молоддю: теорія і практика : монографія. Київ: Логос, 2015. 368 с.

4. Капська А. Й. Соціальна педагогіка : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 488 с.

5. Куниця Т. Ю. Соціальні очікування студентської молоді: фактори впливу на соціальну та навчальну активність. *Theoretical and Methodical Problems of Children and Youth Education* № 28 2024. Vol. 1. С. 250-260.

6. Пальчевський С. С. Соціальна педагогіка : навч. посіб. Київ : Кондор, 2014. 560 с.

7. Соціально-педагогічна робота в закладах освіти часів відбудови України:проблеми та перспективи: препринт / Т.Ю. Куниця, І.Б. Савельчук, Л.В. Гончар, І.П. Рогальська-Яблонська, Д. Д. Бибик, І. М. Гудим, В. М. Амеліна ; за заг. ред. Т. Ю. Куниці, І. Б. Савельчук. Івано-Франківськ: НАІР, 2025. 36 с.

УДК 364.65-053.2

Hanna RIDKODUBSKA
Khmelnytskyi National University

SOCIAL WORK WITH CHILDREN DEPRIVED OF PARENTAL CARE IN MODERN CONDITIONS

The issue of social protection for orphans and children deprived of parental care remains a key concern within the field of social work. In the context of ongoing social transformations and the conditions of martial law in Ukraine, safeguarding the rights and well-being of children belonging to this vulnerable group has become particularly urgent. These circumstances necessitate the further development and improvement of social work mechanisms as well as effective models of socio-pedagogical support. Academic literature emphasises that the effectiveness of state policy aimed at protecting children deprived of parental care largely depends on the

integrated implementation of legal protection, the provision of social services, and the promotion of family-based forms of care [1; 2].

The issue of social protection for orphans and children deprived of parental care has been widely examined in the works of Ukrainian scholars. Contemporary aspects of state support and socio-legal protection of children in this category are analysed in the studies of I. Albul, S. Roienko, O. Sulimenko, Zh. Petrochko and others [1; 2; 3; 4]. These researchers emphasise that the system of social protection should not be limited to financial assistance but must also focus on creating favourable conditions for children's holistic development, socialisation, and integration into society.

The regulatory framework governing the protection of orphans and children deprived of parental care is established by the Constitution of Ukraine and a number of specialised legislative acts, including the Law of Ukraine "On Ensuring Organisational and Legal Conditions for the Social Protection of Orphans and Children Deprived of Parental Care". In accordance with current legislation, the state guarantees such children the right to care, upbringing, education, and social protection, while also ensuring conditions conducive to their physical, psychological, and social development [3].

One of the key priorities of state policy in this field is the development of family-based forms of child placement. Researchers note that the family environment provides the most favourable conditions for a child's harmonious development. Consequently, contemporary social work practice in Ukraine increasingly focuses on expanding such forms as adoption, guardianship and custody, foster families, family-type children's homes, and patronage care [4]. These arrangements provide living conditions that closely resemble a family environment and contribute to the formation of socially competent and independent individuals.

Particular importance is attached to the provision of social support for children placed in different forms of family care. Such support includes psychological, educational, and social assistance aimed at facilitating children's adaptation and promoting their well-being.

The relevance of this issue has significantly increased in light of the ongoing war in Ukraine. Scholars highlight that the full-scale invasion has resulted in a growing number of children experiencing difficult life circumstances or losing parental care. Under these conditions, social work is primarily directed towards ensuring children's safety, providing psycho-emotional support, and creating favourable conditions for their social adaptation [2]. In this regard, strengthening inter-agency cooperation between social services, educational institutions, and civil society organisations becomes particularly important.

Furthermore, researchers underline that children raised outside a family environment may encounter difficulties in the process of socialisation and emotional development. Therefore, an important task for social work professionals is the provision of socio-pedagogical support aimed at developing communication skills, fostering positive self-esteem, and preparing children for independent living [5].

Thus, social work with children deprived of parental care constitutes a complex and multidimensional process that requires a comprehensive and coordinated approach involving both state and non-governmental institutions. In contemporary conditions, particular attention should be given to the development of family-based care, the improvement of social service provision, and the professional training of specialists in the social sphere.

References

1. Албул І. До питання державної підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Соціальна робота та соціальна освіта. 2020. №4, с. 4-10

2. Роєнко С. (2020). Соціально-правовий захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. *Соціальна робота та соціальна освіта*, (4), 40–49. https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(4).2020.215438

3. Суліменко О. Надання соціальних послуг дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, в об'єднаній територіальній

громаді. *Ввічливість. Humanitas*, (5), с. 89–94. https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.5.12

4. Петрочко Ж. Інновації соціальної роботи щодо забезпечення права дитини на сім'ю: супровід сімей із чат-боту «дитина не сама». *Ввічливість. Humanitas*, (3), с. 62–69. https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.3.10

5. Костіна В. Соціальна підтримка та соціальний захист дітей з особливими потребами в умовах війни в україні. *Ввічливість. Humanitas*, (3), с. 138–149. https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.3.19

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ ТА СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

УДК 159.923:159.944.4:355.01
Ірина ВАРІС
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетмана

РИСИ ТЕМНОЇ ТРІАДИ ЯК ЧИННИК ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Збройний конфлікт в Україні створює безпрецедентне психологічне навантаження на молодь. Хронічний стрес, вимушене переміщення, втрата звичних соціальних зв'язків і постійна невизначеність суттєво підвищують ризик психологічної дезадаптації. Практика психологічної допомоги засвідчує, що за однакових зовнішніх умов одні особи зберігають адаптивне функціонування, тоді як інші демонструють виражені дезадаптивні реакції. Відповідь на це питання слід шукати в індивідуально-типологічних особливостях особистості - зокрема, у наявності рис так званої Темної тріади.

У сучасній психології психологічна дезадаптація розглядається як динамічний стан порушення рівноваги між вимогами середовища та адаптаційними ресурсами особистості, що у молодіжному віці проявляється в

труднощах міжособистісної взаємодії, зниженні емоційної регуляції, схильності до деструктивних форм поведінки та порушенні соціального функціонування [5]. Тривале або інтенсивне стресове навантаження виснажує адаптаційні механізми особистості, а неефективні копінг-стратегії поступово трансформуються у стійкі дезадаптивні патерни. В умовах збройного конфлікту ці ризики суттєво зростають через хронічний характер стресу та руйнування звичних ресурсів підтримки.

Темна тріада - це конструкт, що об'єднує три взаємопов'язані, але відносно незалежні особистісні риси: нарцисизм, макіавеллізм і психопатію [3]. Нарцисизм характеризується грандіозністю, потребою у визнанні та зниженою емпатією, що асоціюється зі схильністю до нестабільної самооцінки та підвищеної міжособистісної конфліктності. Макіавеллізм проявляється у схильності до маніпуляцій, цинічному світогляді та інструментальному ставленні до оточення, що руйнує довіру у стосунках і звужує соціальну підтримку. Психопатія пов'язана з імпульсивністю, емоційною холодністю та зниженим рівнем соціальної відповідальності. Спільною рисою носіїв усіх трьох компонентів тріади є дефіцит емпатії та схильність до дисфункціональних міжособистісних стратегій, що безпосередньо впливає на якість адаптаційних процесів.

Особливої уваги заслуговує прояв цих рис саме у молодіжному віці. Період між 18 і 29 роками є сензитивним для формування стійких особистісних патернів. Молода людина активно будує власну ідентичність, встановлює соціальні зв'язки та опановує стратегії взаємодії зі світом. За наявності вираженої Темної тріади цей процес набуває деструктивного характеру - маніпулятивні та конфліктні стратегії закріплюються саме тоді, коли мали б формуватися навички кооперації та довіри. Дослідники також зазначають, що молодь із рисами Темної тріади частіше стикається з соціальним відторгненням, що, у свою чергу, посилює вже наявні риси - утворюючи замкнене коло дезадаптації [4].

Зв'язок між рисами Темної тріади та психологічною дезадаптацією не є випадковим - він опосередкований кількома взаємопов'язаними психологічними механізмами. Центральним із них є деструкція соціальної підтримки. Маніпулятивність, інструментальне ставлення до оточення і дефіцит емпатії закономірно призводять до конфліктної міжособистісної взаємодії, яка поступово руйнує довіру у стосунках і звужує коло надійної підтримки. Оскільки соціальна підтримка є одним із найпотужніших буферів проти стресу, її відсутність суттєво підвищує вразливість особистості до дезадаптивних реакцій. Не менш значущою є специфіка емоційної регуляції носіїв рис тріади. Дослідження, проведене в умовах пандемії COVID-19, виявило, що ці особи частіше застосовують дисфункціональні стратегії когнітивної переробки стресових подій - катастрофізацію, румінацію або повне заперечення проблеми [1]. Такі стратегії не знижують рівень дистресу, а лише відтерміновують його наростання, що в умовах хронічного стресу є особливо небезпечним.

Окремо слід виділити механізм, пов'язаний із психопатичним полюсом тріади. Емоційна холодність і знижена рефлексивність порушують здатність особистості своєчасно розпізнавати власний психоемоційний стан і звертатися по допомогу. Нарцисична складова, своєю чергою, створює нестійку залежність самооцінки від зовнішнього визнання - в умовах стресу це проявляється різкими коливаннями між грандіозністю та вразливістю, що додатково дестабілізує адаптаційні процеси. Емпірично підтверджено, що психологічна дезадаптація виступає медіатором між рисами Темної тріади та загальним рівнем психологічного неблагополуччя у молоді - тобто саме через цей механізм темнотріадні риси реалізують свій деструктивний потенціал [2].

В умовах воєнного часу описані механізми набувають особливої гостроти. Збройний конфлікт руйнує звичні соціальні мережі - саме ті ресурси, відсутність яких є типовою для носіїв рис Темної тріади ще в мирних умовах. Вимушене переміщення, розлучення з близькими та втрата звичного середовища підсилюють соціальний остракізм і самотність, які дослідники пов'язують із посиленням темнотріадних рис [4]. Хронічний воєнний стрес, на

відміну від гострого, виснажує адаптаційні ресурси поступово, не даючи можливості для відновлення - це є критичним для осіб із ригідними копінг-стратегіями. Носії рис тріади, як правило, уникають звернення по психологічну допомогу - через недовіру до фахівців, небажання визнавати власну вразливість або знижену рефлексію щодо свого стану. В умовах війни це означає, що найбільш уражена група залишається поза полем психологічного втручання саме тоді, коли воно є найбільш необхідним. Воєнний контекст не створює нових уразливостей, а загострює ті, що вже існували, і позбавляє особистість ресурсів, які в мирний час хоча б частково компенсували деструктивний вплив темнотріадних рис.

Риси Темної тріади виступають значущим індивідуально-типологічним чинником психологічної дезадаптації молоді, вплив якого посилюється в умовах воєнного часу. Хронічний стрес, руйнування соціальних зв'язків і обмеженість ресурсів допомоги особливо деструктивно впливають на осіб із вираженими рисами нарцисизму, макіавеллізму та психопатії. Урахування індивідуально-типологічного профілю особистості є необхідною умовою ефективної психосоціальної підтримки молоді, оскільки диференційований підхід дозволяє точніше ідентифікувати групи ризику та підвищити результативність психологічних інтервенцій в умовах збройного конфлікту.

Список використаних джерел

1. Cognitive emotion regulation strategies mediate the relationships between Dark Triad traits and negative emotional states experienced during the COVID-19 pandemic / J. Mojsa-Kaja та ін. *Personality and individual differences*. 2021. Т. 181. С. 111018. URL: https://doi.org/10.1016/j.paid.2021.111018 .

2. Mediating role of psychological maladjustment in relation between dark triad, psychological distress and subjective happiness of pakistani emerging adults / A. Mushtaq та ін. *Frontiers in Psychology*. 2022. Т. 13. URL: https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.906334 .

3. Paulhus D. L., Williams K. M. The dark triad of personality: narcissism, machiavellianism, and psychopathy. *Journal of research in personality*. 2002. Т. 36, № 6. С. 556–563. URL: https://doi.org/10.1016/s0092-6566(02)00505-6

4. Pu J., Gan X. The potential roles of social ostracism and loneliness in the development of dark triad traits in adolescents: a longitudinal study. *Journal of personality*. 2025. URL: https://doi.org/10.1111/jopy.13018

5. Пророк Н., Царенко Л., Бойко С. Адаптація, дезадаптація, розлади адаптації: питання термінології. *Грааль науки*. 2021. С. 373–381. URL: https://doi.org/10.36074/grail-of-science.22.10.2021.66

УДК 159 923

Людмила ДЖИГУН
Хмельницький національний університет

ГЕНДЕРНІ ВІДМІННОСТІ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Надзвичайно актуальною в умовах сучасного збройного конфлікту є проблема гендерних відмінностей стресостійкості особистості під час війни. Військові дії на фронті породжують різноманітні стресові ситуації, що викликають у студентів обох статей специфічні реакції. Наукові дослідження вказують на суттєві гендерні відмінності між студентами чоловічої та жіночої статі. Вивчення цих відмінностей у стресостійкості може надати важливу інформацію про те, які саме фактори війни найбільше впливають на особистість.

Гендерні ролі, що визначаються суспільством, традиційно асоціюють жінок з турботою та м'якістю, а чоловіків –з лідерством і стриманістю. Сучасні погляди на гендер є більш гнучкими, дозволяючи людям самовиражатися поза усталеними стереотипами, у тому числі у військовій сфері [1].

Війна в Україні викликає у військових обох статей специфічні психоемоційні реакції. Наукові дослідження та практичні спостереження виявляють значні гендерні відмінності у стресових реакціях особистості.

Отже, жінки та чоловіки можуть по-різному реагувати на стрес, відрізняючись рівнем стресостійкості та психічним станом під час війни.

На індивідуальну схильність особистості до низької стресостійкості та емоційних розладів впливають не лише фізичні та матеріальні умови війни.

Бойові дії змушують особистість виконувати обов'язки в складних умовах, що призводить до бойового стресу – природної реакції організму на несподівані впливи. Хоча короткочасний стрес може бути корисним, надмірний або тривалий стрес негативно впливає на фізичне та психічне здоров'я особистості [2].

Симптоми стресу у чоловіків та жінок можуть відрізнятися. У жінок частіше спостерігаються головний біль і напади страху, тоді як у чоловіків – підвищена рухова активність, психічні розлади, порушення зору, слуху та пам'яті.

Чоловіки часто демонструють високу активність і концентрацію уваги через підвищений рівень тестостерону, що також підвищує больовий поріг. Через це вони можуть ігнорувати біль, що затримує лікування та може призводити до вищої смертності порівняно з жінками .

Організм жінок виробляє більше гормонів стресу, зокрема кортизолу, який може тривалий час впливати на пам'ять. Жінки також частіше переживають стрес психологічно, схильні до повторного переживання негативних емоцій, особливо пов'язаних із близькими .

Відмінності в реакціях на стрес між чоловіками та жінками зумовлені не лише біологічними факторами, а й особливостями виховання та соціальної культури. Чоловіки частіше усамітнюються в стресових ситуаціях, тоді як жінки схильні обговорювати свої переживання. Для чоловіків вирішення проблеми є головним способом подолання стресу, для жінок – емоційне вираження почуттів.

Аналіз гендерних відмінностей щодо тривоги та депресії показує, що жінки з фемінінними рисами більш схильні до цих станів. Рівень депресії вищий у жінок з фемінінними рисами, ніж у чоловіків з аналогічною ідентифікацією. У жінок з маскулінними рисами депресія зустрічається рідше, ніж у чоловіків з такими ж характеристиками.

Жінки з маскулінними рисами більш схильні до тривоги, ніж чоловіки.

Важливо зазначити, що стресостійкість не означає відсутність стресу. Згідно з теорією стресостійкості, військовослужбовці, як і всі люди, зазнають впливу різних подій – труднощів, змін, втрат – однак мають здатність адаптуватися до них. На сьогодні ця теорія активно вивчається в різних наукових дисциплінах, зокрема в психології, психіатрії, політології та інших сферах. Детальний аналіз наукової літератури свідчить, що війна має значні психологічні наслідки, серед яких підвищена тривожність, стрес, депресія, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) та інші психічні розлади. Ці фактори можуть суттєво знижувати якість життя особистості.

Загалом, жінки демонструють більшу схильність до тривожно-депресивних розладів, що більше залежить від статево-рольової ідентифікації, ніж від біологічної статі. Саме ідентифікація впливає на емоційність та вразливість до тривожних станів під час війни. Війна тісно пов’язана з постійним переживанням страху, горя та смерті, що призводить до психічних розладів, які можна тісно пов’язати з стресостійкістю особистості, їх емоційним інтелектом та емоційним переживанням негативних подій на полі бою.

Висновки. На основі проведеного нами теоретичного аналізу можна зробити висновок, що чоловіки та жінки-військовослужбовці демонструють відмінності у рівні стресостійкості, особливо в бойових умовах. За результатами опрацювання різних наукових праць нами виявлено, що дослідники вважають, що жінки є менш стресостійкими, ніж чоловіки, жінки більш схильні до емпатії, більше експресивні, саме тому, менш стресостійкі під час війни. Однак, схильні до стримування власних емоцій стресу, що може

призвести до негативних наслідків: високий рівень тривожності, високий рівень страху, емоційного вигорання .

Список використаних джерел

1. Кікінежді О. Методологічні засади дослідження ґендерної ідентифікації в онтогенезі / Оксана Кікінежді. // Наукові записки Національного ун-ту «Острозька академія». 2017. № 3. С.66–81.

2. Курдибаха О. Гендерна ідентичність підлітків в умовах позашкільних навчальних закладів / О. Курдибаха. // Науковий вісник Херсонського державного університету. 2016. № 3. С. 45–49. Особливості формування навчально-професійних установок в студентів-психологів під час навчання у вищому навчальному закладі. *Педагогіка і психологія професійної освіти* : наук.-метод. журн. Львів: [б. в.], 2016. № 4. С.147–189.

УДК 159.922.63:364.65-053.9

Ірина ЖУКОВА, Світлана ТУНТУЄВА
Громадська організація «Товариство батьків дітей з інвалідністю та їх друзів «Зоря надії»
Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ДЕТЕРМІНАНТИ БЛАГОПОЛУЧЧЯ В ПОХИЛОМУ ВІЦІ

Актуальність: Наше суспільство сьогодення стикається з таким явищем, як «старіння нації». Збільшується кількість людей похилого віку серед населення. Похилий вік часто супроводжується кризою «втрати ролевих моделей», зміною ідентичності та фізичними обмеженнями. Вивчення тих аспектів, що дозволяють людині зберігати суб’єктивне благополуччя є необхідним внеском в здоров’я та підтримку нашого суспільства. Це може дати суттєвий внесок у розробки соціальних програм психологічної підтримки

населення, де будуть враховані особливості соціальної та вікової адаптації ,що є суттєвим чинником покращення життя.

Психологічне суб'єктивне благополуччя в цілому – широке поняття. Це вік змін: сімейні ролі змінюються, соціальне становище часто теж (людина виходить на пенсію, веде не такий активний спосіб спілкування), стан фізичного здоров'я часто погіршується, є ризики депресій та тривожних розладів у зв'язку з екзестенційними питаннями смерті та втрати знайомих збіжного віку. Формування і розвиток зрілої особистості проходить різні етапи змін [1, с.16].

Є певні чинники (детермінанти) суб'єктивного благополуччя:

- соціально-економічний рівень життя. Сюди входить те, наскільки людина матеріально захищена, що дає право до забезпечення медичного обслуговування, якості харчування та проживання;

- родинні зв'язки та коло спілкування, як велика профілактика депресій та стану самотності. Соціальна включеність подовжує якість психоемоційного і фізичного здоров'я людини і є засобом адаптації для безпечного «переходу» в старшій вік;

- сенси, духовний ресурс і цінності є потужною базою, яка допомагає відпускати ностальгію за минулим і жити в сьогоденні. Це важливі опори емоційного і фізичного здоров'я та зміни в розумінні «Я-концепції» [2, с. 53].

- автономія - один із важливих чинників суб'єктивного благополуччя людини похилого віку. Стан безпорадності і залежності формує травматичний досвід, що є підґрунтям депресії. Максимальна самостійність у обслуговуванні себе, самозабезпеченні є стимулом для позитивного сприйняття себе і реальності.

Літній вік ми спостерігаємо за низкою особливостей, що проявляються в когнітивній та емоційній сферах, соціальному житті й стані здоров'я.

Когнітивна сфера зазнає змін. Гнучкість процесів мислення і реакцій зазнає змін і перебудови. Та життєвий досвід виступає противагою цього явища і надбання. Ми це називаємо «віковою мудрістю».

Емоційна сфера людей похилого віку відзначається підвищеною лабільністю та схильністю до ретроспективних переживань і спогадів про минуле. Непрожиті втрати або травматичні події можуть призводити до емоційної фіксації на минулому досвіді. Водночас за наявності суб'єктивного психологічного благополуччя життєвий досвід осмислюється конструктивно та може проявлятися у формі життєвої мудрості й наставництва.

Важливу роль у відчутті суб'єктивного щастя людей похилого віку має соціальне життя. Вихід на пенсію для багатьох може бути поштовхом до початку апатії та депресії, але якщо зберігається соціальна значущість (опікування онуками, діяльність по за межами дому та інша діяльність, де людина відчуває себе потрібною), період старіння проходить без патологій. Спілкування і емоційний зв'язок має велике значення в старості [1, с. 146].

Важливими детермінантами (чинниками) суб'єктивного благополуччя в похилому віці є стан здоров'я. Відсутність больових синдромів, рухливість, здатність себе самообслуговувати є фоном суб'єктивного задоволення життям.

У межах генетико-моделюючого підходу структура особистості зазнає трансформацій у кількох основних сферах, зокрема, біологічній, когнітивно-афективній, мотиваційно-ціннісній спрямованості, психічних станах та особливостях характеру [3, с. 18].

Висновки: психологічне благополуччя людей похилого віку формується під впливом комплексу внутрішніх і зовнішніх чинників, пов'язаних із віковими змінами, трансформацією соціальних ролей, станом здоров'я та особливостями соціального середовища. Вихід на пенсію, зміна кола спілкування та зниження фізичної активності можуть ускладнювати процес адаптації до старості, однак наявність життєвого досвіду, соціальної підтримки та внутрішніх ресурсів сприяє збереженню суб'єктивного благополуччя.

Важливими чинниками психологічного благополуччя людей похилого віку є соціально-економічна стабільність, підтримка родинних і соціальних зв'язків, наявність життєвих смислів і духовних цінностей, а також збереження автономії та можливості самостійно організовувати власне життя. Соціальна

включеність, відчуття власної значущості та активна життєва позиція сприяють підвищенню якості життя та запобігають розвитку депресивних станів.

Таким чином, забезпечення психологічного благополуччя людей похилого віку потребує комплексного підходу, що поєднує соціальну підтримку, розвиток особистісних ресурсів та створення умов для активної участі людей похилого віку у суспільному житті.

Список використаних джерел

1. Дзюба Т. М. Психологія дорослості з основами геронтопсихології: навч. посіб. / Т.М. Дзюба, О.Г. Коваленко; за ред. В.Ф. Моргуна. – Полтава: [б. в.], 2013. – 173 с.

2. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей: монографія / І. Д. Бех; Ін-т проблем виховання НАПН України. – Київ; Чернівці: Букрек, 2018. – 320 с.

3. Психологія когнітивних процесів: навч. посіб. / С.Д. Максименко Д. З. Деркач, Е.В. Кіриченко; НАПН України, Ін-т психології ім. Г.С. Костюка. – Київ: Видавництво Людмила, 2022. – 420 с.

УДК 316.6:17.022.1:355.01

Олена ІВАНОВА
Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова

МОРАЛЬНІ ОРІЄНТИРИ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ЧИННИКИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Війна є не лише військово-політичним явищем, а й глибоким соціокультурним зламом, що трансформує механізми соціалізації особистості. Умови тривалої воєнної нестабільності змінюють систему цінностей, рольові очікування та нормативні орієнтири суспільства. У таких обставинах моральні орієнтири та відповідальність набувають визначального значення як чинники інтеграції особистості в соціальний простір, що переживає кризу.

Соціалізація традиційно розглядається як процес засвоєння індивідом норм, цінностей і моделей поведінки, прийнятих у суспільстві. Проте в умовах війни самі норми зазнають трансформації: змінюється ієрархія цінностей, посилюється значущість категорій обов'язку, гідності, солідарності, громадянської відповідальності. Війна загострює моральний вимір соціального буття, оскільки ставить особистість перед вибором між пасивністю й активною позицією, між індивідуальним комфортом і суспільним благом.

Відповідно до Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності до 2030 року, формування ціннісних орієнтацій, що ґрунтуються на свободі, відповідальності та патріотизмі, визначено одним із пріоритетів державної політики [1]. Це засвідчує, що моральний компонент соціалізації в сучасній Україні набуває системного значення та підтримується на рівні публічного управління.

Моральні орієнтири виконують функцію внутрішнього регулятора поведінки, особливо в ситуаціях невизначеності та ризику. У воєнний період вони стають основою формування стійкості (resilience) особистості — здатності зберігати психологічну рівновагу та соціальну активність у кризових умовах. Дослідження психологічних наслідків війни в Україні засвідчують зростання тривожності, емоційного виснаження, проте водночас — посилення горизонтальних зв'язків, волонтерства та взаємопідтримки [2]. Це свідчить про те, що моральна солідарність виступає компенсаторним механізмом соціалізації.

Особливої уваги потребує соціалізація дітей і молоді. Освітнє середовище в умовах війни виконує не лише навчальну, а й ціннісно-орієнтаційну функцію. Концепція громадянської освіти, реалізована в Україні впродовж останніх років, акцентує увагу на формуванні відповідальної громадянської позиції, критичного мислення та здатності до морального вибору [3]. Таким чином, освіта стає інституційним простором відтворення моральних орієнтирів у кризовому суспільстві.

Відповідальність у контексті війни постає як багатовимірна категорія. Вона охоплює особистісний рівень (самодисципліна, етична рефлексія), соціальний (участь у волонтерських ініціативах, дотримання правових норм), а також громадянський (усвідомлення причетності до долі держави). У цьому сенсі відповідальність стає механізмом переходу від індивідуального досвіду травми до колективної дії.

З позицій соціології війна трансформує структуру соціальних ролей. Зростає значення ролей захисника, волонтера, громадського активіста, медіатора соціальної підтримки. Такі ролі формують нову систему моральних очікувань і сприяють переосмисленню особистої ідентичності. В умовах воєнного суспільства соціалізація відбувається прискорено, часто через кризовий досвід, що водночас є джерелом як травматизації, так і особистісного зростання.

Важливим аспектом є роль державної політики у сфері національно-патріотичного виховання, що спрямована на формування ціннісної єдності суспільства [4]. Нормативно-правова база визначає стратегічні орієнтири морального розвитку молодого покоління, зокрема через підтримку освітніх та громадянських ініціатив.

Отже, моральні орієнтири та відповідальність в умовах війни виконують інтегративну, регулятивну та стабілізуючу функції. Вони забезпечують збереження соціальної цілісності та сприяють формуванню активної громадянської позиції. Соціалізація особистості в умовах війни набуває рис ціннісно насиченого процесу, у якому моральний вибір стає ключовим механізмом самовизначення.

Війна трансформує зміст соціалізації, актуалізуючи моральний вимір особистісного розвитку. Моральні орієнтири виступають внутрішнім регулятором поведінки в умовах соціальної нестабільності. Відповідальність є ключовим чинником формування громадянської ідентичності та соціальної стійкості. Освітнє середовище та державна політика відіграють системоутворюючу роль у відтворенні моральних цінностей під час війни.

Список використаних джерел

1. Про Стратегію утвердження української національної та громадянської ідентичності до 2030 року : Указ Президента України від 27.12.2023 № 864/2023. URL: https://www.president.gov.ua/documents/8642023-49265

2. Національна академія педагогічних наук України. Психологічна допомога населенню в умовах війни: методичні рекомендації. Київ, 2023.

3. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої освіти / МОН України. Київ, 2023 (оновлені матеріали).

4. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України : наказ МОН України від 06.06.2022 № 527 (чинна редакція 2023 р.).

УДК 316.42

Андрій КАМБУР
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ: РОЛЬ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ

У сучасних умовах суспільних трансформацій проблема соціальної адаптації особистості набуває особливої актуальності. Масштабні соціально-економічні, політичні та культурні зміни, що відбуваються в Україні протягом останніх десятиліть, суттєво трансформували соціальне середовище життєдіяльності людини. Особливо значущим чинником цих змін стала повномасштабна війна Росії проти України, яка спричинила глибокі соціальні, економічні та психологічні наслідки для населення.

У таких умовах соціальна адаптація виступає одним із ключових механізмів підтримки життєздатності суспільства. Вона передбачає не лише пристосування людини до нових умов соціального середовища, але й формування нових моделей поведінки, соціальних ролей, ціннісних орієнтацій

та життєвих стратегій. Саме тому проблема адаптації розглядається як важливий об’єкт соціально-психологічних досліджень.

Методологічні засади вивчення адаптаційних процесів сформувалися у працях класиків соціології. Питання взаємодії особистості та соціального середовища розглядалися у роботах Г. Спенсера, М. Вебера, Г. Тарда, У. Томаса, Ф. Знанецького та інших дослідників. У подальших дослідженнях ці ідеї отримали розвиток у працях учених, які аналізували адаптаційні процеси в умовах соціальних трансформацій. В українській науковій традиції питання соціальної адаптації розглядаються у роботах М. Лукашевича [3], М. Шульги, О. Злобіної [1], А. Лобанової [4].

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується високою інтенсивністю соціальних змін. Війна, економічна нестабільність, вимушена міграція населення, руйнування соціальної інфраструктури та значні психологічні навантаження формують складні умови соціального функціонування людини. Мільйони громадян змушені адаптуватися до нових соціальних обставин, змінювати місце проживання, професійну діяльність, соціальні ролі та життєві орієнтири.

У результаті суспільних трансформацій відбувається перегляд усталених соціальних норм, статусів і моделей взаємодії. У соціологічній теорії подібні процеси нерідко описуються через поняття аномії, введене Е. Дюркгеймом. У стані соціальної невизначеності послаблюється узгодженість між соціальними нормами та індивідуальною поведінкою, що може призводити до зростання соціальної напруги, конфліктів та конкуренції за ресурси.

Водночас суспільство поступово формує нові адаптаційні механізми, спрямовані на подолання наслідків кризових процесів. У цьому контексті особливого значення набуває система соціальної роботи, яка забезпечує підтримку населення через розвиток соціальних послуг, психосоціальну допомогу, інтеграцію внутрішньо переміщених осіб, підтримку ветеранів війни та їхніх родин, а також розвиток соціального потенціалу громад [2].

Дослідження свідчать, що реакція населення на соціальні зміни є неоднорідною. Залежно від характеру адаптаційної поведінки можна

виокремити кілька типів соціальних позицій. Частина населення активно включається у процеси соціальних змін і прагне використовувати нові можливості розвитку. Інші групи займають позицію підтримки або спостереження, намагаючись зберегти стабільність власного соціального становища. Водночас існують групи соціальної пасивності або навіть спротиву соціальним трансформаціям [4].

Важливим чинником успішної адаптації виступає соціальна активність особистості, яка проявляється у здатності людини брати участь у суспільному житті, приймати відповідальні рішення та реалізовувати власний життєвий потенціал. Соціальна активність формується під впливом системи ціннісних орієнтацій, що визначають мотивацію поведінки та спрямованість соціальної діяльності.

У сучасних умовах українського суспільства особливої ваги набувають такі цінності, як солідарність, взаємодопомога, довіра, громадянська відповідальність та соціальна згуртованість. Саме ці ціннісні орієнтації сприяють формуванню адаптаційного потенціалу суспільства та підтримують процеси соціальної інтеграції.

Разом з тим адаптаційні процеси нерідко супроводжуються суперечностями між декларованими цінностями та реальною поведінкою людей. Подібні розбіжності можуть формувати так звані адаптаційні асиметрії, що ускладнюють соціальну інтеграцію та посилюють соціальну напругу.

Отже, соціальна адаптація особистості є складним багатовимірним процесом, що формується під впливом соціальних трансформацій, інституційних змін та системи ціннісних орієнтацій людини. У сучасній Україні цей процес відбувається в умовах воєнних викликів і глибоких соціальних змін. За таких умов зростає роль соціальної роботи як професійної діяльності, спрямованої на підтримку адаптаційних можливостей людини, відновлення її соціального функціонування та інтеграцію у громаду.

Висновки. Соціальна адаптація особистості у сучасному українському суспільстві є комплексним процесом, що поєднує соціальні, психологічні та ціннісні компоненти. Її ефективність значною мірою залежить від рівня

соціальної активності людини, системи її ціннісних орієнтацій та доступу до ресурсів соціальної підтримки. У контексті воєнних викликів особливої ваги набуває розвиток системи соціальних послуг, підтримка вразливих груп населення та формування цінностей солідарності й соціальної згуртованості, які виступають важливими чинниками стабільності та розвитку українського суспільства.

Список використаних джерел

1. Злобіна О. Г., Шульга М. О. Суперечності цивілізаційних орієнтацій у суспільстві. // Стан сучасного українського суспільства: цивілізаційний вимір / О. Г. Злобіна, Н. В. Костенко, М. О. Шульга та ін. ; за наук. ред. М. О. Шульги. Київ : Інститут соціології НАН України, 2017. С. 32–51.
2. Камбур А. В. Соціальна адаптація та культурна інтеграція як об’єкти теоретичного аналізу в соціальній роботі. Humanitas. 2025. № 3. С. 66–72. DOI: https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.9
3. Лукашевич М. П., Семигіна Т. В., Мигович І. І. Соціологія соціальної роботи : навчальний посібник. Рекомендовано МОН України. Київ, 2024. 210 с.
4. Kuzior A., Lobanova A., et al. Sustainable consumption and production systems during wartime: needs, challenges, and adaptation strategies. Production Engineering Archives. 2025. Vol. 31. P. 212–221. https://doi.org/10.30657/pea.2025.31.21

УДК 364.4-053.9:355.01(477)

Інна КОВАЛЬЧУК, Наталя ОСИНЧУК
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Повномасштабна війна в Україні суттєво посилила соціальну вразливість людей похилого віку. Вони опинилися серед тих груп, які найгостріше відчули

руйнування життєвого укладу, розрив соціальних зв’язків, втрату почуття безпеки та відсутність реалістичних прогнозів майбутнього. Старші люди часто не мають можливості швидко адаптуватися до кризових умов через погіршення фізичного здоров’я, зниження когнітивних функцій, обмежений доступ до інформації та труднощі із цифровою грамотністю.

Посилення гуманітарних потреб, вимушені переміщення, відсутність належного медичного обслуговування, скорочення соціальних послуг в окремих регіонах та психологічні травми вимагають якісно нового підходу до соціального супроводу.

Соціальний супровід людей похилого віку має на меті не лише забезпечення базових потреб, а й сприяння їхній інтеграції у нові життєві умови, підтримку психологічної стійкості та збереження соціальних зв’язків.

Основними завданнями цієї послуги є:комплексна оцінка потреб особи (медичних, соціальних, психологічних, інформаційних). Забезпечення доступу до соціальних та медичних послуг. Психологічна підтримка та профілактика кризових станів. Допомога в оформленні документів, соціальних виплат, гуманітарної підтримки. Підтримка у побутових питаннях (закупівля продуктів, ліків, догляд). Сприяння соціалізації: включення у спільноти, групи взаємодопомоги, культурні ініціативи. Підвищення цифрової грамотності, навчання користуванню онлайн-сервісами. Залучення волонтерів і громадських організацій до персоналізованої допомоги.

Соціальний супровід у сучасних умовах передбачає міждисциплінарний та координований підхід. До процесу повинні залучатися: соціальні працівники, медичні працівники та сімейні лікарі, психологи та психотерапевти, волонтери, юристи, громадські організації, служби екстреної допомоги.

Кожній людині похилого віку формується персональний план, який враховує стан здоров’я, рівень автономності, потреби у догляді та власні ресурси.

Для осіб, що не можуть самостійно забезпечувати свої потреби, важливо організувати регулярні візити соціальних працівників, контроль за станом,

доставку необхідних ресурсів. Особлива увага має приділятися моніторингу здоров'я, що дозволяє вчасно виявити погіршення стану та запобігти критичним ситуаціям. Окрім медичного аспекту, вкрай важливою є допомога у вирішенні побутових питань, як-от оплата комунальних послуг чи підтримання чистоти в оселі. Створення безпечного та комфортного середовища безпосередньо впливає на тривалість і якість життя таких людей. Зрештою, системна підтримка дає підопічним відчуття захищеності, мінімізуючи стрес від усвідомлення власної вразливості.

Важливими у контекст соціального супроводу також є:індивідуальні консультації, групові заняття і тренінги, кризова інтервенція, підтримка у роботі з травмою втрати.

Соціальні працівники сприяють інтеграції людей похилого віку в місцеві спільноти, їхній участі у культурних подіях, відвідуванню клубів за інтересами, організації зустрічей з однолітками

В сучасних умовах практикується навчання користуванню смартфоном, банківськими онлайн-сервісами, застосунком Дія, телемедициною. Людей похилого віку з числа внутрішньопереміщених осіб важливо забезпечити житлом, реєстрацією, адаптацією до нового середовища, включенням у місцеві спільноти.

Ефективний соціальний супровід можливий лише при активній участі державних інституцій. Необхідними напрями державної політики при цьому мають стати: розширення мережі центрів соціальних послуг, забезпечення мобільних бригад соціального обслуговування, підтримка кризових центрів та центрів денного перебування, розвиток телемедицини та дистанційних соціальних послуг, підготовка кадрів у сфері геронтології, підтримка інтеграції НУО та волонтерських ініціатив у систему соціального захисту

Місцеві громади повинні формувати власні програми допомоги, оскільки потреби людей похилого віку суттєво різняться залежно від регіону.

Ефективність роботи з людьми похилого віку залежить від врахування підвищеної чутливості осіб цієї вікової групи до стресу, створення умов для

відчуття ними стабільності та довіри, збереження автономії та поваги до досвіду, ризиків проявів депресивних станів. Емпатія, стабільна комунікація, доступні пояснення та передбачуваність дій є ключовими для ефективного супроводу.

Волонтери відіграють важливу роль у доставці гуманітарної допомоги, супроводі до лікарень, організації соціальних зустрічей, індивідуальній підтримці (читання, розмови, прогулянки). Крім того, вони стають незамінним містком між державними установами та людьми, які опинилися в ізоляції через хворобу чи вік. Своєю присутністю волонтери не лише вирішують побутові проблеми, а й дарують відчуття причетності до громади та віру в людську доброту.

Для ефективності соціальної роботи з людьми похилого віку доцільно розробити єдині підходи до супервізії соціального супроводу людей похилого віку в умовах війни. Сприяти підвищенню компетентностей соціальних працівників у галузі кризового реагування. Створювати умови для посилення мобільності соціальних служб. Змагати до розвитку цифрових сервісів для старших людей. Забезпечити підтримку психічного здоров’я як пріоритет Створювати центри зустрічей і соціальної активності для літніх людей. Прагнути до розширення партнерства між державою, громадами, НУО та міжнародними організаціями.

Соціальний супровід людей похилого віку в умовах війни — це комплексна діяльність, спрямована на підтримку їхньої безпеки, адаптації, психологічного благополуччя та збереження соціальної активності. Ефективність такої роботи залежить від міждисциплінарної взаємодії, координації зусиль державних і громадських структур та індивідуалізованого підходу. Люди похилого віку є важливою частиною українського суспільства, носіями історії та культурної пам'яті, тому забезпечення їхнього захисту та підтримки в період війни є не лише соціальним обов’язком, а й моральним імперативом.

Список використаних джерел

1. Актуальні проблеми соціальної роботи та соціального забезпечення : європейський та національний вимір : Матеріали ІІІ Міжнародної науковопрактичної конференції (29–30 травня 2025 року) [Текст] / за заг. ред. С. Ю. Чернети. Луцьк, 2025. 256 с.

2. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII : станом на 1 січ. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text (дата звернення: 04.03.2026).

3. Річний звіт БФ «Право на захист», 2022. URL https://r2p.org.ua/storage/documents/ (дата звернення: 04.03.2026).

4. Соціально-психологічні ресурси особистості в екстремальних умовах : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції), м. Київ, 19 квітня 2024 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. 192 с.

5. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с

УДК 159.98:364.62-053.2/.6:355.01

Людмила КОМАРНІЦЬКА,
Богдана ЗАВАДСЬКА-ПЕРЕБЕНДЮК
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам’янець-Подільський державний інститут»

ІГРОВІ МЕТОДИКИ В РЕАБІЛІТАЦІЙНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ ТА МОЛОДДЮ В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ

Воєнні події створюють комплексні ризики для психічного та соціального розвитку дітей і молоді. Тривале перебування в умовах небезпеки, вимушене переселення, втрата близьких, руйнування звичного освітнього середовища призводять до формування хронічного стресу, підвищеної тривожності, агресивних або апатичних реакцій. Дослідники підкреслюють, що саме дитячий

та підлітковий вік є найбільш уразливим до впливу травматичних подій, оскільки психіка ще перебуває в процесі формування [2, с. 32].

У цих умовах актуалізується потреба в доступних, безпечних і водночас ефективних методах реабілітації. Одним із таких підходів є використання ігрових методик, які дозволяють поєднати терапевтичний вплив із природною для дитини формою діяльності – грою. Гра забезпечує емоційне розвантаження, активізує внутрішні ресурси особистості та сприяє поступовому поверненню до стану психологічної рівноваги.

Ігрова діяльність розглядається як провідна у дитячому віці та важливий механізм соціалізації й особистісного розвитку [5, с. 27]. У межах психологічних теорій гра визначається як символічна форма відображення реальності, що дозволяє дитині опановувати соціальні ролі, моделювати поведінкові стратегії та опрацьовувати внутрішні конфлікти.

Психотерапевтичний потенціал гри полягає у створенні безпечного простору, де дитина може виражати почуття без страху осуду. У процесі гри відбувається зниження рівня внутрішнього напруження, формується досвід контролю над ситуацією, що є особливо важливим після пережитих травматичних подій. Дослідження свідчать, що систематичне використання ігрових методик сприяє підвищенню стресостійкості та розвитку адаптивних механізмів [4, с. 76].

В умовах війни гра виконує не лише розвивальну, а й компенсаторну функцію, допомагаючи відновити порушені психоемоційні зв’язки та відчуття стабільності.

Психологічні наслідки війни у дітей можуть проявлятися у формі посттравматичних реакцій, нав’язливих спогадів, страхів, соматичних симптомів [2, с. 34]. Ігрова терапія дозволяє інтегрувати травматичний досвід у структуру особистості без його витіснення або руйнівного впливу.

Рольові ігри та драматизації сприяють відтворенню складних життєвих ситуацій у безпечному форматі. Дитина отримує можливість змінити сценарій подій, наділити себе або персонажів силою, що формує відчуття контролю над

власним життям. Казкотерапія дозволяє символічно трансформувати травматичні переживання через образи й метафори, а арт-ігри – виразити емоції невербально [1, с. 88].

Крім того, рухливі ігри та тілесно-орієнтовані вправи допомагають зменшити фізіологічні прояви стресу, нормалізувати дихання та м'язовий тонус, що позитивно впливає на загальний психоемоційний стан.

Війна часто порушує звичні соціальні зв'язки, що призводить до ізоляції дітей та молоді. Групові ігрові методики створюють умови для відновлення комунікації та формування нових соціальних контактів. У спільній діяльності розвиваються навички співпраці, довіри, взаємної підтримки.

Командні ігри, тренінгові вправи, квестові програми сприяють розвитку відповідальності та лідерських якостей. Дослідники наголошують, що систематична участь у групових ігрових заняттях зменшує рівень соціальної тривожності та підвищує самооцінку [6, с. 45].

Особливо ефективними є ігрові методики у змішаних групах дітей із різним досвідом пережитих подій, оскільки вони сприяють формуванню атмосфери взаєморозуміння та прийняття.

Тривалий стрес негативно впливає на концентрацію уваги, пам'ять та навчальну мотивацію. Пізнавальні ігри дозволяють активізувати когнітивні процеси в ненав'язливій формі. Інтелектуальні завдання, інтерактивні вправи, логічні ігри стимулюють мислення та сприяють поступовому поверненню до навчальної діяльності.

Використання ігрових технологій у поєднанні з елементами навчання дозволяє компенсувати освітні втрати, що виникли внаслідок вимушених перерв у навчанні. Таким чином, гра стає інструментом інтеграції реабілітаційного та освітнього процесів.

Ефективність ігрових методик залежить від професійної підготовки фахівців, їх здатності створювати безпечну атмосферу та дотримуватися принципів добровільності участі. Реабілітаційні програми мають бути

гнучкими, адаптованими до вікових та індивідуальних особливостей дітей [3, с. 23].

Комплексний підхід передбачає поєднання індивідуальних та групових форм роботи, поступове ускладнення ігрових завдань і систематичний моніторинг емоційного стану учасників. Практика свідчить, що найбільший ефект досягається за умови регулярності занять та співпраці з батьками.

Як висновок, варто зауважити, що ігрові методики є ефективним засобом психологічної, соціальної та пізнавальної реабілітації дітей і молоді в умовах воєнних викликів. Вони сприяють зниженню рівня тривожності, відновленню комунікативних зв'язків, розвитку когнітивних функцій та формуванню позитивного досвіду взаємодії. Гра виступає універсальним інструментом підтримки, що поєднує терапевтичний, освітній і соціальний потенціал.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці стандартизованих програм ігрової реабілітації з урахуванням специфіки воєнного досвіду та оцінці їх довготривалої ефективності.

Список використаних джерел

1. Бондар Л. М. Терапевтична гра в роботі з дітьми. Київ : Наукова думка, 2019. 240 с.

2. Гончарова І. В. Психологічні наслідки війни у дітей. Психологічний журнал України. 2022. № 7 (2). С. 30-40.

3. Кравченко Т. Ю. Практичні аспекти реабілітації дітей. Реабілітація та освіта. 2022. № 10 (1). С. 20-30.

4. Литвиненко М. Р. Ігрові техніки при стресових розладах. Психотерапія і суспільство. 2021. № 4 (6). С. 70-80.

5. Сидоренко Н. В. Теоретичні засади ігрової діяльності. Психологія і сучасність. 2019. № 2 (8). С. 25-33.

6. Шевченко І. М. Роль ігор в соціалізації. Соціальна педагогіка. 2021. № 9 (4). С. 40-50.

УДК: 159.922

Олена КУЛЕШОВА, Юрій КРИЦЬКИЙ
Хмельницький національний університет

СОЦІАЛЬНЕ ПОРІВНЯННЯ В ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЯК МЕХАНІЗМ ТРАНСФОРМАЦІЇ САМООЦІНКИ ОСОБИСТОСТІ

Актуальність дослідження проблеми зумовлена глибокими змінами у способах соціальної взаємодії, що відбулися під впливом цифровізації суспільства. Поширення соціальних мереж створило безпрецедентні умови для постійного соціального порівняння. Якщо раніше порівняння відбувалося переважно в межах безпосереднього соціального оточення, то сьогодні індивід співвідносить себе з глобальною, часто ідеалізованою аудиторією, що суттєво посилює інтенсивність і частоту порівняльних процесів.

У фізичному реальному житті індивід зазвичай співвідносив себе з обмеженим колом людей зі свого оточення (сім'єю, друзями, колегами). У цифровому середовищі ж соціальні мережі надають безмежний доступ до великої кількості чужих життєвих подій, досягнень, образів життя, які часто ретельно відредаговані та ідеалізовані. Експозиція до життя інших користувачів у соціальних мережах значно збільшує соціальне порівняння, а порівняння з тими, хто здається успішнішим чи привабливішим, пов'язане зі зниженням самооцінки та суб'єктивним відчуттям невідповідності власному життю [2]. Ця тенденція обумовлена не лише кількістю доступних порівнянь, але й частотою їх отримання: соціальні платформи дозволяють миттєво переглядати оновлення десятків чи сотень знайомих і незнайомих людей, що робить процес порівняння постійним і автоматичним. За сучасними даними, часте перебування у цифровому середовищі призводить до «хронічного» соціального порівняння, яке може стає звичним процесом мислення і впливати на самооцінку навіть у повсякденному житті користувачів [1]. На відміну від традиційних форм взаємодії, де порівняння обмежується фізичною присутністю певних людей, цифрові платформи створюють ідеалізовані образи, які практично не відображають реального життя, але виступають орієнтирами для самооцінювання. Таке управління контентом (відбір кращих фото, подій,

досягнень) стимулює необ’єктивні порівняння та підсилює психологічний тиск на особистість

Цифрове середовище характеризується вбудованими механізмами, які суттєво посилюють соціальне порівняння та впливають на самооцінку, що відрізняє його від традиційних форм міжособистісної взаємодії. По-перше, сучасні платформи використовують алгоритмічну селекцію контенту, яка автоматично підбирає й фільтрує записи, фото та відео відповідно до вподобань і поведінки користувача. Це означає, що стрічка новин наповнюється переважно тим, що вже отримувало високі показники взаємодії та відповідно виглядає «успішнішим» або «привабливішим» для конкретного користувача. Така система персоналізації контенту підсилює експозицію користувача до певних зразків поведінки й образів, що формують уявлення про норми та стандарти. Візуальна домінанта створює сильний емоційний вплив, оскільки зображення сприймаються миттєво й формують уявлення про «успіх», «красу» чи «щастя» без додаткового контексту. У поєднанні з можливістю редагування (фільтри, ретушування, відеомонтаж) це часто призводить до того, що користувачі порівнюють себе не з реальними життєвими досягненнями, а з ідеалізованими цифровими образами.

Також цифрове середовище активно стимулює увагу до кількісних показників соціального схвалення (лайків, переглядів, підписників), які виступають для багатьох користувачів показником соціальної цінності. Психологічні дослідження свідчать, що такі зовнішні сигнали виступають джерелом позитивного чи негативного підкріплення: позитивні реакції підвищують відчуття приналежності й цінності, тоді як їхня відсутність або порівняння з іншими активними профілями сприяє зниженню самооцінки та зростанню тривоги. У такому середовищі соціальне порівняння перестає бути лише індивідуальною спонтанною реакцією – воно закладається у саму архітектуру платформи. Користувач постійно перебуває у полоні порівняльних механізмів: алгоритми показують результати, що максимізують взаємодію, а не реалістичність; візуальні формати підсилюють емоційний вплив ідеалізованих

образів; метрики «соціального схвалення» стають індикаторами успіху в цифровому соціумі. Це створює умови для частого та інтенсивного соціального порівняння, яке виступає не лише психологічним, а й алгоритмічно підтримуваним процесом, що формує і динамічно коригує самооцінку користувача [4]. Соціальне порівняння не є випадковим, а стає структурно вбудованим механізмом, що значною мірою визначає психічне благополуччя й самооцінку людини. Саме тому сучасні дослідження в психолого-соціальних науках все частіше фокусуються на розумінні не лише поведінкових, а й алгоритмічних і технологічних чинників, що впливають на ці процеси.

Проблема трансформації самооцінки в цифрову епоху стає особливо значущою саме через взаємозв'язок між активним використанням соціальних мереж і психічним здоров'ям молоді. Молоді люди (підлітки та молоді дорослі) перебувають у критичній стадії формування особистості, коли самооцінка, самоприйняття та ідентичність ще не стабілізовані, а потреба в соціальному визнанні є високою. У такому контексті соціальне порівняння, яке посилюється цифровим середовищем, може виступати не просто як ситуативний когнітивний механізм, а як постійний чинник, що впливає на емоційний стан, самовідчуття та загальний психічний добробут. Підлітки та молодь значну частину свого часу проводять у соціальних мережах, де кожен пост, лайк або коментар стає джерелом оцінювального порівняння з «ідеалізованими» образами інших користувачів, що створює умови, в яких власні досягнення, зовнішність чи соціальні стосунки вимірюються через призму лайків, переглядів і підписників, що підсилює тривожність і самообмежувальне мислення (наприклад, порівняння з уявними стандартами краси чи успіху).

Наукові дані підтверджують, що використання соціальних мереж пов'язане з вищими рівнями тривожності і депресії та нижчим рівнем самооцінки у підлітків і молоді. Зокрема, результати дослідження Д. Ліцан продемонстрували, що активне використання соціальних мереж значимо пов'язане з симптомами тривоги та депресії, які опосередковані зниженням самооцінки, а взаємозв'язок між соціальною мережею, самосприйняттям та

психічним станом є стійким у молодіжних вибірках, що свідчить про потенційний ризик для психічного здоров'я цієї вікової групи [3].

Сучасні дослідження дедалі частіше підкреслюють амбівалентність впливу цифрового соціального порівняння на психіку та особистісний розвиток користувачів. Цей феномен не є однозначно негативним або позитивним, а радше залежить від індивідуальних особливостей, контексту використання соціальних мереж, типів порівнянь та мотивацій, які стоять за ними. З одного боку, соціальне порівняння в цифровому середовищі стимулює мотивацію та саморозвиток. Користувачі отримують натхнення, ідеї для самовдосконалення або кар'єрного зростання, спостерігаючи досягнення інших у професійних чи творчих сферах. У цьому контексті порівняння з успішнішими може виступати каталізатором встановлення нових цілей, посилення зосередженості на власних цілях і плануванні подальшого розвитку. З іншого боку, цей же процес може провокувати фрустрацію, заниження самоцінності та психоемоційний дискомфорт, коли порівняння з «більш успішними» або «ідеальними» образами набуває хронічного характеру й стає джерелом постійного відчуття невідповідності. Зокрема, надмірна увага до кількісних показників схвалення може формувати залежність від зовнішнього схвалення, коли самооцінка користувача залежить від реакції аудиторії. Це, в свою чергу, може погіршувати емоційний стан, підсилювати тривожність і знижувати загальне відчуття добробуту.

Ця подвійність ефектів – мотиваційний потенціал і ризик фрустрації – підкреслює важливість розуміння тонких механізмів, що лежать в основі цифрового соціального порівняння. Однак існуючі дослідження переважно фокусуються на окремих наслідках (наприклад, на негативних ефектах для психічного здоров'я або на позитивних мотиваційних аспектах), але не пропонують цілісної, систематизованої моделі, яка б пояснювала процеси переходу від одного типу впливу до іншого. Саме через це наукова спільнота стикається з прогалиною: недостатньо узагальнено описано, за яких умов

соціальне порівняння виступає конструктивним чинником, а за яких – деструктивним [5].

Таким чином, цифрові платформи створюють якісно нові умови для порівняння: безперервний доступ до глобальної аудиторії, візуальну ідеалізацію образів, алгоритмічну селекцію контенту та кількісні маркери соціального схвалення. У результаті соціальне порівняння стає частим, автоматизованим і емоційно насиченим процесом. Особливо вразливою групою є підлітки та молоді дорослі, для яких формування образу «Я» ще триває, а потреба у визнанні та соціальній інтеграції є підвищеною. Водночас наслідки цифрового соціального порівняння особистості мають амбівалентний характер: воно може виступати джерелом мотивації та саморозвитку, але також здатне провокувати зниження самоцінності, залежність від зовнішнього схвалення, тривожність і фрустрацію. Саме ця подвійність ефектів свідчить про складність механізмів впливу цифрового середовища на самооцінку та вказує на необхідність їх подальшої теоретичної систематизації й емпіричного вивчення.

Список використаних джерел

1. Dinh T.C.T., Lee Y. Understanding the psychological drivers of online self-presentation: a survey study on social media exposure, social comparison, social network type and FOMO. *BMC Psychol*. 2025. Vol. 13. № 781 https://doi.org/10.1186/s40359-025-03117-w

2. Eckles K., Roberts L., Rose J., & Vogel, E. Social Comparison, Social Media, and Self-Esteem. Psychology of Popular Media Culture. 2014. Vol. 3(4). P. 206–222. https://doi.org/10.1037/ppm0000047

3. Liţan D-E. Online Captive: The Impact of Social Media Addiction on Depression and Anxiety—An SEM Approach to the Mediating Role of Self-Esteem and the Moderating Effects of Age and Professional Status. Behavioral Sciences. 2025; 15(4):481. https://doi.org/10.3390/bs15040481

4. Mustafa Farwa & Bibi Shagufta & Majeed, Moomal. Impact of Social Media Use, Social Comparison & Self-Esteem Among Adolescents. Global Mass Communication Review. 2024. IX. 12-26. 10.31703/gmcr.2024(IX-III).02.

5. Song S, Tian M, Fan Q, Zhang Y. Temporal Landmarks and Nostalgic Consumption: The Role of the Need to Belong. Behavioral Sciences. 2024; 14(2):123. https://doi.org/10.3390/bs14020123

УДК 159.922.2:355.01

Геннадій КУЧЕРОВ
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»

ТРАНСФОРМАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В ГОРНИЛІ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ АДАПТАЦІЇ

Сучасна соціокультурна та політична ситуація в Україні характеризується безпрецедентним рівнем травматизації суспільства. Війна як деструктивний чинник впливає не лише на інфраструктуру та економіку, а й на глибинні пласти людської психіки. Для багатьох індивідів воєнний досвід стає тією точкою неповернення, після якої відновлення довоєнної структури «Я» стає неможливим. Карл Ясперс визначав такі стани як «граничні ситуації», де людина стикається з нічим, зі смертю, стражданням і провиною, що змушує її або зламатися, або віднайти нову якість буття [1]. Горнило війни – це простір, де «згорають» ілюзії безпеки та стабільність, а натомість гартується нова, адаптована до екстремальних умов ідентичність. Актуальність теми зумовлена необхідністю наукового осмислення цих трансформацій для розробки ефективних стратегій психологічної реабілітації та соціальної адаптації.

Трансформація особистості в умовах війни починається з миттєвої зміни пріоритетів. Психіка, опинившись під тиском смертельної загрози, вмикає архаїчні механізми захисту. У цей період спостерігається явище психологічної регресії: людина тимчасово втрачає інтерес до складних соціальних

конструкцій, естетичних пошуків та довгострокового планування. Весь когнітивний ресурс спрямовується на задоволення потреб першого та другого рівнів – фізіологічного виживання та безпеки.

Концентрація інтересів навколо базових потреб є функціональною адаптацією. В умовах обстрілів чи окупації здатність роздумувати про «високе» може бути шкідливою, оскільки вона забирає енергію, необхідну для швидкої реакції. Мозок переходить у стан гіперпильності (hypervigilance). Проте тривала концентрація виключно на виживанні призводить до «деформації горизонту майбутнього». Людина починає жити короткими циклами (від тривоги до тривоги), що руйнує цілісність життєвого шляху. Особистість стає «пласкою», її інтереси примітивізуються, а емоційна сфера збіднюється. Це стан емоційного заціпеніння (numbing), який є формою дисоціації: щоб не відчувати нестерпного болю, психіка «вимикає» почуття взагалі. Викликом адаптації тут є повернення здатності відчувати після виходу з зони безпосередньої небезпеки.

Другим виміром трансформації є криза ідентичності. До війни людина мала чітке уявлення про себе: «я – успішний менеджер», «я – любляча мати», «я – художник». Війна руйнує ці соціальні підпірки. Втрата дому, роботи або звичного оточення змушує індивіда переглянути відповідь на питання «Хто я?».

Формується так звана «ідентичність виживання». Вона характеризується жорсткістю, радикалізацією поглядів та спрощенням моральних дилем. Для комбатантів цей процес підсилюється необхідністю інтегрувати у власне «Я» досвід насильства. Психіка змушена легітимізувати дії, які в мирний час вважалися злочинними. Якщо цей процес проходить успішно, формується «військова професійна ідентичність», яка базується на братерстві та обов’язку. Однак проблема виникає при спробі реінтеграції в цивільне суспільство. Трансформована особистість часто відчуває, що «цивільні» живуть у несправжньому, ілюзорному світі, тоді як «справжнє» життя залишилося там, у горнилі війни. Це створює глибоку відчуженість і відчуття екзистенційної самотності.

Війна неминуче веде до зіткнення з екзистенційним вакуумом. Руйнація звичного світу викликає відчуття абсурдності буття. Віктор Франкл, аналізуючи досвід перебування у концтаборі, зазначав, що найбільші шанси на виживання та збереження особистості мали ті, хто зумів знайти сенс навіть у стражданні [2]. В умовах сучасної війни цей сенс часто трансформується у почуття відповідальності перед іншими: перед сім'єю, побратимами, країною.

Ціннісна ієрархія особистості зазнає радикальних змін. Матеріальні об'єкти (автомобілі, квартири, гаджети) миттєво знецінюються, стаючи тягарем під час евакуації. Натомість актуалізуються термінальні цінності: свобода, гідність, людське життя. Викликом адаптації є утримання цих цінностей після завершення активної фази стресу. Часто спостерігається «моральна травма» – глибоке розчарування в людській природі чи світопорядку, що потребує тривалої філософської та психологічної переробки.

Трансформація в горнилі війни має не лише деструктивний, а й конструктивний потенціал. Феномен посттравматичного зростання (ПТЗ) вказує на те, що після пережитого стресу особистість може вийти на новий, вищий рівень функціонування. Це не означає відсутність болю, це означає розвиток через біль.

ПТЗ проявляється у кількох напрямах:

– **Посилення життєстійкості:** людина усвідомлює, що здатна витримати набагато більше, ніж думала раніше.

– **Зміна пріоритетів:** глибше цінування простих життєвих моментів.

– **Якісна зміна стосунків:** відсіювання фальшивих зв'язків та зміцнення справжньої близькості.

– **Духовний розвиток:** пошук відповідей на фундаментальні питання буття.

Адаптація в цьому сенсі стає не «поверненням до норми», а «створенням нової норми». Особистість, що пройшла крізь горнило, стає носієм унікального досвіду стійкості, який є критично важливим для відновлення нації.

Найтривалішим викликом є адаптація до мирного життя. Трансформована війною особистість часто стикається з явищами аномії та соціальної ізоляції. Гіперчутливість до несправедливості, специфічне сприйняття гумору, змінена реакція на гучні звуки чи скупчення людей – усе це робить комунікацію складною.

Ключовим фактором успішної адаптації є соціальне визнання. Особистість потребує, щоб її досвід був не просто «вилікуваний» як патологія, а визнаний як значущий внесок. Якщо суспільство виявляє байдужість, трансформація може піти деструктивним шляхом – через агресію, самоізоляцію або адиктивну поведінку.

Отже, трансформація особистості в горнилі війни – це складний динамічний процес, що охоплює всі рівні людського існування. Концентрація на базових потребах є лише початковим етапом адаптації, за яким слідує глибока переплавка ідентичності та цінностей. Виклики, з якими стикається людина, потребують не лише індивідуальних зусиль, а й системної підтримки суспільства. Головною метою адаптації має бути інтеграція воєнного досвіду в структуру особистості таким чином, щоб він став джерелом сили та мудрості, а не причиною руйнації. Тільки через усвідомлене проживання та осмислення травми можливе справжнє відновлення і розвиток як окремої людини, так і всієї спільноти.

Список використаних джерел

1. Лютий Т. В. (2025). Існування на межі: нігілізм і етика відповідальності у філософії Карла Ясперса. *Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство*, *16*, 38–45. https://doi.org/10.18523/2617-1678.2025.16.38-45

2. Віктор Франкл. Людина у пошуках сенсу. URL: https://thepsychologist.com.ua/experience/viktor-frankl-lyudyna-u-poshukakh-sensu

УДК 364.4-057.36
Наталія ЛИТВИНОВА, Юрій ЛЕВЧЕНКО
Державний заклад «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»

СОЦІАЛЬНИЙ СУПРОВІД ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ, ЯКІ ПОТРЕБУЮТЬ ПОСИЛЕНОЇ ПІДТРИМКИ

Сучасні безпекові виклики суттєво змінили розуміння соціальної підтримки військовослужбовців. Якщо раніше вона часто обмежувалася окремими соціальними гарантіями, то сьогодні формується комплексна система соціального супроводу, спрямована на підтримку не лише військового, а й його сім'ї як єдиного соціального цілого. Такий підхід відповідає сучасним стандартам військового управління та соціальної політики.

Важливим етапом розвитку системи стало нормативне закріплення діяльності служб супроводу. Рішення, ухвалені Кабінет Міністрів України, зокрема постанова № 948 від 20 серпня 2024 р. [2], визначають створення механізму комплексної допомоги військовослужбовцям, поліцейським, рятувальникам та членам їх сімей. Документ передбачає, що соціальний супровід має включати психологічну, соціальну, правову та інформаційну підтримку, а також координацію взаємодії державних органів і громадських інституцій.

Подальший розвиток системи закріплено у нормативних актах Міністерство оборони України. Наказ від 29.01.2025 № 59 визначає структуру служб супроводу в системі оборонного відомства, їх завдання та функції [3]. У документі наголошується, що основою роботи має бути індивідуальний підхід до людини, раннє виявлення проблем і супровід упродовж усього періоду служби та адаптації після неї.

Методичні рекомендації з соціального супроводу підкреслюють, що така діяльність передбачає не лише реагування на кризу, а й системну роботу з попередження соціальних ризиків. Зокрема, соціальний супровід включає первинну соціальну діагностику, визначення потреб сім'ї, складання індивідуального плану підтримки, моніторинг результатів і корекцію заходів

допомоги [4]. Практика показує, що саме системність і тривалість супроводу дозволяють зменшити рівень соціального напруження в родинах військових.

Особливого значення набуває супровід сімей, які пережили поранення військовослужбовця, тривалу реабілітацію або втрату годувальника. У таких випадках соціальний супровід виконує стабілізуючу функцію: сприяє доступу до соціальних виплат, допомагає у вирішенні житлових і правових питань, підтримує психологічну адаптацію членів родини. Саме цей аспект безпосередньо впливає на довіру до держави та готовність громадян до служби.

Важливою складовою сучасної системи є взаємодія військових структур із цивільним середовищем. У Доктрині цивільно-військового співробітництва [1], розробленій у системі Генеральний штаб ЗСУ, підкреслюється, що підтримка населення та сімей військовослужбовців є одним із факторів оперативної ефективності військ. Документ визначає соціальний супровід як практичний інструмент зміцнення взаємодії між армією та суспільством.

У цьому контексті український підхід поступово наближається до стандартів, що застосовуються в країнах НАТО, де соціальна підтримка військових розглядається як елемент бойової спроможності. Турбота про родину військовослужбовця сприяє підвищенню його моральної стійкості, концентрації на виконанні завдань і зниженню рівня психологічного виснаження.

Практичний досвід діяльності служб супроводу показує, що найбільш ефективною є проактивна модель допомоги. Вона передбачає початок супроводу ще до виникнення проблем — під час підготовки до ротації, у період повернення з бойових дій або на етапі звільнення зі служби. Такий підхід дозволяє зменшити ризики соціальної дезадаптації, сімейних конфліктів та психологічних криз.

Отже, соціальний супровід військовослужбовців та членів їх сімей в Україні трансформується у цілісну систему підтримки, що поєднує соціальні, психологічні, правові та організаційні механізми. Його подальший розвиток пов’язаний із посиленням міжвідомчої взаємодії, професійною підготовкою

фахівців та впровадженням проактивних підходів до роботи з військовими родинами. Саме така система здатна не лише покращити якість життя військовослужбовців, а й зміцнити обороноздатність держави.

Список використаних джерел

1. Доктрина цивільно-військового співробітництва (ОП-9-0(112)/AJP-3.19). Центральне управління цивільно-військового співробітництва J-9 Генеральний штаб ЗСУ, 2025.

2. Деякі питання впровадження діяльності служб супроводу військовослужбовців… : Постанова Кабінет Міністрів України від 20.08.2024 № 948.

3. Про затвердження Положення про службу супроводу військовослужбовців та членів їх сімей : Наказ Міністерство оборони України від 29.01.2025 № 59.

4. Соціальний супровід військовослужбовців та членів їх сімей : методичний посібник / за заг. ред. В. Клочкова. Київ, 2023.

УДК 159.922.2:316.614-057.36:355.02

Артур МИХАЙЛИК, Михайло ГАВРИЛЮК
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам’янець-Подільський державний інститут»

ДО ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ВПЛИВУ НА ПСИХОЛОГІЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В ПРОЦЕСІ ПОВЕРНЕННЯ ДО МИРНОГО ЖИТТЯ

Психологічні трансформації військовослужбовців у процесі повернення до цивільного життя є складним і багатогранним процесом, що охоплює адаптацію до мирних умов після бойового досвіду. Цей перехід часто супроводжується змінами в емоційній, когнітивній та соціальній сферах, де ключову роль відіграють ресурси стійкості та зовнішня підтримка [5, с. 425].

Психологічні трансформації виникають через дисонанс між військовою реальністю (адреналін, ієрархія, загроза) та цивільним життям (рутина, автономія, мир). Дослідження вказують на переважання ПТСР, тривожності та депресії, пов'язаних з травматичними спогадами та втратою сенсу. Резильєнтність, внутрішній локус контролю та смислотворення визначають успішність реінтеграції, перетворюючи травму на ресурс зростання [2, с. 203].

Психологічна реабілітація військовослужбовців після повернення із зони бойових дій здійснюється поетапно й охоплює різні умови перебування – у місцях постійної дислокації, у госпіталях та в санаторіях. На початковому етапі важливою є діагностика рівня впливу бойового стресу та визначення потреби у стаціонарній допомозі, а також застосування заходів декомпресії для зниження психологічного напруження.

Соціальний вплив на психологічну реабілітацію ветеранів після повернення до мирного життя визначає ефективність реінтеграції, де підтримка родини, громади та держави стає ключовим фактором подолання травм. Цей вплив може як прискорювати адаптацію, так і посилювати бар'єри через стигматизацію чи ізоляцію.

Соціальний вплив проявляється через мережі підтримки, які формують резильєнтність ветеранів, відновлюючи «Я-концепцію» в цивільному контексті. Теорії соціальної ідентичності пояснюють, як стигма «ветерана» блокує реабілітацію, провокуючи депресію та ПТСР. Професійна зайнятість і фінансова стабільність є індикаторами успішного переходу, де соціальна інтеграція знижує ризики на 50 % [4, с. 445].

Особливо важливою соціальною складовою психологічної реабілітації воїнів є сім'я. Сімейна підтримка зменшує емоційну ізоляцію, сприяючи переробці травм через емпатію та спільне осмислення досвіду. Конфлікти виникають від розриву ролей (від захисника до «звичайного»), але комунікаційні тренінги відновлюють зв'язки. Дослідження показують, що стабільні родинні відносини підвищують ефективність терапії на 40 % [6, с. 48].

Сім'я відіграє ключову роль у соціальній інклюзії ветеранів, забезпечуючи емоційну підтримку та безпечний простір для переробки травматичного досвіду, що знижує ізоляцію та сприяє відновленню довіри до суспільства. Родинні зв’язки допомагають ветеранам реконструювати соціальні ролі, полегшуючи перехід від військової до цивільної ідентичності через щоденну взаємодію та спільне осмислення минулого. Стабільні сімейні відносини значно підвищують ефективність реабілітаційних програм, формуючи мережу первинної підтримки, яка слугує мостом до ширшої соціальної інтеграції.

Ключову роль у реінтеграції ветеранів відіграють також ветеранські організації, надаючи спеціалізовані програми соціальної адаптації, які враховують фізичні обмеження (за потреби) та психологічні потреби в умовах військового часу. Вони організовують групові заняття та peer-to-peer («рівний-рівному» - авт.) підтримку, що знижують відчуття ізоляції та сприяють формуванню нової ідентичності через взаємодію з однодумцями. У повоєнний період ці організації забезпечують юридичну та медичну допомогу, координуючи реабілітацію з державними структурами для ефективного працевлаштування та доступу до ресурсів [3, с. 39]. Психологічна реабілітація посилюється через тренінги з резильєнтності та арт-терапію, які допомагають ветеранам з інвалідністю опрацьовувати травми та підвищувати самооцінку.

Негативно може впливати га процес соціальної інклюзії громадська стигма. Соціальна стигматизація посилює відчуження, перетворюючи ветеранів на «інших», що блокує професійну реінтеграцію. Кампанії проти стигми та громадські заходи (групи підтримки) формують почуття належності, знижуючи тривожність. Однак, на бар’єри до громадської інтеграції можуть перетворитися бюрократія та упередження з боку державних інституцій, які провокують депресивні розлади. Надмірна бюрократія в системах соціального забезпечення призводить до затягування процесів отримання допомоги, що посилює відчуття ізоляції та безпорадності серед ветеранів. Соціальне сприйняття ветеранів як «проблемних» осіб, підкріплене стигматизацією

психічних розладів, знижує рівень громадської підтримки та зайнятості, гальмуючи їхню професійну адаптацію. Дослідження демонструють, що стигма сприяє уникненню ветеранами реабілітаційних програм через страх дискримінації, що погіршує загальний рівень їхнього психосоціального благополуччя [2, с. 113]. Усунути негативний вплив стигми можливо лише через антистигматичні кампанії та спрощення бюрократичних процедур, спрямовані на підвищення доступності реабілітаційних послуг.

Соціальний статус на роботі впливає на самооцінку: зайнятість відновлює контроль і смисл, зменшуючи ПТСР. Державні програми працевлаштування (квоти, тренінги) прискорюють адаптацію, але брак координації гальмує процес. Фінансова стабільність корелює з психічним здоров'ям: низький дохід підвищує ризики формування залежностей. Тому працевлаштування відіграє надзвичайно важливу роль у соціальній адаптації ветеранів, забезпечуючи фінансову стабільність та структуру повсякденного життя, що сприяє зниженню ризику психосоціальних розладів. Зайнятість сприяє відновленню почуття власної цінності та соціальних зв'язків, полегшуючи перехід від військової до цивільної ідентичності через інтеграцію в трудові колективи. Дослідження демонструють, що стабільна робота знижує рівень ізоляції та посттравматичного стресу, посилюючи психологічну стійкість ветеранів. Професійна зайнятість стимулює когнітивну активність і розвиток навичок, необхідних для повноцінної участі в громадському житті. Таким чином, підтримка працевлаштування ветеранів є стратегічним напрямом соціальної реабілітації, що сприяє їхньому довгостроковому благополуччю.

Програми ресоціалізації (тренінги, зустрічі з громадами) інтегрують ветеранів, посилюючи психологічну стійкість. UNDP та локальні NGO пропонують моделі з фокусом на соціальну інтеграцію, що підвищують успіх на 60% [1, с. 237]. Необхідні кампанії медіа для зменшення стигми та моніторинг реабілітації. За таких умов важливо розробити комплексні програми: сімейні консультації, антистигматичні кампанії, профтренінги з комунікації. Моніторинг через шкали адаптації (PTSD Checklist, соціальна

інтеграція) для коригування втручань. Інтеграція ветеранів у громади через волонтерство та менторинг для сталого ефекту.

Вагому роль у соціальній реабілітації відіграють фахівці з супроводу ветеранів та центри ветеранського розвитку. Фахівці з супроводу відіграють ключову роль у соціальній інтеграції ветеранів, надаючи персоналізовану психологічну та адміністративну підтримку для подолання бар'єрів реінтеграції. Центри ветеранського розвитку створюють комплексну інфраструктуру для професійного навчання та соціальної адаптації, сприяючи формуванню стійких зв'язків з громадою. Така спеціалізована допомога знижує ризик ізоляції, посилюючи мотивацію ветеранів до активної участі в цивільному житті. Дослідження підтверджують, що систематичний супровід фахівцями покращує рівень зайнятості та психосоціального благополуччя ветеранів [3, с. 42]. Отже, розвиток мережі таких центрів та підготовка кваліфікованих спеціалістів є стратегічним пріоритетом для ефективної реабілітації.

Таким чином, соціальний вплив є детермінантою реабілітації: підтримка перетворює травму на ресурс. Ефективні програми потребують міжсекторної координації для успішної реінтеграції Героїв в соціум. Соціальна інклюзія ветеранів є необхідною для подолання ізоляції та стигматизації, які часто посилюють психологічні травми після повернення до цивільного життя, сприяючи відновленню почуття належності до суспільства. Вона забезпечує доступ до ресурсів, зайнятості та підтримки, що прискорює реінтеграцію та знижує ризики депресії чи залежностей, перетворюючи ветеранів з «ізольованих героїв» на активних учасників громади. Без інклюзії зростає соціальна напруга, тоді як її реалізація через програми та антистигматичні кампанії підвищує загальну стійкість суспільства в повоєнний період.

Список використаних джерел

1. Блажівський М. І. Поняття адаптації у сучасній науковій літературі. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ,* 2014. № 1. С. 234-242

2. Гоуг Ч. *Одного разу воїн – воїн назавжди*. Київ: Наш Формат, 2024. 352 с.

3. Кравченко О., Швець В., Мельник Л. (2023). Роль ветеранських організацій у реінтеграції та психологічній реабілітації ветеранів з інвалідністю в умовах військового та повоєнного часу. Психологічний журнал, 2023. № 11. С. 37–44.

4. Мельник А., Галянт Т. Психологічні механізми реінтеграції ветеранів війни у цивільне середовище. *Вчені записки Університету «КРОК»*, 2025. № 4. С. 440–446.

5. Сингаївська І., Сокур І. Психологічна реабілітація воїгів після повернення у цивільне життя. *Вчені записки Університету «КРОК»*, 2025. № 3. С. 421–428.

6. Цимбалюк М., Жигайло Н. Психологічна адаптація до цивільного життя демобілізованих з лав ЗСУ та інших військових формувань. *Вісник Львівського університету*, 2023. № 16. С. 46–55.

УДК 316.644:364.632.2

Анастасія НИКОЛЕНКО, Інна СЬОМКІНА
Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ПРИЙМАЮЧА ТЕРИТОРІАЛЬНА ГРОМАДА ЯК СЕРЕДОВИЩА СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВПО

Сучасні процеси внутрішнього переміщення населення в Україні суттєво актуалізували питання ролі територіальної громади не лише як адміністративно-територіальної одиниці, а як соціального простору, у межах якого відбуваються найважливіші адаптаційні процеси внутрішньо переміщених осіб. Саме на рівні громади вирішується більшість повсякденних проблем переселенців, пов’язаних із доступом до житла, роботи, освіти, медичних і соціальних послуг, інтеграцією у межах соціальних зв’язків і формуванням почуття безпеки.

У науковій літературі поняття «територіальна громада» розглядається як соціальна спільнота людей, об’єднаних спільним місцем проживання, соціальними зв’язками, економічними інтересами, історико-культурними традиціями та системою місцевого самоврядування [1]. У контексті реформи децентралізації, яка активно впроваджується в Україні з 2014 року, громада набула нових функцій і повноважень, ставши ключовим суб’єктом соціальної політики на місцевому рівні.

Як зазначає Т. Семигіна, у сучасних умовах саме територіальна громада виступає базовим простором реалізації соціальних послуг, соціального захисту, профілактичної та реабілітаційної роботи з уразливими категоріями населення, зокрема – внутрішньо переміщеними особами. Фактично саме громада стає тим середовищем, у якому ВПО або успішно адаптуються і інтегруються, або залишаються у тривалому стані соціальної дезорганізації [2].

Поняття «приймаюча територіальна громада» у контексті даного дослідження доцільно розглядати як територіальну громаду, яка приймає на свою територію значну кількість внутрішньо переміщених осіб та виступає для них новим простором життя, взаємодії, соціалізації й адаптації. Це не лише географічне місце проживання ВПО, а соціально-економічне, культурне та психологічне середовище, що безпосередньо впливає на формування нових соціальних зв’язків, поведінкових стратегій та життєвих орієнтирів.

Українські дослідники (Л. Лях, Т. Спіріна, Є. Ковтун) наголошують на тому, що характер адаптації внутрішньо переміщених осіб безпосередньо залежить від рівня соціальної згуртованості приймаючої громади, розвиненості її соціальної інфраструктури, наявності механізмів підтримки, а також готовності місцевого населення до прийняття «інших» – тих, хто прибув із зон бойових дій або окупації [4].

У цьому контексті особливу роль відіграють органи місцевого самоврядування, центри надання соціальних послуг, заклади освіти, охорони здоров’я, громадські і волонтерські організації, які разом формують соціальний потенціал громади у роботі з внутрішньо переміщеними особами.

Дослідження М. Лехолетової, А. Дулі, В. Лютого свідчать, що рівень адаптації ВПО суттєво вищий у тих громадах, де [3]: існує налагоджена система соціальних послуг; розвинена соціальна інфраструктура; запроваджені програми інтеграції переселенців; здійснюється міжсекторальна взаємодія (влада – люди – НГО – бізнес); підтримуються ініціативи громадських активістів і волонтерів; заохочується участь ВПО у житті громади.

Таким чином, приймаюча територіальна громада не є пасивним тлом життя внутрішньо переміщених осіб, а виступає динамічним соціальним середовищем, яке може як сприяти, так і перешкоджати їх адаптації. Успішність цього процесу залежить від того, наскільки громада реалізує свій потенціал як відкритої, підтримуючої, інклюзивної та солідарної спільноти.

Ефективність соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб у приймаючій територіальній громаді значною мірою визначається наявністю та мобілізацією сукупності ресурсів громади, які створюють умови для відновлення життєвої стабільності, формування нових соціальних зв'язків і поступової інтеграції переселенців у місцеву спільноту.

У межах проблеми соціальної адаптації ВПО доцільно виокремити такі основні групи *ресурсів приймаючої територіальної громади*:

1. Інституційні ресурси – представлені системою органів місцевого самоврядування та соціальних інституцій, зокрема: центрами надання соціальних послуг; службами у справах дітей та сім'ї; закладами освіти і культури; медичними установами; центрами зайнятості; територіальними підрозділами Пенсійного фонду, органів соціального захисту тощо. Як зазначає Т. Семигіна, наявність ефективної інституційної інфраструктури є одним з базових показників спроможності громади до роботи з уразливими групами населення, зокрема внутрішньо переміщеними особами [2].

2. Людські ресурси – тобто ті люди, які безпосередньо залучені до реалізації адаптаційних процесів: соціальні працівники, психологи, педагоги, медичні працівники, працівники культури, волонтери, громадські активісти, представники місцевого бізнесу.

Роль фахівців соціальної роботи є визначальною, оскільки саме вони: здійснюють первинне виявлення потреб ВПО; організовують соціальний супровід; координують допомогу між різними установами; сприяють активізації особистих ресурсів клієнта; навчають навичкам самодопомоги та соціальної взаємодії.

3. Соціальні ресурси (соціальний капітал громади) – українські науковці (Л. Лях, Є. Ковтун, Т. Спіріна) наголошують, що саме соціальний капітал визначає, чи стане громада ресурсом для інтеграції ВПО, чи навпаки – джерелом напруги і відчуження [4].

Включення ВПО до волонтерських, культурних, освітніх, спортивних, релігійних чи громадських ініціатив сприяє: подоланню соціальної ізоляції; формуванню нових соціальних зв'язків; розвитку горизонтальних відносин у громаді; підвищенню рівня взаєморозуміння між «місцевими» та «переселенцями». Таким чином, соціальна адаптація ВПО переходить із площини «отримання допомоги» у площину активної участі у житті громади.

4. Культурні та духовні ресурси – традиції, цінності, символи, історична пам'ять, мова, локальна ідентичність – також значною мірою впливають на адаптацію переселенців. Організація спільних подій – свят, майстер-класів, тренінгів, культурних заходів, груп підтримки – сприяє неформальній взаємодії населення і поступовій інтеграції ВПО у локальну спільноту.

5. Організаційні та управлінські ресурси – важливим фактором є також якість управління у громаді: наявність стратегії розвитку, програм підтримки ВПО, планів інтеграції, механізмів міжсекторальної взаємодії. Особливу роль тут відіграє співпраця: органів місцевого самоврядування; соціальних служб; громадських організацій; міжнародних фондів; волонтерського сектору.

Саме така модель міжсекторального партнерства дозволяє створити цілісну систему підтримки ВПО на місцевому рівні.

У рамках приймаючої територіальної громади можна виокремити основні напрями діяльності щодо соціальної адаптації ВПО, які комплексно охоплюють різні сфери їх життєдіяльності.

1. Соціально-економічний напрям передбачає: сприяння у працевлаштуванні; залучення до програм професійної перепідготовки; участь у проєктах соціального підприємництва; надання консультацій щодо самозайнятості.

2. Психосоціальний напрям спрямований на: надання психологічної допомоги та консультативної підтримки; організацію груп взаємодопомоги; розвиток життєстійкості (резильєнтності); подолання наслідків травматичного досвіду.

3. Освітньо-культурний напрям передбачає: інтеграцію дітей та молоді до закладів освіти; залучення ВПО до культурних, спортивних, просвітницьких заходів громади; організацію тренінгів, майстер-класів, освітніх курсів; популяризацію принципів міжкультурного діалогу.

4. Соціально-правовий напрям включає: консультування щодо прав ВПО; допомогу у відновленні документів; доступ до соціальних виплат і пільг; захист прав у разі порушень. Цей напрям реалізується у тісній співпраці органів місцевого самоврядування, центрів соціальних служб і правозахисних організацій.

5. Інтеграційно-комунікативний напрям спрямований на: розвиток горизонтальних зв’язків між ВПО та місцевими жителями; запобігання соціальній ізоляції; організацію спільних громадських ініціатив; формування культури толерантності, прийняття та солідарності. Саме цей напрям забезпечує перехід від формального співіснування до реальної соціальної інтеграції.

Узагальнюючи, можна зазначити, що приймаюча територіальна громада, за наявності належного управлінського, ресурсного та соціального потенціалу, перетворюється на простір не лише фізичного перебування ВПО, а й на простір їх відновлення, розвитку та соціальної трансформації. Таким чином, громада постає не просто місцем тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб, а ключовим суб’єктом їхньої соціальної адаптації, здатним створити умови для відновлення життєвих перспектив, почуття приналежності та соціальної стабільності.

Список використаних джерел

1. Безпалько О. В. Соціальна робота в громаді : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури. 2005. 176 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5126/1/O_Bezpalko_SRG_IL.pdf

2. Гусак Н. Є., Семигіна Т. В., Трухан С. В. Стратегії і виклики соціальної роботи із внутрішньо переміщеними особами. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2014. № 2 (22). С. 161–167.

3. Лехолетова М. М., Дуля А. В., Спіріна В. Є. Інтеграція внутрішньо переміщених осіб у приймаючі громади. *Соціальна робота та психологія: освіта і наука.* 2025. Вип. 1. С. 30–36. URL: https://journals.kpdi.in.ua/index.php/swp/article/download/236/229/244 (дата звернення: 27.03.2026).

4. Лях Т. Л., Спіріна Т. П., Ковтун Є. О. Розвиток соціальної згуртованості територіальної громади. *Humanitas.* 2023. № 3. С. 41–48. DOI: https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.3.7

УДК 364.4-054.73

Катерина ОЛІЙНИК, Олександра ГУМЕНЮК
Хмельницький національний університет

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ

Сучасна статистика вперто повідомляє про нагальність існуючої проблеми внутрішнього переміщення на світовій арені: кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Колумбії – близько 5 млн. осіб, більше 3,5 мільйонів в Ірані, Судан налічує 2,2 млн. осіб з числа ВПО. Проблемною є ситуація, пов’язана з внутрішньою міграцією в Україні [3; 4].

Організація Об’єднаних Націй переймається проблемами біженців та внутрішньо переміщених осіб. Неодноразово наголошувалось на активній

взаємодії держав, яким знайома дана проблема. Мова йде про формування відповідного законодавства, що результативно регулюватиме питання соціального захисту ВПО.

Чимало дослідників переймалось вивченням проблеми соціально-психологічного супроводу внутрішньо переміщених осіб (К. Левченко, О. Малиновська, О. Ольхович). Комплексна модель, яка себе позитивно зарекомендувала в роботі з внутрішньо переміщеними особами, окреслена в доробку О. Непомнящого. Особливості правового захисту розкрито в роботах В. Устименка та І. Кузнєцова. Особливостям міграційних процесів увагу приділяли Т. Хаммар, О. Бандурка, Є. Герасименко, Л. Холборн [2].

Проблема внутрішнього переміщення посилилась з початком повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України. Надмірно велика кількість переселенців створила перевантаження соціальної інфраструктури. Відбулась негайна реакція органів державної влади: введено в дію низку нормативно-правових актів, спрямованих на соціальну підтримку ВПО; оптимізовано соціальну роботу з клієнтами з числа внутрішньо переміщених осіб. Така робота сприяє полегшенню адаптаційних процесів внутрішньо переміщених осіб, допомагає їх успішній соціальній інтеграції в місцевих громадах, що їх приймають.

Крім дієвих форм та методів соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб, застосовуються ефективні методи соціальної роботи, з-поміж яких виокремлюються соціологічні, сутність яких полягає в теоретичному дослідженні проблем ВПО шляхом збору та аналізу отриманої інформації з подальшим прогнозуванням та проєктуванням дій спеціалістів соціальної галузі; соціально-економічні, покликані забезпечити матеріальну підтримку клієнтів; соціально-культурні, що сприяють соціальній адаптації ВПО шляхом інформаційно-просвітницької роботи та культурних заходів; правові, які сприяють забезпеченню прав та свобод ВПО; соціально-педагогічні, що допомагають збалансуванню психоемоційного стану клієнтів; посередництва (налагодження взаємодії між ВПО та фахівцями закладів та установ соціального спрямування) [1].

Взято до уваги результати фундаментальної роботи Хмельницького міського центру соціальних служб з окресленої проблеми. Фахівцями Центру застосовувались наступні методи: спостереження, опитування, анкетування / тестування, що дало їм змогу зібрати первинну соціологічну інформацію про нагальні проблеми клієнтів, опрацювати їх та сформувати чітку оцінку психоемоційного стану дорослих та дітей, які зазнали стресу через вимушене переміщення. В результаті роботи було встановлено, що 70% респондентів мають проблеми житлово-побутового характеру, 2/3 опитаних наголосили на фінансових труднощах, 65% клієнтів вказали на проблеми, пов'язані із відсутністю гідного правового супроводу; 75% має психологічні проблеми.

Спільна робота з фахівцями Хмельницького міського центру соціальних служб сприяла виявленню у клієнтів таких проблем як тривожність, негативні поведінкові вияви, депресія, агресія, панічні атаки, розлади сну тощо.

Виявлені проблеми було взято до уваги та вжито низку заходів, покликаних полегшити життя внутрішньо переміщених осіб: спільно з фахівцями Хмельницького міського Центру зайнятості населення було працевлаштовано частину клієнтів, надано правову допомогу, завдяки якій ВПО отримали відповідний статус та необхідні документи; надано соціально-психологічну підтримку задля подальшої успішної адаптації та ресоціалізації.

ВПО отримали необхідну інформацію щодо закладів та установ соціального спрямування, клієнтів поінформовано про їх права та гарантії, передбачені чинним законодавством. 80% осіб з числа ВПО отримали житло з правом продовження перебування в подальшому, скоординовано роботу з отримання клієнтами адресної допомоги.

Звертаємо увагу на необхідність розвитку інформаційної складової в роботі закладів та установ системи соціальних служб. В такий спосіб посилюватиметься розуміння ВПО сутності та принципів соціальної роботи, що проводиться фахівцями закладів та установ соціального спрямування. Внутрішньо переміщені особи краще розумітимуть необхідність професійної

взаємодії зі спеціалістами соціальної сфери, робота яких спрямована на успішну адаптацію та соціальну інтеграцію клієнтів.

Список використаних джерел

1. І. О.Григоренко, Н. М. Савельєва. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в сучасних умовах: навч. посіб. [для студ. і магістр. спец-тей «Соц. робота» і «Соц. педагогіка»]. Полтава : ПНПУ, 2017. 100 с.

2. Ірина Хомишин. Реалізація права на освіту внутрішньо переміщеними особами. Вісник національного університету «Львівська політехніка». №884. 2017. С. 186–192.

3. У Мінреінтеграції розповіли, скільки в Україні зареєстровано переселенців. URL: https://www.slovoidilo.ua/2023/02/07/novyna/suspilstvo/minreintehracziyi-rozpovily-skilky-ukrayini-zareyestrovano-vnutrishno-peremishhenyx-osib (дата звернення: 21. 01.2026).

4. Needs growing for over 8 million internally displaced in Ukraine. URL: https://www.iom.int/news/needs-growing-over-8-million-internally-displaced-ukraine (дата звернення: 21.01.2026).

УДК 364.4-053.9-054.73

Наталія ОТРОЩЕНКО, Олена БЕЗСМЕРТНА
Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

МЕТОДИ ТА ФОРМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ (65+) СЕРЕД ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Соціальна робота з людьми похилого віку в умовах воєнного конфлікту набуває особливої актуальності, оскільки поєднання вікових змін із наслідками

вимушеного переміщення формує комплексну систему соціальних і психологічних проблем. Старість розглядається не лише як біологічний етап життя, а як соціально-демографічний феномен, що характеризується трансформацією соціальних ролей, статусу та життєвих орієнтирів. Наукові підходи акцентують увагу на збереженні активності, соціальної включеності та автономності літньої людини як важливих умов її психологічного благополуччя та адаптації до нових обставин [2].

В умовах війни люди похилого віку опиняються в ситуації подвійної вразливості: вікової та соціально зумовленої вимушеним переміщенням. Втрата житла, руйнування звичного соціального середовища, розлука з родиною, а також порушення усталеного способу життя після десятиліть проживання в одному місці створюють глибоку емоційну травматизацію. Частина літніх переселенців зберігає надію на повернення додому, інші переживають втрату як остаточну, що впливає на психологічний стан, рівень тривожності та життєву мотивацію.

Соціально-психологічні наслідки вимушеного переміщення проявляються у зростанні рівня тривожності, депресивних станів та хронічного стресу. За результатами опитування, значна частка внутрішньо переміщених осіб відзначає негативний вплив воєнної ситуації на психічне здоров’я, а окрема група респондентів прямо вказує на неспроможність впоратися з повсякденним стресом. Для осіб похилого віку ці прояви ускладнюються когнітивними змінами, самотністю, розлукою з близькими та обмеженим доступом до психологічної підтримки [1]. Особлива увага приділяється питанню безпеки та суб’єктивного відчуття захищеності. Більше половини опитаних не відчувають себе в безпеці через війну, що для людей похилого віку проявляється у постійному очікуванні загрози та зниженні мотивації до інтеграції в нові громади.

Психологічні проблеми у літніх внутрішньо переміщених осіб часто стають однією з найбільш критичних сфер потреби у підтримці. Травматичні події, пов’язані з війною, вимушене залишення рідних домівок, втрата близьких

або дітей, а також загальна невизначеність майбутнього призводять до розвитку ПТСР, депресії, підвищеної тривожності та соціальної ізоляції. Часто ці прояви залишаються непомітними для самих літніх людей, але помітні оточуючим, що ускладнює своєчасне надання допомоги [3].

У людей похилого віку найбільш поширеними психологічними проблемами є:

- **депресія** – втрата інтересу до подій, низька енергія, поганий апетит, відчуття безпорадності;
- **вікова тривожність** – надмірне хвилювання за майбутнє, здоров'я, соціальні ситуації, що супроводжується безсонням та станом постійної напруги;
- **апатія** – небажання брати участь у повсякденному житті, втома, пасивність та відсутність ентузіазму.

Раннє розпізнавання симптомів психічних розладів є критично важливим. До ознак, на які слід звернути увагу, належать зміни у поведінці та настрої, погіршення пам'яті та концентрації, зниження активності та інтересу до навколишнього світу, а також скарги на самотність або відчуття непотрібності [3]. Важлива роль у підтримці психологічного здоров'я належить сім'ї та близьким.

Вікові межі визначаються наступним чином: похилий вік – 60–75 років, старечий – 75–90 років, а особи старші 90 років належать до довгожителів. В Україні процес старіння населення має стійкий характер: частка осіб віком 65+ перевищує порогові показники старіння суспільства, а на одного працюючого громадянина припадає майже один пенсіонер. Це створює значне навантаження на систему соціального забезпечення та актуалізує потребу в удосконаленні механізмів соціального захисту, зокрема через пенсійну реформу та підвищення страхового стажу.

В умовах воєнного конфлікту зазначені тенденції посилюються. Особливої уваги потребують внутрішньо переміщені особи похилого віку, для

яких поєднання вікових фізіологічних змін і вимушеного переселення суттєво знижує адаптаційні можливості та підвищує соціальну вразливість.

Практичний досвід організації соціальної роботи з людьми похилого віку серед внутрішньо переміщених осіб (на прикладі діяльності Координаційного центру Кремінської міської військової адміністрації у м. Рівне) демонструє ефективність комплексного підходу, який об'єднує соціальну, психологічну, інформаційну, матеріальну та медичну підтримку. У межах діяльності центру проводяться групові зустрічі, тематичні заняття, заходи соціальної активізації, індивідуальні консультації та емоційна підтримка. Значна увага приділяється створенню безпечного простору спілкування, відновленню почуття значущості та залученню літніх людей до активної взаємодії в громаді. Емоційне підбадьорення та допомога в адаптації сприяють поступовому відновленню внутрішніх ресурсів та життєстійкості.

Регулярне залучення до спільної діяльності зменшує відчуття самотності, тривожність та соціальну ізоляцію. Центр стає для багатьох відвідувачів простором стабільності, довіри та психологічної безпеки в умовах невизначеності.

Отже, соціальна робота з людьми похилого віку серед внутрішньо переміщених осіб потребує системності, міжвідомчої координації та індивідуальної орієнтації на потреби клієнтів. Реалізація комплексних програм підтримки, зокрема на базі координаційних центрів, сприяє підвищенню життєстійкості, відновленню відчуття безпеки та покращенню якості життя літніх переселенців. Практика у м. Рівне підтверджує, що поєднання професійної соціальної роботи з людяністю та емоційною підтримкою є ключовою умовою ефективної допомоги в умовах воєнного часу.

Список використаних джерел

1. Міністерство соціальної політики України. Презентовано результати першого опитування з питань захисту внутрішньо переміщених осіб

в Україні. URL: https://www.msp.gov.ua/press-center/news/prezentovano-rezultaty-pershoho-opytuvannya-z-pytan-zakhystu-vnutrishno-peremishchenykh-osib-v-ukrayini (дата звернення: 21.02.2026).

2. Особливості переїзду людей похилого віку. URL: https://lifecenter.com.ua/ua/osobennosti-pereezda-pozhilyix-lyudej.html (дата звернення: 21.02.2026).

3. Психологічні проблеми у людей похилого віку: як їх розпізнати та допомогти. URL: https://pansion-kharkov.com.ua/psyhologycheskye-problemy-u-lyudej-preklonnogo-vozrasta/ (дата звернення: 21.02.2026).

УДК 364.28-054.7:331.522

Наталія ОТРОЩЕНКО, Ірина КАЧАНІВСЬКА
Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ В УМОВАХ ЦЕНТРУ ЗАЙНЯТОСТІ

Внутрішньо переміщені особи (ВПО) – це громадяни, які були вимушені залишити свої постійні місця проживання через війну, конфлікти, насильство чи порушення прав людини, але залишаються в межах власної держави. Станом на лютий 2026 року в Україні мільйони громадян пережили переселення, що спричинило значний соціально-економічний тиск на державні інституції, зокрема на центри зайнятості.

Соціальна робота з ВПО в умовах центру зайнятості має вирішальне значення для їхньої адаптації, професійної реалізації та соціальної інтеграції. Саме соціальна робота з ВПО в центрах зайнятості спрямована на швидку адаптацію, працевлаштування та соціальний захист. Вона включає реєстрацію безробітних, надання статусу безробітного та призначення виплати допомоги по безробіттю, допомогу у пошуку роботи, організацію професійного навчання,

кар’єрне консультування та психологічну підтримку для подолання кризового стану. Ключовим є індивідуальний підхід та взаємодія з іншими службами. Центри зайнятості відіграють ключову роль у процесі соціально-економічної адаптації ВПО, забезпечуючи реалізацію державної політики у сфері зайнятості населення [1].

Протягом останніх двох років, досвід роботи з внутрішньо переміщеними особами (далі ВПО) засвідчив необхідність переходу від простого виявлення первинних потреб до активної розбудови довгострокової професійної траєкторії клієнта. Натомість, для щоденного використання в роботі кар’єрних радників в 2026 році запроваджений оновлений інструмент – анкета «Ваш шлях до зайнятості». Оновлена редакція анкети фокусується на оцінці навичок та цифрових компетенцій, готовності до самозайнятості (участі в грантових програмах) та виявленні специфічних бар’єрів, що виникли внаслідок тривалої адаптації у нових громадах. Запропонована анкета є допоміжним засобом при кар’єрному консультуванні із зареєстрованими безробітними та шукачами роботи з числа ВПО, які звернулися та будуть звертатися за послугами до служби зайнятості.

Одним із пріоритетних напрямів роботи центрів зайнятості в умовах воєнного стану залишається питання працевлаштування внутрішньо переміщених осіб (далі ВПО). Для стабілізації ситуації на ринку праці із зайнятістю ВПО використовуються діючі фінансові механізми, стимулювання для підвищення рівня зацікавленості роботодавців у працевлаштуванні таких осіб, активізовано реалізацію комплексу заходів, націлених на сприяння найшвидшому поверненню ВПО до активної праці, зокрема через компенсаційні програми або програми залучення ВПО до тимчасової зайнятості.

Основні напрямки соціальної роботи з ВПО у центрі зайнятості:

- Реєстрація та правова підтримка: надання статусу безробітного, призначення виплати допомоги по безробіттю, надання консультацій щодо трудових прав та допомога при втраті документів.

- Сприяння працевлаштуванню: підбір підходящої роботи, організація професійного навчання, перенавчання або підвищення кваліфікації за сприянням центру занятості.

- Психосоціальна адаптація: допомога у подоланні стресу, кар'єрне консультування для переорієнтації на новому місці.

- Інформаційна допомога: проведення фахівцями з питань зайнятості профінфомаційних заходів для внутрішньо переміщених осіб з метою ознайомлення із ситуацією на ринку праці, соціальними послугами, які надає служба зайнятості, переліком соціальних гарантій, інтернет-ресурсами, установами та організаціями, які надають підтримку ВПО, а саме інформування про доступ до житла, соціальних послуг, гуманітарної допомоги, навчання дітей [2].

Фахівець у центрі зайнятості при зверненні ВПО здійснює первинну діагностику потреб, допомагає формувати реалістичні плани працевлаштування, забезпечує емоційну підтримку, сприяє подоланню стресових станів, підсилює мотивацію до активної діяльності. Такий супровід є ключовим, оскільки ВПО часто стикаються з низькою самооцінкою, психологічними труднощами, втратою впевненості у власних можливостях. Центр зайнятості надає інформацію про актуальні вакансії, в тому числі з наданням житла, сприяє контакту з роботодавцями, організовує ярмарки вакансій, пропонує тимчасові оплачувані роботи або стажування.

Робота з роботодавцями також передбачає просвітницьку роботу щодо цінності найму ВПО, подолання дискримінації та стереотипів. Роботодавці, які працевлаштовують внутрішньо переміщених осіб, отримують компенсацію витрат на оплату праці. Це не лише фінансова допомога бізнесу – це інвестиція у людяність, стабільність і майбутнє країни.

У 2026 році центр занятості продовжує надавати грантову підтримку для українських підприємців, а саме для ВПО в умовах урядового проєкту «єРобота», яка пропонує підтримку для запуску або розвитку власної справи. Міністерство економіки затвердило строки подання заяв на отримання грантів.

Метою грантової програми є стимулювання підприємницької активності, створення нових робочих місць, підтримка мікро- та малого бізнесу, а також відновлення економіки України. Цього року суми грантової підтримки збільшені, що розширює можливості для підприємців і робить програму ще ефективнішою. Це безповоротна допомога для старту або розвитку бізнесу. При зверненні в центр занятості можна отримати допомогу від офісів «Зроблено в Україні», які розпочали роботу у приміщеннях центрів занятості для підтримки мікро- та малого бізнесу. Для ВПО ці програми є доступними на рівні з іншими громадянами, але часто передбачають пріоритетну підтримку при створенні робочих місць для працевлаштування інших осіб [3].

Отже, внутрішньо переміщені особи – це люди великої сили. Люди, які через війну залишили свій дім, роботу, звичне життя й почали все з нуля в новому місті. Вони потребують підтримки – і держава разом з службою зайнятості створює можливості, щоб ця підтримка була реальною.

Список використаних джерел

1. Постанова Кабінету Міністрів України № 94 від 26.01.2024 «Деякі питання соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94-2024-%D0%BF#Text (дата звернення: 20.02.2026).

2. Постанова КМУ від 07.01.2026 р. № 40 (нова редакція) «Деякі питання надання послуг у сфері зайнятості населення». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-2026-%D0%BF#Text (дата звернення: 22.02.2026).

3. Роз’яснення Хмельницького обласного центру зайнятості щодо оновлення інструментарію роботи з ВПО. URL: https://khm.dcz.gov.ua/novyna/z-pochatku-povnomasshtabnogo-vtorgnennya-hmelnycka-oblasna-sluzhba-zaynyatosti (дата звернення: 22.02.2026).

УДК 373.2.015.3
Наталія ОТРОЩЕНКО, Таїсія ПЕЛЕШЕНКО
Державний заклад «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»

АРТТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ ПОДОЛАННЯ ТРИВОЖНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Сучасні умови життя, зокрема вплив соціально-економічних змін, воєнних подій та нестабільності, значно посилюють емоційне навантаження на дітей. Тривожність сьогодні є однією з найбільш поширених емоцій, яка найбільше відображається у дітей сьогодення, що підтверджує актуальність проблеми її корекції вже на дошкільному етапі розвитку [4, с. 149]. Дошкільний вік є сенситивним періодом для формування емоційно-вольової сфери, оскільки саме в цей час закладаються основи особистісних рис, зокрема оптимального рівня тривожності, який слугує запорукою успішної адаптації та діяльності дитини. Надмірна тривожність, навпаки, може перерости в стійку рису характеру, спричиняючи труднощі в соціалізації, навчанні та формуванні самооцінки.

Арттерапія як недирективний, креативний метод психологічної допомоги набуває особливого значення саме для дошкільнят, оскільки діти цього віку ще не володіють достатньо розвиненим вербальним апаратом для вираження складних емоцій. Наукові дослідження свідчать про ефективність арттерапевтичних технік у корекції тривожних станів, дозволяючи зовнішньо виразити внутрішні конфлікти через малювання, ліплення чи конструювання [1, с. 7; 3, с. 34].

Метою дослідження є аналіз теоретичних засад тривожності дітей дошкільного віку та обґрунтування арттерапії як ефективного засобу її подолання.

Тривожність розглядається як комплексне психологічне явище, що виникає на ґрунті поєднання певних емоційних реакцій і є одночасно як станом, так і рисою особистості. Вона може мати підвищений або занижений рівень. Знижена самооцінка часто виступає «каталізатором» виникнення тривожності,

хоча оптимальний її рівень сприяє досягненню успіхів у діяльності дитини [6]. Як зазначають А. Ревть та О. Карпенко, особливості тривожності дітей дошкільного віку мають чіткі теоретичні аспекти, пов'язані з віковими психологічними характеристиками: підвищена емоційна чутливість до зовнішніх впливів, недостатня розвиненість емоційно-вольової та пізнавальної сфер, безпосередність сприйняття світу та висока залежність від оцінок дорослих [5, с. 36].

Дослідження М. Чепіль та А. Ревть емпірично підтверджують, що саме в дошкільному віці тривожність може закріпитися як стійка властивість особистості через низку психологічних особливостей: сильну реакцію на зовнішні подразники, обмеженість адаптивних реакцій, високий рівень емоційного зараження та наслідування. Автори застосовували проєктивну методику «Моя сім'я», опитувальник для батьків за О. Захаровим та анкету для вихователів, що дозволило виявити конкретні прояви. Зокрема, 12 % дітей не зобразили себе на малюнках, що свідчить про проблеми самовираження в сім'ї. У хлопчиків тривога часто пов'язана зі страхом покарання, у дівчаток – з міжособистісними стосунками (хвилювання щодо думки вихователя чи батьків). Прояви тривожності іноді маскуються під старанність чи, навпаки, неохайність, хоча джерелом є внутрішньоособистісний конфлікт і надмірне напруження [6].

Причинами підвищеної тривожності є гіперопіка, авторитарний стиль виховання, порівняння дитини з іншими, неповна сім'я чи тривожність самих батьків, яка передається дитині. Глибинним джерелом є фрустрація на ранніх етапах розвитку, зокрема страх втрати матері. Таким чином, теоретичний аналіз підкреслює, що без своєчасної корекції тривожність стає стійкою рисою, що негативно впливає на подальший розвиток особистості [5, с. 36; 6].

Арттерапія – це метод психологічної допомоги, що використовує художньо-творчу діяльність для вираження та трансформації емоцій. На думку О. Амплєєвої та К. Андрієвського, арттерапія є потужним засобом корекції тривожності дітей шкільного віку, принципи якої цілком застосовні й до дошкільнят, оскільки дозволяють зовнішньо відтворити внутрішні конфлікти

без вербального тиску [1, с. 7]. О. Карапетрова акцентує, що використання методів арттерапії в роботі психолога дає змогу корегувати тривожні стани особистості шляхом символічного вираження страхів, що зменшує внутрішнє напруження та сприяє емоційній розрядці [3, с. 34].

Арттерапевтичні методики, спрямовані на керування емоціями, дозволяють дитині безпечно прожити тривожні переживання через малювання, ліплення чи аплікацію. Як зазначає О. Луценко, такі техніки допомагають перевести неусвідомлені емоції в усвідомлену форму, знижуючи рівень тривожності та формуючи навички саморегуляції [2, с. 23]. Перевага арттерапії полягає в її недирективності: дитина не відчуває оцінки, що особливо важливо для тривожних дошкільнят, залежних від думки дорослих. Творчий процес активізує праву півкулю мозку, сприяє релаксації та підвищенню самооцінки.

Практичне застосування арттерапії передбачає систематичні заняття, інтегровані в режим дошкільного закладу. О. Карапетрова зазначає, що в роботі психолога ефективними є групові та індивідуальні заняття з використанням глини, фарб чи паперу, де дитина вільно виражає емоції, пов’язані з сімейними стосунками чи страхом покарання [3, с. 34].

О. Амплєєва та К. Андрієвський підкреслюють роль арттерапії в корекції тривожності через формування психологічної стійкості: регулярні заняття сприяють розвитку впевненості та адаптивних реакцій [1, с. 8]. Особливо корисними для дошкільнят є вправи на керування емоціями: «Емоційний колаж», «Ліплення настрою» чи «Малюнок сім’ї в майбутньому», які допомагають подолати залежність від оцінок дорослих та внутрішній конфлікт [2, с. 23].

М. Мар’ян наголошує на актуальності профілактики тривожності в умовах сьогодення, де арттерапія може стати частиною комплексної програми з батьками та вихователями [4, с. 149]. Результати емпіричних досліджень свідчать: після систематичних арттерапевтичних занять спостерігається зниження рівня тривожності, покращення самооцінки та емоційної стабільності. Важливо поєднувати арттерапію з роботою з батьками для запобігання передачі тривожності.

Отже, арттерапія є ефективним, доступним і науково обґрунтованим засобом подолання тривожності у дітей дошкільного віку. Теоретичний аналіз підтверджує, що дошкільний вік є критичним для формування оптимального рівня тривожності, а практичні методики дозволяють зовнішньо виразити та трансформувати негативні емоції. Використання арттерапії сприяє не лише корекції, а й профілактиці тривожних станів, формуванню впевненості та емоційної стійкості дитини.

Список використаних джерел

1. Амплєєва О. М., Андрієвський К. Д. Арт-терапія як засіб корекції тривожності дітей шкільного віку. *Могилянські читання – 2021: досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти: праці XXIV всеукр. наук.-метод. конф.* (Миколаїв, 8–12 листопада 2021 р.). Миколаїв, 2021. С. 7-9.

2. Арттерапевтичні методики, щоб керувати емоціями / підгот. О. Луценко. *Практичний психолог: Дитячий садок*. 2021. № 7. С. 23-26.

3. Карапетрова О. В. Використання методів арт-терапії у роботі психолога з корекції тривожних станів особистості. *Вісник університету ім. А. Нобеля.* Київ: пед. науки. 2020. № 2 (20). С. 34-39.

4. Мар'ян М. М. Тривожність – емоція яка найбільше відображається у дітей сьогодення. *Особистість, суспільство, війна: тези доповідей учасників міжнародного психологічного форуму. МВС України*, Харків. нац. ун-т. внутр. справ. Харків, 2023. С. 149–152.

5. Ревть А., Карпенко О. Особливості тривожності дітей дошкільного віку: теоретичні аспекти. *Людинознавчі студії. Серія : Педагогіка*, 2022, 14(46), 36–41.

6. Чепіль М. М., Ревть А. Б. Особливості проявів тривожних станів у дітей дошкільного віку. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2022/49/part_1/32.pdf (дата звернення: 19.02.2026).

УДК 316.614:008:364-786
Катерина ПЕТРОВСЬКА, Юлія ВОРОНЦОВА
Бердянський державний педагогічний університет

КУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР ЯК РЕСУРС ПСИХОЛОГІЧНОГО ВІДНОВЛЕННЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВІЙНИ

Повномасштабна війна в Україні спричинила значні соціальні та гуманітарні наслідки, зокрема масове переміщення населення. Внутрішньо переміщені особи (ВПО) часто стикаються не лише з матеріальними труднощами, але й з численними психологічними викликами, такими як стрес, тривожність, почуття втрати, соціальна ізоляція та дезадаптація. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває пошук ефективних ресурсів психологічної підтримки та відновлення для цієї категорії населення.

Одним із важливих, проте недостатньо досліджених ресурсів є культурний простір. У широкому розумінні культурний простір охоплює систему культурних інституцій, практик та форм діяльності, що сприяють творчому самовираженню, соціальній взаємодії та збереженню культурної ідентичності. До елементів культурного простору можна віднести музеї, бібліотеки, культурні центри, творчі студії, громадські культурні ініціативи, мистецькі події та інші форми культурної активності.

Залучення внутрішньо переміщених осіб до культурного життя громади може виконувати важливу психосоціальну функцію. По-перше, участь у культурних практиках сприяє емоційному розвантаженню та зниженню рівня психологічної напруги. Творча діяльність, мистецтво, музика, література та інші культурні форми можуть виступати засобами символічного вираження переживань, що є важливим елементом процесу психологічного відновлення.

По-друге, культурний простір створює умови для налагодження соціальних контактів та формування нових соціальних зв'язків. Участь у культурних заходах, майстер-класах, творчих проєктах або громадських ініціативах сприяє інтеграції внутрішньо переміщених осіб у приймаючу

громаду, зменшує відчуття ізольованості та підсилює відчуття соціальної підтримки.

По-третє, культурний простір відіграє важливу роль у збереженні та відновленні культурної ідентичності. Для людей, які змушені залишити своє місце проживання, підтримка культурних традицій, мови, мистецьких практик та символів є важливим чинником збереження відчуття приналежності та внутрішньої стабільності.

У цьому контексті важливим є залучення фахівців соціальної роботи до використання потенціалу культурного простору у процесі психосоціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб. Соціальні працівники можуть виступати посередниками між ВПО та культурними інституціями громади, ініціювати культурні та творчі заходи, сприяти розвитку соціокультурних проєктів, спрямованих на підтримку та інтеграцію внутрішньо переміщених осіб.

Проблема психосоціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб та пошуку ефективних ресурсів їх психологічного відновлення активно досліджується у сучасній науковій літературі. У працях Т. Семигіної розглядаються особливості соціальної роботи з вразливими групами населення та підкреслюється важливість використання ресурсів громади у процесі соціальної адаптації [7]. Дослідження В. Панка та інших науковців присвячені питанням психосоціальної підтримки населення в умовах кризових ситуацій та надзвичайних подій [4]. У міжнародних дослідженнях, зокрема у звітах ЮНЕСКО та роботах дослідників культурної політики, наголошується на значенні культурних практик і мистецьких ініціатив як інструменту емоційної підтримки та соціальної інтеграції людей, які пережили травматичні події [8].

На основі аналізу зазначених досліджень було узагальнено основні компоненти впливу культурного простору на психологічне відновлення внутрішньо переміщених осіб, що представлено у таблиці 1.

Таблиця 1

Вплив культурного простору на психологічне відновлення внутрішньо переміщених осіб

Компонент культурного простору	Приклади діяльності	Психологічний ефект
Мистецькі практики	арт-терапія, малювання, музичні заняття	зниження рівня стресу, емоційне розвантаження
Культурні події	виставки, концерти, фестивалі	позитивні емоції, формування відчуття нормальності життя
Творчі спільноти	майстер-класи, клуби за інтересами	формування соціальних зв’язків, підтримка
Культурна спадщина	традиції, мова, народне мистецтво	відновлення ідентичності та відчуття приналежності

Аналіз представлених у таблиці компонентів культурного простору свідчить про те, що різні форми культурної діяльності можуть сприяти психологічному відновленню внутрішньо переміщених осіб через емоційне розвантаження, налагодження соціальних зв’язків та підтримку культурної ідентичності. Таким чином, культурний простір виступає важливим середовищем для формування позитивних соціально-психологічних змін у житті осіб, які пережили вимушене переміщення.

Проблема психологічної підтримки населення в умовах війни та вимушеного переміщення активно досліджується сучасними українськими науковцями у сфері соціальної роботи та психології. Зокрема, у дослідженнях Н. Лук’янчук розглядаються особливості психологічної підтримки особистості в умовах війни та наголошується на зростанні рівня стресу, тривожних станів і посттравматичних розладів серед населення, що потребує комплексної психосоціальної допомоги [2].

Питання соціальної підтримки та адаптації внутрішньо переміщених осіб також розглядаються у працях Ю. Сахарука, де підкреслюється, що ВПО часто стикаються з психологічним стресом, соціальною ізоляцією та труднощами інтеграції у приймаючі громади, що потребує розвитку ефективних соціальних і культурних механізмів підтримки [6].

У свою чергу, В. Лях у своїх дослідженнях соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами наголошує на важливості комплексної підтримки, що включає соціальну інтеграцію, міжвідомчу взаємодію та залучення громадських ініціатив до процесу допомоги переселенцям [3]. Окремі аспекти психосоціальної підтримки населення в умовах війни розглядаються у роботах А. Руднєвої та Ю. Мальованої, які підкреслюють ефективність груп соціально-психологічної підтримки у процесі адаптації та відновлення психологічного благополуччя людей, що пережили травматичні події [5].

Узагальнення зазначених наукових підходів дозволяє виокремити основні механізми впливу культурного простору на психологічне відновлення внутрішньо переміщених осіб, що представлено у вигляді схеми (рис. 1).

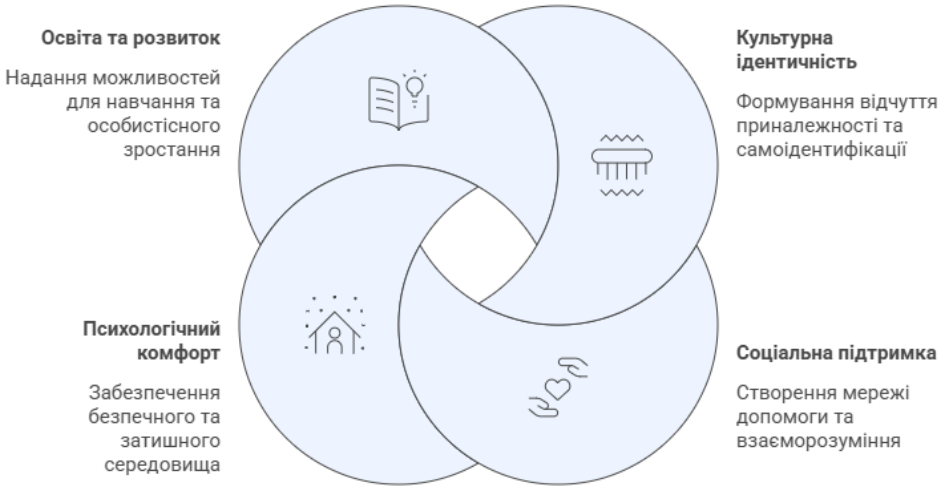

Рис. 1. Механізм впливу культурного простору на психологічне відновлення внутрішньо переміщених осіб.

Таким чином, культурний простір може розглядатися як важливий ресурс психологічного відновлення внутрішньо переміщених осіб в умовах війни. Участь у культурних практиках сприяє емоційній стабілізації, зниженню рівня стресу та створює умови для соціальної інтеграції у приймаючу громаду. Крім того, культурні ініціативи та творчі форми діяльності відіграють значну роль у підтримці культурної ідентичності та формуванні відчуття приналежності до соціального середовища. Це, у свою чергу, сприяє підвищенню рівня психологічної стійкості внутрішньо переміщених осіб.

Отже, використання потенціалу культурного простору у практиці соціальної роботи може стати ефективним інструментом психосоціальної підтримки та адаптації внутрішньо переміщених осіб. Перспективним напрямом подальших досліджень є вивчення ефективних соціокультурних практик підтримки ВПО та їх інтеграція у програми соціальної допомоги на рівні територіальних громад.

Список використаних джерел

1. Лазоренко О. О. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами: теоретичні та практичні аспекти. Київ : Ліра-К, 2020. 256 с.
2. Лук’янчук Н. Психологічна підтримка особистості під час війни в Україні // *Вчені записки Університету «КРОК»*, 2025. (1(77), 513–520. DOI: https://doi.org/10.31732/2663-2209-2025-77-513-520
3. Лях В. Ключові завдання соціальної роботи з підтримки внутрішньо переміщених осіб в Україні // *Ввічливість. Humanitas*, 2025, (2), 134–140. DOI: https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.2.18
4. Психосоціальна підтримка в умовах надзвичайних ситуацій : навч.-метод. посібник / за ред. В. Панка. Київ, 2019. 160 с.
5. Руднєва А., Мальована Ю. Групи соціально-психологічної підтримки як інструмент соціальної роботи в умовах війни // *Психологія та соціальна робота*, 2024, (1), 252-263. DOI: https://doi.org/10.32782/2707-0409.2024.1.23

6. Сахарук Ю. Сучасні підходи до соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами в умовах воєнного стану // *Public Administration and Social Work,* 2024, No 2, 72-79. DOI: https://doi.org/10.32782/3041-1319/2024-2-12

7. Семигіна Т. В. Соціальна робота в Україні: виклики та перспективи розвитку. Київ : Академвидав, 2018. 304с.

8. UNESCO. Culture in times of crisis: Policy guide for a resilient creative sector. Paris : UNESCO, 2021.

УДК 316.72:930.25

Катерина ПЕТРОВСЬКА, Тетяна ЧЕРНИШОВА
Бердянський державний педагогічний університет

КУЛЬТУРНА ПАМ'ЯТЬ ЯК РЕСУРС ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ У ПОСТВОЄННІЙ РЕІНТЕГРАЦІЇ ГРОМАДИ

Повномасштабна війна в Україні не лише спричинила значні людські втрати й руйнування інфраструктури, але й поставила під загрозу збереження культурної спадщини та національної ідентичності. Систематичні обстріли та руйнування музеїв, архівів і пам'яток в Україні свідчать про те, що культурна спадщина є одним із ключових об'єктів сучасного конфлікту, а її збереження – складним завданням для місцевих громад і державних інституцій [5].

У кризовий і повоєнний період культурна пам'ять стає важливим ресурсом психологічної стійкості для громад, оскільки вона допомагає переживати травматичні події, зберігати групову ідентичність і підтримувати процес соціальної згуртованості. Саме у таких умовах культурні інституції, зокрема музеї, отримують нову функцію – не тільки зберігати історію, а й бути майданчиком для рефлексії, діалогу та колективного осмислення пережитого. Цей підхід активно обговорювався на Міжнародній конференції про культуру пам'яті в умовах війни в Україні, де підкреслювали роль музейних та меморіальних практик у формуванні інклюзивних наративів для громад [1].

Культурні практики, зокрема участь у проєктах *культура пам'яті* та роботи з тимчасово переміщеними музейними колекціями або виставками,

сприяють формуванню відчуття колективної пам’яті та зміцненню зв’язків у громаді. ГО «Музей сучасного мистецтва» реалізує програму *Культура пам’яті в повоєнній Україні*, в рамках якої культивуються практики усвідомлення і комеморації подій війни, залучається локальна спільнота до вироблення спільних смислів і культурних наративів, що підтримує психологічну адаптацію та відчуття спільності [3].

Наукові дослідження також підтверджують, що збереження історико-культурної спадщини під час і після війни є не лише питанням фізичного збереження об’єктів, а й важливим чинником національної ідентичності та внутрішньої стійкості суспільства. У статті Л. Тарангул, І. Чернікової й Л. Дрогомирецької з’ясовано, що історико-культурна спадщина активізує самоусвідомлення громади й є джерелом психологічної опори в періоди соціальних випробувань [4].

Крім того, культурна політика держави нині формує стратегії, де культура як основа національної стійкості стає важливим елементом загальної стратегії виживання та відбудови післявоєнного суспільства. Такий підхід враховує не лише відновлення об’єктів спадщини, але й підтримку культурних інституцій, що сприяють соціальній згуртованості та психологічній адаптації різних груп населення [5].

Ефективність музейних практик значно підвищується за умови співпраці з місцевими органами соціального захисту, школами та громадськими організаціями. Наприклад, координація з навчальними закладами дозволяє організовувати інтерактивні освітні програми для дітей та підлітків, що пережили війну, а взаємодія з соціальними службами сприяє комплексній підтримці родин та окремих груп населення. Такий підхід забезпечує системний вплив культурних практик на психологічну стійкість громади та сприяє соціальній інтеграції на різних рівнях.

У сучасних умовах великого руйнування інфраструктури та переселення населення важливу роль відіграють цифрові платформи та пересувні музейні колекції. Віртуальні виставки та онлайн-експозиції дозволяють зберегти доступ до культурних об’єктів навіть у громадах, де фізичні музеї були зруйновані або

евакуйовані. Пересувні музеї та мобільні експозиції забезпечують безпосередній контакт із культурними артефактами і стимулюють соціальну взаємодію та колективне обговорення пережитого, що є критично важливим для відновлення психологічної стабільності та згуртованості громади.

Щоб наочно показати, які практики музеїв та культурні заходи впливають на психологічну стійкість та соціальну згуртованість громади, нижче наведено узагальнену таблицю основних механізмів впливу та очікуваного ефекту для учасників(табл.1.). Додатково представлена схема, яка ілюструє послідовність впливу музейних практик від заходів до довгострокового ефекту на громаду (рис.1.).

Таблиця 1.

Механізми впливу музейних практик на психологічну стійкість та соціальну згуртованість громади

Практика	Форма діяльності	Ефект для громади
Збереження культурної спадщини	Пересувні виставки, експозиції, архіви	Підтримка колективної ідентичності та усвідомлення історії
Освітні програми	Лекції, воркшопи, інтерактивні майстер-класи	Підвищення обізнаності, формування критичного мислення
Рефлексія досвіду	Перформативні заходи, дискусії, арт-проєкти	Вираження емоцій, зниження тривожності
Соціальна інтеграція	Спільні культурні проєкти та заходи	Зміцнення соціальних зв’язків, підтримка громади

Рис. 1. Механізм впливу музейних практик на психологічну стійкість та соціальну згуртованість громади

Аналіз таблиці та схеми свідчить, що музейні практики та культурні ініціативи забезпечують комплексний вплив на громаду: від безпосередньої участі у заходах до формування довгострокової психологічної стійкості та соціальної згуртованості. Такий підхід підтверджує, що культурна пам’ять та музейна діяльність є ефективним інструментом соціальної роботи в поствоєнних громадах, сприяючи одночасно емоційній підтримці та зміцненню соціальних зв’язків.

Відсутність таких практик може призвести до поглиблення психологічних травм, соціальної ізоляції та слабкої згуртованості громади, що ускладнює процес поствоєнної реінтеграції та відновлення громади [1, 5].

Таким чином, музейні практики та культурна пам’ять стають потужними ресурсами соціальної роботи, які сприяють:

- психологічній стійкості населення;
- відновленню колективної ідентичності;
- соціальній інтеграції та згуртованості громад у поствоєнний період [2, 4].

Узагальнення практичних і теоретичних підходів дозволяє стверджувати, що музеї та культурні інституції здатні виступати не лише як сховища артефактів, але й як майданчики для соціального відновлення, сприяючи процесам психологічного зцілення, соціальної інтеграції та реінтеграції громад, що зазнали травми. Подібні результати знаходять підтвердження також у міжнародних дослідженнях, де наголошується на ролі музейної активності для сприяння соціальній згуртованості та психологічній підтримці населення в постконфліктних суспільствах.

Таким чином, культурна пам’ять і музейна практика стають потужними ресурсами, що сприяють реінтеграції громад в поствоєнний період, підтримують психологічну стійкість особистості та є важливими елементами комплексної політики відновлення суспільства.

Список використаних джерел

1. «Міжнародна конференція про культуру пам’яті в умовах війни відбулася в Україні» [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/mizhnarodna-konferenciya-pro-kulturu-pamyati-v-umovah-viyny-vidbulasya-v-ukrayini (дата звернення: 11.03.2026).

2. Бевз Т., Василевська Т. *Музейні практики як інструмент формування національної ідентичності та суспільної консолідації*. Політичні дослідження. 2025. № 1.

3. «Культура пам’яті в повоєнній Україні» [Електронний ресурс]. ГО Музей сучасного мистецтва, https://moca.org.ua/kultura-pamyati-v-povoyennij-ukrayini/ (дата звернення: 10.03.2026).

4. Тарангул Л. М., Чернікова І. В., Дрогомирецька Л. Р. *Збереження історико-культурної спадщини України як чинник національної ідентичності*. Культурологічний альманах, 2024. doi:10.31392/cult.alm.2024.1.18.

5. «Культура як основа національної стійкості: стратегія збереження та розвитку» [Електронний ресурс]. Міністерство культури України https://mcsc.gov.ua/news/kultura-yak-osnova-naczionalnoyi-stijkosti-strategiya-zberezhennya-ta-rozvytku/ (дата звернення: 08.03.2026).

УДК 361.63:323:316.334

Ганна РІДКОДУБСЬКА, Андрій ВАСИЛЬКОВ
Хмельницький національний університет

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабна військова агресія РФ проти України спричинила безпрецедентні масштаби внутрішнього переміщення населення, що виявило необхідність впровадження системного і науково обґрунтованого підходу в соціальній роботі з внутрішньо переміщеними особами (далі ВПО). Масштабні військові конфлікти практично завжди спричиняють виникнення численних

соціальних проблем та мають суттєвий вплив на життя людей та соціально-економічний розвиток держави. В умовах воєнного стану особи, що були змушені покинути свої будинки через збройну агресію потребують особливої уваги.

Як зазначає Д. Кобзін у співавторстві з колегами, внутрішньо переміщені особи опиняються в особливо вразливому становищі, адже вимушені змінити місце постійного проживання, звичне соціальне оточення, а нерідко й професійну діяльність. Такі обставини зумовлюють появу додаткових специфічних проблем і потреб, які потребують належного реагування з боку держави. Серед труднощів дослідники виокремлюють втрату та необхідність відновлення документів, що посвідчують особу, відсутність житла й роботи, ускладнення реалізації права на соціальний захист, а також обмеження у здійсненні виборчих прав та інших громадянських свобод [4].

Саме тому соціальна робота як ефективний інструмент подолання складних життєвих обставин набуває ще більшої ваги в умовах воєнного стану

Відповідно до законодавства України, соціальна робота є професійною діяльністю, спрямованою на запобігання та подолання складних життєвих обставин, мінімізацію їхніх наслідків для сімей, дітей і молоді, а також на посилення їхньої здатності до реалізації власного життєвого потенціалу. Під час воєнного стану кількість людей які потрапляють в складні життєві обставини суттєво зростає в порівнянні з відносно мирним часом.

Соціальна робота є важливим інструментом забезпечення умов для реалізації прав людини, а в умовах воєнного стану її значення суттєво зросло. Через війну дедалі більше громадян потребують соціальних послуг як мінімальних гарантій якості життя. Як було зазначено вище найбільш уразливими є внутрішньо переміщені особи, які втратили домівки та можливість задовольняти базові потреби, а зниження доходів населення ще більше ускладнює їхнє становище. Водночас ресурси громад залишаються обмеженими. Кожен шостий громадянин України є переселенцем, що створює

значне економічне, соціальне й психологічне навантаження як на громади в зоні бойових дій, так і на тилові регіони, які приймають ВПО [5].

Проблематика соціальної роботи з ВПО є предметом наукових досліджень українських науковців, особливо з 2014 року та в період повномасштабної війни. У проаналізованих нами наукових джерелах значна увага приділяється дослідженню соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами, особливо в умовах воєнного стану, коли постає гостра потреба у розробці ефективних стратегій підтримки, соціальної адаптації та подолання складних життєвих обставин. Разом із тим сучасні умови воєнного стану висувають нові виклики, що потребують подальшого теоретичного осмислення та розроблення більш ефективних практичних технологій соціальної роботи з цією категорією населення.

Вагомий внесок у вивчення проблематики внутрішньо переміщених осіб зробила О. Балакірєва. У своїх дослідженнях вона висвітлює коло соціальних проблем вимушених переселенців в Україні, аналізує їхні актуальні потреби, а також приділяє увагу питанням суспільного відношення до ВПО та ролі й місця волонтерської діяльності у процесі їх підтримки [1]. Науковці О. Возняк, Н. Савчук та А. Каспшишака підкреслюють потребу розробки комплексних програм підтримки та адаптації, а М. Біль у своїх наукових працях досліджує вплив внутрішнього переміщення населення на функціонування соціальної інфраструктури та акцентує увагу на потребі вдосконалення механізмів соціальної допомоги, зокрема шляхом розвитку та посилення міжсекторної взаємодії [2, 3].

Важливість соціальної роботи в умовах війни полягає в її здатності допомагати людям долати складні життєві обставини та зміцнювати соціальну стійкість. Вона відіграє ключову роль у забезпеченні реалізації прав людини в кризових умовах, сприяє виявленню ресурсів для подолання викликів і підтримує відновлення життєвого потенціалу як окремої особи, так і громади в цілому.

Проаналізувавши наукові праці дослідників ми можемо зробити висновок, про те, що соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами передбачає комплексний, багатовимірний підхід до розв'язання їхніх проблем, що охоплює соціальну, психологічну, економічну та правову підтримку. У наукових джерелах підкреслюється необхідність застосування системного підходу, орієнтованого на індивідуальні потреби, ресурси та особливості переміщених осіб, що забезпечує більш ефективну організацію допомоги та процес їхньої адаптації.

Список використаних джерел

1. Балакірєва О. Спектр проблем вимушених переселенців в Україні: швидка оцінка ситуації та потреб [Електронний ресурс]. Вимушені переселенці в Україні: питання термінового та середньострокового реагування: мат. круглого столу (9 липня 2014 р.). URL: http://www.uisr.org.ua/news/36/83.html

2. Біль М. Внутрішньо переміщені особи: виклики і загрози, вплив на соціальну інфраструктуру та політика підтримки. Львів: Інститут регіональних досліджень ім. М. Долішнього НАН України, 2022. 50 с. 2.

3. Возняк О., Савчук Н., Каспшишак А. Адаптаційні процеси в середовищі внутрішньо переміщених осіб в Україні під час російсько української війни у XXI столітті Народна творчість та етнографія. 2023. №4.

4. Кобзін Д., Левкіна Г., Луньова О., Черноусов А., Щербань С. Методичний посібник з оцінювання потреб ВПО у громадах. Харків: Харківський інститут соціальних досліджень (ХІСД), 2020. 246 с.

5. Недря К. М., Трубавіна І. М., Чередниченко О. Ю. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в Україні // Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф., 2 листопада 2022 р. Запоріжжя : Національний університет «Запорізька політехніка», 2022. С. 40–43.

УДК 159.98:7.04:378
Олена САГАЙДАК, Катерина ДУВАНСЬКА
Державний заклад «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»

ЕТАПИ ЗАСТОСУВАННЯ АРТТЕРАПЕВТИЧНИХ ТЕХНІК У РОБОТІ ЗІ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ЗДОБУВАЧАМИ ОСВІТИ У ЗАКЛАДАХ ФАХОВОЇ ОСВІТИ (НА ПРИКЛАДІ ГЛИНОТЕРАПІЇ)

Трансформаційні процеси, що відбуваються в українському суспільстві в умовах воєнних подій, суттєво вплинули на соціальне та психологічне становище населення. Одним із найбільш масштабних наслідків цих подій стало зростання кількості внутрішньо переміщених осіб, які вимушені адаптуватися до нових умов життя, змінювати соціальне оточення та відновлювати порушені життєві стратегії. Значна частина внутрішньо переміщених осіб – це молодь, яка продовжує здобувати освіту та одночасно переживає складний період соціально-психологічної адаптації.

Здобувачі освіти з числа внутрішньо переміщених осіб нерідко стикаються з комплексом труднощів, пов’язаних із необхідністю інтеграції у новий освітній простір, формуванням нових соціальних зв’язків, а також подоланням наслідків пережитих кризових подій. У таких умовах важливого значення набуває пошук ефективних методів психологічної підтримки, здатних сприяти емоційній стабілізації та соціальній адаптації студентської молоді.

Серед сучасних підходів до психоемоційної підтримки особистості особливу увагу привертають арттерапевтичні технології, що ґрунтуються на використанні творчої діяльності як засобу самовираження та внутрішньої гармонізації. Арттерапія створює безпечний простір для прояву емоцій, сприяє усвідомленню власних переживань і допомагає опрацьовувати складний життєвий досвід у символічній формі.

Використання глинотерапії у роботі зі здобувачами освіти, зокрема внутрішньо переміщеними особами, має низку важливих психолого-педагогічних переваг. Для студентів технічних або художніх спеціальностей робота з глиною може сприйматися не лише як психотерапевтична практика, а

й як діяльність, пов’язана з розвитком професійних компетентностей, зокрема формотворчих навичок, просторового мислення та ознайомлення з властивостями матеріалів. Такий підхід сприяє зниженню стигматизації звернення до психологічної допомоги, оскільки творчий процес інтегрується у професійно орієнтовану діяльність.

Водночас незалежно від профілю підготовки взаємодія з глиною активізує різні когнітивні та емоційні процеси. Робота з пластичним матеріалом стимулює розвиток просторової уяви, здатність до цілісного сприйняття форми, формує навички бачити взаємозв’язок між деталями та загальною композицією, що сприяє розвитку творчого мислення. Крім того, специфічні властивості глини, такі як її пластичність, вологість та залежність від часу висихання, потребують від учасників процесу терпіння, послідовності дій та концентрації уваги, що позитивно впливає на розвиток саморегуляції та довільності психічних процесів.

Організація глинотерапевтичної роботи зі здобувачами освіти може передбачати поетапний підхід. На першому, діагностичному етапі доцільно використовувати методи вільного ліплення, наприклад вправи «Моя тривога» або «Мій стан сьогодні». Такі завдання дозволяють фахівцю отримати уявлення про емоційний стан учасників, рівень їхньої внутрішньої напруги та характер переживань.

Другий етап можна визначити як ресурсний, метою якого є актуалізація внутрішніх психологічних ресурсів особистості та формування відчуття безпеки й підтримки. У межах цього етапу ефективними є творчі завдання, спрямовані на створення символічних образів, зокрема «Безпечного місця» або «Талісмана стійкості», що допомагають здобувачам освіти усвідомити власні внутрішні ресурси та сприяють психологічній стабілізації.

Наступним етапом є організація колективної творчої діяльності. Створення спільних композицій у процесі групового ліплення сприяє налагодженню міжособистісної взаємодії, формуванню почуття приналежності

до групи та поступовій реінтеграції внутрішньо переміщених здобувачів освіти у нове соціальне середовище.

Ефективним інструментом розвитку комунікативних навичок студентів з числа ВПО є групова глинотерапія. У межах такої роботи доцільно використовувати спільні творчі проєкти, наприклад створення композиції «Місто майбутньої професії», що сприяє формуванню навичок командної взаємодії та взаємопідтримки. Процес колективного ліплення допомагає подолати бар'єри спілкування, тоді як подальше обговорення виконаних робіт у групі формує навички активного слухання, толерантного ставлення до різних точок зору та прийняття індивідуального бачення кожного учасника.

У практиці роботи з внутрішньо переміщеними здобувачами освіти можуть застосовуватися різні вправи та техніки глинотерапії, спрямовані на подолання наслідків травматичного досвіду та сприяння успішній соціальній адаптації. До таких методів можна віднести:

- техніку «Безпечне місце», що допомагає сформувати відчуття психологічного захисту;
- вправу «Трансформація страху», спрямовану на символічне опрацювання тривожних переживань;
- колективну композицію «Наш спільний шлях», що сприяє формуванню групової згуртованості;
- вправу «Глиняний подарунок», яка розвиває емпатію та позитивну міжособистісну взаємодію;
- техніку «Глиняна опора», спрямовану на усвідомлення внутрішніх ресурсів та підтримку емоційної стійкості.

Таким чином, глинотерапія у роботі з внутрішньо переміщеними здобувачами освіти може розглядатися не лише як форма творчої діяльності, а й як ефективний засіб психологічної підтримки та соціальної реінтеграції особистості. Залучення студентів до творчого процесу сприяє поступовому переходу від позиції пасивного переживання травматичних обставин до активної позиції особистісного розвитку та самореалізації, що є важливою

передумовою їхньої психоемоційної стабільності та успішного професійного становлення.

Список використаних джерел

1. Вознесенська О. Л. Арт-терапія в роботі практичного психолога : навч. посіб. Київ : Логос, 2007. 120 с.

2. Elbrecht C. Trauma Healing at the Clay Field: a sensorimotor art therapy approach. London ; Philadelphia : Jessica Kingsley Publishers, 2012. 256 p.

УДК 159.923.2:316.472.4-057.875(477)

Інна СІДОРОВСЬКА, Віталій РУДАН
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті досліджується проблема розвитку емоційного інтелекту - важливого психологічного ресурсу, що впливає на процес соціальної адаптації студентів в умовах воєнного стану. Проведено аналіз сучасних наукових концепцій та підходів до визначення поняття «емоційний інтелект», його структурних елементів та функціональних складових, які допомагають студентам краще розуміти власні емоції та контролювати їх у навчанні й спілкуванні. Нас особливо цікавило, яким чином емоційний інтелект допомагає формувати психологічну стійкість, розвиток міжособистісних та комунікативних навичок, а також здатність студентів адаптуватися до складних життєвих, навчальних і соціальних обставин, характерних для воєнного стану. У статті також представлено результати емпіричного дослідження, проведеного серед здобувачів вищої освіти, де здійснено оцінку рівня емоційного інтелекту та його взаємозв'язку з показниками соціально-психологічної адаптації, це дозволило нам зрозуміти, наскільки важливий емоційний інтелект для адаптації студентів під час кризи.

В умовах воєнного стану студенти українських вишів стикаються з підвищеною тривожністю, інформаційним перевантаженням, частими змінами форм навчання та невизначеністю майбутнього, що негативно впливає на навчання та соціальну адаптацію. Ці фактори ускладнюють інтеграцію в колектив, знижують психологічну стійкість і ефективність міжособистісних контактів. Соціальна адаптація включає розвиток соціальних навичок, емоційної регуляції та формування адаптивної поведінки, що у воєнних умовах ускладнюється стресом, обмеженою колективною роботою та зменшенням підтримки.

Емоційний інтелект являється важливим ресурсом для успішної адаптації: він дозволяє усвідомлювати й регулювати власні емоції, контролювати стресові реакції, проявляти емпатію та будувати конструктивні стосунки. Розвиток EI підвищує психологічну стійкість, формує адаптивну поведінку та сприяє ефективній інтеграції студентів у навчальний та соціальний простір.

Емоційний інтелект (EI) визначається як здатність людини усвідомлювати власні емоції, розпізнавати їх, розуміти вплив на поведінку та регулювати як свої емоційні реакції, так і емоції інших людей [2]. Цей комплекс навичок дозволяє особистості більш свідомо взаємодіяти з оточуючими, ефективно адаптуватися до соціальних і навчальних умов та підтримувати психологічну рівновагу у стресових ситуаціях.

В структурі емоційного інтелекту виділяють кілька ключових компонентів: емоційна обізнаність – здатність чітко усвідомлювати власні емоції, розуміти їхній вплив на думки, поведінку та міжособистісні взаємодії; саморегуляція – уміння контролювати емоційні реакції, стримувати імпульсивні прояви та адаптувати поведінку у стресових чи конфліктних ситуаціях; самомотивація – здатність використовувати емоції як джерело внутрішніх ресурсів для досягнення особистих і академічних цілей, подолання труднощів і підтримки стійкості перед невдачами; емпатія – розуміння емоційного стану інших людей, вміння співпереживати та враховувати почуття

оточуючих у процесі взаємодії; соціальні навички – здатність ефективно будувати комунікаційні стосунки, формувати командну роботу, вирішувати конфлікти та створювати позитивне соціальне середовище [1; 3].

Коли студенти розвивають всі ці навички, вони можуть глибше усвідомлювати власні емоції, аналізувати їхній вплив на поведінку та приймати більш зважені рішення у складних ситуаціях. Це, у свою чергу, сприяє формуванню здорових і гармонійних міжособистісних взаємин, підвищенню ефективності комунікації та створенню підтримуючого соціального середовища. Такий розвиток особливо важливий в умовах підвищеного психологічного навантаження, тривожності та невизначеності, які характерні для воєнного стану, оскільки він забезпечує студентам ресурси для адаптивної поведінки, стійкості та збереження психологічного благополуччя.

З нашого дослідження видно, що високий рівень емоційного інтелекту суттєво сприяє підвищенню психологічної стійкості студентів, дозволяючи їм ефективніше протистояти стресовим і кризовим ситуаціям. Крім того, розвинений емоційний інтелект забезпечує формування соціальної компетентності, що проявляється у вмінні будувати здорові міжособистісні взаємини, налагоджувати комунікацію та розв’язувати конфлікти конструктивним шляхом. Також він сприяє виробленню адаптивних стратегій поведінки, які допомагають студентам успішно інтегруватися в колектив, підтримувати позитивні соціальні контакти та зберігати емоційний баланс навіть у складних умовах навчання та життя під час воєнного стану [2; 4].

Соціальна адаптація студентів розглядається як непростий процес, коли студенти намагаються звикнути до нового навчального оточення, який включає як особистісні, так і соціальні компоненти. Вона передбачає розвиток ключових навичок комунікації, уміння налагоджувати конструктивні взаємини з однолітками та викладачами, а також ефективне вирішення конфліктів у колективі. Крім того, процес адаптації включає здатність студентів подолати стресові та непередбачувані ситуації, зберігати психологічну рівновагу та мобілізувати внутрішні ресурси для навчання та соціальної взаємодії.

Важливим аспектом є інтеграція у колектив, що передбачає прийняття соціальних норм, активну участь у спільній діяльності та формування почуття приналежності до студентського середовища. У результаті успішна соціальна адаптація сприяє не лише покращенню академічних результатів, а й розвитку психологічної стійкості, соціальної компетентності та емоційного благополуччя студентів [4; 5].

В умовах воєнного стану процес соціальної адаптації студентів значно ускладнюється під впливом низки специфічних факторів. До них належать підвищений рівень психологічного стресу та тривожності, пов’язаний із загрозою безпеці та невизначеністю майбутнього, що негативно впливає на психоемоційний стан студентів. Додаткові труднощі створюють зміни форм організації навчального процесу, зокрема перехід на дистанційне або змішане навчання, що обмежує безпосередню соціальну взаємодію та знижує рівень міжособистісної підтримки. Крім того, постійне інформаційне перевантаження, яке характеризується надмірною кількістю новин, повідомлень та освітніх завдань, сприяє емоційному виснаженню та ускладнює процес адаптації. Всі ці фактори в сукупності створюють додаткові бар’єри для інтеграції студентів у навчальне й соціальне середовище та підкреслюють важливість розвитку психологічних ресурсів, таких як емоційний інтелект, для підтримки адаптивної поведінки [5].

Розвинений емоційний інтелект надає студентам ефективні психологічні ресурси для подолання зазначених викликів, дозволяючи усвідомлено контролювати негативні емоційні стани, знижувати рівень тривожності та стресу, а також підтримувати стабільні та конструктивні соціальні зв’язки. Завдяки здатності усвідомлювати власні емоції, регулювати емоційні реакції та проявляти емпатію, студенти можуть більш успішно інтегруватися у колектив, налагоджувати міжособистісні взаємодії та адаптуватися до змінних умов навчання та соціального середовища, що особливо важливо в умовах воєнного стану [1; 3].

У дослідженнях взяли участь студенти вищих навчальних закладів, віком від 18 до 23 років. Для оцінки рівня емоційного інтелекту застосовувався тест Н. Холла, що дозволяє комплексно визначити здатність особистості усвідомлювати, розуміти та регулювати власні емоційні стани, а також аналізувати емоційні реакції оточуючих. Рівень соціально-психологічної адаптації учасників дослідження оцінювався за методикою Роджерса – Даймонда, яка фіксує здатність студентів інтегруватися у колектив, будувати конструктивні взаємодії та ефективно долати конфліктні та стресові ситуації. Для визначення рівня тривожності використовувалася шкала Спілбергера – Ханіна, що дає змогу оцінити інтенсивність як ситуативної, так і особистісної тривожності, що є важливим показником психоемоційного стану студентів у умовах воєнного стресу. Використання цих методик забезпечило комплексний підхід до аналізу взаємозв'язку емоційного інтелекту та соціально-психологічної адаптації [2; 4].

Аналіз отриманих результатів показав, що близько 30 % студентів мають високий рівень емоційного інтелекту, 45 % – середній, а 25 % – низький. Виявлено, що студенти з високим рівнем емоційного інтелекту демонструють значно кращі адаптаційні можливості: вони легше долають стресові та конфліктні ситуації, ефективніше взаємодіють у колективі та здатні підтримувати конструктивні міжособистісні зв'язки. Крім того, високий рівень ЕІ корелює зі зниженим рівнем тривожності та більшою психологічною стійкістю, що дозволяє таким студентам швидше інтегруватися у соціальне та навчальне середовище навіть в умовах підвищеного стресу та невизначеності воєнного стану. Студенти зі середнім рівнем емоційного інтелекту демонструють помірну здатність до адаптації та соціальної взаємодії, тоді як ті, у кого рівень ЕІ низький, потребують додаткової психологічної підтримки та розвитку навичок емоційної регуляції для успішної інтеграції у колектив.

Для ефективного розвитку емоційного інтелекту та підтримки соціальної адаптації студентів у навчальному процесі варто запровадити комплекс заходів, спрямованих допомогти студентам краще розуміти свої емоції та

налагоджувати стосунки з іншими. Зокрема, інтеграція тренінгових програм з розвитку емоційного інтелекту дозволяє систематично формувати у студентів здатність усвідомлювати власні емоції, оцінювати їхній вплив на поведінку та свідомо регулювати емоційні реакції.

Важливим елементом практичної роботи є організація групових дискусій і практичних вправ, які спрямовані на розвиток емпатії, покращення соціальних навичок та формування здатності до саморегуляції у міжособистісній взаємодії. Ці активності стимулюють розвиток критичного мислення, комунікативних стратегій та вміння конструктивно вирішувати конфлікти.

Крім того, варто організувати роботу психологів зі студентами - як індивідуально, так і в групах, а також практичних занять, які допомагають студентам опанувати адаптивні стратегії поведінки у стресових та кризових умовах, підвищують психологічну стійкість і сприяють формуванню внутрішніх ресурсів для подолання труднощів.

В умовах дистанційного навчання онлайн-платформи та цифрові інструменти стають все важливішими, що забезпечують можливості для соціальної взаємодії, підтримки психологічного комфорту та розвитку комунікативних компетенцій студентів. Такий підхід дозволяє створювати безпечне навчальне середовище, підтримувати емоційний баланс і сприяти успішній соціальній інтеграції студентів незалежно від фізичної присутності у навчальному закладі [1; 3; 5].

Отже, емоційний інтелект виступає важливим внутрішнім ресурсом, що підтримує соціальну адаптацію студентів у навчальному та соціальному середовищі. Він допомагає усвідомлювати власні емоції, регулювати емоційні реакції та використовувати їх для досягнення особистих і навчальних цілей. Розвиток емпатії та соціальних навичок дозволяє студентам будувати здорові міжособистісні взаємини, підтримувати конструктивну комунікацію і ефективно інтегруватися у колектив. У складних і стресових умовах, таких як воєнний стан, емоційний інтелект стає особливо важливим, оскільки він сприяє

зміцненню психологічної стійкості, формуванню адаптивних стратегій поведінки та збереженню емоційного благополуччя.

Список використаних джерел

1. Колчигіна А., Вербовата В. Особливості розвитку емоційного інтелекту студентів-психологів. – Київ: Видавництво «Наука», 2020. – 152 с.

2. Короід Т. Розвиток емоційного інтелекту у студентів вищої освіти. – Львів: Сучасна освіта, 2025. – 168 с.

3. Савчук Б., Розман І., Багрій М. Розвиток емоційного інтелекту в умовах воєнного стану. – Львів: Академічне видавництво, 2022. – 134 с.

4. Семенихіна О. Розвиток емоційного інтелекту у вищій освіті. – Харків: Університетське видавництво, 2024. – 160 с.

5. Старинська О., Мельник З. Соціальний інтелект та емпатія у студентів України в умовах воєнного стану. – Київ: Освітня наука, 2024. – 145 с.

УДК 351.7-054.73(477)

Леся СОКРОВИЩУК, Наталія ОСТРОВСЬКА
Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ВПО У СІЛЬСЬКИХ ГРОМАДАХ: ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Нормативно-правове регулювання соціальної підтримки ВПО в умовах сільських громад базується на комплексному поєднанні норм Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», що гарантує право на житло та земельну ділянку, та Закону України «Про соціальні послуги», який легітимізує роботу мобільних бригад у віддалених населених пунктах. Економічна інтеграція переселенців у сільську екосистему спирається на Закон України «Про особисте селянське господарство» та урядові постанови щодо грантової підтримки самозайнятості (програма «єРобота»), тоді як стратегічний вектор адаптації визначається Національною стратегією

державної політики щодо внутрішнього переміщення, яка акцентує на необхідності дотримання принципів конфліктної чутливості та зміцнення соціальної згуртованості на рівні територіальних громад [1; 2; 3].

У науковому дискурсі поняття соціальної адаптації інтерпретується як багатогранний феномен, що охоплює різні аспекти становлення особистості: від фундаментального механізму загальної соціалізації індивіда за І. Милославовою до складного дуалістичного процесу, який, згідно з підходом А. Налджаняна, поєднує в собі безперервне пристосування людини до суспільних норм і традицій із досягнутим результатом такої взаємодії. Глибоке розуміння цього явища пропонує О. Безпалько, акцентуючи увагу на активній інтеграції особистості в нове соціальне середовище через формування системи адекватних стосунків, прийняття групових цінностей та успішне освоєння стабільних умов життєдіяльності [1].

Соціальна робота у сільській місцевості визначається специфічною соціокультурною динамікою, яка суттєво відрізняє її від міських моделей підтримки та потребує від фахівців глибокого розуміння локального контексту. Однією з найбільш визначальних рис сільського середовища є надзвичайно високий рівень соціального контролю, де панує принцип «всі знають усіх». Для внутрішньо переміщених осіб (ВПО) це створює атмосферу постійної публічності, що може сприйматися як психологічний тиск або втручання в особистий простір, особливо на етапі адаптації після пережитого травматичного досвіду. З іншого боку, цей же фактор прискорює поширення як позитивної, так і негативної інформації, що робить репутацію переселенця в очах громади критично важливою для успішної інтеграції.

Суттєвим бар’єром у реалізації соціальних програм стає обмеженість інфраструктури. Відсутність стаціонарних консультаційних пунктів, центрів психологічної підтримки чи спеціалізованих правових хабів змушує сільських жителів та ВПО витрачати значні ресурси на поїздки до районних чи обласних центрів. У таких умовах фахівці змушені переходити до мобільних форм роботи, де «послуга йде до клієнта», що вимагає додаткових витрат на логістику та специфічних навичок консультування у нетипових умовах.

Окремої уваги заслуговує трудова специфіка сільського життя. У сільських громадах домінуючим способом виживання є фізична праця на присадибних ділянках та ведення особистого селянського господарства. Для ВПО, які більшу частину життя провели у великих містах і працювали в офісах чи на виробництвах, необхідність швидкого переходу до аграрної діяльності стає серйозним викликом. Це породжує не лише фізичне виснаження, а й відчуття соціальної деградації або невідповідності новим умовам. Тому ефективна соціальна підтримка має включати не лише надання насіння чи реманенту, а й професійне перенавчання, а також психологічну підготовку до зміни способу життя.

Феномен конфліктної чутливості в межах сільської громади є одним із найскладніших аспектів соціальної адаптації, оскільки будь-яке зовнішнє втручання або зміна демографічного складу неминуче впливає на внутрішню рівновагу локальної екосистеми. Сутність конфліктної чутливості полягає у здатності соціальних інституцій та самої громади глибоко аналізувати контекст своєї взаємодії, щоб мінімізувати негативний вплив («не нашкодь») та максимізувати позитивні чинники згуртованості.

Другим критичним фактором є ціннісний та культурний розрив, який часто стає підґрунтям для непорозумінь. Відмінності у мовних практиках, релігійних традиціях чи навіть побутових звичках можуть сприйматися в консервативному сільському середовищі як замах на усталену ідентичність громади. Особливо гостро це відчувається при переїзді жителів великих мегаполісів Сходу та Півдня України до моноетнічних сіл західних областей.

Завершальним етапом формування соціальної напруги стає соціальна ізоляція та замкненість груп. Через відчуття незахищеності та стрес, ВПО часто схильні до стратегії «кучкування», створюючи закриті кола спілкування виключно з іншими переселенцями. Така самоізоляція підсвідомо зчитується місцевими жителями як зверхність або ворожість, що лише посилює рівень взаємної недовіри. Відсутність спільних точок дотику у публічному просторі села – на загальних зборах, культурних заходах чи толоках – призводить до того, що групи починають жити в паралельних реальностях. Для подолання

цього «розлому» соціальні працівники повинні ініціювати проєкти спільної дії, де інтеграція відбувається не через лекції, а через спільне розв'язання практичних проблем громади, що дозволяє трансформувати сприйняття ВПО з «чужинців» на «партнерів».

Аналіз практичного досвіду реалізації проєктів дозволяє виокремити комплекс дієвих стратегій, спрямованих на нівелювання соціальної напруги та фасилітацію адаптаційних процесів у сільському середовищі. Пріоритетним методом є впровадження процесу інклюзивного діалогу, який передбачає організацію серії фасилітованих зустрічей.

Ефективним інструментом економічної та психологічної інтеграції виступає спільна проєктна діяльність. Яскравим прикладом є проєкт AGRIS, що базується на наданні грантів для розвитку сільськогосподарського виробництва (теплиці, тваринництво). Створення спільного економічного поля не лише забезпечує продовольчу безпеку домогосподарств, а й стимулює обмін досвідом та ресурсами між ВПО та корінними жителями. Коли переселенці з міст опановують аграрні навички за підтримки місцевих фермерів, а місцеві мешканці отримують доступ до нових технологій чи ідей, що привнесли ВПО, виникає синергія, яка трансформує потенційну конкуренцію у взаємовигідне партнерство.

Враховуючи дефіцит стаціонарної інфраструктури у селах, критично важливим є функціонування мобільних бригад психосоціальної допомоги. Виїзні команди, до складу яких входять психологи, соціальні працівники та юристи, дозволяють надавати фахову підтримку безпосередньо за місцем проживання бенефіціарів.

Таким чином, можна зробити висновок, що цей процес соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб у сільських громадах є складним двостороннім механізмом, де успіх залежить не лише від правового забезпечення та фінансової підтримки, а й від глибини соціокультурної інтеграції. Специфіка сільського середовища, з його високим рівнем соціального контролю, консервативністю та інфраструктурними обмеженнями, вимагає від держави та громад відмови від універсальних «міських» підходів.

Ефективна стратегія подолання викликів має базуватися на принципі конфліктної чутливості, де фокус зміщується з прямої допомоги на стимулювання спільної діяльності: через мобільні бригади, грантові аграрні проєкти та інклюзивні діалогові платформи. Лише за умови трансформації статусу ВПО з «отримувача послуг» на «активного члена громади», який разом із місцевими жителями створює спільну економічну та соціальну цінність, можливо подолати ризики ізоляції та сформувати стійку соціальну згуртованість у сільській місцевості.

Список використаних джерел

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К. : Центр учбової літератури, 2009. 208 с.
2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовт. 2014 р. № 1706-VII. *Відомості Верховної Ради України.* 2015. № 1. Ст. 1. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18 (дата звернення: 24.02.2026).
3. Про особисте селянське господарство : Закон України від 15 трав. 2003 р. № 742-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2003. № 29. Ст. 232. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-15 (дата звернення: 24.02.2026).

УДК 373.2:316.613.434

Ольга СТОЛЯРЕНКО, Ганна ВОЙЦІШЕНА
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам’янець-Подільський державний інститут»

ОСОБЛИВОСТІ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ПІД ЧАС ВІЙ1НИ

Проблема дитячої агресивності є актуальною за даної ситуації розвитку зростаючої особистості в кризових умовах. Військовий конфлікт створив стресове та нестабільне середовище, яке безпосередньо впливає на емоційний і

поведінковий стан наших дітей. Вплив війни на агресивність дітей молодшого шкільного віку значний і багатогранний. Опинившись у кризовій ситуації, діти гостріше, ніж дорослі, реагують на екстремальні обставини. Таке становище змушує малечу пристосовуватися і адаптуватися, проте спостерігаються порушення в розвитку однієї з основних сфер життєдіяльності, а саме емоційної сфери. У дітей поступово збільшуються проблеми у емоційно-вольовій сфері, їх можливості адаптації до нових умов зменшуються, як і розуміння того, що відбувається навколо. Це викликає у них почуття безпорадності й занепокоєння, і, як наслідок, може призвести до появи агресивної поведінки [7].

Слід зазначити, що під час військового конфлікту діти відносяться до самої вразливої категорії населення, особливо коли вони є свідками насильства, руйнування та втрати близьких людей. Ці жахливі події призводять до травматичних наслідків, які значною мірою впливатимуть на психологічний та емоційний стан дитини.

У психологічній літературі існують різноманітні підходи до вивчення агресивної поведінки. З. Фройд і К. Лоренц визначали агресію як прояв неусвідомленого інстинкту; А. Бандура агресією трактував як набуту в процесі соціалізації модель соціальної поведінки, засвоєну під час спостереження відповідного способу дій і позитивного соціального підкріплення; І. Фурманов розглядав агресивну поведінку як реакцію на кризову ситуацію, що виникає внаслідок депривації або фрустрації актуальних потреб. На думку більшості вчених-дослідників, виникнення агресивної поведінки провокують як внутрішні (тип темпераменту, характер, біологічні та фізіологічні особливості) так і зовнішні фактори (мікроклімат сім'ї, соціальне оточення, події, які відбуваються в суспільстві) [2; 4; 5].

Ю. Качанова у своєму дослідженні агресії та агресивності як соціологічної категорії розмежовує поняття агресії та агресивності: «Агресія – це будь-яка форма поведінки, яка націлена на спричинення шкоди іншій живій істоті, яка не бажає подібного поводження. Агресивність же варто розглядати як відносно усталену рису особистості, що виражає готовність до агресії» [3].

О. Кононко, аналізуючи специфіку і причини виникнення дитячої агресії, стверджує, що агресивна поведінка – це форма соціальної поведінки, яка характеризується спрямованістю на заподіяння іншим моральної або фізичної шкоди, детермінована зовнішніми соціальними і внутрішньоособистісними факторами зі складною структурою, що складається з агресивних дій і мотиваційно-цільового, когнітивного, емоційного, вольового і рефлексивно-результативного компонентів [4].

На думку Є. Морєвої, агресія дітей молодшого шкільного віку може бути викликана різними факторами. Однак в основі такої поведінки значимою є лише одна з причин – дитина не відчуває себе комфортно в поточній ситуації [6].

Підтвердження такого погляду на проблему знаходимо у працях Т. Мицкан. Дослідниця причин виникнення дитячої агресивної поведінки стверджує, що агресивність може бути способом вираження негативних емоцій і протесту у дітей. Вони можуть почуватися безпорадними у кризових ситуаціях [5, с. 62].

О. Бальбуза встановила, що агресія у дітей молодшого шкільного віку може мати різні прояви, залежно від індивідуальних особливостей дитини та її оточення. У її дослідженні впливу воєнних подій на психологічний стан дітей молодшого шкільного віку перераховано прояви, які можна вважати типовими для цієї вікової групи:

— фізична агресія: бійки з іншими дітьми;

— вербальна агресія: діти використовують образи, погрози, лайки або вульгарні висловлювання;

— руйнівна поведінка – розбивання іграшок, меблів, знищення чужих речей або інші акти вандалізму;

— соціальна агресія: діти можуть намагатися ізолювати своїх однолітків, пліткувати про них, навмисно ігнорувати інших дітей;

— егоцентризм: діти можуть виявляти егоцентричну поведінку, не враховуючи почуття інших людей [1].

Дорослим важливо розуміти, що дитяча агресивність під час війни не є їхньою провиною чи ненормальною поведінкою. Агресія активується, коли не враховуються чинники ризику і не задовольняються вікові потреби. Агресивність є наслідком важких умов, які вони змушені переживати. Діти потребують турботи, підтримки та спеціалізованої допомоги для подолання своїх труднощів і розвитку адаптивних стратегій для управління емоціями. Нам потрібно допомогти дитині усвідомити й контролювати свої емоції, а також вчити її альтернативним способам вирішувати конфлікти та спілкуватися з однолітками без застосування агресії. Під час важких ситуацій, таких як військові конфлікти, усім дітям потрібно забезпечити любов, турботу й підтримку. Це допоможе їм емоційно та психологічно впоратися з тим, що відбувається, і розвинути позитивні способи спілкування та поведінки.

Отже, проблема вивчення особливостей агресивної поведінки молодших школярів під час війни досить актуальна і повинна посідати чільне місце у закладах освіти. На прояви агресивної поведінки у молодшому шкільному віці можуть впливати багато факторів, у тому числі вік, індивідуальні особливості та соціальні умови, але вирішальну роль у формуванні агресивної поведінки особистості, на думку більшості дослідників, відіграє її безпосереднє соціальне оточення.

Список використаних джерел

1. Бальбуза О. М. Вплив воєнних подій на психологічний стан дітей молодшого шкільного віку. *Педагогічна наука і освіта у сучасному вимірі: проблеми* і *перспективи : матеріали IV Всеукраїнської науково-практ. конф.* (20 травня 2022 р.); за заг. ред. В. В. Ягоднікової. Одеса : видавець Букаєв В. В., 2022. С. 166–168.

2. Журат Ю. В. Особливості дитячо-батьківських взаємин, що впливають на формування агресивної поведінки у дошкільному віці. *Науково-практична конференція «Особистість у просторі проблем XXI століття»*. м. Київ, 5

лютого 2020 р. Київ : Національний університет «Києво-Могилянська академія». С. 46–48.

3. Качанова Ю. В. Агресивність та агресія як соціологічні категорії. *Наукові праці. Соціологія*, 2010. 133 (146). С. 50–54.

4. Кононко О. Л. Дитяча агресія: специфіка, причини виникнення, виховання вміння її долати. *Нова педагогічна думка*, 2019. № 3 (99). С. 80–85.

5. Мицкан Т. С. Агресивна поведінка дітей дошкільного віку: причини виникнення та профілактика: дис. … кан-дидата психол. наук: 19.00.07 / Мицкан Тетяна Степанівна. Івано-Франківськ, 2013. 239 с.

6. Морєва Є. О. Дитяча агресивність та способи її подолання. *Виховання школярів*, 2008. № 5. С. 31–34.

7. Яцина О. Ф. Вплив війни на психічне здоров'я: ознаки травматизації психіки дітей та підлітків. *Перспективи та інновації науки*. Серія «Психологія». № 7 (25). Київ : Громадська наукова організація «Всеукраїнська асамблея докторів наук з державного управління», 2022. С. 554–567.

УДК 316.6:314.74

Анастасія ТУРГЕНЄВА, Ольга ПАВЛЕНКО
Бердянський державний педагогічний університет

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ЖІНОК В УМОВАХ ВИМУШЕНОЇ ЕМІГРАЦІЇ

З початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну у лютому 2022 року мільйони українських жінок були змушені залишити свої домівки та шукати безпечне місце проживання для себе і своїх дітей у різних країнах світу. На відміну від традиційної міграції, така еміграція має вимушений характер і відбувається без попередньої підготовки, чіткого плану дій та достатніх ресурсів для адаптації.

У нових умовах жінки одночасно переживають наслідки травматичного досвіду війни, культурний шок, відчуття невизначеності майбутнього та

підвищену відповідальність за добробут своїх дітей. У зв’язку з цим соціально-психологічна адаптація українських жінок у країнах тимчасового перебування є важливою умовою збереження людського потенціалу України та його подальшого залучення до процесів повоєнного відновлення.

Проблема адаптації мігрантів широко висвітлюється у працях зарубіжних дослідників, зокрема С. Арройо, Дж. Беррі, І. Коена. Питання вимушеної міграції та її психологічних наслідків розглядалися у роботах Г. Гудвін-Гілл та П. Невалайнен. В Україні проблематика соціально-психологічної адаптації вимушених мігрантів активно досліджується такими науковцями, як О. Блинова, В. Педоренко, М. Слюсаревський. Водночас специфіка соціально-психологічної адаптації українських жінок, які після початку повномасштабної війни були змушені емігрувати разом із дітьми, залишається недостатньо дослідженою [1; 2].

У межах нашого дослідження соціально-психологічна адаптація розглядається як процес пристосування особистості до нових соціокультурних умов, що передбачає формування нових моделей поведінки, відновлення психологічної рівноваги, налагодження соціальних зв’язків та інтеграцію у нове соціальне середовище [1]. У науковому контексті адаптація пов’язана з подоланням стресових факторів, прийняттям нових соціальних норм і правил, а також із поступовим формуванням відчуття безпеки та стабільності в новому життєвому середовищі. Для жінок, які опинилися у вимушеній еміграції, цей процес ускладнюється низкою факторів, пов’язаних як із травматичним досвідом війни, так і з особливостями їхнього соціального становища [2].

Серед основних труднощів адаптації українських жінок можна виокремити переживання втрати дому та звичного способу життя, емоційне напруження, пов’язане з розлукою з членами родини, які залишилися в Україні, а також необхідність виконання нових соціальних ролей, зокрема самостійного забезпечення сім’ї та прийняття відповідальних рішень щодо майбутнього дітей. Значним викликом є мовний бар’єр і труднощі міжкультурної комунікації, що ускладнюють інтеграцію у приймаюче суспільство та доступ до

соціальних послуг. Окремим чинником психологічної напруги виступає невизначеність щодо майбутнього, можливості повернення до України та перспектив подальшого життєвого планування [3].

Водночас соціально-психологічна адаптація супроводжується формуванням нових особистісних ресурсів. У багатьох жінок поступово розвивається досвід самостійності, підвищується рівень соціальної активності, розширюється коло соціальних контактів, формується здатність до більш гнучкого реагування на життєві виклики [3]. Активізується участь у громадських ініціативах, волонтерській діяльності та різних формах взаємопідтримки серед українських спільнот за кордоном. Важливу роль у процесі адаптації відіграють підтримка приймаючих громад, діяльність соціальних служб, громадських організацій, освітніх інституцій, а також неформальні мережі взаємодопомоги між українцями.

Особливе значення у цьому процесі має організація системної соціально-психологічної підтримки жінок, які перебувають у вимушеній еміграції. Така підтримка спрямована не лише на подолання наслідків травматичного досвіду, але й на створення умов для успішної інтеграції у приймаюче суспільство та відновлення психологічного благополуччя [2]. Важливим завданням соціальних служб і громадських організацій є формування підтримувального середовища, що сприяє зміцненню внутрішніх ресурсів особистості та розвитку адаптаційних можливостей.

До ефективних напрямів такої підтримки належать психологічне консультування, групи взаємопідтримки, освітні та інтеграційні програми, мовні курси, професійна переорієнтація та сприяння працевлаштуванню. Важливим є також розвиток програм соціальної інтеграції, які допомагають жінкам налагоджувати нові соціальні контакти, краще орієнтуватися у системі соціальних послуг приймаючої країни та формувати відчуття соціальної включеності.

Особливу роль відіграє використання травмаінформованого підходу, який передбачає врахування досвіду пережитих кризових подій, створення

безпечного та підтримувального середовища, а також орієнтацію на відновлення психологічної стабільності. Такий підхід спрямований на підвищення життєстійкості особистості, розвиток ефективних стратегій подолання стресу та поступове відновлення внутрішніх ресурсів жінок, які пережили досвід вимушеної еміграції.

Таким чином, соціально-психологічна адаптація українських жінок в умовах вимушеної еміграції є складним процесом, що поєднує подолання наслідків травматичного досвіду війни, інтеграцію у нове соціокультурне середовище та формування нових життєвих стратегій. Успішність цього процесу значною мірою залежить від поєднання особистісних ресурсів жінок та доступності соціальної підтримки у приймаючому суспільстві. Важливою умовою ефективної адаптації виступає організація системної соціально-психологічної допомоги, спрямованої на відновлення психологічного благополуччя та зміцнення життєстійкості особистості.

Список використаних джерел

1. Блинова О. Є. Соціально-психологічна адаптація вимушених мігрантів: підходи і проблеми вивчення феномена акультурації. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* Серія: Психологічні науки. 2016. Вип. 3 (1). С. 111–117.

2. Максименко Ю. Б., Морозова-Йоханнессен О. В. Психологічні особливості особистісних змін переселенців в умовах іншої країни (на прикладі Норвегії). *Вісник Національного університету оборони України.* 2022. № 69(5). С. 90–97.

3. Baran M., Grzymała-Moszczyńska H., Zjawińska M., Naritsa V., Ovsiienko Y., Sugay L., Pujszo I. I Niedziałek J. (2023). Superbohater w spódnicy. Odporność psychiczna Ukrainek uciekających przed wojną w Ukrainie do Polski - raport z badań i rekomendacje dla trzeciego sektora.

УДК 364.442.2-054.73
Михайло ХАРЛАМОВ, Даніїл РИЛЄЄВ
Національний університет цивільного захисту України

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО-ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ (2022-2026 РР.)

Повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України у лютому 2022 року спричинило одну з найбільших гуманітарних криз у сучасній Європі. Мільйони громадян були вимушені залишити свої домівки, перемістившись у більш безпечні регіони країни. За оцінками міжнародних і національних інституцій, кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) сягала кількох мільйонів станом на 2024 рік, залишаючись високою й у 2025–2026 рр. Соціальна адаптація ВПО – це процес інтеграції в нові соціальні, економічні та культурні умови, який передбачає забезпечення базових потреб, доступ до ринку праці, освіти, охорони здоров'я, психологічну підтримку та включеність у громаду. Актуальність дослідження обумовлена комплексністю та динамічністю трансформацій, що відбуваються в українському суспільстві під впливом війни [1, с. 98].

Соціальна адаптація розглядається в наукових працях як багатовимірний процес, що включає інтеграцію в соціальні мережі, економічну самостійність, психологічну стабільність і культурну акліматизацію. В контексті внутрішнього переміщення підкреслюється важливість соціального капіталу та локальних мереж підтримки як ключових елементів успішної адаптації. Світовий досвід (конфлікти в Сирії, Іраку, Судані) демонструє, що внутрішнє переміщення пов'язане з посиленими ризиками соціальної маргіналізації, вразливістю перед дискримінацією, обмеженим доступом до послуг і нестабільністю зайнятості [1, с. 100].

Після 2014 року Україна розробила перші нормативно-правові акти щодо ВПО, включно з механізмами соціальної підтримки. Проте масштабні переміщення 2022 року поставили нові виклики, які вимагають перегляду політик і практик. Однією з найгостріших проблем є безробіття та нестабільна

зайнятість. Внутрішньо-переміщені особи часто стикаються з неможливістю підтвердити кваліфікацію, знайти роботу у новому регіоні або отримати стабільний дохід, що підвищує ризики бідності та залежності від благодійної допомоги. І досі залишається актуальним недостатній доступ до житла для внутрішньо-переміщених осіб в Україні. Багато ВПО мешкають у тимчасових притулках, гуртожитках, орендованих квартирах із високою орендною платою, що значно ускладнює довгострокову стабілізацію.

Діти внутрішньо-переміщених осіб в Україні часто мають труднощі з адаптацією до нових навчальних середовищ: мовні бар'єри (у разі переміщення між регіонами з різною мовною практикою), прогалини у навчальних програмах та психологічний стрес. ВПО зазнають підвищеного рівня тривоги, посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та депресивних станів через наслідки війни, розлуку з родиною, втрату місця проживання [2, с. 86]. Обмежений доступ до якісної психологічної підтримки поглиблює ці виклики. Деякі ВПО зазнають стигматизації з боку місцевих громад: існує конкуренція за робочі місця, ресурсні напруги, упереджене ставлення. Ці фактори гальмують процес соціального включення. Недостатній рівень координації між державними службами, громадами та ВПО, низька ефективність програм інтеграції, обмежене фінансування – усе це зменшує можливості для ефективної адаптації.

Українські державні органи ухвалили низку програм соціальної допомоги: виплати ВПО, програми професійної підготовки, підтримка малого бізнесу. Проте оцінки ефективності свідчать про значні регіональні розбіжності та їх зменшення після 2024 року. Багато організацій створили центри підтримки ВПО, програми психологічної допомоги, курси професійної підготовки. Ці ініціативи часто компенсують прогалини державної політики, але потребують сталого фінансування та масштабування. Успішні випадки інтеграції пов'язані з активною участю ВПО у місцевих проєктах, культурних заходах, волонтерських ініціативах, що сприяє формуванню соціального капіталу [3, с. 116]. Соціальна адаптація внутрішньо-переміщених осіб в Україні – це не

тільки забезпечення базових потреб, але й процес взаємної трансформації: як ВПО, так і приймаючих громад. Успіх інтеграції залежить від комплексних політик, координації між секторами, активної участі самих переміщених осіб та підтримки громад. Ключові проблеми, такі як економічна вразливість, психологічні травми, житлові обмеження та соціальна стигма, продовжують впливати на якість життя внутрішньо переміщених осіб у 2026 році.

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України у 2022 році спричинила безпрецедентні за масштабом внутрішні міграційні процеси, що суттєво трансформували соціальну структуру українського суспільства. ВПО стали не лише об'єктом соціального захисту, а й важливим суб'єктом соціально-економічних змін у приймаючих громадах. Водночас швидкість і масштаби переміщення перевищили адаптаційні можливості багатьох регіонів, що спричинило системні навантаження на інфраструктуру, ринок праці, систему освіти та охорони здоров'я. соціальна адаптація ВПО виявилася багатовимірним і тривалим процесом, що включає економічну інтеграцію, житлову стабілізацію, психологічне відновлення, відновлення соціальних зв'язків та громадянської активності. Встановлено, що найсуттєвішими бар'єрами залишаються: нестабільність зайнятості та обмежений доступ до ринку праці відповідно до кваліфікації; житлова невизначеність і відсутність довгострокових механізмів забезпечення житлом; високий рівень психологічної травматизації, пов'язаний із пережитим насильством, втратою домівок і соціальних зв'язків; інституційні труднощі координації між державними органами, органами місцевого самоврядування та громадським сектором [4, с. 354]. Державна політика у сфері підтримки ВПО в 2022–2026 роках еволюціонувала від моделі екстреної гуманітарної допомоги до більш комплексного підходу, спрямованого на довгострокову інтеграцію. Проте аналіз показує, що нормативно-правове забезпечення та фінансові механізми ще потребують удосконалення, зокрема щодо житлових програм, стимулювання зайнятості та розширення доступу до психосоціальних послуг.

Список використаних джерел

1. Верховод І. С., Ісаєва А. Д. Напрями вдосконалення соціальної політики у сфері підтримки внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Інклюзивна економіка.* 2025. № 4 (10). С. 98–127. DOI: 10.32782/inclusive_economics.10-1.

2. Карпич І. Реалізація державної політики у сфері соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб. *Соціальна робота та соціальна освіта.* 2025. № 1(14). DOI: 10.31499/2618-0715.1(14).2025.331026.

3. Sakharuk Yu. P. Сучасні підходи до соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами в умовах воєнного стану. *Публічне управління та соціальна робота.* 2024. Вип. 2. DOI: 10.32782/3041-1319/2024-2-12.

4. Stetsenko A. I., Maievska N. S. Особливості адаптації внутрішньо переміщених осіб до нового соціального середовища. *Габітус. Соціальна психологія. Юридична психологія.* 2025. Вип. 74. С. 354–359. DOI: 10.32782/2663-5208.2025.74.64.

НАШІ АВТОРИ

АДАМЧУК Артур – здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності «053 Психологія» Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна академія управління персоналом»»

АНДРІЙЧУК Михайло – здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

АСМОЛОВСЬКА Яна – здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності «Соціальна робота» Хмельницького національного університету

БЕЗСМЕРТНА Олена – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування. Психосоціальні послуги» факультету педагогіки і психології Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», фахівець із соціальної роботи комунальної установи «Кремінський міський центр надання соціальних послуг та комплексної реабілітації «ДОБРО»»

БЕРЕГОВА Наталія – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки Хмельницького національного університету

БИЧУК Ірина – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки

БОЙКО Аліна – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування» Хмельницького національного університету

БОЛЬШОВА Людмила – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування. Психосоціальні послуги» факультету педагогіки і психології Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

БОРИСЮК Анастасія – старший викладач кафедри психології та соціальної роботи Навчально-наукового інституту гуманітарних наук Національного університету «Одеська політехніка»

БРИНДІКОВ Юрій – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

БУРЛАК Олександр – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти кафедри соціальної педагогіки Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ВАРІС Ірина – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності С4 «Психологія» Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут», кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри соціоекономіки та управління персоналом Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

ВАСИЛЕНКО Олена – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

ВАСИЛЬКОВ Андрій – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування» Хмельницького національного університету

ВАЩУК Валентина – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності С4 «Психологія» Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»

ВИГОВСЬКИЙ Леонід – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, соціально-гуманітарних наук та фізичного виховання Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ВОЙЦІШЕНА Ганна – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності С 4 «Психологія» Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут

ВОЛОЩУК Марина – викладач кафедри соціальної роботи та соціокультурної діяльності ім. Т. Сосновської Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»

ВОРОНЦОВА Юлія – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти ОПП «Поствоєнна соціально-психологічна реінтеграція» кафедри соціальної роботи та інклюзивної освіти Бердянського державного педагогічного університету

ГАВРИЛЮК Михайло – здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 053 «Психологія» Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»

ГАВРИШ Ольга – фахівець (практичний психолог) Інклюзивно-ресурсного центру Красилівської міської ради

ГОЛОВА Наталія – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

ГОМОНЮК Олена – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри психології та педагогіки Хмельницького національного університету

ГОРИЩУК Анастасія – здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності «Соціальна робота» Хмельницького національного університету

ГУДЗЬ Тетяна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології, реабілітації та адаптації Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»

ГУМЕНЮК Марія – здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності «Психологія» Хмельницького національного університету

ГУМЕНЮК Олександра – здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності «Соціальна робота» Хмельницького національного університету

ГУНЧАК Олександр – аспірант кафедри педагогіки та соціальної роботи Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковча

ДАНИЛЕВИЧ Наталія – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри соціоекономіки та управління персоналом Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

ДЕНИСЮК Інна – здобувач другого (магістреського) рівня вищої освіти зі спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування» Хмельницького національного університету

ДЖИГУН Людмила – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки Хмельницького національного університету

ДЗЕБА Анна – здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ДОЛИНЯК Олег – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування» Хмельницького

ДУВАНСЬКА Катерина – асистент кафедри соціальної педагогіки Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ДУДЧЕНКО Володимир – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри інклюзивної освіти, реабілітації та гуманітарних наук Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»

ЖИЛЯК Наталія – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, реабілітації та адаптації Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»

ЖУКОВА Ірина – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування» Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», психолог громадської організації «Товариство батьків дітей з інвалідністю та їх друзів «Зоря надії»

ЗАБУРМЕХА Тетяна – вчитель початкових класів комунального закладу загальної середньої освіти «Гімназія №22 імені Олега Ольжича Хмельницької міської ради»

ЗАВАДСЬКА Ірина – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри інклюзивної освіти, реабілітації та гуманітарних наук Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»

ЗАВАДСЬКА-ПЕРЕБЕНДЮК Богдана – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»

ЗАХАРОВА Наталя – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та інклюзивної освіти Бердянського державного педагогічного університету

ЗАХАРЧЕНКО Олена – здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування» Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ІВАНОВА Олена – асистентка кафедри філософії, соціально-гуманітарних наук та фізичного виховання Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ІВЧЕНКО Євгеній – здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності «Соціальна робота та консультування» Житомирського державного університету імені Івана Франка

КАЙГОРОДОВА Катерина – здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності «Соціальна робота» Хмельницького національного університету

КАЛАУР Світлана – доктор педагогічних наук, професор, професор, професор кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

КАМБУР Андрій – кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та соціальної роботи Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

КАРПЮК Анна – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності «Психологія» Хмельницького національного університету

КАЧАНІВСЬКА Ірина – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування. Психосоціальні послуги» факультету педагогіки і психології Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

КВАК Андрій – здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 053 «Психологія» Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»

КОВАЛЬЧУК Інна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та соціальної роботи Чернівецького національного університету

КОВТУН Олександр – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри психології та соціальної роботи Відокремленого структурного підрозділу закладу вищої освіти «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» Хмельницький інститут соціальних технологій»

КОЛЯДЕНКО Світлана – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальних технологій Житомирського державного університету імені Івана Франка

КОМАРНІЦЬКА Людмила – кандидат філологічних наук, доцент кафедри психології, реабілітації та адаптації Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»

КОНДРАТЮК Світлана – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри психології та соціальної роботи Відокремленого структурного підрозділу закладу вищої освіти «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» Хмельницький інститут соціальних технологій»

КОРНІЙ Юлія – здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності «Соціальна робота» Хмельницького національного університету

КОРОЛЬ Сергій – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри психології, політології та соціокультурних технологій Сумського державного університету

КОРЧИНСЬКА Антоніна – директор Центру комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень «Родинний затишок»

КОСМАЦЬКИЙ Леонід – здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності «Соціальна робота» Хмельницького національного університету

КОЧУБЕЙ Любов – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності «Психологія» Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»

КРАВЧИНА Тетяна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов Хмельницького національного університету

КРАВЧУК Ольга – старший викладач кафедри кафедри фізики, математики та інформатики Хмельницького національного університету

КРАСНОВА Наталія – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

КРАСОВСЬКА Інна – здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності «Соціальна робота» Хмельницького національного університету

КРИВОРУЧКО Олена – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти факультету соціо-психологічної діяльності, реабілітації та професійної освіти Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут

КРИЦЬКИЙ Юрій – здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти зі спеціальності «Психологія» Хмельницького національного університету

КУЗНЄЦОВА Альона – здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

КУЛЕШОВА Олена – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки Хмельницького національного університету

КУЧЕРОВ Геннадій – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри інклюзивної освіти, реабілітації та гуманітарних наук Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»

ЛАПІНСЬКА Юлія – здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності «Соціальна робота» Хмельницького національного університету

ЛЕВЧЕНКО Юрій – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування» факультету педагогіки і психології Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ЛИНЮК Аліна – здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності «Соціальна робота» Хмельницького національного університету

ЛИТВИНОВА Наталія – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ЛІЧМАН Катерина – здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування» Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ЛОНДАРЬ Христина – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти кафедри соціальної педагогіки Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ЛЮБОВЕЦЬКА Лілія – здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності «Соціальна робота» Хмельницького національного університету

МАЗУРОВСЬКА Євгенія – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти кафедри соціальної педагогіки Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

МАКАРЕНКО Олена – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування» Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», психолог громадської організації «Товариство батьків дітей з інвалідністю та їх друзів «Зоря надії»

МАЦЕВИЧ Єва – здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

МЕЛЬНИК Альона – методист обласного методичного кабінету (безпеки життєдіяльності населення) Навчально-методичного центру цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Хмельницької області

МЕЛЬНИЧУК Діана – здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки

МИРОНЧУК Наталія – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальних технологій Житомирського державного університету імені Івана Франка

МИХАЙЛИК Артур – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри інклюзивної освіти, реабілітації та гуманітарних наук освіти Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»

МІКІТЯН Каріна – здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 053 «Психологія» Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна академія управління персоналом»»

МІХЄЄВА Людмила – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки Хмельницького національного університету

МОЙСЕЮК Василь – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної роботи та соціокультурної діяльності ім. Т. Сосновської Навчально-

реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам’янець-Подільський державний інститут»

МУЛ Альона – кандидат юридичних наук, доцент, начальник Навчально-методичного центру цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Хмельницької області

МУЛ Владислав – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування» Хмельницького національного університету

МУЛ Ольга – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування» Хмельницького національного університету

НЕСТЕРЧУК Вікторія – здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

НИКОЛЕНКО Анастасія – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування» Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ОМЕЛЬЧУК Давид – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування» Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ОМЕЛЬЧУК Микола – старший викладач кафедри базової загальновійськової підготовки Хмельницького національного університету

ОСИНЧУК Наталя – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування» Чернівецького національного університету

ОСТАПЧУК Дар'я – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування» Хмельницького національного університету

ОСТРОВСЬКА Наталія – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної педагогіки Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ОТРОЩЕНКО Наталія – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ПАВЛЕНКО Ольга – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти кафедри соціальної роботи та інклюзивної освіти Бердянського державного педагогічного університету

ПАВЛЮК Євген – доктор педагогічних наук, професор, декан факультету здоров'я, психології, фізичної культури та спорту Хмельницького національного університету

ПАРХОМЕНКО Ірина – психолог Центру підтримки та інтеграції іноземців в м. Млада Болеслав, Чеська Республіка

ПЕЛЕШЕНКО Таїсія – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування. Психосоціальні послуги» факультету педагогіки і психології Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ПЕТРАШОВА Віта – здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності «Соціальна робота» Хмельницького національного університету

ПЕТРЕНКО Вікторія – здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Сумського державного університету

ПЕТРОВСЬКА Катерина – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної роботи та інклюзивної освіти Бердянського державного педагогічного університету

ПОДКОРИТОВА Лариса – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки Хмельницького національного університету

ПОЛІЩУК Олександр – доктор філософських наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

ПОПЕЛЮШКО Роман – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри теоретичної та консультативної психології Українського державного університету імені. Михайла Драгоманова

ПОПИК Юрій – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри базової загальновійськової підготовки Хмельницького національного університету

ПОПИК Яніна – викладач кафедри базової загальновійськової підготовки Хмельницького національного університету

ПОПОВА Анастасія – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та інклюзивної освіти Бердянського державного педагогічного університету

ПРИСАКАР Володимир – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та соціокультурної діяльності ім. Т. Сосновської Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»

ПРИСЯЖНА Поліна – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності «Психологія» кафедри психології та педагогіки Хмельницького національного університету

РАВЛЮК Тетяна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та соціальної роботи Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковча, методист Центру забезпечення якості вищої освіти

РИЛЄЄВ Даніїл – курсант 3 курсу навчально-наукового інституту інженерної та спеціальної підготовки Національного університету цивільного захисту України

РІДКОДУБСЬКА Ганна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

РОМАНОВСЬКА Людмила – доктор педагогічних наук, кандидат психологічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

РУДАН Віталій – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та соціокультурної діяльності ім. Т. Сосновської Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»

САГАЙДАК Олена – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування» Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

САНДУЛЯК В'ячеслав – практичний психолог Центру комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень «Родинний затишок»

САПРИКІНА Оксана – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», вихователь закладу дошкільної освіти (ясла-садок) № 115 м. Київ Оболонського району

СЕМЕНДЯК Олександра – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування. Психосоціальні послуги» факультету педагогіки і психології Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

СЕНЬКІВ Тетяна – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти кафедри соціальної роботи та інклюзивної освіти Бердянського державного педагогічного університету

СИДОР Володимир – здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності «Соціальна робота» Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»

СИНЮК Наталія – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

СІДОРОВСЬКА Інна – здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут

СКРИПНИК Анатолій – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри інклюзивної освіти, реабілітації та гуманітарних наук Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»

СОКРОВИЩУК Леся – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

СТЕПАНЕНКО Таміла – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування» факультету педагогіки і психології Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

СТОЛЯРЕНКО Ольга – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри психології, реабілітації та адаптації Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»

СУХАНЮК Максим – здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Відокремленого структурного підрозділу закладу вищої освіти «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» Хмельницький інститут соціальних технологій»

СЬОМКІНА Інна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ТИТАРЕНКО Анастасія – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти кафедри соціальної роботи та інклюзивної освіти Бердянського державного педагогічного університету

ТРОЦЕНКО Євген – здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності «Соціальна робота» Хмельницького національного університету

ТУНТУЄВА Світлана – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ТУРГЕНЄВА Анастасія – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та інклюзивної освіти Бердянського державного педагогічного університету

УРБАНОВСЬКИЙ Максим – здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності «Соціальна робота» Хмельницького національного університету

ФАЙФУРА Ілона – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування» Хмельницького національного університету

ФОРОСТОВСЬКА Єлизавета – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування» кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

ФРОЛОВА Юлія – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування. Психосоціальні послуги» факультету педагогіки і психології Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ФУРМАН Марія – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування» Хмельницького національного університету

ХАЛЬПІНСЬКА Лідія – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти кафедри соціальної педагогіки Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ХАРЛАМОВ Михайло – доктор історичних наук, професор, професор кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін Національного університету цивільного захисту України

ХИМИЧ Евеліна – здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності «Соціальна робота» Хмельницького національного університету

ЧАЙКІВСЬКА Наталія – здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності «Соціальна робота» Хмельницького національного університету

ЧЕРНЕТА Світлана – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки

ЧЕРНИШОВА Тетяна – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти ОПП «Поствоєнна соціально-психологічна реінтеграція» кафедри соціальної роботи та інклюзивної освіти Бердянського державного педагогічного університету

ШЕМЧУК Уляна – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

ШЕРЕМЕТ Алла – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

Наукове видання

**ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ:
НАДБАННЯ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

***Матеріали
V Всеукраїнської науково-практичної конференції конференції з міжнародною участю
(м. Хмельницький, 19-20 травня 2026 року)***

Відповідальний за випуск – О. Василенко
Технічний редактор – О. Юрченко

Матеріали публікуються в авторській редакції

Редакційно-видавнича підготовка
Кафедра соціальної роботи і соціальної педагогіки
Хмельницького національного університету
29016, м. Хмельницький, вул. Інститутська, 11
Тел.(0382) 72-33-89
E-mail: kaf.sots.rob@gmail.com
https://srsp.khmnu.edu.ua/

Підписано до друку 25.03.2026.
Формат 60x84 1/16. Гарнітура «Таймс».
Умов. друк. арк. 22,52 (електронне видання)